

ROBERT M.

PIRSIG

ROBERT M.

PIRSIG

ZEN A UMĚNÍ
ÚDRŽBY MOTOCYKLU

VOLVOX GLOBATOR

ZEN A UMĚNÍ ÚDRŽBY MOTOCYKLU

zkoumání hodnot

VOLVOX GLOBATOR

Robert M. Pirsig

Zen and the Art of Motorcycle Maintenance

Přeložil Karel Klusák

All rights reserved

Copyright © 1974 Robert M. Pirsig

Translation © Karel Klusák, 1996

ISBN 80-7207-152-1

Mé rodině

Vřelé díky patří Stuartu Cohenovi, který mi nabídl k psaní svou kancelář, a paní Abigail Kenyonové, která mi velmi pomohla s prvními kapitolami.

Poznámka autora: Následující próza se zakládá na skutečných událostech, a přestože jsem z rétorických důvodů mnohé změnil, můžete knihu v podstatě považovat za skutečnost. Kniha nepřidává žádná nová fakta k ohromné mase informací o ortodoxní zenové praxi. Vlastně toho v ní moc není ani o motocyklech.

*A co je dobré, Faidre,
a co dobré není –
je třeba, abychom se na to někoho ptali?*

ČÁST I

1

Ohýbám levé předloktí, abych viděl na hodinky a nemusel přitom pustit řídítka. Je půl deváté ráno. Přestože jedu asi stovkou, obtéká mě teplý a vlhký vzduch. Když je takové horko a dusno už o půl deváté, jak asi bude v poledne, říkám si v duchu.

Vzduch je prosycen pachem močálů, které se táhnou podél silnice. Projíždíme nížinami ve vnitrozemí USA s nesčítelnými bažinami a tůňemi, v nichž hnízdí tisíce divokých kachen, a míříme z Minneapolisu na severozápad do Dakoty. Jedeme po staré dvouproudé betonové silnici, která je několik let víceméně mimo provoz, protože hned vedle postavili moderní čtyřproudou dálnici. Když míjíme močál, vzduch se okamžitě ochladí. Jakmile ho necháváme za zády, rázem se oteplí.

Jsem moc rád, že tudy zase jedu. Je to lidmi i bohem zapomenutá krajina, která se ničím neproslavila, a právě to mě na ní láká. Na takové staré silnici z člověka všechno spadne. Motocykl nadskakuje na rozbitém betonu, úseky močálu se neustále střídají s loukami. Občas je vidět kousek hladiny, a pokud se umíte dívat, spatříte na hranici rákosu divoké kachny. A želvy... A tamhle letí vlhovec červenokřídlý.

Klepu Chrisovi na koleno a ukazuju na vodu.

„Co je?“ křičí do větru.

„Vlhovec!“

Něco říká, ale já ho neslyším. „Cože?“ křičím pro změnu já.

Chytne mě vzadu za helmu a z plných plic oznamuje: „Těch už jsem viděl spoustu, tati!“

„Aha!“ odpovídám. Kývnu hlavou. V jedenácti člověka pohled na vlhovce příliš nedojme.

Na to musíte zestárnout. Pohled na ptáky ve mně vyvolává vzpomínky, které Chris nemá. Vzpomínám na chladná rána před mnoha lety, když močály zhnědly a rákos se ohýbal v náporu severozápadního větru. Pronikavý zápach bahna probublával nad hladinu, když jsme se v rybářských gumákách, které nám sahaly až do pasu, před východem slunce brodili s puškou v ruce močálem a čekali, až vzlétnou kachny. Vzpomínám na zimy, když voda zamrzla a ztichla a já jsem bloumal po ledě mezi nehybnými stvoly rákosu a neviděl nic jiného než šedavé nebe a smrt a chlad. Vlhovci odlétají na zimu pryč. Jenže teď je červenec a oni se vrátili a každý čtvereční metr močálů cvrkotá, hučí, zvoní a švitoří a celé to společenství milionů čiperných tvorečků obnovuje přerušeny koloběh života.

Když trávíte dovolenou na motorce, vidíte věci úplně jinak. V autě je člověk jako v krabici, a ani si neuvědomuje, že okénko mu vlastně nahrazuje televizi. Stává se z něho pasivní divák, který sešlápnutím plynového pedálu zrychluje nudný program.

Na motorce žádná obrazovka není. Jste v přímém kontaktu s okolním světem. Jste na scéně, nesledujete ji z gauče, a prožitek vlastní účasti vás zcela zahltí. Beton, který ubíhá dvanáct centimetrů pod stupátkem, je skutečný, ten samý beton, po kterém chodíte; sice ho vidíte jen jako rozmazanou šmouhu, stačí však natáhnout špičku boty a můžete se ho dotknout; zahrnuje vaše bezprostřední vědomí.

Cestujeme s Chrisem a několika přáteli do Montany a možná ještě dál. Naše plány jsou úmyslně neurčité, chceme prožívat jízdu, ne někam dojet. Užíváme si dovolenou. Přednost mají málo používané silnice. Nejlepší jsou okresky, hned po nich státní silnice. Nejhorší jsou dálnice. Chceme zažít dobré dny, skutečně dobré, to slovo chci zdůraznit; jakmile si uvědomíte, co je důležitější, začnete chápat věci jinak. Jízda po horských serpentínách sice zabere víc času, ale elegantní projíždění zatáček na motorce je rozhodně mnohem krásnější, než když v autě lítáte z jedné strany na druhou. Málo používané cesty jsou lepší a bezpečnější. Lepší jsou silnice bez reklamních poutačů a motelů, lepší jsou silnice vedoucí podél sadů, luk a hájů, odkud na vás mávají děti a lidé na verandách zvednou hlavu, aby se podívali, kdo že to jede kolem, a když zastavíte a zeptáte se na cestu, dozvíte se toho víc, než potřebujete, a lidé se vás ptají, odkud jste a jak dlouho jste na cestě.

Už před několika lety jsme s manželkou a přáteli začali přicházet na chuť právě takovým silničkám. Občas jsme po nich jeli ze zábavy nebo jsme po nich mířili k jiné dálnici; pokaždé jsme však viděli nádhernou krajinu a vždy jsme je opouštěli s pocity uvolnění a radosti. Párkrát jsme to udělali a najednou jsme pochopili, co nám mělo být jasné už od začátku: tyhle cesty jsou skutečně jiné než hlavní silnice nebo dálnice. Jiné je i životní tempo a povaha lidí, kteří u nich žijí. Nemají nikam namířeno. Nesnaží se být za každou cenu zdvořilí. Dobře vědí, co znamená přítomnost věcí v místě a čase. Na to už ti ostatní lidé, kteří před lety se svými vykořeněnými potomky odešli do velkoměst, jednoduše zapomněli. Byl to pro nás velký objev.

Lámal jsem si hlavu, proč nám to nedošlo dřív. Viděli jsme ty cesty a život kolem nich, a přece jsme je neviděli. Spíš nás vychovávali k tomu, abychom je neviděli. Vštěpovali nám přesvědčení, že skutečný život se odehrává ve městě a venkov že je jen buranský zapadákov. Bylo to zvláštní. Pravda vám zaklepe na dveře a vy otevřete a řeknete: „Běž pryč, hledám pravdu,“ a ona se sebere a zmizí. Zvláštní.

Jak jsme tomu jednou přišli na chuť, nemohlo nám už nic bránit, abychom na těch okreskách trávili dny, víkendy, večery a celou dovolenou. Stali se z nás fandové jízdy po okreskách a hodně jsme se na nich naučili.

Naučili jsme se vyhledávat dobré cesty na mapě. Pokud se čára klikatí, jsou dobré. Jsou tam kopce. Jestliže vedou z jednoho velkého města do

druhého, jsou špatné. Ty nejlepší vždycky vedou odnikud nikam a můžete místo nich vždycky najet na silnici, která je kratší. Jestliže jedete z velkého města na severovýchod, nejezděte nikdy přímo. Vyjedte si na předměstí a křižujte chvílku na sever, pak zase na východ a za chvíli narazíte na okresku, kterou používají jen místní.

Nejdůležitější umění je neztratit se. Jelikož okresky používají domorodci, kteří by mohli řídit i se zavázanýma očima, nevadí jim, že na křižovatkách sem tam chybí značky a směrovky. A často tam opravdu nejsou. A když ano, pak je to většinou jen tabulka, která se ztrácí v trávě. Místní cestáři směrovky jen málokdy opakují. Pokud ukazatel minete, je to váš problém, ne jejich. Navíc často zjistíte, že na mapách jsou okresky zakresleny velmi nepřesně. Čas od času vás taky okreska zavede na úzkou asfaltku, která se zničehonic změní na polní cestu a skončí někde na louce nebo u něčí farmy.

Obvykle se proto řídíme jen instinktem nebo další jízdu odhadujeme podle různých dostupných vodítek. V jedné kapse mám kompas pro případ, že bude zataženo a nebudu se moct řídit podle slunce, a na zvláštní držák na nádrži si připevňuju mapu, abych se dokázal orientovat podle kilometrů ujetých od poslední křižovatky a abych věděl, co mám hledat. Takhle vybaveni a netísnění traumatizující naléhavostí „dojet někam včas“ si užíváme jízdy a celou Ameriku máme jen pro sebe.

O státních svátcích cestujeme po okreskách stovky kilometrů a nepotkáme jediné auto, pak po nadjezdu přejedeme federální dálnici a z mostu vidíme nekonečné šňůry aut namačkaných nárazníky na sebe. Za sklem zahlédnete našťavané obličejy. Na zadních sedadlech ubřečené děti. Hrozně rád bych jim něco řekl, kdyby to šlo, jenže oni se mračí a mají naspěch, a přitom není proč...

Viděl jsem tyhle močály snad tisíckrát, přesto jsou pokaždé jiné. Je chyba říkat, že jsou blahodárné. Stejně nepřesně byste mohli mluvit o krutých a nesmyslných močálech; hodí se na ně všechno, protože jejich *skutečnost* zdaleka přesahuje všechny polovičaté charakteristiky. Podívejte se támhle! Obrovské hejno vlhoviců vzlétá z hnízd v rákosí, vyplašil je rachot motoru. Znovu klepu Chrisovi na koleno... pak si ale uvědomuju, že už vlhovce viděl.

„Co je?“ křičí do helmy.

„Nic.“

„Co teda?“

„Jen kontroluju, jestli tam jsi,“ hulákám a odvracím se k řidítkám.

Pokud si zrovna nelibujete v hulákání, pak si hlubokomyslných rozhovorů na motorce moc neužijete. Místo toho si uvědomujete věci kolem sebe a meditujete o nich. O tom, co slyšíte a vidíte, jak se proměňuje počasí, o vzpomínkách, mašině a krajině, kterou cestujete. Můžete o tom všem přemýšlet pohodlně a dlouze, nikdo na vás nespěchá a netísní vás pocit, že marníte čas.

Rád bych využil času, který mám k dispozici, k hovorům o věcech,

keré mě napadají. Pořád někam spěcháme a nedostává se nám času, abychom si mohli popovídat. Výsledkem je nekonečná všední mělkost, monotónnost, která v člověku po letech vyvolává pocit lítosti, že promrhal takovou spoustu času. Protože teď trochu času máme a víme o tom, rád bych ho využil k hlubším hovorům o věcech, které považuju za opravdu důležité.

Zamýšlím něco podobného, jako byla Chautauqua – jiné jméno mě pro to nenapadá – putující show zvané Chautauqua, které za starých časů jezdily po celé Americe, ano téhle Americe, v které teď žijeme, a nabízely přednášky zaměřené k poučení i zábavě, zušlechťující mozky a přinášející dychtivým uším a duším kulturu a světlo poznání. Pohotovější rozhlas, film a televize odsunuly putující show do ústraní, nedomnívám se však, že to byla změna k lepšímu. Technický rozmach nejspíš zrychlil proud národního vědomí; je sice mohutnější, ale také mělčí. Stará řečiště už nestačí a nové přívaly ničí staré břehy. Ve své rozpravě nechci vytvářet žádná nová řečiště, chci se jen podívat na dno starých koryt, která zanesly naplaveniny vyčichlých myšlenek a otřepaných frází. „Co je nového?“ je sice věčně zajímavá otázka, která rozšiřuje naše obzory, pokud se však nezajímáme o nic jiného, ústí zpravidla do nekonečné přehlídky banalit a pomíjivé módy, hlušiny zítřka. Chtěl bych raději hloubat nad otázkou: „Co je nejlepší?“, která nemíří do šířky, ale do hloubky, a odpovědi na ni dokážou jako silný spodní proud zbavit říční dno nánosů. V některých epochách lidských dějin byla koryta myšlení hloubena tak důkladně, že žádná změna nebyla možná, nic nového se nedělo a „nejlepší“ bylo stanoveno dogmatem, to už však neplatí. Proud dnešního myšlení zase podemílají vlastní břehy, ztrácejí hlavní směr a smysl, zaplavují nížiny, ničí cesty mezi výšinami a izolují se od sebe nikoli pro určitý cíl, ale pro mrhavé naplnění vlastního pohybu. Mám pocit, že nastal čas prohloubit říční koryta.

John Sutherland s manželkou Sylvii jedou před námi a právě zastavili na odpočívadle. Potřebujeme se protáhnout. Brzdím vedle jejich motorky, Sylvie si sundává přilbu a potřásá hlavou, aby si uvolnila vlasy. John zhoupnul své BMW na stojan. Nemluvíme. Najezdili jsme toho společně už tolik, že stačí jen pohled, a víme, co přátelé cítí. Takže jen mlčíme a rozhlížíme se kolem.

Lavice a stoly jsou opuštěné. Je ještě brzo. Máme celé odpočívadlo jen pro sebe. John jde přes trávník k litinové pumpě pro vodu. Chris prošel mezi stromy za travnatý hrbolek a míří k úzkému potoku. Já jen obhlížím krajinu.

Za chvíli Sylvie usedá na dřevěnou lavici a protahuje si nohy, pomalu zvedá nejprve jednu, napíná ji, pak druhou. Nedívá se na mě. Je smutná. Ptám se jí proč. Podívá se na mě a znovu sklopí oči.

„Ti lidi v autech, co jeli proti nám,“ vysvětluje. „První se tvářil hrozně smutně. A ten další se tvářil úplně stejně, a pak další a další. Všichni vypadali úplně stejně.“

„Jeli do práce.“

Sylvie má dobrý postřeh, ale není na tom nic zvláštního. „Jeli prostě do práce,“ opakuju. „Je pondělí ráno. Jsou ještě napůl v limbu. Kdo by se hnal v pondělí ráno do práce s úsměvem na tváři?“

„Vypadali tak *ztraceně*,“ pokračuje Sylvie. „Jako kdyby byli mrtví. Měla jsem pocit, že míváme pohřební průvod.“ Pokládá nohu na zem a končí s tělocvikem.

Chápu, co chce říct, jenže co se s tím dá dělat? Lidé pracují, aby mohli žít, a ti v autech nedělají nic jiného. „Já jsem raději pozoroval močály,“ poznamenávám.

Po chvíli Sylvie zvedne oči a ptá se: „A co jsi viděl?“

„Všiml jsem si velkého hejna vlhvců. Asi jsme je vyplašili, protože najednou vzlétli.“

„Aha.“

„Jsem moc rád, že jsem je zase viděl. Pomáhají mi uspořádat myšlenky a tak. Chápeš?“

Chvilí přemýšlí a pak se usměje, krásně se vyjímá na pozadí tmavozelených stromů a trávníku. Dobře rozumí zvláštnímu jazyku, který nemá nic společného s tím, co se říká. Pravá žena.

„Ano,“ odpovídá. „Jsou krásní.“

„Dobře si je prohlídni,“ dodávám.

„Díky.“

Přichází John a kontroluje zavazadla na bocích motorky. Upravuje některá lanka, pak otevírá brašnu a přehrabuje se v ní. Vytahuje něco na zem. „Jestli potřebuješ nějaké lanko, neváhej,“ nabízí. „Bože, řekl bych, že tady mám všechno nejmíň pětkrát.“

„Ještě víckrát,“ odpovídám.

„Co takhle zápalky?“ ptá se a pokračuje v přehrabování. „Opalovací krém, hřeben, tkaničky... *tkaničky*? K čemu proboha potřebujeme tkaničky?“

„Nech toho,“ ozývá se Sylvie. Dívají se na sebe chladně a pak se oba otáčejí ke mně.

„Tkanička se může přetrhout vždycky,“ říkám vážně. Manželé se usmívají, ne však na sebe.

Už se vrací Chris a je čas znovu vyrazit na cestu. John startuje motorku, rozjíždí se a Sylvie nám mává. Jsme zase na silnici a sleduju, jak se nám vzdalují.

K rozpravě, kterou nosím při tomhle výletu v hlavě, mě inspirovali ti dva před mnoha měsíci. Nejsem si tím úplně jistý, mám však dojem, že se do jisté míry týká i určitého spodního proudu disharmonie mezi nimi.

Disharmonie je dost běžná v každém manželství, jenže u nich působí tragičtěji než u jiných párů. Alespoň mně to tak připadá.

Není to soupeření jejich osobností, je v tom něco jiného. Vínu nepřičítám Johnovi ani Sylvii, ani jeden z nich nevidí řešení, a já se bojím, že jim můžu nabídnout jen svoje myšlenky.

Myšlenky se mi začaly rojit v hlavě, když jsme se jednou s Johnem

nepohodli v nepříliš důležité věci: šlo to, jak by člověk měl udržovat svůj motocykl. Já považuju za přirozené a normální, že používám všechno nářadí a příručky, které jsem k motocyklu dostal, a svou mašinu si seřizuju a opravuju sám, vlastníma rukama. John s tím nesouhlasí. Přenechává údržbu zkušeným mechanikům, aby ji provedli, jak se patří. Jeho ani můj názor nejsou nijak neobvyklé, a kdybychom společně netrávili tolik času na motorkách a pivními debatami ve venkovských hospodách, ani bychom si svých odlišných pohledů nevšimli. Většinou se bavíme o tom, co nás napadlo za poslední půlhodinku. Když je řeč o silnicích, počasí, lidech, starých vzpomínkách či o zprávách v novinách, hovor se odvíjí bez zádrhelů. Jakmile však zabrousíme k výkonnosti motorů a jejich chodu, pohoda mizí jak pára nad hrncem. Jsme jak staří berani. Sveřepě mlčíme a dobrá nálada je tatam. Je to, jako když dva staří přátelé, katolík a protestant, sedí u piva, mají radost ze života a najednou se začnou bavit o kontrole porodnosti. Hovor zamrzne.

Napadá mě přirovnání k vypadnuté plombě. Nemůžete si jí nevšimnout. Jazyk vám nedá pokoj, neustále bude díru zkoumat, špičkou do ní zajíždět, a začnete o ní přemýšlet, ne snad proto, že je to zajímavé nebo snad příjemné téma, ale protože je to problém, který vám nedopřeje klidu. A čím víc otázku údržby motocyklu rozebírám, tím je John podrážděnější, což mě burcuje k podrobnějšímu zkoumání. Ne snad proto, že bych chtěl Johna provokovat, ale protože jeho podrážděnost vypovídá o něčem hlubším, co se skrývá pod povrchem a co není zřejmé na první pohled.

Když se bavíte o kontrole porodnosti, debata se nezastaví a nezamrzne na otázce většího nebo menšího počtu dětí. To jen zdánlivě. Pod povrchem rozhovoru se odehrává konflikt dvou typů víry; víra v empirické společenské plánování versus víra v Boží autoritu, jak ji zjevuje učení katolické církve. Můžete dokazovat praktickou stránku plánovaného rodičovství až do ochraptění, nebude vám to ale nic platné, protože váš protějšek neuznává předpoklad, že když je něco společensky praktické, znamená to, že je to automaticky samo o sobě dobré. Dobro má z pohledu vašeho oponenta jiné zdroje, kterých si cení stejně nebo více než společenské praktičnosti.

S Johnem je to stejné. Mohl bych mu o praktické hodnotě a smyslu údržby motocyklu kázat třeba týden, ale v jeho skálopevném přesvědčení nevyloím jediný zub. Jakmile řeknu na tohle téma dvě věty, John ztuhne, a buď změní téma rozhovoru, nebo se začne dívat stranou. Jednoduše to nechce poslouchat.

Sylvie stojí v téhle věci při něm. Vlastně je mnohem zásadovější. „Ve skutečnosti jde o něco úplně jiného,“ říká, když má náladu na hlubší debaty. „Je to stejné jako bavit se o odpadcích,“ poznamenává, když ji nemá. Nechtějí to pochopit. Nechtějí o tom slyšet. A čím víc se snažím pochopit, proč se mně líbí dělat mechanika a proč oni tu práci nenávidí, tím víc se odpovědi vzdaluju. Skutečný důvod našeho zdánlivě nepatrného názorového rozdílu sahá velmi hluboko.

Nejde o to, že by byli nešikovní. John i Sylvie jsou velmi inteligentní a

mohli by se naučit seřizovat motocykl za hodinku a půl, kdyby tomu věnovali trochu energie a myšlení. Ušetřené peníze by jim vynaloženou námahu bohatě vrátily. Oba to vědí. Nebo snad nevědí, tím si nejsem jistý. Nikdy jsem jim takovou otázku nepoložil. Je lepší nechat to tak.

Vzpomínám si na jedno odpoledne, bylo to před barem v Savage v Minnesotě. Slunce pražilo a my jsme chtěli vyrazit dál. Asi hodinu jsme strávili v hospodě, a když jsme přišli k mašinám, byly tak rozpálené, že se na ně stěží dalo nasednout. Nastartoval jsem a chystal se vyjet, ale všiml jsem si, že John marně dupe na páku. Na parkovišti byl cítit benzin, jako kdybychom byli v rafinerii; upozornil jsem ho na to. Myslel jsem, že Johna napadne, že má přesycený motor.

„Jo, taky to cítím,“ ucedil a znovu dupe na páku. A nedá si pokoj a já nevím, co bych mu měl říct. Když mu došly síly, pot mu tekla po tvářích a neměl už sílu dál startovat, navrhl jsem mu, aby vyšrouboval svíčky, oťel je a nechal válce chvíli vychladnout, zatím si můžeme dát další pivo.

Ale to ne! Takovými krámy se nehodlá vůbec zabývat!

„Jakými krámy?“

„No přece nářadím a vším tím. Proč by neměla chytit? Je zbrusu nová a řídím se přesně podle pokynů v příručce. Podívej, sytič mám naplno otevřený, přesně tak, jak to píšou.“

„Sytič naplno?!“

„Tak to píšou v příručce...“

„To ano, jenže když je motor studený!“

„No a co, byli jsme v hospodě alespoň půl hodiny,“ odpovídá.

Už to nevydržím. „Dneska je horko, Johne,“ říkám. „A motor chladne v létě mnohem pomaleji než v zimě.“

John se škrábe na čele. „No a proč to nepíšou v příručce?“ Znovu otevírá sytič naplno a na druhé kopnutí motor naskočí. „Á, tím to bylo,“ říká vesele.

Druhý den se mu to stane znovu. Zařekl jsem se, že budu mlčet jako ryba, a když moje manželka naléhala, abych mu pomohl, jen jsem zakroutil hlavou. Řekl jsem, že dokud nebude pomoc skutečně potřebovat, bude moji nabídku považovat za provokaci, a tak jsme si šli sednout do stínu a čekali.

Všiml jsem si, že John se při startování motorky k Sylvii chová přehnaně zdvořile, což znamená, že zuří jak býk. Sylvie jeho snažení přihlížela s útrpným výrazem ve tváři. Kdyby se mě na něco zeptal, okamžitě bych se pokusil zjistit, v čem je zakopaný pes, jenže to on neudělal. Trvalo nejméně patnáct minut, než se mu povedlo motorku nastartovat.

Pár hodin nato jsme pili pivo u jezera Minnetonka, všichni u stolu se bavili, jen John mlčel. Poznal jsem, že se svíjí v duševní křeči. Potíže se startováním ho nalomily. Nakonec zamumlal: „Víš... když nespustí, tak... se ze mě v duchu stává zvíře. Úplně z toho šílím.“ Trochu se uvolnil a dodal: „V tom kšeftě tehdy měli jen jeden jedinej motocykl, chápeš? Tuhle šunku. A nevěděli, co s ní, máme to vrátit do fabriky nebo prodat za babku... jenže pak

jsem se ve dveřích objevil já. A v kapse jsem měl osmnáct set dolarů. A jim bylo jasné, že mají po problémech.“

Úpěnlivým hlasem jsem mu zopakoval svou teorii o seřizování motoru a John se snažil poslouchat. Někdy se opravdu snaží. Jenže pak se znovu zasekl, odešel k baru pro další rundu a tím to skončilo.

John není tvrdohlavý, omezený, líný, ani pitomý. Jednoduché vysvětlení neexistuje. Téma zůstalo viset ve vzduchu jako nějaké tajemství, o kterém se člověk už nechce bavit, protože debaty o něm jsou pořád na jedno brdo a nedaří se najít nějakou novou odpověď.

Napadlo mě, že podivín bych mohl být já, ale pak jsem to zavrhl. Většina motorkářů přece ví, jak se seřizuje motor. Automobilista se obvykle motoru ani nedotkne, jenže v každém městě najdete autoservis s drahými zvedáky, speciálním nářadím a diagnostickým zařízením, které si běžný majitel auta nemůže dovolit. Motor auta je mnohem složitější a hůř dostupný než motor motocyklu, má to svou logiku. Jenže pro Johnův motocykl BMW R 60 nenajdete mezi Minnesotou a Salt Lake City jediného zkušeného mechanika, na to dám krk. Když spálí kontakty nebo svíčky, je vyřízený. Víím, že náhradní sadu kontaktů s sebou nemá. Neví ani, co to je. Pokud mu mašina odejde v západní části Jižní Dakoty nebo v Montaně, nevím, co si počne. Svě BMW pak může leda tak prodat Indiánům. Je mi však jasné, o co se teď snaží. Pečlivě se vyhýbá pouhému pomýšlení na svůj problém. Motoriky BMW jsou přece proslulé minimálním výskytem mechanických problémů, a na to John spoléhá.

Napřed jsem si myslel, že John má jen zvláštní postoj k motorkám, později jsem však zjistil, že se týká i jiných věcí... Jednou ráno jsem na Johna se Sylvii čekal u nich v kuchyni a všiml jsem si, že jim kape kohoutek u dřezu. Vzpomněl jsem si, že při předchozí návštěvě také kapal a předtím jakbysmet; jednoduše kape odnepaměti. Naťukl jsem se to a John odpověděl, že se pokoušel kohoutek spravit, ale že se mu to nepovedlo. To bylo všechno. Ve vzduchu zůstalo nedopovězeno, že tím to končí. Když se pokusíte opravit kohoutek, a nepodaří se vám to, tak prostě musíte nadosmrti žít s kapajícím kohoutkem.

Ptal jsem se v duchu, jestli jim to nejde na nervy, to neustálé kap kap kap, celé týdny, roky, ale nevyšiml jsem si, že by je to nějak dráždilo nebo trápilo, takže jsem usoudil, že jim kapající kohoutky asi nevadí. Někdo je prostě takový.

Už si nepamatuju, co mě přimělo změnit názor... snad intuice, něco mě jednoho dne osvítilo, snad nepatrná změna Sylviiiny nálady, kohoutek se zrovna ozýval opravdu hlasitě a ona chtěla něco říct. Sylvie totiž mluví tiše. Když se jednou pokoušela přehlušit kapání kohoutku a do místnosti navíc vpadly její děti a skočily jí do řeči, začala na ně křičet. Měl jsem pocit, že by se na ně tolik nezlobila, kdyby kohoutek nekapal. Vybuchla, protože ji podráždila kombinace kapajícího vodovodu a dětského křiku. Hrozně mě tehdy udivilo jednak to, že Sylvie neobviňuje ze svého úletu kohoutek, a pak

to, že to dělá úmyslně. Znamená to, že jí kapání není tak lhostejné, jak se zdá! Dusí svůj hněv vůči kapajícímu kohoutku, který ji dohání k šílenství! Z nějakého důvodu si to ale nedokáže připustit.

Proč by v sobě měla dusit hněv na kohoutek, divil jsem se v duchu.

Pak jsem si její reakci spojil s údržbou motocyklu a najednou se mi rozsvítilo: Aha, tak je to!

Nejde o údržbu motocyklu, ani o kohoutek. John i Sylvie svorně odmítají veškerou techniku. A pak mi do mozaiky začaly zapadat další kamínky a poznal jsem, na čem jsem. Vzpomněl jsem si, jak Sylvii podráždilo, když jeden náš známý mluvil o „tvořivém“ programování. Promítl jsem si v duchu všechny jejich obrazy, kresby a fotografie; ani na jedné nenajdete jediný technický motiv. Je jasné, proč ji ten kohoutek nepřivádí k šílenství, napadlo mě. Člověk přece vždy potlačuje okamžitý hněv vůči věcem, které z hloubi duše vytrvale nenávidí. Je jasné, proč John vypíná mozek pokaždé, když začnu mluvit o tématu údržby motocyklu, i když si dobře uvědomuje, jak svou neznalostí trpí. Je to přece technika. A je to tak zřejmé, vidíte. Je to úplně jasné. Ti dva vyrážejí na projížďky ven z města, kde je čistý vzduch a hezky svítí slunce, aby unikli technice, to především. Nejspíš jim působím trauma, když začnu vykládat o technice ve chvíli, kdy oba dva mají pocit, že se jí konečně zbavili. Proto náš hovor vždycky zamrzne a zmlkne.

Do vznikajícího obrazu zapadají i další vzpomínky. John i Sylvie ze sebe občas vymáčkou několik vět, v nichž vyhybavě mluví o „tom“ nebo „tom všem“, například ve větách typu: „Člověk tomu prostě nemůže uniknout.“ A když se zeptám, čemu že to člověk nemůže uniknout, odpověď obvykle zní: „Prostě tomu všemu,“ nebo: „Tomu organizovanému švindlu,“ nebo dokonce: „Systému.“

Sylvie mi jednou řekla: „Ty se s tím umíš vyrovnat,“ což mě odrovnalo natolik, že jsem se neodvážil zeptat, co „tím“ vlastně myslí. Zarazilo mě to. Domníval jsem se, že „tím“ myslí něco mnohem tajemnějšího, než je technika. Teď je mi však jasné, že „to“ je hlavně, pokud ne výhradně, technika. Ale ani předchozí věta nezní příliš přesně. „To“ je jistý druh síly, který umožňuje růst techniky, je to cosi nedefinovaného, nelidského, mechanického, neživotného, jakési slepé monstrum, smrtící síla. Je to něco odporného, před čím prchají, ale dobře vědí, že „tomu“ nemůžou uniknout. Moje definice je možná trochu drsná, ve skutečnosti je „to“ méně hrůzné a má rozplizlejší obrysy. Někde existují lidé, kteří „tomu“ rozumějí a řídí „to“, jsou to však technici a svoje konání popisují nelidským, nesrozumitelným jazykem. Jejich jazyk se totiž skládá z nepochopitelných termínů a vztahů, které nikdy nedávají smysl, i když se o nich mluví velmi často. A jsou to právě jejich věci, jejich monstra, která zabírají půdu, znečišťují vzduch a jezera, a přitom se jim nelze dostat na kobytku, ani před nimi utéct.

Dospět k takovému postoji není těžké. Stačí krátká projížďka průmyslovou čtvrtí velkého města a máte to všechno jako na dlani, celou

slavnou techniku. Chrání ji ostnatý drát, vchází se k ní strážnými bránami, všude visí nápisy VSTUP ZAKÁZÁN a v oblacích sazí za zdmi vidíte podivné struktury z cihel a železa, jejich smysl vám zůstává utajen a jejich vládcové zůstávají skryti. Nevíte, k čemu to vlastně je a proč to existuje, po ruce není nikdo, kdo by vám to řekl, takže prožíváte odcizení, zahlcuje vás pocit cizosti, nepatřičnosti celého toho krámu. Ten, komu to patří a kdo „tomu“ rozumí, nechce, abyste se kolem „toho“ motali. Technika z vás udělala cizince ve vlastní zemi. Její tvary, podoba a záhadnost jako kdyby říkaly: „Vypadni.“ Víte, že někde existuje vysvětlení a že činnost techniky nepochybně nepřímou slouží lidstvu, jenže to není vidět. Místo toho vidíte jen nápisy ZÁKAZ VSTUPU a NEVSTUPOVAT a nerozeznáváte nic, co by mohlo sloužit lidem; místo toho před vámi defilují lidé, nepatrní jako mravenci, kteří slouží těm podivným a nepochopitelným stavbám. A kdybych k „tomu“ patřil já, i když nejsem cizí, asi byste si řekli, že jsem jen další mravenec, který těm stavbám slouží. Výsledkem je pocit nepřátelství a cítím, že tím lze vysvětlit jinak nepochopitelný postoj Johna a Sylvie. Všechno, co se týká vaček, ventilů a utahovacích klíčů, je součástí onoho odlidštěného světa, o němž raději nepřemýšlejí. Nechtějí do něj proniknout, protože pak by se stali jeho součástí.

Pokud jsou moje úvahy správné, pak John se Sylvii nejsou sami. Není pochyb, že se oba řídí jen svými přirozenými pocity a nepokoušejí se nikoho napodobovat. Jenže spousta dalších lidí se rovněž řídí svými přirozenými pocity a nepokouší se nikoho napodobovat a přirozené cítění ohromného množství lidí se v téhle věci shoduje; takže když se na ně podíváte jako na kolektiv, což dělají novináři, získáte dojem, že existuje jakási masové hnutí, anti-technické masové hnutí, že se odněkud vynořila jakási ucelená politická anti-technická levice a ze své výšky káže: „Zastavte techniku. Dejte ji někam jinam. Necpěte nám ji sem.“ Sílu těchto argumentů narušuje pavučina logického zdůvodnění, že bez továren nebudou pracovní místa, ani slušná životní úroveň. Na druhou stranu existují lidské city, které jsou silnější než logika. Takové city existovaly vždycky, a jestliže jejich nenávisť patřičně zesílí, můžou tu logickou pavučinu rozervat na cáry.

Klišé a stereotypy jako „beatnik“ nebo „hippie“ vznikly jako označení antitechniků, lidí bouřících se proti systému, a řada podobných nálepek určitě ještě vznikne. Nemůžeme ale z lidí dělat příslušníky nějaké masy pouhým nálepkováním. John a Sylvie nepatří do žádné masy, ani jim podobní. Jejich revoltu totiž motivuje odpor proti zmasovění vlastní existence. Cítí, že technika je nějak spojena se silami, které se z nich pokoušejí vytvořit příslušníky masy, a to se jim pochopitelně nelíbí. Jejich odpor je zatím pasivní, unikají na venkov, jak jen můžou a podobně, ale pasivita nemusí zůstat jejich programem.

V údržbě motocyklu se s nimi zatím neshodnu, ale ne proto, že bych se nedokázal vcítit do jejich postoje vůči technice. Domnívám se totiž, že úprk před technikou a nenávisť vůči ní podřívají samy sebe. Buddha, Boží hlava,

přebývá stejně pohodlně v obvodech digitálních počítačů nebo v převodovce motocyklu, jako na vrcholku hory či v okvětních lístcích lotosu. Myslet si pravý opak znamená degradovat Buddhu – a to znamená degradovat sebe sama. Právě tomuhle tématu bych se ve své rozpravě rád věnoval.

Vyjeli jsme sice z močálů, ale vzduch má pořád vysokou vlhkost; když se zahledíte do žlutého kotouče slunce, zdá se, že je halí smog nebo kouř. Vjeli jsme do zeleného venkova. Farmy jsou čisté, bílé a svítí. Kouř ani smog tady nenajdete.

Silnice se neúnavně kroutí... zastavujeme k odpočinku a obědu, povídáme si a usedáme znovu za říditka. Cesta je dlouhá. Začínající odpolední únavu vyvažuje vzrušení z prvního dne. Jedeme vytrvale, ani rychle, ani pomalu.

Zachytili jsme jihozápadní boční vítr a motorky se zdánlivě samy od sebe naklánějí, aby vyrovnaly jeho sílu. Na silnici je něco zvláštního, vzbuzuje ve mně obavy, mám pocit, že nás někdo pozoruje nebo sleduje. Jenže před námi ani za námi nikdo nejede, v zrcátku vidím jen Johna se Sylvii.

Ještě jsme nepřekročili hranici Dakot, ale široká pole napovídají, že nemůžou být daleko. Na některých vidíme modré květy Inu, vlní se jako oceán. Křivky kopců jsou protáhlejší a vévodí krajině, jen obloha mi připadá o něco širší. Farmy v dálce jsou tak malé, že je stěží rozeznáváme. Země se nám začíná otevírat.

Mezi Středními a Velkými pláněmi neexistuje jasný, ostrý předěl. Změna je postupná a zastihne vás nepřipravené, jako kdybyste vyplouvali z rozeklaného přístavu a pozorovali, jak se na přidi zvětšují vlny, pak se ale ohlédnete a zjistíte, že země zmizela z dohledu. Kolem silnice roste méně stromů a najednou si uvědomuju, že tyhle stromy nejsou původní. Někdo je sem dovezl a vysázel kolem domů a do řad větrolamů mezi poli. Tam, kde nejsou, nenajdete ani křoviny, žádný podrost – vidíte jen trávu, občas z ní vykukuje plevel nebo divoké květiny, ale většinou všude roste jen tráva. Ocitli jsme se v zemi trávy. Jsme na prérii.

Myslím, že nikdo z nás netuší, jaké budou naše čtyři červencové dny na prérii. Vzpomínky na jízdu autem přes tuhle oblast ve mně vyvolávají představu plochosti a masivní prázdnoty, kam jen oko dohlédne, extrémní monotónnosti a nudy, protože hodinu za hodinou se pohybujete ve stejné krajině a máte pocit, že jste nikam nedorazili, a říkáte si, jak dlouho to proboha ještě bude trvat, než dojedu k nějaké zatáčce, jak dlouho bude ještě trvat, než neměnný ráz krajiny naruší na obzoru nějaká křivka.

John měl obavu, že se Sylvie s takovým nepohodlím nedokáže vyrovnat, a chtěl, aby do Billingsu v Montaně přiletěla, oba jsme ho však přesvědčili, že to není potřeba. Tvrdil jsem, že význam fyzického nepohodlí vzrůstá, když má člověk špatnou náladu. Člověk se pak upne na konkrétní potíž a udělá z ní příčinu. Pokud ale máte dobrou náladu, nepohodlí vám ji jen tak nepokazí. A když jsem zauvažoval nad Sylviinými náladami a pocity,

neviděl jsem důvod, proč by si měla stěžovat.

Kdyby Sylvie do Skalnatých hor přiletěla, spatřila by je v jiném kontextu, viděla by je jen jako hezkou krajinu. Když ale do Skalnatých hor dorazíte po dnech namáhavé jízdy přes prerie, vidíte je úplně jinak, spatřujete v nich cíl, zaslíbenou zemi. Kdybychom s Johnem a Chrisem přijeli s takovým pocitem do Montany a Sylvie by Skalnaté hory hodnotila jako „hezké“ nebo „barvité“, vznikla by mezi námi mnohem větší disharmonie než po dlouhé a monotónní jízdě oběma Dakotami. Navíc si rád se Sylvií povídám a jsem sobec.

Když se dívám na pole kolem silnice, v duchu jí říkám: „Vidíš?... Vidíš?“, a věřím, že vidí. Doufám, že jednou spatří a prožije při pohledu na prerie to, o čem už s ostatními nemluví; něco, co tu existuje, protože všechno ostatní tady není, něco, co lze postřehnout právě proto, že všechno ostatní tu chybí. Mám pocit, že Sylvii občas monotónnost a nuda života ve velkoměstě deprimuje natolik, že by snad v nekonečné trávě a vanoucím větru mohla spatřit něco, co se objevuje, když přijmete monotónnost a nudu jako fakt. Je to tady, ale nemám pro to jméno.

Na horizontu jsem spatřil něco, co ostatní nejspíš nevidí. Daleko na jihozápadě – a postřehnout to můžete jen z vrcholku tohoto kopce – má obloha temný okraj. Žene se na nás bouřka. Možná proto jsem byl neklidný. Úmyslně jsem bouřku vytěsnil z mozku, přitom jsem si ale dobře uvědomoval, že při takové vlhkosti a větru je víc než pravděpodobná. To je špatné, bouřka hned první den, jenže jak už jsem řekl, na motorce jste v krajině, nejste pasivní divák a bouřky sem prostě patří.

Kdyby to byly jen bouřkové mraky nebo izolované přeháňky, mohli bychom se pokusit je objet, jenže to není náš případ. Ta dlouhá temná linie bez předvoje mraků signalizuje studenou frontu. Studené fronty jsou hezky divoké a nejdivočejší jsou ty, které přicházejí z jihozápadu. Často přinášejí tornáda. Když přichází studená fronta, je nejlepší zastavit; utábořit se a počkat, až se přežene. Netrvá dlouho a v chladném vzduchu, který za sebou zanechá, se dobře jede.

Nejhorší jsou teplé fronty. Občas trvají i několik dní. Vzpomínám si, jak jsem byl s Chrisem před několika lety na výletě v Kanadě, ujeli jsme asi dvě stě kilometrů a zachytila nás teplá fronta, před níž nás varovali, jenže já jsem tehdy nechápal, co to vlastně je. Byla to smutná a zbytečná zkušenost.

Jeli jsme na malém motocyklu o síle šest a půl koňských sil, který jsme přetížili zavazadly a nevytížili selským rozumem. Stroj ze sebe vymáčkl sedmdesát kilometrů v hodině – jeli jsme proti mírnému větru. Nebyl to prostě cestovní motocykl. První den jsme na noc dojeli k velkému jezeru a rozbili stan. Rozpoutala se bouřka, která trvala celou noc. Zapomněl jsem kolem stanu vyhloubit odvodní kanálek, takže asi ve dvě hodiny v noci hrkla dovnitř voda a promočila nám spacáky. Ráno jsme byli zkiehlí, náladu pod psa a kruhy pod očima a já jsem si bláhově myslel, že déšť za chvíli poleví. Takové štěstí jsme neměli. V deset hodin byla obloha tak zatažená, že všechna auta

jezdila s rozsvícenými světly. A teprve pak to začalo.

Natáhli jsme si ponča, která nám v noci posloužila jako stan. Ve větru se roztáhla a snížila rychlost na padesátku, a to jsem měl plyn otevřený nadoraz. Na silnici stálo pět centimetrů vody. Všude kolem nás létaly blesky a práskaly hromy. Vzpomínám si na vyděšený obličej jedné ženy, která nás předjížděla v autě a nechápala, co proboha v takovém počasí děláme na motorce. Víím, že bych jí nedokázal rozumně odpovědět.

Motorka zpomalila na čtyřicítku, pak na pouhých třicet kilometrů za hodinu. Pak začala vynechávat, kašlat, střílet z výfuku a trhat sebou, nakonec jsme se doploužili k jedné omšelé benzinové stanici u obrovské mýtiny. Zastavil jsem.

Tehdy jsem se podobně jako John o údržbu motocyklu moc nestaral. Vzpomínám, jak jsem si nad hlavou přidržoval pončo, aby déšť nemohl do nádrže, a kymácel motorkou mezi kolena. Slyšel jsem, jak v nádrži šplouchá benzin. Podíval jsem se na svíčky a kontakty, pak na karburátor a začal jsem dupat na startovací páku a pokračoval až do úplného vyčerpání.

Zašli jsme k benzínce, stála u ní restaurace s výčepem, a poručili si steak. Byl připálený. Pak jsem se vrátil k motorce a zkoušel to znovu. Chris se pořád na něco ptal, a mě to rozčilovalo, protože si vůbec neuvědomoval, do jaké šlamastiky jsme se dostali. Nakonec jsem poznal, že nic nenadělám, vzdal jsem to a přestal se na Chrisa zlobit. Velmi pečlivě a pomalu jsem mu vysvětlil, že náš výlet skončil. Tyhle prázdniny prostě na motorce nikam nepojedeme. Chris se mě několikrát ptal, jestli jsem zkontroloval benzin, což jsem udělal, a jestli bych neměl sehnat nějakého mechanika. Jenže žádní mechanici nebyli po ruce. Jen vykáčené borovice, keře a déšť.

Seděl jsem s ním na trávě u výjezdu ze silnice, připadal jsem si jak vymačkaný citron a tupě jsem zíral do stromů a podrostu. Trpělivě jsem odpovídal na všechny Chrisovy otázky, které postupně vážly. Nakonec Chris pochopil, že náš výlet skutečně skončil, a rozplakal se. Myslím, že mu tenkrát bylo osm.

Stopem jsme dorazili domů, skočili do auta, půjčili si přívěs a odjeli pro motorku, naložili ji, odvezli a vydali se na prázdniny autem. Nebylo to ono. A nelíbilo se nám to tolik jako na motorce.

Dva týdny po dovolené jsem jednou večer zašel do garáže, odmontoval karburátor, ale nenašel jsem na něm jedinou závadu. Před zpětnou montáží jsem si chtěl benzinem trochu očistit ruce od šmíru a pootočil jsem kohoutkem nádrže. Hadička byla suchá. V nádrži nebyla ani kapka. Bylo mi z toho na nic. Ještě dnes nemůžu uvěřit, že jsem udělal takovou pitomost.

Nakopal jsem si v duchu snad stokrát a pochybuju, že na svou hloupou chybu dokážu někdy zapomenout. Benzin, který jsem slyšel v nádrži, byla rezerva, jenže tu jsem nezkusil. Nezkontroloval jsem palivo důkladně, protože jsem byl přesvědčen, že motor zhasl kvůli dešti. Tehdy jsem ještě netušil, jaké idiotské následky mají podobně ukvapené dedukce. Teď sedíme na

motocyklu s výkonem osmadvaceti koňských sil a já beru jeho údržbu velmi vážně.

Najednou mě John předjíždí a sklopenou dlaní signalizuje zastávku. Zpomalujeme a hledáme, kde by se dalo ze silnice sjet na štěrk. Betonová hrana silnice je dost ostrá a štěrk bývá hluboký; nemám tenhle manévr moc rád.

Ozývá se Chris: „Proč zastavujeme?“

„Myslím, že jsme minuli odbočku,“ tvrdí John.

Ohlížím se, ale nic nevidím. „Neviděl jsem žádnou směrovku,“ poznamenávám.

John kroutí hlavou. „Byla jak vrata od stodoly.“

„Neříkej.“

John i Sylvie přikyvuji.

Kamarád se předkloní, studuje mapu a ukazuje, kde silnice odbočuje, za ní naši trasu křížuje nadjezdem dálnice. „Dálnici jsme už minuli,“ vysvětluje. Má pravdu. Stydím se. „Vrátíme se, nebo pojedeme dál?“ ptám se.

John se zamyslí. „Vlastně nemá smysl jet zpátky. Fajn. Pojedeme dál. Dostaneme se tam i tudy.“

Udržuju si odstup a přemýšlím. Proč jsem to udělal? Dálnice jsem si skoro nevšiml. A zapomněl jsem jim říct o bouřce. Jsem z toho nervózní...

Stěna bouřkových mraků roste, ale nepohybuje se tak rychle, jak jsem předpokládal. To není dobré. Když se bouřka rychle přizene, rychle zase zmizne. Když se ale loudá jako tahle, vydrží nepříjemně dlouho.

Stahuju zuby pravou rukavicí, natahuju se k motoru a sahám na boční hliníkový kryt. Teplota je v pořádku. Kryt je příliš horký, než abych na něm udržel ruku, ale ne zas tak rozpálený, abych si ublížil. Je to oukej.

Stroje chlazené vzduchem se při velkém přehřátí můžou zadřít. Moje motorka se už zadřela... třikrát. Občas kontroluju teplotu krytu, jako kdybych vyšetřoval pacienta po infarktu, který se zdánlivě uzdravil.

Při zadření se písty horkem roztáhnou a nedokážou se dál ve válcích hladce pohybovat, vzpříčí se, někdy se dokonce spečou se stěnami válců, motor se tím zablokuje, zadní kolo se přestane pohybovat a motorka se dostane do smyku. Když se mi to přihodilo poprvé, hlava mi vystřelila mezi řídítka a spolujezdec mi setrvačností vyjel na záda. V rychlosti asi padesáti kilometrů za hodinu se motor odblokoval a začal vrnět, jako kdyby se nic nestalo. Raději jsem sjel ze silnice a zastavil, abych se podíval, co se vlastně stalo. Kamarád se zmohl jen na: „Co to sakra vyvádíš?“

Krčil jsem rameny a divil se stejně jako on, kolem nás svištěla auta a řidiči tupě zírali. Motor byl tak rozpálený, že se kolem něj vlnil vzduch, a cítili jsme, jak z něj sálá. Naslinil jsem si prst a položil ho na motor. Zasyčelo to, jako když do vody ponoříte rozžhavené železo, a tak jsme to otočili a vydali se domů. Motor už nevrněl, podle zvuku bylo jasné, že písty nepřiléhají ke stěnám válce jako dřív a že budu muset vyměnit kroužky.

Přijel jsem s motorkou do opravy, protože jsem nepovažoval tuhle příhodu za tak důležitou, abych se musel učit všechny ty složité podrobnosti, objednávat náhradní díly, speciální nástroje a ztrácet čas spoustou krámů, když můžu věc přenechat někomu, kdo ji svede líp a rychleji než já – podobal jsem se tehdy Johnovi.

Dílna vypadala jinak než opravy, které jsem si pamatoval z dětství. Mechanici, k nimž jsem tehdy vzhlížel jako k antickým bohům, mi připadali jako děti. Rádio naplno řvalo, hoši v modráčích se poflakovali po dílně, bavili se mezi sebou a nevšímali si mě. Když se mě konečně jeden zeptal, co mám za problém, ani si píсты pořádně neposlechl a řekl: „No to je jasný. Zdvihátka.“

Zdvihátka ventilů? Kdybych tak věděl, co bude následovat.

Za dva týdny jsem přišel, zaplatil sto čtyřicet dolarů a velmi pečlivě jsem motocykl znovu zajížděl při nižších rychlostech a teprve po patnácti stovkách kilometrů jsem otevřel plyn naplno. Asi ve stodesítce se motor znovu zadřel a v padesátce uvolnil, úplně stejně jako předtím. Když jsem se vrátil do opravy, tvrdili, že jsem stroj řádně nezajel, a po delším dohadování nakonec souhlasili, že se na mašinu znovu podívají. Udělali generálku a řekli mi, že tentokrát udělají rychlostní zkoušku motoru oni sami.

Zadřeli ho.

Po třetí generálce ve dvou měsících vyměnili válce, namontovali do karburátoru větší trysky, seřídili motor, aby se zahříval co nejmíň, a řekli, abych s motorkou nejezdil moc rychle.

Stroj byl umaštěný a neshodil. Zjistil jsem, že svíčky jsou odpojené, takže jsem nasadil kloboučky a nastartoval, a co neslyším: uvolněná zdvihátka. Neseřídili je. Upozornil jsem na to opraváře, mládenec v montérkách přišel se špatně nastaveným kalibrovacím klíčem, rychle obkroužil hliníkové kryty zdvihátek a zničil je.

„Mrknu se, jestli nemáme nějaký ve skladě,“ poznamenal.

Němě jsem přikývl.

Přinesl si kladivo a majzlík a začal kryty uvolňovat. Za chvíli prorazil plech a já jsem s hrůzou spatřil, že bije rovnou do hlavy motoru. Při dalším úderu minul majzlík, praštil kladivem do těla válce a urazil okraj dvou chladičích destiček.

„Nechte toho,“ požádal jsem ho zdvořile a připadal si jak ve zlém snu. „Dejte mi nějaké nové kryty a já si to odvezu, jak to je.“

Vyjel jsem z dílny co možná nejrychleji s klepajícími zdvihátky, proraženými kryty, umaštěnou motorkou a v třicítce jsem ucítil zvláštní vibrace. Zastavil jsem u chodníku a zjistil, že na hlavě motoru chybí dva šrouby a u třetího chybí matka. Celý motor visel na jediném šroubu. Chyběl ještě vrchní vačkový šroub napínače řetězu, což znamená, že snaha o správné seřízení zdvihátek byla předem odsouzena k nezdaru. Prostě horor.

Radši jsem Johnovi nelíčil, v jakých rukou by se jeho BMW mohlo ocitnout. Možná bych ale měl.

Za pár týdnů jsem zjistil, proč se motor vždycky zadřel; napjatě jsem

totiž čekal, kdy se porucha znovu objeví. Příčinou byl malý, zdeformovaný šroubek v olejovém mazacím okruhu motoru v ceně asi pětadvaceti centů, který při vysokých rychlostech bránil přítoku oleje do hlavy motoru.

Otázka *proč* mi neustále vrtá hlavou a stala se hlavním motivem zamýšlené rozpravy. Proč ti mechanici zacházeli s motorkou tak hrubě? Ti přece před technikou neutikají jako John se Sylvii. Považují se za techniky. Dali se do práce a odvedli ji hůř než šimpanzi. Jejich práce byla hrozně neosobní. Jako kdyby k ní neměli důvod. Snažil jsem se proniknout do atmosféry té dílny, té příšerné opravy, a snažil se přijít na něco, co by se dalo označit za příčinu.

První stopou bylo rádio. Pokud při práci posloucháte rádio, nemůžete o ní pořádně přemýšlet. Možná že v očích mechaniků neměla jejich práce s poctivým myšlením co dělat, považují ji jen za sestavu cviků s různými klíči. A když při utahování matek můžete poslouchat rádio, jde vám to přece líp od ruky.

Další vodítko byla rychlost. Uspěchaně kolem sebe rozkládali nejrůznější nástroje, a ani se nedívali, kam je položili. Při takové práci si přijdete na víc peněz jen zdánlivě – když se nad tím ale zamyslíte, dojdete k závěru, že taková práce obvykle trvá déle a nestojí za nic.

Nejprůkaznější stopou však byl jejich slovník. Na jednu stranu dobromyslný, pohodový, přátelský – ale nezúčastněný. Chovali se jako diváci. Měl jsem pocit, že do dílny přišli chvílku přede mnou a někdo jim strčil do ruky klíč. Vůbec se s prací neztotožňovali. Nikdo o sobě neřikal: „Já jsem mechanik.“ Každému muselo být jasné, že v pět, nebo kdy mají padla, to zapíchnou a na práci až do příštího rána ani nepomyslí. Vždyť oni se snaží na svou práci nemyslet, i když jsou v zaměstnání. Končí právě tam, kde Sylvie s Johnem: žijí s technikou, aniž s ní mají co do činění. Nebo snad s ní něco mají, ale jsou mimo, neangažují se v ní, je jim šumafuk. Žijí sice obklopeni technikou, ale je jim naprosto lhostejná.

Nejenže ti mechanici nenašli deformovaný šroubek, ale navíc jej nejspíš zdeformoval mechanik, když nesprávně namontoval boční kryt. Vzpomínám si, že původní majitel motoru říkal, že ho mechanik upozorňoval na problémy s nasazováním bočního krytu. To bylo ono. Dílenská příručka před tím sice varuje, ale opravář podobně jako všichni ostatní moc spěchal nebo mu to bylo jedno.

Zatímco jsem vyměňoval šroubek, uvažoval jsem o stejné lhostejnosti, kterou dobře znám z příruček k počítačům. Psaní a redigování technických příruček je jedenáct měsíců v roce moje živobytí, takže dobře vím, že některé bývají plné chyb, nejasností, chybějí v nich důležité informace, jiné jsou zase tak zmatené, že jsem je musel přečíst nejmíň šestkrát, abych z nich vydoloval jakýs takýs smysl. Hned při prvním seznámení s těmihle příručkami mě zarazilo, jak často se v nich prosazuje postoj diváka, který jsem zažil v opravě. Byly to příručky pro diváky. Divácký postoj v nich byl pevně zakořeněný. Z každého řádku na vás dýchá myšlenka: „Tak tady je stroj,

izolovaný v čase a prostoru od všeho ostatního ve vesmíru. Nemá k vám žádný vztah, stačí jen otáčet jistými přepínači, dodržet hladinu napětí a kontrolovat podmínky, při nichž by mohlo dojít k závadám..." Mechanici přistupovali úplně stejně k mé motorce a jejich postoj se ve chvíli, kdy jsem motorku do opravy poprvé přivezl, nijak nelišil od mého. Všichni jsme byli diváci. Napadlo mě, že snad neexistuje jediná příručka, která by se zabývala skutečnou podstatou údržby motocyklu, jejím nejdůležitějším prvkem. Starat se o vlastní práci se totiž považuje buď za nepodstatné, nebo za samozřejmost.

Během naší cesty bychom si měli všimnout téhle věci, trochu ji prozkoumat; zjistit, jestli v tom prapodivném rozdělení všeho na to, čím je člověk a co dělá, nenarazíme na nějaké stopy, které by nám pomohly pochopit, co se v našem dvacátém století pokazilo. Nechci to uspěchat. Spěch je smrtící rys dvacátého století. Když chcete něco uspěchat, znamená to, že vám na tom už nezáleží a chcete přejít k jiným věcem. Chci postupovat pomalu, přitom však pozorně a důkladně, přistupovat ke zkoumání stejně, jako když jsem objevil ten deformovaný šroubek. Našel jsem ho nakonec jen díky takovému přístupu a ničemu jinému.

Všímám si, že země se najednou zploštila na doslova eukleidovskou pláň. V dohledu není jediný kopec, jediný hrbol. Znamená to, že jsme dojeli do údolí Červené řeky. Brzy překročíme hranice obou Dakot.

Než jsme stačili vyjet z údolí Červené řeky, bouřkové mraky zaplnily velkou část oblohy a začínají nám dýchat na záda.

Probírali jsme v Breckenbridgi s Johnem naši situaci a rozhodli, že pojedeme dál, dokud nebudeme muset zastavit.

Daleko se nedostaneme. Mraky už pohltily slunce, fouká chladný vítr a nad námi se tyčí paleta šedých odstínů.

Obloha působí mohutným, drtivým dojmem. Prérie je rozlehlá, ale obrovitost hrozivě šedé masy, která se chystá sestoupit dolů, je přímo omračující. Cestujeme jen s jejím milostivým souhlasem. Kdy a kde udeří, nevíme, nemáme nad ní žádnou moc. Můžeme jen sledovat, jak se neustále přibližuje.

V místech, kde se nejtemnější šed' dotkla země, jsme ještě před chvílí viděli město, nějaké malé budovy a vodojem, najednou všechno zmizelo za šedou oponou. Bouřka nás brzy dostihne. Nevidím před sebou žádné město a přitom dobře vím, že velmi brzy se budeme muset do nějakého uchýlit.

Dojel jsem Johna a prudkým pohybem ruky ho vybízím: „Šlápni na to!“ John souhlasně přikyvuje a přidává plyn. Nechávám ho chvíli odjet a pak srovnávám krok na jeho rychlost. Motor reaguje krásně – jedeme stodesátkou... stotřicetkou... sto čtyřicet... cítím, jak se do nás opírá vítr, skláním hlavu, abych snížil odpor... sto padesát. Ručička tachometru poskakuje dopředu a dozadu, ale pohybuje se nad stopadesátkou... skoro sto šedesát kilometrů za hodinu... držíme rychlost... a jedeme. V téhle rychlosti se stěží dají sledovat značky. Natahuju ruku mezi řídítka a kvůli bezpečnosti zapínám světlomet. Při téhle viditelnosti ho stejně potřebujeme. Stmívá se.

Svištíme otevřenou plochou krajinou, v dohledu není jediné auto, sem tam zahlédnu strom, ale silnice je hladká a čistá a motor nadupané vrní, sděluje, že jede na plný výkon. Stmívá se čím dál tím víc.

Najednou se zablýskne a vzápětí se rozléhá mohutné burácení, jedno navazuje na druhé. Trhlo to se mnou a Chris mi tiskne hlavu na záda. První varovné kapky... v téhle rychlosti zraňují jako jehly. Další zablýsknutí a BÁÁÁC, blesk osvítil krajinu kolem nás... a já jsem v dalším záblesku spatřil tu farmu... ten větrný mlýn... ach, bože, on tady byl!... ubírám plyn... tohle je jeho silnice... plot a stromy... a rychlost klesá na sto dvacet, pak na sto deset, sto a nakonec držím devadesátku.

„Proč zpomaluješ?“ křičí Chris.

„Jedeme moc rychle!“

„Ne, nejedeme!“

Kývám, že jedeme.

Dům a vodojem zmizely v dálce a najednou vidím malý odvodňovací kanál a křižovatku na obzoru. Ano... tak je to, napadlo mě. Je to přesně ono.

„Ujeli nám!“ ječí Chris. „Přidej!“

Vrtím hlavou.

„A proč ne?“ opakuje.

„Není to bezpečné!“

„Ujeli nám!“

„Počkej na nás.“

„Přidej!“

„Ne.“ Kroutím hlavou. Je to jen pocit. Jenže na motocyklu jim musíte věřit, a proto si udržujeme devadesátku.

Začíná pršet, ale vidím už světla města... věděl jsem, že tam bude.

John se Sylvii na nás čekají u prvního stromu vedle silnice.

„Co se vám stalo?“

„Zpomalil jsem.“

„To vidím. Co se stalo?“

„Nevím. Pojďte, ujedeme tomu dešti.“

John říká, že na druhé straně města je motel, ale já mu říkám, že lepší ubytování najdeme, když odbočíme doprava, v aleji topolů několik bloků po cestě.

Nacházíme topoly, jedeme několik bloků a najednou se před námi objevuje malý motel. John se rozhlíží v recepci a říká: „To je fakt fajn motel. Kdy jsi tady byl naposled?“

„Nevím, že bych tady někdy byl,“ odpovídám.

„Jak jsi mohl vědět, že tady ten motel je?“

„Nejspíš intuice.“

John se dívá na Sylvii a kroutí hlavou.

Sylvie mě chvíli tiše pozoruje. Zapisuju se do knihy hostů a Sylvie si všimla, že se mi chvějí prsty. „Jsi bledý jak stěna,“ říká mi. „Polekaly tě ty blesky?“

„To ne.“

„Vypadáš, jako kdybys spatřil ducha.“

John s Chrisem na mě upřeně hledí. Uhýbám pohledem ke dveřím. Pořád hustě prší, rychle dobíháme do bungalovů. Zavazadla na motocyklech jsou dobře chráněná, počkáme, až bouřka přejde, pak je sundáme.

Přestalo pršet a obloha se trochu rozjasnila. Z okna ale vidím, jak se blíží druhá dnešní tma, noc. Jdeme do města, večeříme, a když se vracíme, cítím únavu až v kostech. Odpočíváme v kovových křeslech na dvorku motelu a skoro se nehýbáme, a pomalu dáváme zabrat půl litru whisky, kterou John přinesl společně s nějakou limonádou z motelové ledničky. Hladina únavy pomalu a příjemně klesá. V listech topolů u cesty ševelí chladný noční vítr.

Chris se ptá, co budeme dělat. Ten kluk je k neutahání. Zaujalo ho nové a nezvyklé okolí motelu a chce, abychom s ním zpívali jak na skautském táboře.

„Víš, my nejsme moc dobří zpěváci,“ konejší ho John.

„Tak mi něco vypravujte,“ navrhuje Chris. Chvilí přemýšlí. „Neznáte nějaké duchařské historky? Všichni kluci v naší chatě večer vykládali duchařské historky.“

„Tak nám nějaké řekni,“ vybízí ho John.

Chris se nenechá prosit. Jsou dost legrační. Některé příběhy jsem naposledy slyšel jako malý kluk. Říkám mu to a Chris chce, abych mu povídal nějaké příběhy z té doby, jenže já si nedokážu na žádné vzpomenout.

Po chvilce se Chris ptá: „A ty věříš na duchy?“

„Ne,“ já na to.

„A proč ne?“

„Protože jejich existence odporuje vě-dec-ké-mu po-zná-ní.“

Můj důraz na každou slabiku slova „vědeckému“ vyloudil na Johnově tváři úsměv. „Duchové nejsou hmotní,“ pokračuju, „nevydávají žádnou energii, a proto, podle vědeckých zákonů, existují pouze v lidských představách.“

Mozkem mi víří whisky, únava a šustění větru ve větvích. „Samozřejmě,“ dodávám, „ani vědecké zákony nejsou hmotné a nevádávají žádnou energii, a proto i ony existují jen v lidských představách. Nejlepší je být důsledně vědecký a odmítnout nejen víru v duchy, ale i ve vědecké zákony. Jedině tak budeš v suchu. Sice pak nemáš čemu věřit, ale i to je vědecké.“

„Nechápu, o čem to mluvíš, tati,“ říká Chris.

„Dělám si tak trochu legraci.“

Chris depimuje, když takhle mluvím, ale nemyslím si, že by mu to ublížilo.

„Jeden kluk na táboře mně říkal, že na duchy věří.“

„To tě jen tak vodil za nos.“

„Fakt, tati. Říkal, že když člověka špatně pohřbí, že se pak jeho duch vrací strašit lidi. On tomu fakt věřil.“

„Utahoval si z tebe,“ tvrdím.

„A jakpak se ten kamarád jmenoval?“ ptá se Sylvie.

„Tom Bílý medvěd.“

Pohlédli jsme s Johnem na sebe a současně nám to došlo.

„Áááá, tak on to byl *Indiáni*“ poznamenává John.

Směju se. „Částečně to беру zpět,“ dodávám. „Já jsem myslel na evropské duchy.“

„A jaký je v tom rozdíl?“

John řičí smíchem. „A máš to,“ škytá.

Zamyslel jsem se a pak dodávám: „Víš, Indiáni se někdy dívají na věci jinak, a já si nemyslím, že nemají pravdu. Věda prostě nepatří do indiánské

tradice.“

„Tom Bílý medvěd tvrdil, že mu maminka s tatínkem říkají, aby tomu nevěřil. Jenže babička mu pak pošeptala, že to je pravda, a tak tomu věří.“

Chris se na mě úpěnlivě dívá. Někdy chce skutečně vědět. Správný otec by si v takových chvílích neměl ze syna dělat legraci. „Jasně,“ říkám a obracím o sto osmdesát stupňů, „já taky věřím na duchy.“

John se Sylvii na mě udiveně hledí. Vidím, že se z toho tak snadno nevyvléknu, a odhodlávám se proto k delšímu vysvětlení.

„Nevidíme nic špatného na tom,“ začínám, „když Evropana nebo Indiána, který věří na duchy, považujeme za ignoranta. Vědecký pohled na svět odsunul každý jiný názor do oblasti primitivismu, takže když někdo dnes začne mluvit o zjeveních a duších, všichni ho automaticky považují za hlupáka nebo duševně chorého. Neumíme si představit svět, v němž by mohli duchové skutečně existovat.“

John souhlasně pokyvuje a já pokračuju.

„Já se ale domnívám, že intelekt moderního člověka není výrazně lepší než intelekt lidí jiných civilizací. Hladina IQ se u lidí moc neliší. Indiáni a středověcí lidé byli stejně inteligentní, jako jsme dnes my, jenže jejich myšlenkový kontext byl výrazně jiný než ten náš. V rámci jejich kontextu jsou duchové a zjevení stejně reální jako atomy, částice, fotony nebo kvanta moderního člověka. V tomhle smyslu věřím na duchy. Takže i moderní člověk má svoje duchy a zjevení, víš.“

„Ale jaké?“

„Tak třeba fyzikální zákony, zákony logiky... číselný systém... princip algebraické substituce. To jsou duchové. Věříme v ně tak hluboce, až nám připadají skuteční.“

„Já je teda za skutečné považuju,“ ozval se John.

„Nerozumím tomu,“ vyhrkl Chris zmateně.

Pokračuju ve výkladu. „Podívej, za zcela přirozený považujeme třeba předpoklad, že zemská přitažlivost a zákon o zemské přitažlivosti existovaly už před Isaacem Newtonem. Myšlenka, že až do sedmnáctého století neexistovala žádná přitažlivost, nám připadá hloupá.“

„To ano.“

„Takže kdy vlastně začal ten zákon existovat? Existoval odedávna?“

Johnovi se krabatí čelo, snaží se uhodnout, kam mířím.

„Vlastně říkám,“ pokračuju, „že od začátku existence Země, před vznikem Slunce a hvězd, před prvotním stvořením vůbec všeho, existoval zákon o zemské přitažlivosti.“

„Jasně.“

„Takže ten zákon kdesi dřímá, neměl vlastní hmotu, nevydával žádnou energii, dokonce neexistoval ani v ničem mozku, protože tehdy žádný myslící tvor neexistoval, a neexistoval ani v žádném prostoru, protože neexistoval ani ten, ale zákon o zemské přitažlivosti přesto existoval, ha?“

John se už netváří tak sebejistě.

„Jestliže tedy existoval zákon o zemské přitažlivosti,“ dodávám, „pak na mou duši nevím, jak by měl vypadat, aby *neexistoval*. Mám pocit, že zákon o zemské přitažlivosti úspěšně splnil všechna kritéria neexistence, jaká si umím představit. Nenapadá mě ani jedna podmínka neexistence, kterou ten zákon nesplňoval. Stejně tak mě nenapadá ani jedna vědecká podmínka existence, kterou by zákon o zemské přitažlivosti splňoval. Přesto všechno nám selský rozum velí, abychom věřili v jeho existenci.“

John se škrábe na bradě: „Budu si to muset promyslet.“

„Fajn, stejně si ale myslím, že když o tom budeš přemýšlet dost dlouho, nakonec uznáš, že existuje jen jeden jediný možný, racionální a inteligentní závěr. Zákon o zemské přitažlivosti a sama přitažlivost před Isaacem Newtonem neexistovaly. Nic jiného nedává smysl.“

Což znamená,“ pokračuju, než mi dokáže skočit do řeči, „což znamená, že zákon o zemské přitažlivosti existuje výhradně v lidských představách! Je to duch! Všichni velmi arogantně a povýšeně odsuzujeme duchy jiných lidí, ale jsme stejně nevědomí, barbarští a pověřčiví, když jde o naše duchy.“

„A proč tedy všichni věří v zákon o zemské přitažlivosti?“

„Je to masová hypnóza. Její přísně ortodoxní formě se říká ‚vzdělání‘.“

„Takže podle tebe učitel hypnotizuje děti, aby uvěřily zákonu gravitace?“

„Jistě.“

„To je přece absurdní.“

„Slyšel jsi někdy, jak důležité je, aby se učitel ve třídě díval dětem do očí? Každý pedagogický teoretik to zdůrazňuje. A ani jeden to nevysvětluje.“

John kroutí hlavou a dolévá mi. Přikládá si ruku k ústům a v hraném gestu říká Sylvii: „Víš, jinak je to úplně normální chlap.“

Bráním se. „To je první normální věc, kterou jsem po dlouhé době řekl. Jinak se tvářím v souladu s šilenstvím dvacátého století jako vy dva. Jen abych na sebe náhodou neupozornil.“

Ještě ti to zopakuju,“ dodávám. „Věříme, že odhmotněná slova sira Isaaca Newtona dřímala kdesi v nicotě miliardy let a čekala na to, až se jejich autor narodí a jakoby kouzlem je objeví. Vždycky existovala, i když se ničeho netýkala. Pak postupně vznikl svět a zákon gravitace se ho začal týkat. Vlastně to byla tahle slova, která vytvářela svět. Ale to je, John, přece směšné.“

Opravdový problém, rozpor, na němž vědci ztroskotali, se týká lidské mysli, představ. Lidská mysl nemá žádnou hmotu nebo energii, ale vědci nedokážou uniknout její nadvládě nad vším, co dělají. Logika existuje pouze v lidské mysli. Čísla existují pouze v představách. Nijak mě nerozčiluje, když vědec prohlásí, že duchové existují pouze v představách. Jen mě štve, že to vyznívá jako odsudek. Věda přece taky existuje jen v lidském mozku, ale neznamená to, že musí být špatná. A s duchy je to stejné.“

Oba dva se na mě pozorně dívají. Pokračuju: „Zákony přírody jsou výplody lidského mozku, stejně jako duchové. Zákony logiky i matematiky

jsou taky výplody lidského mozku, stejně jako duchové. Všechno je lidský výmysl, včetně myšlenky, že všechno *není* lidský výmysl. Svět mimo lidskou představivost vůbec neexistuje. Je pouhým duchem a v dávných časech byl za ducha považován celý ten krásný svět, ve kterém žijeme. Svět řídí duchové. Vidíme to, co vidíme, protože nám to tak *ukázali* nějací duchové; duchové Mojžíše a Krista, Buddhy a Platona, Descarta, Rousseaua, Jeffersona a Lincolna a spousta dalších duchů. Isaac Newton je velmi dobrý duch. Jeden z nejlepších. Tvůj selský rozum není nic jiného než hlasy tisíců a tisíců duchů z minulosti. Duchové a další duchové. Duchové, kteří se snaží najít své místo mezi živými.“

John je příliš zamyšlený, než aby mluvil. Sylvii moje povídání zaujalo. „Odkud bereš tyhle nápady?“ ptá se.

Nadechuju se k odpovědi, pak si ale říkám, že bych měl brzdit. Mám pocit, že bych neměl pokračovat, možná jsem zašel až moc daleko, měl bych toho zavčas nechat.

Za chvíli se ozývá John: „Těším se, až zase uvidím hory.“

„Já taky,“ přitakávám. „Dejme si na to poslední skleničku!“

Dopijíme a jdeme na kutě.

Dohlížím na Chrise, aby si vyčistil zuby, a odchází spát s tím, že se osprchuje až ráno. Využívám práva staršího a obsazuju postel u okna. Když zhasínáme, Chris prosí: „A teď mi pověz nějakou duchařskou historku.“

„Vždyť jsem ti už jednu vyprávěl, tam venku.“

„Já bych ale chtěl *skutečný* duchařský příběh.“

„Pravdivější příběh než ten, který jsem vyprávěl, už neuslyšíš.“

„No tak, tati, víš, jak to myslím. Chci slyšet jiný příběh.“

Snažím se vzpomenout si na něco konvenčního. „Když jsem byl tak velký jako ty, znal jsem jich spoustu, Chrise, ale už jsem je všechny zapomněl,“ říkám. „Měli bychom spát. Zítra ráno musíme brzy vstávat.“

Všude je ticho, jen v žaluziích šustí vítr. Myšlenka na vítr vanoucí otevřenou prérií v protisměru mě uklidňuje a ukoľébává.

Vítr se zvedá a zklidňuje, pak znovu nabírá na síle a vzdychá, znovu mizí... vane z ohromné dálky.

„Viděl jsi někdy ducha?“ ptá se Chris.

Napůl už spím. „Chrise,“ říkám, „znal jsem jednoho člověka, který celý život pronásledoval jednoho ducha, ale byla to jen ztráta času. Raději spi.“

Příliš pozdě si uvědomuju, jakou jsem udělal chybu.

„A našel ho?“

„Ano, našel.“

Vroucně si přeju, aby se Chris zaposlouchal do větru a přestal se vyptávat.

„A co s ním udělal?“

„Dal mu pořádně zabrat.“

„A potom?“

„Pak se z něho stal duch.“ Bláhově jsem se domníval, že Chrisovi bude

moje odpověď stačit a usne, ale mylil jsem se, navíc se probírám z dřímot.

„A jak se jmenoval?“

„Neznáš ho.“

„Dobře, ale jak se jmenoval?“

„Na tom nezáleží.“

„Tak mi to řekni, tati.“

„Protože na tom nezáleží, Chrisi, dobře, jmenoval se Faidros. Takové jméno jsi ještě neslyšel.“

„A v té bouřce jsi ho viděl?“

„Proč si to myslíš?“

„Sylvie říkala, že vypadáš, jako kdybys spatřil ducha.“

„To se jen tak říká.“

„Tatí?“

„Poslouchej, Chrisi, tohle by měla být poslední otázka, jinak se začnu zlobit.“

„Chtěl jsem jen říct, že nemluvíš jako ostatní lidi.“

„Ano, já vím, Chrisi,“ potvrzuju. „Je to problém. A teď už spi.“

„Dobrou noc, tati.“

„Dobrou noc.“

Za půl hodiny slyším, jak oddechuje ze spánku. Vítr je pořád silný a já jsem vzhůru. Tam za oknem v temnotách vane vítr přes cestu a mezi stromy; na listech se mihotavě odráží měsíční světlo. Je jasné, že to všechno kdysi viděl i Faidros. Nemám ponětí, co tu dělal. Nikdy se asi nedozvím, proč tímhle krajem projížděl. Jenže on tady byl a přiměl nás, abychom vyrazili na tuhle cestu, jede s námi. Nemůžeme mu uniknout.

Hrozně moc bych chtěl říct, že nevím, proč je Faidros s námi, ale musím se bohužel přiznat, že to vím. Myšlenky, které jsem vykládal přátelům, to povídání o vědě a o duších, dokonce i ta úvaha o vztahu péče a techniky, kterou jsem rozváděl dnes odpoledne na motorce, nejsou moje. Slušnou řádku let mě nic kloudného nenapadlo. Ty myšlenky jsem ukradl Faidrovi. A on se na to dívá. Proto je tu s námi.

Když jsem se přiznal, snad mě nechá na chvíli usnout.

Chudák Chris. „Neznáte nějaké duchařské historky?“ ptal se. Mohl bych mu vyprávět něco takového, ale pouhé pomyšlení na tu historii mě děsí.

Musím se vyspat.

Každá rozprava by měla mimo jiné zahrnovat seznam důležitých věcí, který by se měl pro budoucí potřebu a inspiraci uložit na nějaké bezpečné místo. Podrobnosti. A teď, zatímco ostatní ještě vyspávají a připravují se o požitek z krásného ranního světla... takže... abych zabil čas...

Předkládám vám k posouzení seznam věcí, které si určitě nezapomeňte vzít s sebou, až pojedete přes obě Dakoty motorkou na výlet.

Probudil jsem se za svítání. Chris spokojeně spal. Převalil jsem se na bok a zkoušel jsem ještě usnout, pak jsem ale zaslechl kohouta a uvědomil si, že jsem na dovolené a že nemá smysl spát. Přes příčku slyším, jak John zařezává... ledaže by to byla Sylvie... ne, to je moc hlasité chrápání. Jako motorová pila...

Neustálé zapomínání věcí při výletech na motorce mě už unavovalo, proto jsem sestavil tenhle seznam. Jeho kopii mám doma v šuplíku, abych si mohl rychle přezkontrolovat vybavení, než vyrazím na cestu.

Většina věcí je naprosto samozřejmá a nepotřebují komentář. Některé se týkají výhradně jízdy na motorce a ty bych měl vysvětlit. Některé z nich jsou velmi zvláštní a potřebují sáhodlouhé výklady. Seznam jsem rozdělil do čtyř částí: Oblečení, Osobní potřeby, Kuchařské a tábornické náčiní a Motorkářské náčiní. První sloupec, Oblečení, je jednoduchý:

1. Dvoje slipy a trička.

2. Jégrovky.

3. Jednu košili a kalhoty. Většinou používám výprodej z armádních rezerv. Je to levné, hodně vydrží a není na tom vidět špína. Měl jsem v seznamu i položku „slušné oblečení“, jenže John za ni napsal „smoking“, takže ji vynechávám. Původně jsem měl na mysli něco, co může mít člověk na sobě i mimo benzínku.

4. Svetr a bundu.

5. Rukavice. Nejlepší jsou nepodšíváné kožené rukavice, protože vás chrání před sluncem, pohlcují pot a chladí vám ruce. Když si vyjedete na hodinku nebo na dvě, nejsou takové věci důležité, když ale vyrazíte na několik dní, začnou být rukavice moc důležité.

6. Motorkářské boty.

7. Nepromokavé oblečení do deště.

8. Přilbu a kšilt proti slunci.

9. Kompaktní přilbu. Nemám ji moc rád, vyvolává ve mně klaustrofobní pocity, takže ji používám jen za deště, poněvadž ve vyšší rychlosti kapky

bodají do obličeje jako jehly.

10. Brýle. Nemám rád štít z plexiskla, protože ten vás uzavírá do prostoru. Mám britské, laminované, těsně přiléhající brýle s rovnými sklíčky. Za sluneční brýle fouká vítr. Sklíčka z plastiku se poškrábou a zkreslují výhled.

Pak následuje sloupec s Osobními potřebami.

Hřebínky, peněženka, kapesní nůž, notýsek, pero, cigarety a zápalky, baterka, mýdlo a plastická krabička, zubní kartáčky a pasta. Dále nůžky, aspirin proti bolesti hlavy, repelent, deodorant (po parném dni na motorce vás na zápach nemusí upozorňovat ani nejlepší přátelé). Ochranný krém na spáleniny (na motorce si spálenin všimnete, až když zastavíte, a to bývá obvykle pozdě; namažte se, než vyjedete). Náplasti, toaletní papír, malý ručník (do plastické krabičky, aby vám nezamočil ostatní věci) a velký ručník.

Knihy. Neznám jiného motorkáře, který by s sebou tahal knížky. Zaberou hodně místa, ale i tak s sebou mám teď tři a v některých mám založené volné listy papíru na poznámky. Jsou to tyhle knížky:

a) Dílenská příručka motocyklu.

b) Průvodce po nejběžnějších poruchách s ostatními technickými informacemi, s nimiž bych si nerad zatěžoval hlavu. Je to *Chiltonův průvodce poruchami*, který napsal Ocee Rich a prodává se v obchodních domech Sears, Roebuck.

c) Thoreauova knížka *Walden aneb Život v lesích...* Chris ji zatím nečetl, ale můžete ji číst třeba stokrát, a nikdy vás nebude nudit. Vždycky se snažím vybrat knížku, která přesahuje Chrisovy obzory, a snažím se ji číst jako základ pro kladení otázek a odpovědi, nečtu knihy bez přerušování. Obvykle přečtu jednu nebo dvě věty, počkám si na Chrisovy otázky, odpovím na ně, pak přečtu pár dalších vět. Klasici se takhle číst dají. Myslím, že ty knihy tak vznikaly. Někdy jsme strávili celé odpoledne četbou a povídáním a zjistili jsme, že jsme přečetli jen dvě nebo tři stránky. Takto se čítávalo před sto lety... tehdy byly populární putující přednáškové show. Pokud jste tak žádnou knihu nečetli, nedokážete si představit, jak je to fajn.

Vidím, že Chris spí zcela uvolněně, nevidím jeho obvyklé křečovitě napětí. Říkám si, že ho nechám ještě spát.

Tábornické náčiní obsahuje tyhle položky:

1. Dva spacáky.

2. Dvě ponča a jednu celtu na zem. Z ponč a cely postavíte stan a při cestě chrání zavazadla před deštěm.

3. Provaz.

5. Oficiální geodetické mapy oblasti, kde chceme chodit na výlety.

5. Mačeta.

6. Kompas.

7. Čutora. Než jsme odjížděli, nemohl jsem ji nikde najít. Nejspíš ji kluci někam zašantročili.

8. Dva vojenské ešusy se lžící a příborem.

9. Skládací lihový vaříč s palivem. Tohle je trochu experimentální záležitost, ještě jsem ho nepoužíval. Když prší nebo když se octnete v horách nad hranicí stromů, bývá problém najít dřevo na oheň.

10. Hliníkové konzervy se šroubovacím víkem. Používám je na sádlo, sůl, máslo, mouku a cukr. Před lety jsme je koupili v jednom horolezeckém výprodeji.

11. Čistící prostředek na mytí nádobí.

12. Dvě krosny s hliníkovou kostrou.

Motorkářské náčiní. U každé motorky je standardní výbava pod sedadlem. Doplnil jsem ji takhle:

Velký hasák, strojní kladívko, majzlík, kuželovitý průbojník, dvě montéropáky, souprava na lepení duší, cyklistická pumpička, plechovka s disulfidem molybdenu na mazání řetězu (má úžasnou schopnost proniknout do každého válečku a jeho mazací přednosti jsou dobře známé. Jakmile však zaschne, měli byste jej doplnit dobrým starým motorovým olejem SAE-30), řemenici, kulatý pilník, lístkový spároměr a zkoušečku.

Náhradní díly:

Svíčky, lanka sytiče, spojky a brzdy, kontakty, pojistky, žárovky světlometu a zadních světel, spojka řetězu s pojistkou, závlačky, vázací drát. Náhradní řetěz (mám s sebou jeden starší, který jsem před časem vyměnil, ale na dojetí do nějakého obchodu mi bohatě poslouží, kdyby mi první praskl).

A to je asi tak všechno. Tkaničky nevozím.

Nejspíš si říkáte, že musím mít na všechny ty krámy nějaký přívěs. Nezabere to ale tolik místa, jak se zdá.

Bojím se, že moji přátelé prospí celý den, jestli je nechám. Nebe venku krásně jiskří, není vidět ani mráček, je škoda promrhat takové ráno.

Jdu ke Chrisově posteli a pořádně s ním třepu. Vyvaluje na mě oči, sedá si, ale nemá tušení, co se děje.

„Dej si sprchu,“ oznamuju.

Jdu ven. Vzduch je úžasně svěží. Vlastně je – kruci – sakra chladno! Buším Sutherlandovým na dveře.

„Ahhm,“ ozývá se přes dveře John ospale. „Ahaahmm. Ehmm.“

Počasí připomíná podzim. Na motorkách je rosa. Dnes pršet nebude. Ale ta zima! Není víc než pět, šest stupňů nad nulou.

Čekání si krátím kontrolou hladiny oleje a tlaku v pneumatikách, utahuju šrouby a zkouším napětí řetězu. Je trochu povoleno, vytahuju nářadí a přitahuju ho. Nemůžu se dočkat, až vyrazíme.

Dávám pozor, aby se Chris teple oblékl, a za chvíli máme zabaleno a jsme na cestě. Je opravdu řácká zima. Za několik minut vítr odvál teplo, kterým nás zásobilo teplé oblečení, takže se chvěju jak ratlík. Pořádná kosa.

Až slunce vystoupá trochu výš, bude tepleji. Za půl hodiny budeme v Ellendalu a nasnídáme se. Na těchhle rovných silnicích bychom dnes mohli

urazit spoustu mil.

Kdyby nebyla taková zima, jelo by se náramně. Slunce z nízkého úhlu osvětluje pole, něco se na nich blyští. Ne, mrazík to nebude, jen rosa s trochou přízemní mlhy. Díky ranním stínům nevypadá krajina tak ploše jako včera. Máme ji jen pro sebe. Zdá se, že všichni ještě spí. Na hodinkách mám půl sedmé. Na lemu staré rukavice se mi asi usadila námraza, nejspíš to bude jen vzpomínka na včerejší déšť. Staré dobré rukavice. Jsou tak ztuhlé chladem, že stěží dokážu narovnat ruku.

Včera jsem mluvil o péči a musím říct, že se o tyhle staré rukavice opravdu starám, záleží mi na nich. Usmívám se na ně, zatímco se ženeme v lehkém ranním větru, protože se mnou jezdí už takovou spoustu let a jsou tak opotřebené a sešlé, že působí až směšně. Užily si olej, pot a prach, rozplácly se o ně tisíce hmyzích tělíček, a když s nimi mrsknou na stůl, drží stále tvar mých dlaní, dokonce i v letním parnu. Ty rukavice mají vlastní paměť. Stály mě jen tři dolary a přešival jsem je tolikrát, že už se pomalu nedají opravit; přestože jsem péčí o ně ztratil spoustu času, nedokážu si představit, že bych si koupil nové. Není to sice moc praktické, jenže praktičnost není u rukavic, ani u ostatních věcí to hlavní.

Mašina je na tom podobně. Najezdil jsem na ní přes čtyřicet tři tisíc kilometrů, takže se z ní stává pomalu veteránka, na silnicích jsou ale k vidění ještě starší stroje. Domnívám se, že se mnou bude většina motorkářů souhlasit v tom, že člověk získá ke každé mašině zcela osobitý vztah, který se nedá přenášet na jiný stroj. Jeden kamarád má stejný model jako já, dokonce stejný rok výroby, a jednou ke mně svou motorku přivezl na opravu, a když jsem s ní pak vyrazil na zkušební jízdu, nevěřil jsem, že ji vyrobili ve stejné továrně. Všiml jsem si, že kamarádova motorka má osobitý chod, jedinečný zvuk a jízdu, úplně odlišné od mého stroje. Neříkám, že kamarádova mašina je horší, je prostě jiná.

Možná by se dalo mluvit o osobnosti. Každá mašina má vlastní osobnost, kterou bychom mohli definovat jako intuitivní, ucelený souhrn všech vědomostí a pocitů spojených se strojem. Osobnost motorky se neustále mění, obvykle k horšímu, ale někdy vás překvapí změnou k lepšímu. A osobnost stroje je skutečným předmětem údržby motocyklu. Nové mašiny jsou krásné neznámé a podle toho, jak s nimi zacházíte, rychle degenerují na nespolehlivé mrchy nebo dokonce invalidky, můžou se ale také změnit na zdravé a veselé kamarádky. Moje motorka se přes vražednou péči z rukou těch takymechaniků obstojně vzpamatovala a vyžaduje stále méně oprav.

A jsme tady! Ellendale!

Věž vodojemu, hájky a domy roztroušené mezi nimi v ranním slunci. Roztřásla mě zima, která se nás držela celou cestu. Hodinky ukazují čtvrt na osm.

Za chvíli parkujeme u nějaké cihlové budovy. Otáčím se a vidím, že John se Sylvií zastavují za námi. „To je ale samec, co!“ křičím vesele.

Chladně si mě měří.

„Člověku se krásně rozproudí krev, že?“ pokračuju. Ani slovo.

Čekám, až slezou z motorky, a vidím, že John se pokouší odvázat zavazadla. Třesoucí se prsty mu však vypovídají službu. Vzdal to a jdeme do restaurace.

Pokouším se znovu o konverzaci. Couvám před nimi ke dveřím restaurace, jízda mě jednoduše nadchla, mnu si ruce a nahlas se chechtám. „Sylvie! Mluv se mnou!“ Ani se neusměje.

Nejspíš jim bude pořádná zima.

Objednávají si snídani a zabodávají oči do stolu.

Po snídani se ptám: „A co teď?“

John pomalu a rozhodně oznamuje: „Neodjedeme, dokud se neoteplí.“ Z tónu šerifa zatýkajícího zločince je jasné, že jde o konečné rozhodnutí.

John, Sylvie a Chris se uvelebili v teplíčku hotelové haly hned vedle restaurace, zatímco já jdu na procházku.

Asi jsou na mě pořádně našťavaní, že jsem je vytáhl tak brzy z postele a donutil jet v takové zimě. Když nejedete sami, obvykle se v podobných situacích projeví rozdílnost temperamentu. Přemýšlím a uvědomuju si, že jsem s nimi nikdy nejezdil dřív než v jednu nebo ve dvě hodiny odpoledne, přestože mám nejraději jízdu za rozbřesku a za soumraku.

Městečko je čisté a svěží a je úplně jiné než to, kde jsme se dnes ráno probudili. Ulice se zaplňují lidmi, otevírají obchody, zdraví se a mluví hlavně o tom, jaká je dnes zima. Dva teploměry na odstíněné straně ulice ukazují jen čtyři a šest stupňů. Na sluncem osvětleném teploměru vidím třináct stupňů.

Obcházím několik bloků a hlavní ulice se najednou mění na dvě polní rozbahněné cesty vedoucí do polí kolem stodoly se zemědělskými stroji a opravnou. Někdo na poli si mě podezřívavě prohlíží, když nakukuju do stodoly; nejspíš si říká, co ten tady sakra dělá. Vracím se k motorkám, vidím, že okolní lavičky potáhl mrazík. Nemám co dělat.

Bylo chladno, to je pravda, ale zas tak hrozné to nebylo. Jak John se Sylvií přežívají minnesotské zimy? divím se v duchu. Nějak to nehraje, musím se nad tím zamyslet. Pokud nedokážou snášet fyzické nepohodlí a nesnášejí ani techniku, nezůstává jim pro kompromis skoro žádný prostor. Na technice jsou závislí a přitom ji odsuzují. Jsem přesvědčen, že si to uvědomují a že to jen zvyšuje jejich znechucení. Nechovají se logicky, podávají jen zprávu o tom, jaké to je. Do města právě přijíždějí tři farmáři, zajíždějí za roh ve zbrusu novém pickupu. Vsadil bych se, že u nich je to obráceně. Chtějí se předvést a pochlubit s autem, traktorem a novou myčkou. Určitě mají nástroje na jejich údržbu a vědí, jak s nimi zacházet. Váží si techniky. A přitom jsou to lidé, kteří ji potřebují ze všech nejmíň. Kdyby zítra z povrchu zemského zmizela veškerá technika, tihle lidé by si poradili i bez ní. Bylo by to pro ně tvrdé, ale přežili by. John se Sylvií, Chris a já bychom do týdne zemřeli. Odsuzovat techniku je nevděčnost, nic jiného.

Jenže to nikam nevede. Když je někdo nevděčný a vy mu řeknete, že je nevděčný, dobře, dali jste mu nálepku, ale nic jste tím nevyřešili.

Za půl hodiny ukazuje teploměr u vstupu do hotelu už šestnáct stupňů. Kamarádi nervózně poposedávají v prázdné jídelně. Nálada se jim naštěstí zlepšila. John optimisticky prohlašuje: „Navleču na sebe všechno, co mám, a bude to fajn.“

Vychází ven pro zavazadla, a když se vrací, tvrdí: „Vůbec se mi nechce rozbalovat, ale nerad bych si zopakoval takovou jízdu jako dnes ráno.“

Za chvíli přichází s tím, že na pánské toaletě je hrozná zima, a protože v jídelně kromě nás nikdo není, stahuje se ke stolu za námi. Mluvím se Sylvii, očima občas zabloudím k Johnovi a vidím, že si navléká všechno spodní prádlo, které má. Prohlíží si svůj bláznivý úbor a směje se od ucha k uchu. Chvilí zírám na jeho brýle na stole a pak říkám Sylvii:

„Víš, před chvílí jsme mluvili se Supermanem... vidíš, tady jsou jeho brýle... ale zničehonic... se z něj stal...“

John burácí: „Zbabělec!“

Rozbíhá se a klouže se po naleštěných parketách, otáčí se a utíká zpátky. Natahuje ruce vzhůru a vzpíná se, jako kdyby chtěl vzlétnout. „Jsem připraven, už letím!“ Pak smutně potřásá hlavou. „Bože, hrozně nerad bych zničil ten krásný strop, ale moje rentgenové oči mi právě prozradily, že jistá dáma se ocitla v nesnázích.“ Chris se chechtá na celé kolo.

„V nesnázích budeme všichni, jestli se hned neoblékneš,“ kárá ho Sylvie.

John se směje. „Exhibicionista, co? Ellendaleský necuda!“ Přistupuje ke svému stolu a začíná si přes spodní prádlo navlékat kalhoty a košili. Pak poznamenává: „Ale ne, neboj, to by neudělali. Lex Luthor a policie mají pochopení. Dobře vědí, kdo stojí na straně zákona, řádu, spravedlnosti, slušnosti a fair play pro každého.“

Když vyjíždíme znovu na silnici, je ještě chladno, ale není už taková kosa. Projíždíme řadou městeček, postupně nás zahřívá slunce a společně s teplotou narůstají i moje příznivé pocity. Rezignované postoje se úplně vytratily, užívám si slunce a větru a cítím se hrozně fajn. Slunce všechno pomalu proměňuje; silnice, zelená prérijní scenérie a nárazy větru se slévají do jednoduššího celku. Za chvíli mě pohlcuje jen nádherné teploučko, vítr, rychlost a slunce na opuštěné silnici. Poslední zbytky ranního chladu mizí pod náporem teplého vzduchu. A znovu vítr, slunce a další kilometry hladké silnice.

Tohle léto je tak zelené a svěží.

V trávě před starým drátěným plotem rostou bílé a zlaté pomněnky, vidím louku, krávy a daleko na horizontu se nepatrně zvedá jakási zlatá obruba. Nedá se poznat, co to je. Nepotřebuju to ale vědět.

Silnice mírně stoupá a motor se ozývá hlasitěji. Vyjíždíme nahoru, nabízí se nám nová plástev země, silnice klesá a motor utichá. Prérie. Je tak klidná a lhostejná.

Když zastavujeme, vidím, že Sylvii slzí od větru oči, ukazuje na krajinu

a říká: „Je tady nádherně. Je to tak opuštěné.“

Ukazuju Chrisovi, aby si na zemi roztáhl bundu a místo polštáře použil náhradní košili. Není sice ospalý, ale vybízím ho, aby si lehl, měl by si odpočinout. Rozepínám si bundu, aby nasála víc tepla. John vytahuje fotoaparát.

Za chvíli říká: „Tohle je na fotografování to nejhorší. Člověk by potřeboval objektiv s úhlem tři sta šedesát stupňů nebo něco takového. Vidíš všechnu tu krásu kolem, ale když se podíváš do hledáčku, je fuč. Jakmile ji ohraničíš, zmizí natošup.“

Souhlasně přikyvuju: „Jako když jedeš v autě.“

Sylvie poznamenává: „Když mi bylo asi deset, zastavili jsme u podobné silnice a vyplácala jsem asi polovinu filmu. Když jsem fotografie dostala, bylo mi do pláče. Nebylo na nich nic vidět.“

„Kdy pojedeme dál?“ ptá se Chris.

„Nač ten spěch?“ ptám se.

„Rád bych jel dál.“

„Nic lepšího nás dnes už nečeká.“

Mračí se a hledí do trávy. „Budeme dnes večer tábořit?“ ptá se. Sutherlandovi se na mě zkoumavě dívají.

„Budeme?“ opakuje.

„Ještě uvidíme,“ odpovídám.

„Proč?“

„Protože teď to ještě nevím.“

„Proč to ještě nevíš?“

„Prostě teď nevím, proč nevím.“

John souhlasně přikyvuje.

„Tohle není na táboření ten nejlepší terén,“ říkám. „Je to tady nechráněné a není tady ani voda.“ Zničehonic však dodám: „Tak fajn, dnes budeme spát venku.“ Už jsme o tom mluvili včera.

Jedeme dál. Silnice je jak vymetená. Nechci, aby mi prerie patřily, nechci je fotografovat, změnit je, nechci dokonce ani zastavit, ani pokračovat v jízdě. Prostě jen jedeme po opuštěné silnici.

Plochá prerie končí a země se začíná zvolna vlnit. Ploty se objevují zřídka a zeleň bledne... všechno nasvědčuje tomu, že se blížíme k náhorní planině.

V Hague bereme benzin a ptáme se, jestli se dá mezi Bismarckem a Mobridgem někde přejet řeka Missouri. Čerpadlář o žádném přejezdu neví. Je už horko a John se Sylvii odešli shodit dlouhé prádlo. Měním olej a mažu řetěz. Chris netrpělivě přihlíží. To není dobré.

„Bolí mě oči,“ říká.

„Od čeho?“

„Od větru.“

„Koupím ti brýle.“

Jdeme všichni do snack baru na kafe a sendvič. Všechno je tu jiné, proto se spíš rozhlížíme a nemluvíme, zachycujeme útržky rozhovorů lidí, kteří se mezi sebou dobře znají a prohlížejí si nás, protože jsme tady noví. V obchodě kousek odtud kupuju do výbavy teploměr a brýle pro Chrise.

Ani prodavač nemá ponětí, že by přes Missouri existovala nějaká zkratka. Studujeme s Johnem mapu. Doufal jsem, že bychom na stopadesátikilometrovém úseku mohli najít nějaký neregistrovaný přívoz nebo lávku pro chodce nebo něco podobného, ale nic takového tam není, protože na druhou stranu není potřeba nic převážet. Celé území je indiánská rezervace. Rozhodujeme se, že pojedeme na jih k Mobridgi a překročíme tam řeku.

Silnice na jih je hrozná – rozbitá, úzká a hrbolatá betonka, navíc jedeme proti nepříjemnému větru, oslepuje nás slunce a v protisměru jezdí těžké nákladáky. Kopce jak vystřižené z horské dráhy zvyšují při sjezdu nákladákům rychlost, při stoupání je zase zpomalují a my nevidíme dopředu, což nám drásá nervy. První mamutí stroj mě vystrašil, protože jsem na něj nebyl vůbec připravený. Teď už si dávám pozor. Žádné nebezpečí nám nehrozí. Jen když nás míjejí, rozkolíbá nám tlaková vlna motorky. Je pořád větší horko a větší sucho.

V Herreidu se jde John něčeho napít, zatímco já se Sylvii a Chrisem hle dáme v parku stín, kde bychom si mohli odpočinout. Něco se změnilo a dost dobře nevím, co to je. Ulice tohoto města jsou široké, mnohem širší, než je potřeba, a vzduchem víří prach. Na prázdných parcelách mezi budovami roste plevel. Plechové sklady a vodojem se podobají kolegům z jiných měst, jsou však širší. Všechno působí opotřebovaným a mechanickým dojmem,

jednotlivé budovy jsou rozmístěné jakoby nahodile, bez rozmyslu. Postupně zjišťuju, v čem to vězí. Nikomu nezáleží na úpravném vzhledu parcel. Půda tady nemá takovou hodnotu jako jinde. Jsme v prvním městě Západu.

K obědu si v Mobridgi dáváme hamburgery a ovomaltinu, sjíždíme po hlavní ulici se spoustou aut a na úpatí kopce ji konečně vidíme – řeku Missouri. Všechna ta valčíci se voda působí zvláště, lemují ji travnaté kopce, v kterých se voda najde jen stěží. Otáčím se a snažím se zachytit pohledem Chrise, jenže toho to moc nezajímá.

Sjíždíme z kopce, najíždíme na most a už jsme na něm, mezi pilíři a sloupy zábradlí sledujeme v rytmických intervalech řeku a zničehonic jsme na druhé straně.

Vyjíždíme do dlouhého, táhlého kopce a ocitáme se v úplně jiné krajině.

Nikde žádné ploty. Žádné keře, žádné stromy. Křivky kopců jsou nádherné, Johnův motocykl před námi vypadá jako mraveček šplhající mezi zelenými svahy. Z kopců vyrážejí skály.

Krajina vzbuzuje dojem přirozené úpravnosti. Kdyby to byla opuštěná půda ponechaná sama sobě, působila by sežvýkaně, neupraveně, viděli bychom kusy starých betonových základů, pláty rezivějšího plechu se zbytky barev, dráty, plevel, který pronikl na dřívější louky, jednoduše prostor, kde se kdysi něco dělalo. Nic takového však vidět není. Krajina není udržovaná, nikdo ji ani nepokazil. Vypadá tak odjakživa. Nedotčená země.

Na druhé straně skal nenajdeme ani jednoho přátelského mechanika, který by se vyznal v motorkách, a já se v duchu ptám, jestli jsme na to připraveni. Pokud se nám stroje porouchají, budeme v pěkné kaši.

Dotekem kontroluju teplotu motoru. Jeho chlad mě uklidňuje. Tisknu spojku a chvíli ji držím, abych slyšel, jak běží volnoběh. Něco se mi nezdá, tisknu ji znovu. Za chvíli poznávám, že to není motorem. Jakmile uberu plyn, slyším jeho ozvěnu. Zvláštní. Dělán to dvakrát nebo třikrát. Chris se ptá, co se děje. Upozorňuju ho na ozvěnu a předvádím ji několikrát za sebou. Nic neříká.

V mém starém motoru to nějak rachotí. Jako kdyby v něm poletovala hrst drobných. Zní to hrozně, ale je to jen normální klepání ventilů. Když si na ně zvyknete a začnete je v určitých chvílích očekávat, okamžitě poznáte sebemenší změnu. Jestliže žádnou neslyšíte, je to fajn.

Snažil jsem se Johna nezvyklým zvukem zaujmout; zbytečná námaha. Nezajímá ho, co věci *znamenají*, zajímá ho, čím věci *jsou*. Je dost důležité uvědomit si, že John vidí svět právě takhle. Trvalo mi dost dlouho, než jsem na to přišel, a pro mou rozpravu je důležité, abych ten rozdíl vysvětlil.

Jeho odpor třeba jen přemýšlet o jakémkoli mechanickém tématu mě zarazil natolik, že jsem neustále hledal způsob, jak ho technikou upoutat, nevěděl jsem ale, odkud začít.

Říkal jsem si, že počkám, dokud se něco nepokazí na jeho motorce, pak mu pomůžu stroj opravit, a tím u něj probudím zájem o technická témata.

Nepovedlo se mi to, protože jsem nepochopil, jak John vidí svět.

Začaly mu povolovat brzdové a spojkové páky. Ne moc, tvrdil, prokluzují jen trochu, když za ně trochu ostřeji zabere. Varoval jsem ho, aby matky neutahoval svým malým hasákem. Poškodí chrom a na odřených místech mu později vyskáče rez. Souhlasil, abych použil své nářadí.

Když ke mně přijel, měl jsem klíče už nachystané, ale pak jsem si všiml, že utažením šroubů prokluzování neodstráním, protože má seštipnuté konce manžet.

„Budeme je muset vypodložit,“ oznámil jsem mu.

„Co to znamená?“ ptal se.

„Potřebujeme nějaký tenký, plochý plátek plechu. Zasuneš podložku tady na páce pod manžetu, ta se rozevře, a můžeme pak lanko znovu přitáhnout. Podložky se používají u nejrůznějších strojů.“

„Aha,“ usmál se John. Začalo ho to zajímat. „Fajn. A kde se dají koupit?“

„Náhodou jich pár mám,“ řekl jsem pyšně a přidržel jsem mu před obličejem plechovku od piva.

Napřed mi nerozuměl. Pak promluvil: „Cože, plechovka?“

„Jasně,“ řekl jsem, „to je nejlepší materiál na podložky, jaký existuje.“

Považoval jsem to za velmi chytrý zlepšovák. Ušetřím mu trmácení po obchodech, které by musel absolvovat, než by sehnal originální součástky. Ušetřím mu čas. Ušetřím mu peníze.

K mému překvapení však na něj výhodnost a elegance mého návrhu vůbec nezapůsobily. Začal se chovat přezíravě. Zahrnul mě spoustou výmluv, takže až za chvíli jsem poznal, o co mu jde, a nakonec jsme páky nespravovali.

Pokud vím, pořád jsou trochu volné. A věřím, že John se tenkrát doopravdy urazil. Měl jsem tu drzost mu navrhnout, abychom jeho nové, osmnáct set dolarů drahé BMW, pýchu půl století německé technické finesy, spravili kusem staré plechovky od piva!

Ach, du lieber!

Od té doby jsme se o údržbě motocyklu moc nebavili. Vlastně vůbec ne.

Člověk se snaží a snaží a najednou se rozčílí, a neví proč.

Měl bych to vysvětlit – hliník pivních plechovek je měkký a přilnavý. Pro navrhovaný účel se hodí dokonale. Hliník ve vlhku neoxiduje – spíš bych měl říct, že je na něm pořád slaboučká vrstva oxidu, který zabraňuje další oxidaci. Jednoduše perfektní řešení.

Jinými slovy, každý *opravdový* německý mechanik, který s rozmyslem navazuje na padesátiletou řemeslnou tradici, by určitě usoudil, že tohle konkrétní řešení tohoto konkrétního problému je *dokonalé*.

Chvilku jsem si říkal, že bych měl nenápadně přejít k ponku, uříznout z plechovky plech, sloupnout barvu a pak se vrátit k Johnovi a sdělit mu, že máme velké štěstí, protože tohle je poslední kousek zvlášť dovezený z

Německa. To by zapůsobilo. Zvláštní podložka ze soukromého skladu barona Alfreda Kruppa, který ji musel, ač velice nerad, nakonec prodat. John by šel nadšením.

Nápad s podložkou ze soukromého skladu barona Alfreda Kruppa mě chvíli bavil, pak mě to ale přešlo. Poznal jsem, že mě motivovala jen touha po pomstě. Mstivou fantazii vystřídal pocit, o kterém jsem se už zmínil, pocit, že jde o něco významnějšího, než se na první pohled zdá. Když podobné nepatrné rozpory vytrvale sledujete, můžete narazit na skutečný objev. Prostě jsem vycítil, že za tím bude něco většího než to, s čím bych se bez dalšího přemýšlení rád spokojil, a proto jsem se raději začal věnovat své zálibě: rozpoznávat příčiny a následky, abych zjistil, proč existuje tak široká propast mezi tím, jak viděl tu krásnou podložku John a jak jsem ji chápal já. V práci mechanika nastávají takové okamžiky velmi často. Člověk se prostě na něčem zasekne. Sedí, zírá před sebe a přemýšlí, neplánovitě hledá nové informace, odchází a znovu se vrací a za chvíli začínají vyplouvat na povrch předtím neuvědomované faktory.

Napřed se nejasně, pak ale v ostřejších obrysech začalo objevovat vysvětlení, že já chápu podložku intelektuálním, racionálním způsobem, který si všímá výhradně vědeckých vlastností hliníku pívni plechovky. John šel na věc intuitivně, prociťoval ji. Já jsem řešil problém z hlediska základní formy. On zase z hlediska prvního pohledu. Já jsem se díval na to, co podložka znamená. On však vnímal hlavně to, jak podložka vypadá. Tak jsem pochopil odlišnost našich pohledů. Když se díváte na to, jak podložka vypadá, trochu vás to deprimuje. Komu by se také líbila představa, že krásný, přesný stroj můžete opravit odřezkem starého odpadu?

Myslím, že jsem neřekl, že John je hudebník, bubeník, hraje s různými kapelami v našem městě a vydělává slušné peníze. Řekl bych, že o všem přemýšlí stejně jako o svém bubnování – což znamená, že o ničem vlastně skutečně *nepřemýšlí*. On věci prostě dělá. Je s nimi. Na můj nápad opravit jeho motorku pomocí plechovky zareagoval, jako kdyby mu někdo při hraní změnil rytmus. Prostě to s ním seklo a hotovo. Nechtěl to.

Nejprve mi rozdíl v našem chápání připadal dost zanedbatelný, jenže pak narůstal... a rostl... a ještě... až jsem poznal, proč mi tak dlouho unikal. Některých věcí si prostě nevšimnete, protože jsou malé. Některé věci ale nejsou vidět, protože jsou *obrovské*. Dívali jsme se oba na stejnou věc, hovořili a přemýšleli o stejných věcech, až na to, že John se díval, viděl a mluvil a přemýšlel v úplně jiné *dimenzi*.

John se o techniku vlastně zajímá, není mu lhotejná. Jenže v dimenzi, která je mu cizí, dostane vždycky na frak, a proto ho technika odrazuje. Prostě nešlape podle jeho představ. John chce, aby bez problémů šlapala a aby o ní nemusel přemýšlet, jenže to nejde. John kazí jednu věc za druhou, až to nakonec vzdá a hodí na techniku se všemi jejími šroubky a matkami obrovskou deku. Zřejmě nevěří nebo nedokáže uvěřit, že na světě může existovat něco, k čemu nelze přistupovat z pozice okamžitého pocitu.

John se totiž pohybuje v pocitové dimenzi. Možná vám připadá jako nějaký suchar, protože pořád mluvím o mechanice, která se skládá z částí a vztahů a analýz a syntéz a rozlišování, a přitom v ní neexistuje žádné tady a teď. Technika se pohybuje jinde, je sice tady, ale současně miliony mil daleko. O tom také technika je. John se pohybuje v dimenzi, která podle mě stála u kolébky většiny kulturních změn šedesátých let a dosud přetváří náš celonárodní pohled na okolní svět. Výsledkem působení téhle dimenze je takzvaná „generační přehrada“. Z tohoto podhoubí vyrostla i slova „beat“ a „hip“. Dnes už je jasné, že tahle dimenze není jen přechodná, pomíjivá móda. Existuje dál, protože představuje velmi důležitý a závažný pohled na okolní svět, který mnozí lidé považují za neslučitelný s rozumem a řádem a zodpovědností; já se ale domnívám, že se mylí. A jsme u kořene problému. Nohy mi zdřevěněly a začíná se ozývat bolest. Občas si je protahuju; snažím se vytáčet chodidla co nejdív do stran. Trochu to pomáhá, jenže pak se unaví jiné svaly a všechno začíná nanovo.

V naší kultuře probíhá spor odlišných *pohledů na skutečnost*. Svět, jak ho právě teď a tady vidíte, je *skutečný*, ať si vědci říkají, co chtějí. Jenže svět, jak ho odhalují vědecké objevy, je taky skutečný, i když vypadá všelijak, a lidé v Johnově dimenzi, pokud si budou chtít udržet své vidění skutečnosti, nebudou moct vědecký svět donekonečna ignorovat. John na to přijde, až mu shoří kontakty.

Proto se John našel, když nemohl nastartovat. Byl to *útok na jeho skutečnost*. Neúspěch zasadil jeho pohodovému vidění světa obrovskou ránu, a on se ho nepokusil změnit, protože by tím ohrozil celý svůj životní styl. Zažil rozhořčení, jaké zažívají nebo alespoň dříve zažívali vědecky založení lidé při pohledu na díla abstraktního umění. Nezapadala totiž do jejich životního stylu.

Opravdu existují dva druhy skutečnosti, jednak okamžitá skutečnost uměleckého projevu a skutečnost vědeckého vysvětlování. Moc k sobě nejdu a nemají mnoho společného. Taková je situace. Dalo by se říct, že jsme narazili na menší problém.

U jednoho odpočívadla na dlouhé, opuštěné silnici jsme spatřili osamocené obchůdek. Za ním objevujeme místo, kde se dá na bednách posedět u plechovky piva.

Doléhá na mě únava a bolesti v zádech. Posouvám bednu ke sloupu, abych se o něj mohl opřít.

Vidím na Chrisovi, jak se mu zhoršuje nálada. Byl to dlouhý a perný den. Ještě v Minnesotě jsem Sylvii říkal, že druhý nebo třetí den nás může přepadnout ponorková nemoc. Máme ji tady. Minnesota – kdy to vlastně bylo?

Nějaká dost opilá ženská kupuje pivo pro muže, který ji přivezl autem. Neví, kterou značku by si měla vybrat, a manželka majitele obchodu z ní pomalu začíná šílet. Pořád se ještě rozhoduje a najednou si nás všimla, naklání se přes pult a chce vědět, jestli ty motorky jsou naše. Souhlasně

přikyvujeme. Chce, abychom ji svezli. Stahuju se a přenechávám ženskou Johnovi.

Elegantně ji odmítá, jenže ona se nechce nechat odbýt a nabízí za svezení dolar. Snažím se o pár žertovných vět, moc se mi ale nepovedly, zvýšil jsem jen napětí. Vycházíme proto ven, nasedáme a jedeme raději dál do toho vedra a hnědých kopců.

Když přijíždíme do Lemmonu, bolí nás celé tělo. V jednom baru se dozvídáme, že jižně od města je tábořiště. John by nejraději tábořil v parku uprostřed Lemmonu, zní to podivně a Chrise kamarádovo přání viditelně našťvalo.

Jsem unavený jak už dlouho ne. John a Sylvie jsou na tom stejně. Přesto se ploužíme supermarketem, bez rozmyslu kupujeme různé potraviny a utmáceně je balíme na motorky. Slunce je moc nízko, bojíme se, jestli dorazíme na místo za světla. Za hodinu padne tma. Nemůžeme se pořád odlepit z místa. Proč se tak couráme?

„Hod' sebou, Chrisi, no tak,“ říkám.

„Nekřič na mě. Já nic nezdržuju.“

Vyjíždíme z Lemmonu a celou věčnost se vyčerpaně ploužíme nížinou, ale moc dlouho asi ne, protože slunce je pořád ještě nad horizontem. Tábořiště je prázdné. Za necelou půlhodinu zapadne slunce a my meleme z posledního. Nastávají nejtěžší chvíle.

Snažím se co nejrychleji vybalit, jsem ale tak otupělý, že skládám všechno u cesty a nevidím, jak nevhodné místo jsem vybral. Uvědomuju si, že fouká silný vítr, typický pro náhorní plošinu. Kolem nás je polopoušť, všechno je spálené sluncem a vyschlé až na jezero nebo nějakou přehradu, která se rozlévá pod námi. Vítr vane od jezera a v prudkých nárazech se do nás opírá. Nastupuje chlad. Kousek za cestou, asi dvacet metrů dál, roste několik zakrslých borovic. Žádám Chrise, aby mi tam pomohl přenést věci.

Nereaguje. Jde se podívat na přehradu. Stěhuju proto věci sám.

Všiml jsem si, že Sylvie se snaží rychle nachystat všechno k večeři, je však stejně unavená jako já.

Slunce zapadá.

John nasbíral dřevo, bohužel našel jen velké kusy a v tomhle větru bude těžké rozdělat oheň. Musíme polena rozštípat na třísky. Vracím se ke kosodřevinám, šátrám po mačetě, je však už taková tma, že ji nemůžu najít. Potřebuju baterku, ale ani tu nemůžu najít.

Vracím se k motorce, startuju a přejíždím s ní k borovicím, abych si mohl posvítit na rozložené věci. Procházím jednu po druhé, ale na baterku ne a ne narazit. Po delší době si uvědomuju, že vlastně nepotřebuju baterku, ale mačetu, která leží přímo přede mnou. Vracím se k Johnovi a vidím, že se mu podařilo rozdělat oheň. Nasekám pár větších polen na třísky.

Přichází Chris a v ruce má baterku!

„Kdy budeme jíst?“ kňourá.

„Co nejdřív,“ odpovídám. „Jen nám dej baterku.“

Chris se otáčí a odnáší baterku s sebou.

Vítr stáčí plameny, takže se plazí při zemi a nešlehají na pánvičku se stejky. Pokoušíme se kolem ohniště vybudovat ohradu z velkých kamenů, které leží u cesty, jenže je moc velká tma a nevidíme na to. Obracíme motorky a křížovou palbou reflektorů osvětlujeme ohniště. Zvláštní světlo. Najednou z ohně vylétnou uhlíky popela, plameny bíle zazáří a hasnou ve větru.

PRÁSK! Za zády nám cosi explodovalo. Slyším Chrisův smích.

Sylvie je rozčilená.

„Našel jsem pár bouchacích kuliček,“ chlubí se Chris.

Horkotěžko v sobě dusím vztek a oznamuju: „Večeře je hotová.“

„Potřebuju sirky.“

„Sedni si a jez.“

„Nejdřív mi dej sirky.“

„Sedni si a jez.“

Sedá si a já se pokouším uříznout steak nožem z vojenského příboru, je však příliš tuhý, a tak vyndávám lovecký nůž. Světlo motorky svítí přímo na mě, nůž však zůstává ve stínu, takže nevidím, kam při krájení míří. Chris oznamuje, že nemůže svůj řízek uříznout, podávám mu proto svůj nůž. Když se pro něj natahuje, podaří se mu převrhnout talíř na celtu.

Nikdo nemluví.

Nešve mě ani tak to, že vyklopil jídlo, jako to, že celta bude až do konce cesty umaštěná.

„Máte další?“ ptá se.

„Sněž to,“ nařizuju mu. „Spadlo to jen na celtu.“

„Zašpinilo se to,“ protestuje.

„Nic jiného nedostaneš.“

Zasahuje mě vlna deprese. Chci si jen lehnout a spát. Jenže Chris se naštval, takže bude nejspíš následovat scéna. Jsem připraven. Chris začne, než byste řekli švec.

„Nelíbí se mi tady,“ útočí.

„Ano, maso je tuhé, Chriši.“

„Nic se mi tady nelíbí. Nelíbí se mi táboření.“

„Byl to přece tvůj nápad,“ připomíná mu Sylvie. „Chtěl jsi přece tábořit.“

To neměla říkat, jenže to nemohla vědět. Jakmile Chrisovi spolknete návnadu, bude vám podstrkovat další kousky, dokud ho nakonec neprašíte, protože právě to chce.

„Je mi to fuk,“ poznamenal Chris.

„Nemělo by ti to být fuk,“ oponuje Sylvie.

„Ale mně to je fuk.“

Okamžik exploze se blíží. John se Sylvii se na mě dívají, já však zůstávám ledově klidný. Stydím se za něj, ale nemůžu s tím nic dělat. Každý další argument jen situaci zhorší.

„Nemám hlad,“ pokračuje Chris.

Nikdo nereaguje.

„Bolí mě břicho,“ stěžuje si.

Výbušnou situaci se podařilo zažehnat, Chris vstává a odchází do tmy.

Dojídáme. Pomáhám Sylvii s nádobím a pak tiše sedíme u táboráku.

Vypínáme světla motorek, abychom nevybili baterie, navíc je jejich světlo dost nepříjemné. Vítr se už uklidnil a oheň začíná osvětlovat okolí. Po chvíli si na jeho světlo zvykám. Jídlo a vztek zahnalou mou ospalost. Chris se nevrací.

„Myslíš, že tě chce potrestat?“ ptá se Sylvie.

„Nejspíš ano,“ souhlasím, „i když to není úplně přesné.“ Chvilí přemýšlím a dodávám: „Zní to jako fráze z dětské psychologie – a tu já nemám rád. Řekněme raději, že se chová jako nevychovaný fracek.“

John se zasmál.

„Stejně to ale byla parádní večeře,“ poznamenal jsem. „Omlouvám se za jeho chování.“

„Ale to nic,“ uklidňuje mě John. „Je mi jen líto, že nic nejedl.“

„Však mu to neublíží.“

„Nebojíš se, že se v té tmě ztratíš?“

„Ne, pokud zabloudí, začne křičet.“

Když Chris odešel a nemáme co dělat, uvědomuju si ohromný prostor kolem nás. Je naprosté ticho. Opuštěná prerie.

Sylvie se ptá: „Myslíš, že ho břicho nebolí?“

„Ne,“ prohlašuju poněkud dogmaticky. Je mi líto, že se bavíme o Chrisovi, ale měl bych jim dát lepší vysvětlení. Nejspíš vycitili, že za Chrisovým tvrzením něco je. „Určitě ho bolí břicho,“ říkám nakonec. „Nechali jsme ho vyšetřit snad desetkrát. Jednou to s ním vypadalo dost špatně, mysleli jsme, že to bude zánět slepého střeva... Byli jsme na dovolené na severu. Právě jsem dokončil nabídku na smlouvu v hodnotě pět milionů dolarů, která mi dala pořádně zabrat. To je ale na román. Měl jsem hrozně málo času a během týdne jsem měl vyprodukovat šest set stránek informací, měl jsem velkou chuť zabít nejmíň tři lidi, a když bylo po všem, řekli jsme si, že bychom si měli dopřát dovolenou.“

Už si nevzpomínám, kde jsme vlastně byli. V hlavě mi ještě bzučela čísla a údaje a Chris přímo ječel bolestí. Nemohli jsme se ho ani dotknout. Bylo jasné, že ho budu muset rychle odvézt do nemocnice, už nevím, kam jsme s ním jeli, ale nic mu nenašli.“

„Vůbec nic?“

„Ne. Jenže stejné potíže se u něj objevily i později.“

„A co si mysleli, že to je?“ ptá se Sylvie.

„Letos na jaře stanovili diagnózu jako počáteční příznaky duševní choroby.“

„Cože?“ ujelo Johnovi.

Pro tmou nevidím Johnovi ani Sylvii do obličeje, nevidím ani siluetu kopců. Poslouchám, jestli něco nezaslechnu, ale nikdo nic neříká. Nevím, co

bych dodal, proto mlčím.

Dívám se pozorně na nebe a rozeznávám některé hvězdy, kvůli světlu ohně je ale nevidím zřetelně. Noc je hustá a zvláštní. Cigareta mi dohořela až k prstům, típnu ji.

„To jsem nevěděla,“ ozývá se Sylvie. V jejím hlasu není po hněvu ani stopy. „Divili jsme se, proč s sebou bereš Chrise a ne manželku,“ pokračuje. „Jsem ráda, že jsi nám to řekl.“

John postrkuje do ohně nehořelé konce polen.

Sylvie se ptá: „A co si myslíš, že je příčinou té nemoci?“

John zasyčel na znamení, že bychom měli debatu na tohle téma ukončit, já ale odpovídám: „Nevím. Příčiny a následky do sebe nějak nezapadají. Příčiny a následky jsou produktem myšlení. Domnívám se, že duševní choroba předchází myšlení.“ Ani jeden má slova nechápe, tím jsem si jistý. Ani já té větě moc nerozumím a jsem příliš unavený, než abych nad ní přemýšlel. Vzdávám to.

„Co si myslí psychiatři?“ ptá se John.

„Nic. Přestali jsme k nim chodit.“

„Přestali?“

„Ano.“

„A je to dobré rozhodnutí?“

„Nevím. Nenapadá mě žádný racionální důvod pro tvrzení, že to *není* dobré. Spíš za to může moje nechut', něco jako psychický blok. Přemýšlím o všech dobrých důvodech, proč bychom měli jít k psychiatrovi, vždycky naplánuju schůzku, dokonce hledám telefonní číslo, jenže pak nastoupí ten psychický blok; připomíná to prasknutí dveřmi.“

„To nezní moc dobře.“

„Všichni ostatní si to taky myslí. Asi jim nevydržím vzdorovat.“

„Ale proč?“ vyzvídá Sylvie.

„Nevím... je to jako... nevím... nepatří k jeho družině...“ Překvapující výraz, ta družina. Myslím, že jsem ho ještě nikdy nepoužil... zní starobyle... nepatří k jeho družině... ze stejného kořene je odvozeno i slovo družnost... psychiatři nemůžou ke Chrisovi chovat skutečnou družnost, laskavost, nejsou téhož druhu... To je přesná definice mého pocitu.

Družina je staré slovo, pro označení pospolitosti se prakticky nepoužívá. Během staletí se odehrála spousta změn. Dnes jsou všichni „družní“. Alespoň se to od nich očekává. Před dávnými časy jste se do určité „družiny“ mohli pouze narodit a nedalo se s tím nic dělat. Dnes je to jen napolo hraný postoj, jako když učitel přijde první den do školy. Co však můžou o družnosti vědět ti, kdo nepatří do stejné družiny?

Ta slova se mi neustále zaplétají do myšlenek... slovo *kind* existuje i v němčině, avšak v jiném významu, *mein Kind* – mé dítě. *Mein Kinder...* „*Wer reitet so spat durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind.*“

Zažívám zvláštní pocit.

„Co ti vrtá hlavou?“ ptá se Sylvie.

„Vzpomněl jsem si na jednu starou báseň od Goetha. Napsal ji asi před dvěma sty lety. Kdysi jsem se ji musel naučit nazpaměť. Nevím, proč právě teď se mi vybavila, ledaže...“ Ten zvláštní pocit se vrací.

„O čem ta báseň je?“ chce vědět Sylvie.

Snažím se vybavit její obsah. „Muž jede v noci na koni po mořském břehu, vane silný vítr. Je to otec a v náručí svírá syna. Ptá se ho, proč je tak bledý, a syn odpovídá: ‚Otče, cožpak ty nevidíš toho ducha?‘ Otec ujišťuje chlapce, že to nic není, jen cár mlhy vznášející se nad mořem a že duchova slova jsou jen šumění listů ve větru, jenže syn tvrdí, že vidí a slyší ducha, a otec pobízí koně k rychlejší jízdě.“

„Jak to dopadne?“

„Špatně... dítě umírá. Duch vítězí.“

Vítr rozvíří uhlíky a zvedá se plamen. Spatřím zaraženou Sylviinu tvář. Hledí na mě.

„Jenže to se odehrálo jindy a v jiném čase,“ ujišťuju ji. „Náš horizont nepřesahuje fyzický život a duchové nemají smysl. Věřím tomu. A věřím také tomuhle všemu,“ dodávám a hledím na temnou prérii, „i když zatím nevím, jaký to má smysl... Nejsem si jistý skoro ničím, alespoň v téhle době ne. Možná proto tolik mluvím.“

Uhlíky hasnou. Zapalujeme si poslední cigaretu. Chris je stále ještě kdesi ve tmě, nechci se za ním honit. John opatrně mlčí, Sylvie je zticha a najednou jsme všichni sami, uzavření ve svých soukromých vesmírech, nekomunikujeme spolu. Nakonec uhasíme oheň a odcházíme ke spacákům mezi borovice.

Brzy zjišťuju, že malý hájek borovic si kromě nás zvolily za útočiště i miliony komárů z nedaleké přehrady. Repelent na ně neplatí. Zabubal jsem se do spacáku a ponechal jsem si jen malý otvor na dýchání. Už skoro spím, když se Chris konečně vrací.

„Támhle je velká hromada písku,“ oznamuje a choulí se na jehličí.

„Ano,“ přitakám. „A teď už spi.“

„Měl bys ji vidět. Půjdeš se na ni zítra ráno podívat?“

„Nebudeme mít čas.“

„Můžu si tam zítra hrát?“

„Ano.“

Nekonečně dlouho se svléká a leze do spacáku. Konečně leží. Začíná se převalovat. Chvilku je zticha, ale brzy se začíná znovu převalovat. Otočí se ke mně: „Tati?“

„Co je?“

„Jaké to bylo, když jsi byl malý?“

„Spi, Chrisi!“ Existují hranice, za které se nedá jít.

Za chvíli slyším, že posmrkává, znamená to, že plakal. Přestože jsem vyčerpaný, usnout nemůžu. Bývalo by pomohlo pár útěšlivých slov. Snažil se být kamarádský. Z nějakého důvodu však žádná slova nepřicházela. Konejšivá slova se hodí spíš pro cizí lidi, do nemocnice, ne pro lidi ze stejné

družiny. Malé citové náplasti nejsou to, co potřebuje, nebo to, co hledá... Nevím ale, co potřebuje, ani co hledá.

Na obzoru za borovicemi načíná jasný měsíc svůj pomalý, trpělivý oblouk. Každou hodinku polospánku kontroluju jeho pouť. Jsem moc unavený. Měsíc, zvláštní sny, bzoučení komárů a zbloudilé útržky vzpomínek se mísí do nereálné, zmizelé krajiny, v níž sice září měsíc, ale přesto se v ní vznáší cár mlhy, a já jedu na koni, Chris sedí za mnou, kůň přeskakuje potok, který protéká pískem k oceánu, z dálky slyším jeho šplouchání. Pak se sen trhá... A začíná znovu.

V mlze se objevuje známá postava. Když na ni zpříma pohlédnu, mizí, ale když otočím hlavu, znovu se objevuje v koutku mého oka. Chci něco říct, zavolat na to zjevení, chci je poznat, ale neudělám to, protože si uvědomuju, že poznat totožnost zjevení podle gesta nebo nějakého činu znamená vrátit ho do skutečnosti, což se nesmí stát. Jenže já tu postavu poznávám, i když nechci. Je to Faidros.

Zlý duch. Šílenec. Přichází ze světa bez života i smrti.

Postava pomalu bledne, potlačuju strach... jde to ztuha... nesmím to uspěchat... musím ji nechat odeznít... nevěřím tomu, nemůžu tomu nevěřit... jenže na temeni mi pomalu vstávají vlasy... volá Chrise, je to tak?... Ano?...

Na mých hodinkách je devět. A panuje takové horko, že se nedá spát. Ležím na spacáku a dívám se na slunce vysoko na obloze. Vzduch je průzračný a suchý.

Vstávám, oči mám opuchlé, bolí mě otláčená záda.

V otevřených ústech mi přes noc vyschlo, na obličeji a rukách mě poštípali komáři. Bolí mě spáleniny z včerejší jízdy.

Za borovicemi je sluncem sežehnuta tráva, hroudy a hromada tak zářivého písku, že od ní bolí oči. Horko, ticho, vyprahlé kopce a prázdné nebe ve mně vzbuzují pocit mohutného, intenzivního prostoru.

Na nebi nevidím jediný mráček. Bude hrozné vedro.

Vycházím z borovic na písek mezi pruhy trávy a dlouze, zamyšleně se rozhlížím...

Rozhodl jsem se, že dnešní rozprava začne zkoumáním Faidrova světa. Chtěl jsem původně jen zopakovat některé jeho myšlenky, které se týkaly techniky a lidských hodnot; nechtěl jsem o něm mluvit jako o člověku, jenže vzpomínky a myšlenky, které jsem si včera v noci vybavil, mi naznačily, že jsem se nevydal správnou cestou. Vyhýbat se Faidrovi by znamenalo utíkat od něčeho, od čeho bych utíkat neměl.

Za rozbřesku jsem si vzpomněl na Chrisova slova o babičce jeho indiánského kamaráda; pomohla mi lépe uspořádat myšlenky. Babička tvrdila, že duchové se zjevují, jestliže někoho špatně pohřbili. To je pravda. Faidra jsem řádně nepohřbil, a právě z toho plynou moje problémy.

Otočil jsem se a spatřil Johna. Je vzhůru a nechápavě na mě hledí. Ještě se úplně neprohrál, vylezl ze spacáku a chodí bezcílně do kruhu, aby si pročistil hlavu. Sylvie je taky vzhůru. Vidím, že má opuchlé levé oko. Ptám se, co se stalo. Říká, že za to můžou komáři. Začínám sbírat věci a balit. John dělá totéž.

Dobalili jsme, rozděláváme oheň a Sylvie otevírá balíčky se slaninou a vejci a chlebem na snídani.

Když je snídaneň hotová, jdu vzbudit Chrise. Nechce se mu vstávat. Opakuju, že je ráno. Říká, že se mu nechce vstávat. Chytám spodní konec spacáku, prudce jím škubu a Chris letí ven jak po másle, obličejem se zabořil do jehličí. Chvilí mu trvá, než pochopí, co se stalo, mezitím mu balím spacák.

Když přijde ke snídani, tváří se uraženě, jednou si kousne, pak oznamuje, že nemá hlad a že ho bolí břicho. Ukazuju na jezero pod námi, které v polopoušti působí nezvyklým dojmem. Chris zůstává netečný. Znovu si stěžuje na bolesti. Nereaguju a John se Sylvii se chovají stejně. Jsem rád,

že jsem jim včera všechno vysvětlil. Mohlo by kvůli tomu mezi námi vzniknout nepříjemné napětí.

Pomalou dojíždáme, jsem ve zvláštním, klidném rozpoložení. Zřejmě za to může moje rozhodnutí o Faidrovi. Kromě toho stojím asi třicet metrů nad přehradou a hledím do ohromného prostoru Západu. Pusté kopce, nikdo nikde, všude ticho, podobná místa působí pozitivně na psychiku, zlepšují náladu a vzbuzují naději, že snad bude lépe.

Zatímco připevňujeme zbylé věci na motorky, s překvapením zjišťuju, že zadní pneumatika je dost ojetá. Při té rychlosti, zatížení a vedru není divu. Řetěz je povolný, vyndávám nářadí a najednou mi ujede nádvka.

„Co je?“ ptá se John.

„Mám strhané závity v napínači řetězu.“

Odšrouboval jsem nastavovací šroub řetězu a kontroluju závity. Je to moje vina, snažil jsem se jednou nastavit pnutí řetězu a nepovolil jsem předtím stavěči matku zadního kola. Závity šroubu jsou však v pořádku. Ukazuju mu závit. „Vypadá to, že budou strhané vnitřní závity.“

John na kolo dlouho zírá. „Myslíš, že se na tom dostaneš do města?“

„Ale to jo, jasně. Můžu s tím jezdit pořád. Jen se mi bude špatně nastavovat pnutí řetězu.“

John pozorně sleduje, jak povoluju stavěči matku zadního kola, aby byla jen mírně přitažená, a jak posunuju kolo kladívkem dozadu, dokud není pnutí řetězu, jak má být, pak znovu utahuju matku vši silou a snažím se, aby mi kolo neujelo dopředu. Konečně nasazuju závlačku. Na rozdíl od podobných matek u aut tahle nemá vliv na těsnost ložisek.

„Jak jsi poznal, co s tím je?“ ptá se John.

„Stačí jen přemýšlet.“

„Já bych nevěděl kde začít,“ poznamenává přítel.

Chvilí přemýšlím. To je skutečně problém, má pravdu, kde začít. Abych se Johnovi přiblížil, musím se vrátit, ještě kousek a ještě, a čím dál se vracíte, tím víc narůstá původně nevelký problém komunikace a nakonec se mění na zásadní filozofické zkoumání. Právě proto se pouštím do téhle rozpravy.

Zabaluju nářadí, zavírám boční kryt a přemýšlím. John za to stojí, abych se mu přiblížil.

Po několika minutách jízdy se odpaří pot, který mi při krátké opravě vyrazil po těle, a chvíli se cítím skvěle. Jakmile pot zmizí, je mi hrozné vedro. Určitě je kolem osmadvaceti třiceti stupňů.

Na silnici je pusto, jedeme v pohodě. Dnešek strávíme na cestě.

Chtěl bych teď splnit jistou povinnost a prohlásit, že byl jednou jeden člověk, který už neexistuje, který měl co říct a on to říkal, jenže nikdo mu nevěřil nebo ho spíš nikdo nechápal. Zapomnělo se na něj. Z důvodů, které vyplynou později, bych byl raději, kdyby v zapomnění zůstal, nemám však na vybranou a musím jeho případ znovu otevřít.

Celý jeho příběh neznám. Kromě Faidra ho nezná nikdo, jenže Faidros

už nepromluví. Z jeho písemných záznamů, z toho, co o něm říkají ti, kteří ho znali, a z mých vlastních útržkovitých vzpomínek bych měl dokázat složit přibližný obraz jeho uvažování. A protože jsem základní myšlenky své rozpravy převzal právě od Faidra, bude zřejmě probíhat v jeho duchu, jen ji trochu rozšířím, aby byla srozumitelnější, nerad bych ji čtenáři předkládal pouze v abstraktní podobě. A smyslem rozšířené rozpravy není diskuse o jeho myšlenkách, ani jejich chvála. Jejím smyslem je Faidra pohřbit – a to navždy.

Když jsme ještě v Minnesotě projížděli močály, hovořil jsem o „tvarech“ techniky, o „smrtící síle“, před níž Sutherlandovi podle všeho prchají. Chtěl bych se teď vydat opačným směrem, *vstříc* té síle a zamířit rovnou do jejího středu. Během našeho putování pronikneme do Faidrova světa, jediného, který kdy poznal, v němž se všechno chápe prostřednictvím základní formy.

Svět základní formy je pro diskusi dost nezvyklý námět, protože představuje vlastní modus diskuse. O věcech můžete diskutovat buď v rámci jejich okamžitých projevů, nebo v rámci jejich základní formy, ale jakmile se pokusíte diskutovat o těchto modech diskuse, narazíte na problém platformy. Nemáte se totiž o co opřít, protože jediné možné platformy jsou právě ty, které chcete zkoumat.

Na předchozích stránkách jsem probíral Faidrův svět základní formy (nebo alespoň její aspekt, kterému se říká technika) z vnějšku. Myslím, že je čas diskutovat o světu základní formy z jejího vlastního pohledu, tedy zevnitř. Chtěl bych se zabývat základní formou samého světa základní formy.

Abych to dokázal, budu muset provést řez, vytvořit dichotomii, než ji ale budu moci se ctí použít, budu se muset vrátit a říct, co vlastně dichotomie je a co znamená, jenže to je na dost dlouhé povídání. Dichotomie patří do onoho vracení, přibližování, o němž jsem hovořil v souvislosti s Johnem. Prozatím to udělám tak, že dichotomii použiju a vysvětlím později. Lidské chápání rozdělím na dva druhy – klasické a romantické. Z hlediska konečné pravdy nemá tahle dichotomie valný význam; smysl má, pokud uvažujeme v mezích klasického chápání, které objevuje nebo vytváří svět základních forem. Termíny *klasický* a *romantický*, jak je používal Faidros, lze charakterizovat takto:

Klasické nazírání chápe svět převážně jako základní formu. Romantické nazírání zase svět chápe především jako okamžitý jev. Kdybyste romantikovi ukázali motor, nějaký výkres nebo elektronické schéma, asi by ho moc nezaujalo. Nepůsobí na něj, protože romantik hledá skutečnost nákrešů a schémat na povrchu. Viděl by jen únavné a složité seznamy termínů, linek a čísel. Nic zajímavého. Kdybyste však stejný plán, schéma či popis ukázali člověku s klasickým chápáním světa, nejspíš by ho uchvátil, protože by v čarách, tvarech a symbolech spatřil nevšední bohatost základní formy.

Romantické chápání je převážně inspirativní, imaginativní, tvůrčí a intuitivní. Dominují mu spíše city než fakta. Když se „umění“ staví do

protikladu k „vědě“, myslí se tím obvykle umění romantické. Neřídí se totiž rozumem nebo nějakými zákonitostmi, ale citem, intuicí a estetickým svědomím. V evropských kulturách se romantický modus obvykle spojuje s ženskostí, tahle asociace však není nezbytně nutná.

Naproti tomu klasický modus se řídí rozumem a zákonitostmi, které představují základní formy myšlení a chování. V evropských kulturách vystupuje jakožto mužský modus, a proto vědecké, právní a lékařské obory ženy příliš nepřitahují. Jízda na motocyklu je sice romantický zážitek, ale údržba motocyklu je výhradně klasická záležitost. Šmír, vazelína a potřeba ovládat základní formy, které jsou pro ni charakteristické, zbavují údržbu v očích romantiků veškeré přitažlivosti a ženy se od ní drží v uctivé vzdálenosti.

I když se v klasickém modu často objevují ošklivé povrchy, neznamená to, že ošklivost je nevyhnutelnou součástí tohoto nazírání. Existuje i klasická estetika, která romantikům svou nenápadnou rafinovaností často uniká. Klasický styl je přímý, chybí mu zdobnost a emoce, je střídmý a pečlivě vyvážený. Jeho smyslem není probouzet a inspirovat city, ale vytvořit z chaosu řád, učinit neznámé známým. Není to styl esteticky přirozený, svobodný. Je esteticky uměřený. V klasickém stylu je všechno pod důslednou kontrolou. Hodnotu v tomhle stylu určuje stupeň důslednosti, s níž se dociluje kontroly.

Romantik považuje klasický modus za omezený, divný a ošklivý a totéž si myslí o údržbě strojů. V klasickém modu všechno závisí na kusech, částech, komponentech a vztazích mezi nimi. Nic není hotové, dokud se to alespoň desetkrát nesjede na počítači. Všechno se musí měřit a ověřovat. Klasický modus je svazující. Tísňivý. Nekonečně šedý. Ubíjející.

Klasický modus podobně nelichotivě vykresluje obraz romantika. Je frivolní, iracionální, chybující, nedůvěryhodný, nezajímá ho nic jiného než vyhledávání rozkoše. Romantik je povrchní. Nemá žádný fundament. Často se líčí jako parazit, který neunes vlastní váhu. Přívazek společnosti. Frontové linie, které jsem načrtl, nejspíš už znáte.

Myslím, že právě v nich se skrývá jádro problému. Lidé mají sklon uvažovat a cítit výhradně v jednom modu, a druhý modus buď nechápou, nebo podceňují. Nikdo se nechce vzdát své pravdy, takže pokud je mi známo, dosud se nikomu nepodařilo načrtnuté pravdy nebo mody skutečně smířit. Neexistuje bod, který by obě vidění skutečnosti spojoval.

Proto jsme v nedávné době svědky rozšiřování pasty mezi klasickou a romantickou kulturou – jsou to dva světy, které se stále více odcizují a vzájemně nenávidí. Lidé se v duchu ptají, jestli se trhlina mezi těmihle světy někdy zacelí. Je to, jako když se rozpadne manželství. Ani jeden z manželů sice s rozvodem nesouhlasí, v žádném případě ale nechce přemýšlet nad tím, co říká ten druhý.

Význam Faidrova myšlení je patrný právě v tomhle kontextu. Jenže ani jeho tehdy nikdo neposlouchal, všichni ho nejprve pokládali za excentrika,

pak za nežádoucí osobu, za mírného šílence a nakonec za duševně chorého. Nejspíš skutečně šílený byl, jenže většina jeho písemností z té doby dosvědčuje, že k šílenství ho doháněl nepřátelský postoj ostatních. Neobvyklé chování většinou vede k odcizení, které jen zesiluje ono neobvyklé chování, čímž se zvyšuje míra odcizení a reakce se vzájemně neustále stupňují až k vyvrcholení. Ve Faidrově případě to byl soudní příkaz k zatčení a trvalé vyloučení ze společnosti.

Vidím, že nalevo povede odbočka na dálnici US 12 a že John zastavuje pro benzin. Jedu za ním.

Teploměr na dveřích benzínky ukazuje necelých třicet stupňů. „Bude pořádný pařák,“ poznamenávám.

Když doplníme nádrže, jdeme do restaurace na kafe. Chris má samozřejmě hlad.

Oznamuju mu, že jsem to očekával. Říkám, že buď bude jíst s námi, nebo nebude jíst vůbec. Nezlobím se. Prostě to konstatuju. V jeho očích se objevuje výčitka, ale pochopil mě.

Po Sylviině tváří se rozlila úleva. Nejspíš si říkala, že potíže s Chrisem budou pokračovat až do konce cesty.

Dopijíme, jdeme ven a venku je takové vedro, že skáčeme na motorky a odjíždíme, jak nejrychleji můžeme. Chvilku mě chladí pot, rychle však mizí. Slunce ozařuje spálenou trávu a písek tak silně, že musím mhouřit oči, abych viděl dobře na cestu. Popraskaný a hrbolatý beton je tu a tam vyspravený asfaltem. Značky signalizují odbočku. Na obou stranách silnice stojí staré chajdy a stáje. Provoz je dost hustý. Já mezitím v pohodě přemýšlím o racionálním, analytickém, klasickém Faidrově světě.

Faidrův typ racionality už od antických dob osvobozuje člověka od nudy a deprese z jeho bezprostředního okolí. Dnes už to není tak zřejmé, protože to, co sloužilo k úniku před vším ostatním, se prosadilo natolik, že se z něj stalo „to všechno“, jemuž se pro změnu snaží uniknout romantici. Faidrův svět nevidíme ne snad pro jeho neobvyklost, ale právě pro jeho obvyklost. I dobře známé věci můžou člověka zaslepit.

Faidrovo chápání světa vyúsťuje do popisu, který bychom mohli nazvat „analytický“. Je to jen další přívlastek typický pro klasickou platformu, z níž vycházíme při diskusích o věcech z pohledu základních forem. Faidros byl klasik do morku kostí. Protože bych vám rád předvedl ještě bohatější popis klasika, postavím analytický přístup proti sobě samému – budu analyzovat analýzu. Nejprve vám nabídnou příklad analýzy a tu pak rozřežu na kousky, abychom poznali, jaká je. Motocykl je pro analýzu přímo ideální, protože ho vynalezly klasické mozky. Takže poslouchejte:

Motocykl můžeme pro účely klasické, racionální analýzy rozdělit na jeho složky a funkce.

Pokud chceme dělit motocykl podle částí, nabízí se základní rozdělení na hnací jednotku a poháněnou jednotku.

Hnací jednotka se skládá z motoru a systému přenosu hnací síly.

Nejprve se budeme zabývat motorem.

Motor se skládá z pláště, který obsahuje hnací soupravu, palivový a vzduchový systém, zapalovací systém, zpětnovazební systém a mazací systém.

Hnací souprava se skládá z válců, pístů, ojníc, klikového hřídele a setrvačnicku.

Prvky palivového a vzduchového systému, které jsou součástí motoru, se skládají z palivové nádrže, palivového filtru, vzduchového filtru, karburátoru, ventilů a výfukových trubic.

Zapalovací systém se skládá z alternátoru, usměrňovače, baterie, vysokonapěťové cívky a svíček.

Zpětnovazební systém se skládá z vačkového řetězu, vačkového hřídele, zdvihátek a rozdělovače.

Mazací systém se skládá z olejové pumpy a kanálek v plášti motoru, jimiž proudí olej.

Systém přenosu hnací síly motoru se skládá ze spojky, převodovky a řetězu.

Montážní jednotka se skládá: z podvozku, který obsahuje i stupátka, sedadla a karoserie; dále obsahuje řídící jednotku, přední a zadní tlumiče, kola, ovládací páčky a kabely, světla, klakson a konečně tachometr.

Tím máme motocykl rozdělený na části. Abychom poznali, k čemu vlastně jsou, musíme rozdělit motocykl podle funkcí.

Normální provozní funkce motoru můžeme rozdělit na funkce nasávací, kompresní, expanzní a výfukové fáze.

A tak dále. Mohl bych pokračovat ve výkladu, jak se funkce projevují během jednotlivých dob při normálním chodu, pak bych přešel k funkcím, které ovlivňuje řidič, a dostali bychom velmi souhrnný popis základní formy motocyklu. Byl by velmi krátký a elementární, jak už takové popisy bývají. Téměř o každé části motocyklu by se ale dalo hovořit donekonečna. Kdysi jsem dostal do rukou tlustou bichli, která pojednávala výhradně o kontaktech, které jsou jen malou, i když významnou částí rozdělovače. Existují i jiné druhy motoru než jednoválec typu Otto, který jsem popsal: například dvoutaktní motory, několikaválcové motory, dieselové motory, Wankelův motor – jako příklad to snad bude stačit.

Uvedený popis by na otázku „co“ odpovídal výčtem částí motocyklu a na otázku „jak“ výčtem jeho funkcí. Samozřejmě by velmi naléhavě vyžadoval i odpověď na otázku „kde“ ve formě ilustrace, a také odpověď na „proč“ v podobě strojařských principů, které vedly ke konkrétnímu sladění jednotlivých částí. Nechci však v téhle knize provádět vyčerpávající analýzu motocyklu. Chci jen vytyčit začátek, nabídnout příklad druhu chápání, který se sám stane předmětem analýzy.

Na mém popisu určitě na první poslech nenajdete nic zvláštního. Zní jako z učebnice pro začátečníky nebo jako první lekce pro studenty nějakého strojírenského oboru. Neobvyklost mého popisu pochopíte v okamžiku, kdy

přestane být moderm rozpravy a stane se jejím předmětem. Teprve pak vidíme věci jinak.

První poznatek musíme spíš přitlumit, jinak naprosto zahltní naši pozornost. Můj popis je totiž přílišně nudný. Umta-ta, umta-ta, umta-ta, ta ta, karburátor, převodový poměr, komprese, umta-ta, píst, svíčky, nasávání, umta-ta, a tak dále a tak dále. To je romantická tvář klasického modu. Je nudná, divná a ošklivá. Jen málokterý romantik dokáže tohle úskalí překonat.

Pokud ale tenhle nejnápadnější rys dokážete tolerovat, všimnete si dalších, které nejsou na první pohled vidět.

Za prvé tvrdím, že motocykl, jak jsem ho před chvílí popsal, nemůže pochopit člověk, který předem neví, jak motorka funguje. Okamžitě, bezprostřední dojmy, které jsou nezbytně nutné pro základní pochopení její funkce, nejsou k dispozici. Popis se omezil jen na základní formu.

Druhý poznatek zní, že se nám někam vytratil pozorovatel. Můj popis neříká, že pokud chceme vidět píst, musíme odmontovat hlavu válce. „Vy“ prostě v obrazu zcela chybíte. Dokonce i „řidič“ je jen jakýsi neosobní robot, který na motocyklu pouze vykonává mechanické funkce. Popis neobsahuje žádné postavy, žádné lidi. Existují v něm jen předměty nezávislé na pozorovateli.

Za třetí, v popisu zcela chybějí slova „dobrý“ a „špatný“ a jejich synonyma. Nikde v popisu nenajdete vyjádření nějakého soudu, obsahuje jen samá fakta.

Za čtvrté, popisem neustále projíždí nůž. Je to smrtící nůž; intelektuální skalpel, který je tak rychlý a ostrý, že často ani nepostřehnete jeho pohyb. Člověk získává iluzi, že všechny vyjmenované části v motocyklu existují tak, jak jsou pojmenovány. Jenže vy je můžete pojmenovat úplně jinak a také jinak zorganizovat, závisí to jen na pohybu nože.

Například zpětnovazební systém, který se skládá z vačkového řetězu, vačkového hřídele, zdvihátek a rozdělovače, existuje jen díky nezvyklému řezu tohoto analytického nože. Kdybyste zašli do prodejny náhradních dílů a požádali o zpětnovazební systém, nevěděli by, o čem to proboha mluvíte. Oni tak motocykl nerozdělují. Neexistují dva výrobci, kteří by rozdělovali motocykl stejně, a každý mechanik dobře zná problémy s náhradními díly, které se nedají koupit jen proto, že je hledáte tam, kde podle výrobce nejsou.

Důležité je poznat povahu toho nože a nenechat se ošálit představou, že motocykl nebo něco jiného vypadá tak, jak vypadá, jen proto, že to nůž tak rozdělil. Musíme se soustředit na ten nůž. Později vám ukážu, jak nás schopnost používat tenhle nůž tvůrčím a účinným způsobem může přivést k vyřešení roztržky mezi klasickým a romantickým chápáním světa.

Faidros byl v ovládnání nože hotový mistr a používal ho zručně a s vědomím své převahy. Jediným řezem analytického myšlení rozdělil podle své vůle svět na jednotlivé části, pak je rozdělil na menší a pak dělil vzniklé fragmenty, pořád dál a dál, až jej redukoval na to, co chtěl. Dokonce i zvláštní způsob použití slov „klasický“ a „romantický“ jsou názorným příkladem jeho

práce s nožem.

Kdyby na Faidrovi nebylo nic zajímavějšího než tohle, věřte, že bych o něm raději mlčel. Mluvím o něm jen proto, že používal své dovednosti velmi zvláštním, přitom však smysluplným způsobem. Nikdo si toho nevšiml a domnívám se, že to nevěděl ani on, a snad se nemýlím, když tvrdím, že nůž, který používal, byl spíš skalpel neobratného chirurga než vražedná dýka. Možná v tom neviděl rozdíl. Viděl však, jak se kolem něj šíří něco nezdravého a bolavého, a začal řezat hluboko, hloub a hloub, aby se dostal až ke kořeni. Něco hledal. To je důležité. Hledal něco a používal svůj nůž, protože to byl jediný nástroj, který měl k dispozici. Vzal si toho ale víc, než mohl zvládnout, a obětí se nakonec stal on sám.

Je hrozné vedro. Nedokážu se tvářit, že neexistuje. Vzduch připomíná výheň a sálá tak prudce, až mám pocit, že oči pod brýlemi mám v ledničce a tvář na Sahaře. Na rukavicích se objevily velké skvrny potu s bělavými okraji.

Na silnici před námi klove havran do nějaké mršiny, všiml si nás a přelétává o kus dál. Nejspíš ještěrka, vyschlá a přilepená do asfaltu.

Na obzoru vyrůstají siluety budov a chvějí se v horkém, kolotajícím vzduchu. Dívám se do mapy, nejspíš to bude Bowman. Představuju si kýbl s ledem a klimatizaci.

Na ulicích a chodnících města Bowmanu není nikoho vidět, i když spousta zaparkovaných aut napovídá, že lidé tu jsou. Všichni jsou uvnitř. Zabočujeme na parkoviště a obracíme motorky nosem ven, abychom mohli okamžitě vyrazit. Nějaký starší muž v širokém klobouku nás sleduje, jak zvedáme motorky na stojany a sundáváme si přilby a brýle.

„Je vám teplo, co?“ ptá se. Na tváři se mu nehne ani sval.

John kroutí hlavou a říká: „Bože!“

Domorodec v klobouku se lehce usmál.

„Kolik je stupňů?“ ptá se ho John.

„Sedmatřicet,“ odpovídá, „co jsem se díval naposled. Mělo by to vylízt ještě vo stupeň vejš.“

Ptá se, odkud jedeme, líčíme mu svou cestu a on souhlasně přikyvuje. „To jedete zdaleka,“ dodává. Pak se vyptává na mašiny.

Pivo a klimatizace nás sice lákají, ale dáváme se s ním do řeči. Stojíme na slunci v sedmatřicetistupňové výhni a povídáme si s tím člověkem. Choval dobytek, teď je na odpočinku, kolem jsou samé dobré ranče a před lety měl hendersonku. Líbí se mi, že se chce bavit o své motorce i v takovém vedru. Chvilí si povídáme, jenže John, Sylvie a Chris začínají být netrpěliví, a když se konečně loučíme, říká, že je rád, že nás poznal. Jeho tvář je stejně bezvýrazná, jako když jsme přijeli, cítíme však, že to myslí upřímně. Důstojně odchází v tom příšerném vedru pryč.

Když už sedíme v restauraci, zkouším na toho člověka zavést řeč, jenže nikoho to nezajímá. John a Sylvie jsou úplně mimo. Jen nehybně sedí a nasávají klimatizovaný vzduch. Když přichází číšnice a ptá se, co si dáme, přátelé sebou jen krátce trhnou, děkují, že si ještě nevybrali, a dívka odchází pryč.

„Odtud se mi nebude chtít,“ prohlašuje Sylvie.

Vybavuje se mi obraz staršího muže v širokém klobouku. „Zkus si představit, jaké to tu asi bylo před příchodem klimatizace,“ říkám.

„Zkouším to,“ odpovídá.

„Když jsou silnice takhle rozpálené a já mám sjetou zadní pneumatiku, myslím, že bychom neměli jezdit víc než stovkou,“ říkám.

Žádná reakce.

Chris se na rozdíl od Sutherlandových vrátil do normálu a dychtivě pozoruje všechno kolem sebe. Když číšnice přináší jídlo, vrhá se na ně jako vlk a poslední sousto do sebe souká, zatímco my jsme sotva v polovině, a chce další porci. Dostává ji a my čekáme, až se nají.

Jedeme dál, vedro je příšerné. Nestačí na ně ani sluneční brýle kombinované se skleněnými. Potřebovali bychom svářečské masky.

Náhorní plošina se rozpadá na kopce vybělené sluncem a narušené erozí. Všude kolem nás září bílá. Není vidět ani stéblo trávy. Občas zahlédneme jen plevel, skály a písek. Asfalt silnice poskytuje zraku úlevu, proto od něj neodtrhávám oči a sleduju, jak mi ubíhá pod nohama. Všimám si, že levý výfuk je teď modřejší než pravý. Plívám si na konce prstů rukavice, dotýkám se výfuku a vidím, jak to zasyčelo. To není dobré.

Důležité je snažit se s tím žít a nepokoušet se proti tomu duševně bojovat... ovládnout to myšlenkami...

Měl bych něco říct o Faidrově noži. Budete pak lépe rozumět některým věcem, o nichž jsem už hovořil.

Takový nůž má ve své duševní výbavě každý z nás, dělíme jím svět na části a zpětně budujeme jeho strukturu. Do našeho povědomí neustále pronikají miliony věcí kolem nás – měnící se tvary, rozpálené kopce, hukot motoru, jeho reakce na přidání plynu, každá skála a každý chumáč plevele, kůl v plotě a zbytky čehosi u cesty – to všechno sice vnímáme, ale ve skutečnosti se to nestává součástí našeho vědomí, ledaže by na těch věcech bylo něco nezvyklého, nebo kdyby se v nich odráželo něco, co jsme připraveni vidět. Nebylo by ani možné, abychom všechny tyhle věci aktivně vnímali a pamatovali si je, protože mozek by pak byl zahlcen myriádami zbytečných podrobností, které by nám znemožňovaly přemýšlet. Z celého vnímaného světa si tedy musíme vybírat, a to, co si nakonec vybereme a nazýváme vědomím, není nikdy totožné s vnímaným světem: proběhla totiž selekce. Z nekonečné krajiny předmětů ve svém povědomí jsme vybrali pouhou hrst písku a říkáme jí svět.

Jakmile držíme svou hrst písku, tedy svět, který je součástí našeho vědomí, okamžitě začíná fungovat rozlišovací proces. To je ten nůž. Rozdělujeme písek na části. Tahle a tamhle. Tady a tamhle. Černá a bílá. Teď a tehdy. Rozlišování je rozdělování uvědomovaného vesmíru na jednotlivé části.

Hrst písku napřed vypadá jednotvárně, čím déle ale na ni hledíme, tím nám připadá bohatší. Každé zrnko je jiné. Ani dvě nejsou stejná. Některá jsou si podobná v určitém ohledu, jiná zrnka se zase podobají v něčem jiném, takže můžeme písek rozdělovat na různé hromádky na základě podobnosti a odlišnosti. Jedna skupina hromádek se dělí podle odstínů, další podle

velikosti, jiná zas podle tvarů zrn, podskupiny tvarů řadíme do dalších hromádek, například podle stupně lesku, a tak dále a tak dále. Člověk by si myslel, že tenhle proces třídění a klasifikace musí někde končit, jenže ouha, on nekončí. Prostě neustále pokračuje.

Klasické chápání se soustřeďuje na hromádky a princip třídění a vzájemné vztahy. Naproti tomu romantické chápání se zaměřuje na dosud nerozdělenou hromádku. Oba druhy chápání mají svou hodnotu, i když jsou vzájemně nesmiřitelné.

Vyvstala naléhavá potřeba objevit pohled na svět, který by nesnižoval ani jeden ze zmíněných typů nazírání a přitom by je sjednocoval. Takové chápání by v principu neodmítalo třídění písku, *ani* úvahy nad nerozdělenou hromádkou. Místo toho by se pokusilo zaměřit pozornost na nekonečnou krajinu, z níž byla hromádka písku vyjmuta. A právě o to se pokoušel neobratný chirurg Faidros.

Abychom pochopili, o co Faidrovi šlo, musíme si uvědomit, že *součástí* krajiny, její *neoddělitelnou* součástí, je postava, která stojí uprostřed a třídí písek. Vidět krajinu a nevidět tuhle postavu, znamená nevidět krajinu vůbec. Odmítnout část Buddhy, která se zabývá analýzou motocyklů, znamená nepochopit Buddhu vůbec.

Existuje jedna nadčasová klasická otázka: Která část motocyklu, které zrnko a v které hromádce je Buddha? Je jasné, že taková otázka je krok špatným směrem, protože Buddha je přece všude. Současně otázka jde správným směrem, protože Buddha je všude. O Buddhovi, který existuje mimo analytické myšlení, se toho řeklo mnoho – někdo by možná řekl, že až příliš mnoho, a snažil by se zpochybnit každý další pokus v téhle oblasti. Jenže o Buddhovi, který přebývá *uvnitř* analytického myšlení a *určuje směr analytického myšlení*, se neřeklo vůbec nic; jsou pro to historické důvody. Jenže dějiny se dějí a zdá se, že nebude na škodu, spíš ku prospěchu věci, povědět si něco o našem historickém dědictví v téhle oblasti myšlení.

Když tenhle nůž, vlastně analytické myšlení, použijete na životní zkušenost, vždycky přitom něco zabijete. Velmi dobře to chápou umělci. Vybavil jsem si poznámku Marka Twaina, který řekl, že Mississippi pro něj ztratila veškerou krásu, jakmile ovládl analytické umění lodivoda. Vždycky něco zemře. Jenže umělci si málokdy všimnou, že současně něco nového vznikne. Neměli bychom jen zdůrazňovat, že něco zemřelo, měli bychom také zkoumat to, co se zrodilo, a chápat tenhle proces jako kontinuitu smrti a života, která není ani dobrá, ani špatná, ale prostě je.

Projíždíme městem s podivným názvem Marmarth, jenže John nezastavuje, a tak jedeme dál. Slunce žhne jak vysoká pec, míříme do pustiny a překračujeme hranice Montany. Dozvídáme se to z cedule u cesty.

Sylvie mává rukama a já zase tisknu klakson, když však na tabuli pohlédnu znovu, uvědomuju si, že nemám radost. Příjezd do Montany ve mně probouzí nečekané, rostoucí napětí, jaké oni nemůžou znát. Neuvědomují si, že jsme se ocitli v zemi, v níž žil Faidros.

Všechny ty řeči o klasickém a romantickém chápání na vás možná působí jako podivně nejasný způsob popisu jeho osobnosti, pokud se ale chceme dostat Faidrovi na kůži, nemáme jinou možnost. Nechci se utápět v povrchnostech a popisovat jeho vzhled nebo vyjmenovávat základní fakta z jeho životopisu. Nechci však ani přivolávat pohromu a jít Faidrovi vstříc bez dobré přípravy.

Faidros byl šílený. Když pohlédnete do tváře šílenému člověku, spatříte jen odraz vlastního poznání, že je šílený, což znamená, že ho vlastně vůbec nevidíte. Abyste ho skutečně spatřili, museli byste nahlížet svět jeho očima, a pokud byste se o to pokusili, museli byste na to jít pomalu a od lesa, protože jinak byste to nedokázali. Zablokovali byste si totiž cestu vlastními názory. Vidím jen jednu schůdnou stezku, po níž se Faidrovi můžeme přiblížit, ale ta rozhodně není krátká.

Nepustil jsem se do všech těch analýz, definicí a hierarchií samoúčelně, ale proto, abych vám usnadnil pochopení cesty, kterou se Faidros ubíral.

Onehdy jsem večer Chrisovi řekl, že Faidros zasvětil celý svůj život pronásledování jednoho ducha. Byla to pravda. Duch, kterého pronásledoval, byl duch, od něhož se odvíjí celá technika, veškerá moderní věda a západní myšlení. Byl to duch samé racionality. Řekl jsem také Chrisovi, že Faidros svého ducha dostihl a že mu dal pořádně zabrat. Myslím, že v přeneseném smyslu slova je to pravda. Rád bych během naší cesty zdůraznil některé věci, které Faidros odhalil. Dnes je jiná doba, takže věřím, že někoho zaujmou. Tehdy nikdo neviděl ducha, kterému byl Faidros v patách, ale myslím si, že dnes ho vidí čím dál víc lidí, anebo ho přistihnou v nestřežených okamžicích. Tenhle duch si říká racionalita, přitom se ale chová nedůsledně a nesmyslně; jeho vinou působí většina běžných, každodenních činností mírně trhlým dojmem, protože nemají vztah k ničemu jinému. Je to duch všedních, běžných domněnek, duch, který prohlašuje, že vrcholná životní meta, tedy udržet se naživu, je sice nemožná, nicméně zůstává vrcholným smyslem života, a proto se nejlepší mozky celé planety snaží léčit nemoci, jen aby lidé mohli déle žít, a jen blázni se ptají proč. Člověk žije déle proto, aby mohl déle žít. Jiný smysl života neexistuje. Právě tohle ten duch tvrdí.

Zastavujeme v Bakeru, teploměr ukazuje šestatřicet stupňů ve stínu. Stahuju si rukavice a zjišťuju, že nádrž je tak rozpálená, že se jí nemůžu holou rukou dotknout. Zvuk motoru signalizuje přehřátí. To není dobré. Zadní pneumatiku mám hodně sjetou a letným dotekem zjišťuju, že je skoro stejně rozpálená jako nádrž.

„Budeme muset zpomalit,“ říkám.

„Cože?“

„Myslím, že bychom měli jet nejvýš osmdesátkou,“ dodávám.

John se dívá na Sylvii a ona zas na něho. Nejspíš už mé pomalé tempo probírali. A řekl bych, že ho mají právě tak dost.

„Víš, chceme se tam dostat rychle,“ odpovídá John a vydávají se k

restauraci.

I řetěz je rozpálený a suchý. V pravé sedlové brašně jsem našátral mazadlo ve spreji, nastartuju a mažu pohybující se řetěz. Řetěz je tak horký, že se mazadlo téměř okamžitě vypařuje. Pak na něj nastříkám trochu oleje, nechávám řetěz asi minutu běžet a vypnu motor. Chris trpělivě čeká a odchází se mnou do restaurace.

„Neříkal jsi, že problémy přicházejí druhý den?“ poznamenává Sylvie, když sedáme ke stolu.

„Druhý nebo třetí,“ odpovídám.

„Nebo čtvrtý či pátý?“

„Možná.“

Znovu na sebe s Johnem hledí a tváří se stejně jako na parkovišti. Jako kdyby chtěli říct: „Tři je moc.“ Možná budou chtít jet rychle a někde na nás počkají. Navrhl bych to sám, ale chtěl bych, aby na nás nečekali někde ve městě. Rád bych, kdyby počkali někde u silnice.

„Nechápu, jak to ti lidi tady můžou vydržet,“ pokračuje Sylvie.

„Je to prostě drsný kraj,“ odsekávám podrážděně. „Vědí, že je drsný, ještě než se sem vydají, jsou na to připravení.“

A dodávám: „Když si někdo stěžuje, dělá to ostatním horší. Jenže oni mají výdrž. Vědí, jak se s tím vypořádat.“

John a Sylvie moc nemluví, John rychle dopíjí kolu a míří k baru. Vycházím z restaurace, znovu kontroluju zavazadla a zjišťuju, že nová brašna je trochu moc stažená. Povoluju pružiny.

Chris ukazuje na teploměr, rtuť na slunci překročila hranici padesáti stupňů.

Vyjeli jsme z města a už se zase potím. Chladný, osvěžující interval nevydrží ani půl minuty.

Vedro se do nás opírá plnou silou. Přestože mám brýle proti slunci, duhovky se mi stáhly do úzkých štěrbin. Nevidím nic než rozpálený písek a bledé nebe, které je tak jasné, že z něj bolí oči. Všechno kolem nás je rozpálené do běla. Hotové peklo.

John je vpředu a jede pořád rychleji. Vzdávám to a zpomaluju na devadesátku. Jedině člověk, který si koleduje o malér, pojedje v takovém vedru stotřicítkou. Prasklá pneumatika na téhle silnici znamená katastrofu.

Nejspíš moje slova pochopili jako výtku, jenže já to tak nemyslel. Necítím se v tomhle vedru o nic líp než oni, ale nemá cenu se kvůli tomu užírat. Celý den jsem přemýšlel a mluvil o Faidrovi, zatímco oni nemysleli na nic jiného než na to příšerné vedro. Nejspíš to je vyčerpává. Ta pouhá myšlenka.

O Faidrovi jako člověku se dá říct několik věcí:

Znal logiku, klasický systém systémů, popisující pravidla a postupy systematického myšlení, jež lze díky analytickým znalostem strukturovat a vytvářet vztahy mezi jeho jednotlivými částmi. Byl tak rychlý, že v IQ testu podle Stanforda-Bineta, který v podstatě hodnotí umění analytické

manipulace s fakty, dosáhl úrovně 170; takového výsledku dosáhne jeden člověk z padesáti tisíc.

Faidros byl systematický, to ano, pokud by však někdo chtěl tvrdit, že myslel a choval se jako stroj, zkresloval by povahu jeho myšlení. Vůbec nepřipomínalo píсты, kola a převodová soustrojí, která se pohybují dohromady, masivně a koordinovaně. Lepší metaforou Faidra je laserový paprsek; jediná přímá světelná linie nabitá tak úžasnou energií a v tak nevídané koncentraci, že ji můžete vystřelit až na Měsíc a ze Země sledovat, jak se odráží na jeho povrchu. Faidros se nepokoušel svým světlem osvětlit široký prostor. Hledal jediný vzdálený cíl, zamířil a zasáhl ho. To bylo všechno. Nasvítit široký prostor kolem terče je můj úkol.

Jeho inteligence mu přinesla nesmírnou izolaci. Neexistuje svědectví, že by měl nějaké blízké přátele. Cestoval sám. Vždycky. Dokonce i v přítomnosti ostatních byl úplně sám. Lidé to někdy vycítili a vysvětlovali si to jako odmítavost. Neměli ho proto rádi, ale pro Faidra nebyla jejich neláska důležitá.

Nejvíc trpěla manželka a rodina. Jeho žena tvrdí, že ti, kdo se pokusili překonat hráz jeho uzavřenosti, za ní objevili jen prázdnotu. Já si ale myslím, že toužili po citu, který jim Faidros nemohl dát.

Nikdo ho vlastně neznal. Jenže právě to Faidros chtěl, a tak tomu bylo. Snad byla jeho osamělost důsledkem jeho inteligence. Možná byla její příčinou. Jeho inteligence a osamělost tvořily nerozlučnou dvojici. Tajuplná, osamělá inteligence.

Tohle vysvětlení však není přesné, protože společně s představou laserového paprsku navozuje představu, že Faidros byl zcela chladný a necitový člověk, tak to ale nebylo. V honbě za duchem racionality se choval jako fanatický lovec.

Velmi živě si vzpomínám na jednu scénu v horách: slunce před půlhodinou zmizelo za vysokým štítem a předčasný soumrak změnil barvu stromů i skal na téměř černé odstíny modré, šedé a hnědé. Faidros v horách strávil tři dny bez potravy. Jídlo mu došlo, on ale zamyšleně seděl na místě, pozoroval okolí a nechtěl odejít. Nebyl daleko od silnice, a proto nijak nespěchal.

V plíživém soumraku jeho postřehl na stezce nějaký pohyb, spatřil velkého ovčáckého psa nebo zvíře, které se podobalo spíše huskymu. Podivil se, co přivádí psa pozdě večer na tak odlehlé místo. Neměl psy rád, jenže tohle zvíře se pohybovalo tak, že své pocity ovládl. Jako by ho to zvíře pozorovalo, posuzovalo. Faidros dlouho zíral do jeho očí a chvíli se mu zdálo, že ho odněkud zná. Pes pak zmizel.

Mnohem později si uvědomil, že to byl vlk. Vzpomínka na tuhle příhodu se mu vryla hluboko do paměti nejspíš proto, že Faidros spatřil svůj vlastní obraz.

Fotografie zachycuje fyzický obraz v statickém čase, zatímco zrcadlo zachycuje fyzický obraz v dynamickém čase, já si ale myslím, že to, co

Faidros spatřil v horách, byl úplně jiný druh obrazu: nebyl fyzický a vůbec neexistoval v čase. Přesto v něm probudil poznání. Obraz si živě vybavuju, protože jsem ho předchozí noci spatřil znovu v podobě samého Faidra.

Podobně jako ten vlk v horách měl Faidros značnou dávku zvířecí odvahy. Kráčel svou vlastní cestou bez ohledu na následky, což někdy lidi uvádělo v úžas. Stejně tak žasnu i já, když o tom slyším vyprávět. Neuhýbal doleva, ani doprava. Poznal jsem to. Jeho odvaha nepramenila z nějaké idealistické představy o sebeobětování, ale z vášnivého stíhání ducha racionality, nic vznešeného v tom nebylo.

Domnívám se, že Faidra hnala snaha pomstít se, protože si myslel, že ho racionalita až příliš svazuje. Chtěl se osvobodit od vlastního obrazu. Chtěl ho zničit, protože duch byl stejný jako on; Faidros se vlastně chtěl osvobodit od vlastní identity. Dost zvláštním způsobem svého cíle nakonec dosáhl.

Ličení Faidrovy osobnosti asi působí dost nezemsky, jenže nejzvláštnější kapitola teprve přijde. Je to můj vlastní vztah k Faidrovi. Až do nynějška byl nejasný a zamlžený, měli byste ho ale znát.

Poprvé jsem ho poznal po zvláštní souhře okolností před mnoha lety. Jednou v pátek jsem odešel do práce, udělal jsem před víkendem spoustu věcí a měl jsem z toho radost. Pozdě odpoledne jsem odjel někam na večírek, kde jsem skoro s každým moc dlouho a hlasitě mluvil a přehnal to s pitím, takže jsem si musel jít lehnout do pokoje pro hosty.

Když jsem se vzbudil, zjistil jsem, že už je ráno, a napadlo mě: „Proboha, vždyť ani nevím, u koho jsem!“ Moc jsem se styděl. Pokoj vypadal jinak než v noci, jenže v noci byla tma a kromě toho jsem byl notně opilý.

Vstal jsem a zjistil, že mám jiné kalhoty a košili. Nebyl to oblek ze včerejška. Vyšel jsem z pokoje a zarazilo mě, že jsem nespátřil chodbu a dveře do ostatních pokojů, ale dlouhou, úzkou uličku.

Šel jsem chodbou a zdálo se mi, že si mě všichni nějak moc prohlízejí. Třikrát mě zastavil někdo cizí a ptal se, jak mi je. Domníval jsem se, že narážejí na alkohol, který jsem včera vypil, a odpovídal jsem, že mi je dobře, že nemám ani kocovinu. Jednoho tazatele jsem tím rozesmál, ale vzápětí se zarazil.

V pokoji na konci uličky jsem uviděl stůl, kde se něco dělo. Posadil jsem se k němu a doufal, že si mě nikdo nevšimne a že nenápadně zjistím, co se vlastně stalo. Najednou ke mně přistoupila nějaká žena v bílém a ptala se, jestli vím, jak se jmenuje. Přečetl jsem si její jméno z cedulky na blůzce. Jenže ta žena nepostřehla, jak jsem její jméno zjistil, a s překvapeným výrazem v obličeji rychle odešla.

Za chvíli se vrátila s nějakým mužem, který se mi díval zpřímá do tváře. Posadil se vedle mě a ptal se, jestli vím, jak se jmenuje. Řekl jsem mu to a stejně jako je i mě zarazilo, že to vím.

„Na to je moc brzy,“ poznamenal.

„Mám pocit, že jsem v nemocnici,“ odpověděl jsem.

Řekli mi, že mám pravdu.

„Jak jsem se sem dostal?“ vyptával jsem se a vzpomínal na ten alkoholický večírek. Muž mlčel a žena se dívala na podlahu. Nevysvětlili mi prakticky nic.

Asi za týden jsem z důkazů, které mi nabízel okolní svět, vydedukoval, že všechno před mým probuzením byl jen sen a všechno po něm je skutečnost. K tomuhle závěru jsem dospěl především na základě řady nových událostí, které nesouhlasily s mými opileckými zážitky. Objevovaly se různé drobnosti, například zamknuté dveře, na jejichž vnější stranu jsem si nedokázal vzpomenout. A pak se mi do rukou dostal papír od soudu, kde bylo psáno, že kdosi byl uznán za duševně chorého. To mám být *já*?

Nakonec mi podivné zážitky vysvětlili slovy: „Máte teď jinou osobnost.“

Jenže to nic nevysvětluje. Lámal jsem si s tím hlavu ještě víc, protože jsem v sobě marně hledal stopy po nějaké „staré“ osobnosti. Kdyby mi řekli: „*Jste* nová osobnost,“ dokázal bych to pochopit. To by sedělo. Mylně však považovali osobnost za jakousi formu vlastnictví, něco jako oblek, který si může člověk obléknout a zase svléknout. Co jiného člověk má, když ne svou osobnost? Jen nějaké ty kosti a maso. Snad ještě sbírku úředních dat, rozhodně však nemá osobnost. Maso a kosti a data jsou oděv, který si osobnost obléká, ne naopak.

Jenže kdo byl tou starou osobností, kterou znali a o níž se domnívali, že jsem jejím pokračovatelem?

Tehdy, před mnoha lety, jsem začal matně tušit Faidrovu existenci. V dalších dnech, týdnech a letech jsem se dozvěděl mnohem víc.

Faidros zemřel. Zničil ho soudní příkaz, realizovaný přenosem střídavého elektrického proudu o vysokém napětí do laloků jeho mozku. Použili přibližně osm set tisícin ampéru po dobu od 0,5 do 1,5 vteřiny v sérii dvaceti osmi částí procedury, které odborně říkají „anihilace ECS“. Technicky dokonalou procedurou zničili celou osobnost, nezůstala po ní ani stopa, a tím definovali náš vzájemný vztah. Nikdy jsem se s Faidrem nesetkal. A nikdy se s ním nesetkám.

Přesto podivné útržky vzpomínek poznávají tuhle silnici, pouštní duny a do běla rozpálený písek kolem nás a já si s údivem uvědomuju, že Faidros tohle všechno kdysi viděl. Byl tady, jinak bych to tady nepoznával. Musel tudy jet. A když se náhle před mými zraky zjevují ty kumulované obrazy a vybavuju si zvláštní útržek myšlenky, o jejímž původu nemám ponětí, připadám si jako jasnovidce, spiritistické médium, které dostává zprávy z jiného světa. Tak to je. Vidím svět svýma vlastníma očima a vidím ho taky tak, jak ho viděl on. Moje oči mu přece kdysi patřily.

Ty OČI! Nahání mi to husí kůži. Ruce v kožených rukavicích, které vedou motorku po silnici, patřily kdysi *jemu*! A pokud si dokážete představit, jaký pocit to v člověku vzbuzuje, pak víte, co je to skutečný strach: strach, který pramení z poznání, že není kam uprchnout.

Vjíždíme do mělkého kaňonu. Zanedlouho se objevuje odpočívadlo, které jsem už očekával. Několik lavic, nevelká budova a hájek nízkých

zelených stromů, jejichž kořeny zavlažují černé hadice. John už sedí na motorce u výjezdu a chystá se vyrazit znovu na cestu.

Ignoruju ho a zastavuju u toalet. Chris seskakuje a já stavím motorku na stojan. Motor sálá, jako kdyby hořel, tepelné vlny zkreslují jeho tvary. Koutkem oka registruju, že se kamarádova motorka vrací. Zastavuje u nás a vidím, jak mě oba dva probodávají očima.

Sylvie začíná: „My se prostě... zlobíme!“

Pokrčím rameny a jdu k pítku.

John dodává: „Kam se poděla všechna ta houževnatost a kuráž, o které jsi bájil?“

Chvilí na něj hledím a poznávám, že se skutečně zlobí. „Bojím se, že jste si to vzali moc k srdci,“ dodávám a odvracím se. Piju, voda chutná po minerálech, připomíná mydlinky. Přesto ji piju.

John jde na toalety a polévá si košili. Kontroluju hladinu oleje. Krytka je tak rozpálená, že mě pálí i přes rukavice. Motor moc oleje neztratil. Zadní pneumatika má vzorek o něco sjetější než ráno, nějakou dobu ale ještě poslouží. Řetěz je napjatý, ale trochu suchý, proto ho mažu olejem, abych předešel nehodě. Důležité šrouby jsou správně utažené.

John se vrací, voda z něj jen kape, a oznamuje: „Teď pojeděš vpředu ty a my budeme vzadu.“

„Nepojedu rychle,“ upozorňuju ho.

„To je v pořádku,“ odpovídá. „Dostaneme se tam tak jako tak.“

Rozjíždím se a nijak se neženu. Silnice v kaňonu není rovná, ale začíná se kroutit směrem vzhůru. To jsem nečekal.

Silnice se pořád ještě trochu točí, pak se odchyluje od směru, kterým bychom měli jet, a vrací se zpět. Trochu stoupá a pak ještě výš. Zatáčkami vjíždíme do úzkých soutěsek, dáváme se po silnici nahoru a výš a pořád vzhůru.

Objevují se keře. Pak dokonce i nevysoké stromy. Cesta míří do oblak, objevuje se tráva a nakonec i plotem obehnané louky.

Nad hlavou jsem zahlédl drobný mráček. Že by se ohlašoval déšť? Snad. Bez deště by tu nebyly louky. Navíc jsou na nich vidět i květiny. Je zvláštní, jak se krajina změnila. Z mapy to nevyčtete. A Faidrovy vzpomínky zmizely jakbysmet. Tudy Faidros určitě nikdy nejel. Jenže žádná jiná cesta přece není. Zvláštní. Pořád jedeme vzhůru.

Mrak se mezitím rozrostl, dotýká se horizontu nad námi a blíží se ke slunci. V dálce vidím stromy, jsou to borovice, studený vítr přináší jejich vůni. Květiny na louce se ohýbají ve větru, motorka se naklání a najednou je nám chladno.

Otáčím se ke Chrisovi a vidím, jak se usmívá. Směju se taky.

Pak se na silnici snese prudký déšť. Víří na ní prach, který se tam válí příliš dlouho. První kapky dopadají do prachu u kraje.

Všechno kolem je tak nové. Změnu navíc zoufale potřebujeme – hlavně déšť. Cítím, jak na mě všechno vlhne, nevidím dobře přes brýle,

cítím příliv chladu, zpočátku je to moc příjemné. Mrak proplouvá pod sluncem a louky s borovým lesem se znovu rozzáří, na listech a jehličí jiskří kapky.

Přijíždíme na vrchol stoupání; všechno na nás už uschlo, ale je nám tady chladno. Zastavujeme a prohlížíme si obrovské údolí a řeku, které se rozkládají pod námi.

„Řekl bych, že už jsme tady,“ říká John.

Sylvie s Chrisem odešli na louku podívat se na květiny, které rostou pod větvemi borovic, za nimi je nejasně vidět vzdálená strana údolí, je daleko a hluboko.

Připadám si jako dávný osadník, který si prohlíží zemi zaslíbenou.

ČÁST II

8

Je asi deset hodin ráno a já pořád ještě sedím vedle motorky na chladném, zastíněném obrubníku na dvorku našeho hotelu v Miles City v Montaně. Sylvie odešla s Chrisem vyprat prádlo do veřejné prádelny a John si šel koupit štítek k helmě. Zdá se mu, že štítky zahlédl v jednom obchodě s motorkářskými potřebami, když jsme včera večer jeli kolem. Já zase chci seřídit motor.

Cítím se teď moc dobře. Přijeli jsme do Miles City odpoledne a pořádně jsme se vyspali. Je dobře, že jsme si dali pauzu. Byli jsme tak otupělí vyčerpáním, že jsme ani nevěděli, jak hrozně jsme unavení. Když nás John přihlašoval, nedokázal si vzpomenout na moje jméno. Recepční se ptala, jestli ty „fantastický, pohádkový motorky“ před vchodem jsou naše. Rozesmáli jsme se a chudák děvče nevědělo, co řeklo špatně. Náš smích pramenil z hlubokého vyčerpání. Moc rádi jsme nechali motorky odpočívat a chodili chvíli pěšky.

A ty koupelny. Nádherné, staré emailové lité vany s lvími tlapami, které se zatínají do mramorové podlahy a čekají jen na nás. Voda byla tak měkká, až jsem měl strach, že se mi nepodaří smýt mýdlo z těla. Pak jsme vyrazili do města, procházeli se po hlavních ulicích a připadali si jako velká rodina...

Svou mašinu jsem seřizoval tolikrát, že jsem si vytvořil určitý rituál. Při seřizování motoru nemusím moc přemýšlet. Většinou hledám neobvyklé věci. Motor v poslední době zní, jako kdyby se uvolnilo zdvihátko ventilu, mohlo by to však být i něco horšího, proto raději motor seřídím a zjistím, jestli je v pořádku. Zdvihátka se musí seřizovat, když je motor chladný, což znamená, že byste ho měli ráno seřizovat tam, kde večer zaparkujete, a právě proto sedím na obrubníku na dvorku hotelu v Miles City v Montaně. Je tady příjemný chládek, který vydrží asi tak hodinu, než slunce vyšplhá nad větve stromů. Pro práci na motocyklu jsou to ideální podmínky. Důležité je, abyste neseřizovali motor na slunci nebo na konci dne, když máte unavený mozek; i kdybyste tuhle práci dělali už stokrát, je třeba mít se na pozoru a všeho si všímat.

Ne každý chápe, že údržba motocyklu je čistě racionální proces. Domnívají se, že na to je nějaký „grif“ nebo že člověk potřebuje mít „vztah ke strojům“. Do jisté míry mají pravdu, jenže grify jsou čistě rozumové postupy a většinu problémů způsobují „zkratky mezi sluchátky“, jak říkají lidi od rádia, prostě neschopnost pořádně používat vlastní hlavu. Motocykl funguje výhradně v souladu se zákony rozumu a studium umění údržby motocyklu je

vlastně miniaturním studiem umění samé racionality. Včera jsem řekl, že Faidros se honil za duchem racionality a že tenhle hon ho přivedl k šílenství, abychom však pronikli k podstatě věci, měli bychom se raději držet všedních příkladů racionality, jinak se utopíme v záplavě obecností, kterým by nikdo nerozuměl. Když vynecháte věci, s nimiž racionalita operuje, můžou být hovory o ní pořádně zmatené.

Vracíme se znovu k rozdílu mezi klasickým a romantickým světem; na jedné straně můžeme motocykl posuzovat podle toho, jak se jeví – a to je důležitý způsob nazírání – a na druhé straně ho můžeme chápat tak, jak ho vidí mechanik, tedy v rámci základních forem – což je rovněž významný způsob nazírání. Například tyhle nástroje – tenhle klíč – má jistou romantickou krásu, ale jeho účel byl vždycky klasický. Jeho tvůrce ho vyrobil, aby měnil základní formu stroje.

Porcelán na první svíčke je moc zčernalý. Z klasického i romantického hlediska je to ošklivé; znamená to, že do válce proudí moc benzínu a málo vzduchu. Molekuly uhlíku v benzínu se nemůžou vázat na odpovídající množství kyslíku, a proto se usazují na svíčke. Vzpomínám si, že když jsme včera přijížděli do města, volnoběh trochu vynechával, což signalizuje totéž.

Prohlížím si druhou svíčku, abych zjistil, jestli přebytkem benzínu trpí pouze tenhle válec. Obě svíčky vypadají stejně. Vytahuju kapesní nožík, беру klacík ležící u obrubníku, seřezávám ho na konci a čistím svíčky. Přemýšlím, co způsobuje, že směs je příliš bohatá. Ventily ani ojnice to nebudou. Karburátory zklamou málokdy. Možná to budou trysky: jsou asi příliš široké a ve vyšších rychlostech pak vzniká bohatější směs. Jenže svíčky byly vždycky mnohem čistější a trysky jsem měl stejné. Je to záhada. Součásti vás obklopují na každém kroku. Kdybyste se je snažili vyřešit všechny naráz, nikdy byste mašinu nedali dohromady. Neexistuje okamžitá odpověď, proto nechávám otázku viset ve vzduchu.

První zdvihátko je v pořádku, není třeba je seřizovat, přecházím ke druhému. Pořád mám ještě spoustu času, než slunce zapadne za támhle ty stromy... Vždycky si připadám jako v kostele... Měřidlo je moje ikona a já s ním provádím jakýsi náboženský obřad. Patří mezi „přesné měřicí nástroje“, které mají v klasickém chápání světa hluboký význam.

Na motocyklu se přesnost nedodržuje kvůli nějakým romantickým nebo perfekcionistaickým důvodům. Přesnost je naprosto nutná, protože drtivé síly žáru a tlaku vybuchující směsi uvnitř motoru můžete ovládat jen díky přesnosti, jejímž zdrojem jsou právě takovéhle nástroje. Každý výbuch směsi žene ojnici na vačku pod tlakem několika tun na centimetr čtvereční. Pokud jsou ojnice s vačkou v dokonalém souladu, síla výbuchu se hladce přenáší dál a kov ohromný tlak vydrží. Pokud ale nepřesnost přesáhne třeba jen několik setin milimetru, síla se přenáší nárazem, jakoby úderem kladiva, a ojnice, ložisko a povrch vačky se rychle zdeformují a nejdřív se ohlásí jako povolená zdvihátka. Proto jsem se dnes pustil do kontroly motoru. Kdyby byla uvolněná ojnice a já se pokoušel dojet do hor bez generálky, motor by se

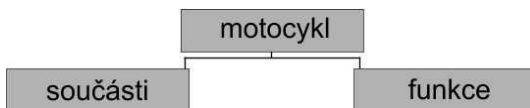
ozýval čím dál tím hlasitěji, až by se nakonec ojnice utrhla, udeřila do otáčející se vačky a zničila motor. Někdy se stává, že přeražená ojnice prorazí plášť motoru a všechen olej se vylije na silnici. Pak nezbyvá než jít pěšky.

Tomu všemu můžete zabránit seřízením přesnosti na několik setin milimetru, což umožňují přesné nástroje – a v tom spočívá jejich klasická krása – není v tom, co je vidět na první pohled, ale v tom, co nástroje znamenají – co dokážou v řízení základní formy.

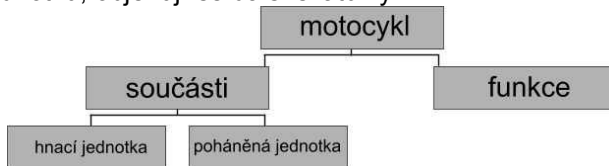
Druhé zdvihátko je taky v pořádku. Přejdu na druhou stranu stroje a dávám se do práce na druhém válci.

Přesné nástroje slouží k docílení *ideje*, rozměrové přesnosti, v níž nelze dosáhnout dokonalosti. Na světě neexistuje dokonale tvarovaná část motocyklu a nikdy existovat nebude, když ale proniknete do sfér, které otevírají přesné nástroje, začínají se odehrávat úžasné věci, a vy se můžete řídit krajinou díky síle, kterou byste museli označit za kouzelnou, kdyby ovšem nebyla skrznaskrz racionálního původu. Pochopení téhle racionální, intelektuální *ideje* má prvořadý význam. Když se na motocykl dívá John, vidí ošklivé kovové součástky a předem si zahazuje cestu k jejich pochopení. Když se na kovové součástky dívám já, vidím *ideje*. John si myslí, že se zabývám *částmi* motocyklu, jenže já pracuju s *pojmy*.

O pojmech jsem mluvil včera, když jsem tvrdil, že motocykl můžeme rozdělit podle součástí a podle funkcí. Tím vznikne následující uspořádání:

A když jsem řekl, že součásti můžeme rozdělit na hnací jednotku a poháněnou jednotku, objevují se další škatulky:

A viděli jste, že při každém dalším dělení se objevily další škatulky, takže jsem jich nakonec měl ohromnou spoustu. Nakonec jste viděli, že při rozdělování motocyklu do čím dál detailnějších součástí jsem zároveň budoval určitou strukturu.

Takové struktury pojmů se běžně říká hierarchie a od dávných časů je základní strukturou západního vědění. Království, císařství, církve a armády jsou organizovány podle hierarchií. Moderní podniky mají obdobnou strukturu. Stejně jsou uspořádány i souhrny odkazového materiálu, stroje, počítačové

programy, veškeré vědecké a technické vědění, takže například v biologii se hierarchie říše, oddělení, třída, řád, čeleď, rod a druh stala nedotknutelnou modlou.

Škatulka „motocykl“ *obsahuje* škatulky „součásti“ a „funkce“. Škatulka „součásti“ *obsahuje* škatulky „hnací jednotka“ a „poháněná jednotka“ a tak dále. Existuje řada dalších struktur produkovaných jinými operátory, například „příčinami“, které vyúsťují do dlouhých řetězcích se struktur formy: „A způsobuje B, které způsobuje C, které způsobuje D,“ a tak dále. Funkční popis motocyklu používá právě tuhle strukturu. Operátory „existuje“, „rovná se“, „implikuje“ vyrábějí další struktury. Tyhle struktury jsou normálně vzájemně propojené vzorci a spojnicemi, které jsou tak složité a rozsáhlé, že člověk z nich během svého života dokáže pochopit jen malou část. Obecný název těchto vzájemně propojených struktur, zárodek, z něhož se odvozuje hierarchie podřízenosti a struktura příčinnosti, zní *system*. Motocykl je systém. Skutečný systém.

Mluvit o jistých vládních a společenských institucích jakožto o „systému“ je přesné, protože tyhle organizace jsou založeny na stejných strukturálních a pojmových vztazích jako motocykl. Jejich strukturální vztahy je drží při životě dokonce i tehdy, když ztratí veškerý smysl a význam. Lidé přicházejí do továren a bez ptání provádějí od osmi do pěti zcela smysluprosté úkoly, protože struktura to tak vyžaduje. Přitom neexistuje žádný „zloduch“ nebo „padouch“, který by je nutil žít smysluprostý život, prostě to vyžaduje struktura, systém; nikdo není ochoten vzít na svá bedra ohromný úkol změnit strukturu jen proto, že nemá žádný smysl.

Zbourat továrnu, bouřit se proti vládě nebo se vyhýbat opravě motocyklu právě proto, že je to systém, znamená útočit spíše na následky než na příčinu; a pokud budete útočit jen na následky, nemůžete očekávat žádnou změnu. Opravdový systém, skutečný systém je naše současná konstrukce samého systematického myšlení, vlastní racionalita; jestliže zbouráme továrnu, ale nedotkneme se racionality, která ji zrodila, brzy porodí další továrnu. Jestliže revoluce zničí systematickou vládu, avšak systematické myšlení, na níž byla tahle vláda založena, zůstane nedotčeno, pak se jeho vzorce začnou opakovat v nové vládě. O systému se hodně mluví. A moc málo se chápě.

Motocykl vlastně není nic jiného, je to systém pojmů vyrobených z oceli a železa. Motocykl neobsahuje jedinou součástku, jediný tvar, který by nevznikl v něčím mozku... zdvihátko číslo tři je také v pořádku. Zbývá ještě jedno. Kdyby to tak bylo ono... Všiml jsem si, že tohle nechápou hlavně lidé, kteří nikdy nepracovali s ocelí – nechápou, že motocykl je především myšlenkový fenomén. Obvykle spojují kovy s danými tvary – s trubkami, tyčemi, nástroji, nosníky, díly – chápou je jako nehybné a neporušitelné a přemýšlejí o nich jako o primárně fyzických věcech. Naproti tomu člověk, který se zabývá strojařinou, slevačstvím, kovářstvím nebo svářením, považuje ocel za beztvárovou látku. Pokud jste šikovní, může mít ocel formu,

jakou si přejete, a formu, jakou si nepřejete, pokud šikovní nejste. Například tvar zdvihátka existuje, protože jste ho oceli vtiskli. Ocel přece nemá žádný tvar stejně jako třeba smír na motoru. Všechny tvary jsou výsledkem něčeho myšlení. To je moc důležité. A co *oceli*! ta vznikla v něčem mozku. V přírodě se přece žádná ocel nevyskytuje. To by vám potvrdil každý člověk doby bronzové. Příroda má jen *potenciál* k oceli. Nic jiného. Jenže co je to „*potenciál*“. Je to zase jen pojem, který vznikl v něčem mozku!... Samí duchové.

Právě o tom Faidros mluvil, když tvrdil, že všechno je v myšlení. Zní to šíleně, zvláště když takovou větu pronesete jakoby nic a nedokazujete ji na něčem konkrétním, jako je například motor. Když však uvedete zcela jasný příklad, nádech šílenství se začíná vytrácet, a posluchači zjišťují, že říkáte něco, co by mohlo být dost důležité.

Čtvrté zdvihátko je uvolněné, jak jsem doufal. Seřizuju je. Kontroluju předstih, vidím, že je v pořádku a že kontakty nejsou promáčknuté, nechávám je proto být, nasazuju kryt, přichytávám matkami, nasazuju svíčky a startuju.

Zvuk uvolněného zdvihátka je tentam, jenže to moc neznamená, protože olej je zatím ztuhlý. Nechávám motor chvílku běžet na volnoběh, sbírám nástroje, balím je, sedám na motorku a jedu do obchodu s motocyklistickými potřebami, kde by, jak nám včera na ulici řekl jeden kolega, mohli mít články napínače řetězu a gumové stupačky. Chris asi při jízdě nervózně šoupě nohama, protože jeho stupačky se vždycky rychle opotřebují.

Objíždím několik bloků, zdvihátko naštěstí není slyšet. Motor zní dobře, bylo to asi ono. Nechci dělat ukvapené závěry, dokud neujedu alespoň padesát kilometrů. Svítí slunce, vzduch je chladný, hlavu mám jasnou a máme před sebou celý den, jsme už skoro v horách, tenhle den stojí za to žít. Nejspíš je to tím řidším vzduchem. Člověk si tak vždycky připadá, když stoupá do vyšších nadmořských výšek.

Vyšší nadmořská výška! Proto má motor příliš bohatou směs. Jistě, to bude ono. Jsme nejmíň osm set metrů nad mořem. Měl bych raději namontovat normální trysky. Zabere to jen pár minut. A trošku bych mohl seřídít volnoběh. Pojedeme dnes mnohem výš.

Pod několika rozložitými stromy nacházím Biflův obchod pro motorkáře, jenže Bill je pryč. Kolemjdoucí říká, že „si možná vyjel na ryby“ a nechal obchod otevřený. Jsme na Západě. V Chicagu nebo v New Yorku by nikdo svůj obchod otevřený nenechal.

Vcházím dovnitř a vidím, že Bill je mechanik ze školy „fotografické paměti“. Všude po obchodě se válí spousta věcí. Klíče, šroubováky, staré náhradní díly, staré motorky, nové náhradní díly, nové motorky, příručky a trubky se tady povalují tak neuspořádaně a tak těsně vedle sebe, že není ani pořádně vidět na ponky a pulty. Já bych v takových podmínkách pracovat nemohl, ale jen proto, že nepatřím mezi mechaniky s fotografickou pamětí. Zákazník Billovi řekne, co chce, a on se jen otočí a poslepu vyloví

požadovaný předmět. Nemusí o tom přemýšlet. Už jsem takové mechaniky viděl. Člověku běhá mráz po zádech, když je sleduje, ale zvládnou svou práci stejně dobře jako ostatní a někdy dokonce rychleji. Když ale posunete jeden nástroj o deset centimetrů doleva, budou ho hledat několik dní.

Bill se vrací a něčemu se směje. Samozřejmě že má trysky, které Potřebuju, a přesně ví, kde jsou. Budu si ale muset chvílku počkat. Právě uzavírá na dvorku obchod s náhradními díly na harleye. Jdu za ním a vidím, že prodává celou mašinu, kterou si zákazník bude muset doma smontovat z použitých dílů na podvozku, který už má doma. Bill prodává všechny díly za stopěťadvacet dolarů. To vůbec není špatná cena.

Když se vracíme do obchodu, poznamenám: „Ten člověk se o své motorce hodně dozví, než ji dá dohromady.“

Bill se směje. „Na učení si teda lepší způsob vybrat nemoh.“

Má trysky i gumovou stupačku, ale článek napínače řetězu nemá. Nasazuju trysky, měním stupačku, seřizuju volnoběh a vracím se do hotelu.

Sylvie s Johnem a Chrisem scházejí se zavazadly po schodech. Vidím, že mají stejně dobrou náladu jako já. Odjíždíme na hlavní ulici, zaparkujeme u restaurace a objednáme si stejky.

„Tohle město je moc prima,“ ozývá se John, „Prostě fantastický. Udivuje mě, že takový města ještě existují. Skoro celý jsem si je ráno prošel. Mají tady kovbojský bary, vysoký boty, přezky k opaskům ve tvaru stříbrných dolarů, prodávají se tady levisky, stetsony, prostě všechno... a je to skutečný. Není to žádná reklamní kampaň obchodní komory... V jednom baru kousek odtud se se mnou začali bavit, jako kdybych tady žil celý život.“

Poručili jsme si rundu piv. Podle podkovy na zdi vidím, že jsme se octli v obchodním teritoriu pivovaru Olympia.

„Nejspíš si myslíte, že jsem přijel odněkud z ranče,“ pokračuje John. „A jeden dědula tam pořád opakoval, že těm zatraceným parchantům nedá nic zadarmo, moc se mi to líbilo. Ranč odkáže dcerám, protože jeho zatracení kluci utratí všechno do posledního centu dole u Suzie.“ John se směje. „Pořád mlel, jak je mu líto, že je vychovával. Já myslel, že takový věci zmizely už před třiceti lety, jenže ono to pořád žije.“

Přichází číšnice se stejky, hned do nich boříme nože. Práce na motorce ve mně probudila chuť k jídlu.

„Ještě něco by tě mohlo zajímat,“ poznamenává John. „V baru si povídali o Bozemanu, to je to město, kam jedeme. Tvrdili, že guvernér Montany nechal vypracovat seznam padesáti radikálních profesorů tamní univerzity a že je chtěl vyhodit. Jenže než to stihl, zabil se při havárii letadla.“

„To se stalo dávno,“ odpovídám. Ty stejky jsou opravdu skvělé.

„Netušil jsem, že v tomhle státě je tolik radikálů.“

„Najdeš tady lidi nejrůznějších názorů,“ upřesňuju. „Je ale pravda, že Montana vždycky byla tradiční doménou pravice.“

John si stejk přisoluje. Pak pokračuje: „Nějaký novinář z Washington Post se o tom včera zmínil v nějakém sloupku, proto se o tom bavili. Rektor

to potvrdil.“

„Otiskli i seznam?“

„Nevím. Znal jsi je?“

„Pokud tam bylo padesát jmen,“ pokračuju, „pak mezi nimi muselo být i moje.“

Manželé na mě překvapeně hledí. Vlastně o tom nic moc nevím. Na seznamu byl *on*, samozřejmě. Připadám si trochu jako falešný pětník, když vysvětluju, že „radikál“ v Gallatin County ve státě Montana se trochu liší od radikála z jiných částí země.

„Tahle univerzita,“ vysvětluju, „zakázala manželce prezidenta USA vstup na svou půdu, protože ji považovali za *příliš kontroverzní osobu*.“

„Kterou manželku?“

„Eleanor Rooseveltovou.“

„Bože,“ směje se John, „tam to muselo být pěkně divoký!“

Rádi by ode mě slyšeli víc, ale nevím, co bych dodal. Vzpomínám si na jedno: „V takové situaci má opravdový radikál velkou výhodu. Může udělat prakticky cokoli a projde mu to, protože jeho oponenti se mezitím dokonale ztrapní. Radikál se mezi nimi bude vždycky skvěle vyjímat, ať říká, co chce.“

Vyjíždíme z města a míjíme městský park. Všiml jsem si ho včera večer, protože se mi předtím vybavil v paměti. Vzpomněl jsem si na pohled do stromů. Faidros v něm jednou spal na lavičce, když cestoval do Bozemanu. Proto jsem včera ten les nepoznával. Faidros jím projížděl v noci a mířil do té univerzity v Bozemanu.

Kopírujeme teď Yellowstonské údolí, které se táhne napříč Montanou. Pelyněk, který je typický pro Západ, se střídá s kukuřičnými poli, která jsou zase charakteristická pro Středozápad a jejich existence závisí na vodě přiváděné z řeky. Občas přejíždíme terénní vlny, které nás vynášejí nad zavlažované oblasti, ale většinou zůstáváme na dohled od řeky. Míjíme tabuli, na níž stojí nějaké informace o legendárních cestovatelích Lewisovi a Clarkovi. Jeden z nich tuhle oblast prozkoumal, když se vydal na krátký výlet stranou od Severozápadní stezky.

Motor hezky vrní. Vhodný doplněk k mé rozpravě. I my vlastně putujeme svým způsobem po Severozápadní stezce. Projíždíme další pole a pouště a dne ubývá.

Chtěl bych stopovat ducha, kterého stíhal Faidros – samu racionalitu, toho nudného, složitého, klasického ducha základní formy.

Dnes ráno jsem mluvil o hierarchii myšlení – o systému. Teď bych chtěl mluvit o metodách, podle kterých se člověk v téhle hierarchii orientuje, tedy o logice.

Obvykle se používají dva druhy logiky – induktivní a deduktivní. Induktivní úsudky začínají pozorováním stroje a končí obecnými závěry. Jestliže například přejíždíte nějakou nerovnost a motor vynechá, pak jedete přes další a motor se zachová stejně, pak přes třetí a znovu motor vynechá, a pak pojedete po dlouhém, rovném úseku a nevynechá ani jednou, a pak vjedete na čtvrtý hrbol a motor začne znovu vynechávat, pak můžeme logicky usoudit, že vynechávání způsobují nerovnosti. To je indukce: usuzování z konkrétní praxe směrem k obecným pravdám.

Deduktivní usuzování probíhá opačným směrem. Začíná obecnými znalostmi a předpovídá konkrétní pozorování. Například z hierarchie faktů o motorce se mechanik dozvídá, že klakson je napájen výhradně elektřinou z baterie, proto můžeme logicky usoudit, že pokud je baterie vybitá, klakson nebude troubit. To je dedukce.

Problémy, které jsou pro obyčejný, selský rozum příliš komplikované, se řeší pomocí dlouhých šňůr induktivních a deduktivních úsudků, které vycházejí z pozorování stroje a jeho mentální hierarchie, jak ji popisují příručky. Správný program pro takové složité vyvozování se formalizoval jako vědecká metoda.

Nikdy jsem se při údržbě motocyklu nesetkal s tak složitým problémem, aby vyžadoval aplikaci plnokrevné formální vědecké metody. Problémy s opravováním nejsou tak těžké. Když pomyslím na formální vědeckou

metodu, vybaví se mi obraz ohromného monstra, velkého buldozeru – pomalého, fádniho, těžkopádného, pracného, avšak neporazitelného. Zabere dvakrát, pětkrát možná i desetkrát víc času než neformální postup mechanika, ale máte jistotu, že nakonec dojdete do cíle. Motocykl se nemůže pochlubit jediným problémem, který by mohl vědecké metodě odolat. Pokud narazíte na opravdový oříšek, vyzkoušíte úplně všechno, zapnete mozek na plné obrátky, ale ono to nepomáhá, je jasné, že matka Příroda se rozhodla hrát Nepřístupnou princeznu. V takové chvíli si řeknete: „Jak myslíš, Matko, ale odteďka se už nebudu chovat jako slušňák,“ a rozjedte formální vědeckou metodu.

Musíte si vést laboratorní deník. Všechno musíte zapisovat, abyste vždy věděli, kam jste se dostali, kde jste byli, kam jdete a kam se chcete dostat. Ve vědecké práci a elektronice je to nutné, protože jinak se problémy natolik zašmodrchají, že se v nich začnete topit, bloudit, zapomenete na všechno, co jste dosud znali, a nakonec to vzdáte. Při údržbě motocyklu se nic podobného neděje, když se ale objeví zmatky, je dobré uzemnit je zcela formálním a přesným chováním. A při zapisování problémů si často vyjasníte, v čem je jádro pudla.

Logické výroky v deníku spadají do šesti kategorií: 1) definice problému, 2) hypotézy stanovující příčiny problémů, 3) pokusy ověřující jednotlivé hypotézy, 4) předpokládané výsledky pokusů, 5) pozorované výsledky pokusů a 6) závěry z výsledků pokusů. Prakticky se neliší od formálního uspořádání mnoha středoškolských a vysokoškolských laboratorních deníků, jenže smyslem těchto kategorií není produkce nadbytečné práce. Jejich účelem je přesné řízení myšlenek, protože myšlení zklame jen tehdy, když není přesné.

Skutečným účelem vědecké metody je docílit jistoty, že se vás matka Příroda nepokouší přesvědčit o tom, že víte něco, co ve skutečnosti nevíte. Neexistuje mechanik, vědec nebo technik, který stejnou chybu občas nepocítil na vlastní kůži a který by se před ní instinktivně nechránil. To je hlavní důvod, proč tolik vědeckých a technických informací zní tak nudně a opatrnicky. Jestliže nebudete pečliví nebo si začnete vědecké informace romantizovat a tu a tam si je přizdobíte, pak z vás zanedlouho matka Příroda udělá pěkného hlupáka. Ona to beztak dělá, i když se snažíte nedat jí k tomu šanci. Člověk musí být ve styku s Přírodou velmi pečlivý a přísně logický: stačí jediná chybička a celá vědecká konstrukce se zhroutí jako domeček z karet. Jeden špatný deduktivní úsudek a nehnete se z místa.

V první části formální vědecké metody, kterou jsem označil termínem „definice problému“, je nutné definovat pouze to, co víte naprosto přesně. Je mnohem lepší zapsat si do rubriky „Vyřeš problém“ větu „Proč motocykl nefunguje?“, což sice zní nudně, ale je to přesné, než napsat „Co se pokazilo v elektrickém systému?“, když nemůžete s jistotou vědět, že porucha je právě v elektrickém systému. Místo toho byste si měli do rubriky zapsat raději „Co se pokazilo na motocyklu?“ a teprve pak jakožto první větu v dalším odstavci

zapsat: „Hypotéza číslo jedna: Problém je v elektrickém systému.“ Hypotéz si můžete vymyslet kolik chcete a pak můžete navrhnout způsoby k jejich ověření, abyste poznali, které jsou správné a které nesprávné.

Pečlivý přístup k prvním otázkám vás zachrání před blouděním, ušetří vám týdny zbytečné práce, která by mohla vaši snahu zcela paralyzovat.

Vědecké otázky proto na první pohled působí poněkud hloupě. Díky jim se však vyhnete pozdějším hloupým chybám.

Romantici často zaměňují třetí část formální vědecké metody, tedy „pokusy“, za celou vědu, protože je to jediná část, která se projevuje nápadně vizuálním způsobem. Vidí spoustu zkumavek, bizarního zařízení a lidí, kteří odbíhají od jednoho k druhému a dělají objevy. Romantici totiž nechápou pokus jako součást širšího intelektuálního procesu, a proto si často pletou pokusy s demonstracemi, které vypadají stejně. Člověk, který předvádí nablýskanou vědeckou show na zařízení v hodnotě padesáti tisíc dolarů, které jako by právě vystoupilo z filmu o Frankensteinovi, nedělá nic vědeckého, pokud předem ví, jak jeho snažení dopadne. Na druhé straně mechanik, který provádí údržbu motocyklu a tiskne klakson, aby zjistil, jestli baterie funguje, provádí sice neformální, ale zcela vědecký pokus. Zkoumá hodnotu své hypotézy tím, že se ptá přírody. Vědec v televizi, který zdrceně mumlá: „Pokus se nepovedl; nedosáhli jsme, v co jsme doufali,“ trpí především špatným scenáristou. Pokus nemůžeme považovat za nezdar jenom proto, že jsme nedosáhli předpokládaných výsledků. Pokus se nepovede jen tehdy, jestliže nedokážeme náležitě ověřit danou hypotézu; jestliže údaje, které pomocí pokusu získáme, nedokazují její pravdivost ani nesprávnost.

Definovat pokusy, které ověřují výhradně stanovenou hypotézu, je umění. Jestliže klakson houká a mechanik usoudí, že elektrický systém tedy funguje, má problém. Dospěl totiž k nelogickému závěru. Troubicí klakson sděluje pouze to, že funguje baterie a klakson. Chce-li vymyslet správný pokus, musí velmi přesně přemýšlet, co je příčinou čeho. Ale to už znáte z hierarchie. Klakson přece neuvádí motocykl do pohybu. Ani baterie ne, leda velmi zprostředkovaným způsobem. Jediné místo, kde se elektrický systém *přímo* podílí na chodu motoru, jsou svíčky, a pokud si neověříte funkci elektrického systému tady, na jeho výstupu, pak se nikdy nedozvíte, jestli se porucha skrývá v elektřině nebo ne.

Správnou zkoušku provádí mechanik tak, že vytáhne zásuvku svíčky, přiloží ji na plášť motoru, aby základna zásuvky byla elektricky uzemněna, pak sešlápne startovací páku a pozoruje, jestli mezi motorem a zásuvkou přeběhne modrá jiskra. Pokud zásuvka nejiskří, může mechanik udělat jeden ze dvou závěrů: a) porucha je v elektrickém systému nebo b) jeho pokus byl špatně proveden. Pokud je mechanik zkušený, zopakuje pokus ještě několikrát, zkontroluje přitom kontakty a vyzkouší všechno, co ho napadne, aby došlo k jiskření. Jestliže se mu to nepovede, může dospět k závěru, že platí možnost a, že porucha je v elektrickém systému, a tím pokus končí.

Dokázal, že jeho hypotéza platí.

Poslední kategorií jsou „závěry“. Umění závěrů je neříct víc, než pokus dokázal. Pokus například nedokázal, že po opravě elektrického systému bude možné motorku nastartovat. Poruchy můžou být i v jiných částech stroje. Mechanik však dobře ví, že nemůže uvést motocykl do chodu, pokud neopraví elektrický systém, a proto definuje další otázku: „Vyřeš problém: Kde se v elektrickém systému vyskytla porucha?“

Pak musí vyslovit další hypotézy a vyzkoušet jejich pravdivost. Kladením správných otázek, volbou správných pokusů a vyvozováním správných závěrů prochází mechanik hierarchií motocyklu, dokud nenajde a neopraví přesné příčiny, které způsobují, že motor nespouští.

Nepoučený pozorovatel si všimá jen fyzické práce a často si myslí, že je hlavní náplní mechanikovy činnosti. Ve skutečnosti je fyzická práce to nejmenší a nejsnazší. Zdaleka nejvýznamnější je pečlivé pozorování a přesné myšlení. Proto jsou někdy mechanici při provádění zkoušek tak rezervovaní a skoupí na slovo. Nemají rádi, když na ně někdo mluví, protože se snaží soustředit na duševní obrazy, hierarchie a rozhodně nevidí vás, ani fyzický motocykl. Používají pokus jako část programu, který rozšiřuje jejich hierarchii vědomostí o porouchaném motocyklu, a srovnávají jeho výsledky se správnou hierarchií ve svém mozku. Vidí před sebou základní formu.

V protisměru předjíždí auto s přívěsem a má potíže zařadit se zpátky do jízdního pruhu. Rozsvěčuju reflektor, aby si nás všiml. Vidí nás, ale nedokáže se zařadit. Krajnice je úzká a hrbolatá. Tam když zajedeme, tak nás to vyhodí do příkopu, kdybychom se ho pokusili předjet. Bože, řidič zpanikařil a cpe k naší krajnici! Držím se kraje silnice. A už je tady! V poslední vteřině se vrací do svého pruhu. Míjíme se doslova o centimetry.

Na silnici před námi se převaluje kartónová krabice, vidím ji už z dálky. Nejspíš spadla z nějakého nákladáku.

Člověk si uvědomuje, co by se mohlo stát, kdybychom jeli autem. Buď čelní náraz, nebo bychom skončili v příkopě.

Zajíždíme do malého města, které se podobá městysům uprostřed lowy. Kukuřice je hezky vysoká, ve vzduchu se vznáší pach hnojiva. Odcházíme od zaparkovaných motorek do ohromné staré budovy s vysokými stropy. Objednávám si k pivu všechno, co nabízejí, náš pozdní oběd se skládá z arašídových oříšků, pražené kukuřice, precílků, bramborových lupínků, sušených ančoviček, nějaké uzené ryby se spoustou drobných kostí, pálivé papriky, mandlí, hranolků, šunkového sýra, smažené vepřové kůžičky a sezamových krekrů se zvláštní příchutí, kterou nedokážu určit.

Sylvie prohlašuje: „Ještě se mi klepou kolena.“

Představila si, že podobně jako ta krabice mohla po dálnici rotovat naše motorka.

V údolí ohraničují oblohu po obou stranách řeky terénní vlny a neustále se přibližují k sobě. Blížíme se k prameni řeky, proto se údolí zužuje.

Ocitli jsme se také u pramene věcí, o nichž vedu rozpravu, v místě, kde mohu začít mluvit o tom, jak se Faidros ve své honbě za duchem samé racionality odklonil od hlavního proudu racionálního myšlení.

Vybavuju si pasáž, kterou Faidros četl a opakoval v duchu tolikrát, že se dochovala celá. Začíná takto:

„V chrámu vědy existuje mnoho komnat... a různí jsou ti, kdož v nich přebývají, a různé jsou motivy, které je do nich přivedly.

Mnozí přihnuli k vědě radostného pocitu intelektuální nadřazenosti; věda je jejich zvláštní zábavou, v níž hledají barvitě zážitky a uspokojení své ctižádosti; mnoho jiných se nachází v chrámu proto, že nabídli na jeho oltář plody svého mozku z čistě utilitárních účelů. Kdyby anděl Páně vyhnal lidi obou druhů z chrámu, byl by sice mnohem prázdnější, ale pořád by v něm zůstala řada lidí z časů přítomných i minulých... Kdyby v chrámu nebyli než ti, kdo z něj byli vyhnáni, chrám by nikdy neexistoval, stejně jako nemůže existovat les z pouhých lián... ti, kteří našli v tváři anděla milost... jsou poněkud zvláštní, zamlklé, osamělé postavy a na rozdíl od zástupů zavvržených si nejsou příliš podobní.

Co je přivedlo do chrámu... na tuhle otázku nelze odpovědět jedinou větou... únik od každodenního života s jeho bolestnou drsností a beznadějnou všedností, útěk od pout vlastní proměnlivé touhy. Jemná povaha touží utéci před hlučným a rušným světem do ticha vysokých hor, kde se oko může svobodně rozhlížet v čistém vzduchu a kochat se pokojnými tvary, které byly zjevně vytvořeny na věčné časy.“

Uvedená pasáž pochází z projevu předneseného roku 1918 mladým německým profesorem Albertem Einsteinem.

Faidros dokončil první rok univerzitního studia na fakultě přírodních věd, když mu bylo patnáct. Zaměřil se na biochemii a chtěl se specializovat na rozhraní mezi organickým a anorganickým světem, kterému se dnes říká molekulární biologie. Svou budoucí dráhu nechápal jako prostředek k postupu na společenském žebříčku. Byl tehdy velmi mladý a měl svým způsobem vznešený, idealistický cíl.

„Stav myslí, který umožňuje člověku konat takovou práci, se podobá smýšlení náboženského zanícence nebo milence. Každodenní úsilí nevytvěrá z uváženého úmyslu nebo programu, ale přímo ze srdce.“

Kdyby se Faidros dal na vědu z utilitárních nebo ctižádostivých pohnutek, nikdy by ho nenapadlo klást si otázky o povaze vědecké hypotézy jakožto izolované veličiny. Jenže on tyhle otázky kladl a odpovědi ho neuspokojovaly.

Nejzáhadnější kategorií vědecké metody je totiž formování hypotéz. Nikdo neví, jak vznikají. Člověk si hledí svého a najednou se mu zničehonic v hlavě rozsvítí a chápe něco, čemu ještě před chvílí nerozuměl. Hypotéza však není pravdivá, dokud není ověřená. Jenže pokusy nejsou zdrojem hypotézy. Zdroj hypotézy tkví někde jinde.

Einstein napsal:

„Člověk se podle způsobu, který mu nejlépe vyhovuje, pokouší vytvořit zjednodušený a srozumitelný obraz světa. Pak se pokouší do jisté míry nahradit svůj vesmír světem zkušenosti a tím jej překonat... vytváří ze svého vesmíru a jeho stavby úhelný kámen svého citového života, aby tak dospěl k míru a klidu, který nemůže najít v úzkém víru osobní zkušenosti... Nejvyšší úkol... je dospět k oněm univerzálním základním zákonům, z nichž lze pouhou dedukcí vybudovat vesmír. K těmto zákonům nevede žádná logická stezka; lze k nim dospět pouze intuicí, která závisí na citlivém pochopení zkušenosti...“

Intuice? Citlivé pochopení? Poněkud zvláštní slova pro původ vědeckého poznání.

Menší vědec než Einstein by možná řekl: „Vědecké poznání přece pochází z *přírody*. *Příroda* je zdrojem hypotéz.“ Einstein se ale domníval, že příroda zdrojem hypotéz není. Příroda nám dává jen pokusné údaje.

Menší myslitel by možná řekl: „Zdrojem hypotéz je tedy *člověk*.“ Einstein však popřel i tenhle názor. „Nikdo,“ prohlásil, „kdo se zabývá touto záležitostí, nepopře, že svět jevů zcela unikátně podmiňuje teoretický systém, přestože neexistuje teoretický most mezi jevy a jejich teoretickými principy.“

Zásadní zlom ve Faidrově myšlení nastal, když se vlivem zkušeností z laboratoře začal zabývat hypotézami jakožto samostatnými prvky. Při laboratorní práci si opakovaně všiml, že vymyšlení hypotéz, které původně považoval za nejtěžší část vědecké práce, je rozhodně nejjednodušší. Sám akt formálního a přesného sepsování všech poznatků jejich zdroj přímo povzbuzoval. Při ověřování hypotézy číslo jedna pokusnou metodou ho napadla záplava dalších hypotéz, a když je později ověřoval, přicházel zase na další, a když ověřoval tyhle hypotézy, objevoval opět nové, až se nakonec jasně ukázalo, že postupné ověřování, vylučování nebo potvrzování hypotéz nevede ke snížení jejich počtu. Ve skutečnosti počet hypotéz neustále roste.

Nejprve to Faidra bavilo. Stanovil zákon, který měl být obdobně humorný jako zákony profesora Parkinsona: „Počet racionálních hypotéz, které můžou vysvětlit jakýkoliv daný jev, je nekonečný.“ Měl radost, že studna hypotéz nikdy nevysychá. Dokonce i když se někdy zdálo, že jeho pokusy končí ve slepé uličce, věděl, že za chvíli by dokázal vymyslet jinou hypotézu. Vždycky to tak fungovalo. Několik měsíců po zformulování svého zákona

však začal pochybovat o jeho humornosti a užitečnosti.

Kdyby byl zákon pravdivý, nevytvořil by jen drobnou trhlinku ve vědeckém uvažování. Tenhle zákon je totiž zcela nihilistický. Představuje katastrofický, logický důkaz o obecné neplatnosti celé vědecké metody!

Pokud je účelem vědecké metody výběr mezi množstvím hypotéz a jestliže počet hypotéz roste rychleji než jejich zpracování pokusnou metodou, logický závěr zní, že všechny hypotézy nelze nikdy ověřit. Jestliže nelze ověřit všechny hypotézy, pak jsou výsledky každého pokusu neprůkazné a celá vědecká metoda nedosahuje svého cíle, jímž je budování prokázaného vědění.

Einstein o tom řekl: „Evoluce nám ukázala, že v jakoukoli danou chvíli se ze všech uvažovatelných možností ukázala jedna z nich jako absolutně nadřazená všem ostatním,“ konec citátu. Faidros však Einsteinovu větu považoval za neuvěřitelně slabou odpověď. Výraz „v jakoukoli danou chvíli“ jím skutečně otrásl. Myslel tím Einstein, že pravda je funkcí času? Taková formulace by zničila ty nezákladnější premisy veškeré vědy!

Jenže dějiny vědy vyprávějí jasný příběh o neustále nových a měnících se vysvětleních starých faktů. Jejich trvání se zdá zcela nahodilé, Faidros v nich nenacházel žádný řád. Některé vědecké pravdy vydržely celá staletí, jiné třeba jen rok. Vědecká pravda totiž není náboženské dogma, které je dobré na věčné časy, ale časově kvantitativní veličina, kterou můžeme studovat jako každou jinou věc.

Faidros studoval vědecké pravdy, jenže po nějaké době ho čím dál víc znechucovala zjevná příčina jejich časové podmíněnosti. Měl pocit, že trvání vědeckých pravd v čase je obrácenou funkcí intenzity vědeckého bádání. Vědecké pravdy dvacátého století mají mnohem kratší životnost než pravdy devatenáctého století, protože dnes se mnohem víc vědecky bádá. Jestliže se v příštím století vědecká činnost zesetonásobí, lze očekávat, že životnost jakékoli vědecké pravdy klesne oproti dnešku na pouhou desetinu. Životnost existujících pravd zkracuje množství hypotéz, které se nabízejí; čím víc hypotéz, tím kratší je životnost dané pravdy. Důvodem rychlejšího množení hypotéz v posledních desetiletích je sama vědecká metoda. Čím víc se díváte, tím víc vidíte. Místo aby si z daného množství pravd vybral jednu, *člověk počet pravd neustále zvyšuje*. Z logického hlediska to znamená, že i když se prostřednictvím vědecké metody snažíte přiblížit k neměnné pravdě, vlastně se k ní nepřibližujete. Naopak, *vzdalujete* se od ní! A změnu pravdy vyvolává používání vědecké metody!

Faidros si při svých pokusech všiml velmi charakteristického jevu pro dějiny vědy, jakéhosi kostlivce v její skříni. Předpokládané výsledky vědeckého bádání a jeho skutečné výsledky jsou sice naprosto rozdílné, ale nikdo tomu nevěnuje pozornost. Smyslem vědecké metody je vybrat z mnoha hypotetických pravd jednu. Především v tom spočívá smysl vědy. Jenže z historického pohledu věda provádí zcela opačnou práci. Zmnohonásobováním zmnohonásobených faktů, informací, teorií a hypotéz

vede věda lidstvo od jediných absolutních pravd k mnohočetným, nejasným a relativním pravdám. Hlavním výrobcem společenského chaosu, nevyhraněného myšlení a hodnot, které by racionální poznání mělo spíše eliminovat, není nikdo jiný než sama věda. To, co Faidros v samotě své laboratoře pochopil už před mnoha lety, můžete dnes pozorovat ve světě techniky. Vědecky vyrobená antivěda – chaos.

Ohlédněme se teď na chvíli zpět a podívejme se, proč mělo význam hovořit o Faidrovi a jeho vztahu k propasti mezi klasickou a romantickou realitou a jejich nesmiřitelností. Faidros se od mnoha romantiků, které znepokojovaly chaotické změny páchané vědou a technikou na lidském duchu, odlišoval především vědecky cvičeným mozkiem; nemusel proto zoufale lomit rukama, prchat do ústraní či odsuzovat situaci, aniž nabídl nějaké řešení.

Jak jsem už řekl, Faidros nakonec předložil několik řešení, jenže problém byl natolik hluboký, mohutný a složitý, že jen málokdo dokázal pochopit jeho závažnost, a proto Faidra nikdo nepochopil nebo ho pochopil špatně.

Příčina našich současných společenských krizí, tvrdil Faidros, spočívá v genetické vadě samé povahy rozumu. A dokud se tahle genetická vada nenapraví, krize bude pokračovat. Naše současné podoby racionality nevedou společnost do lepšího světa. Ve skutečnosti ji od lepšího světa odvádějí. Současné formy rozumu fungují od dob renesance. A budou fungovat tak dlouho, dokud bude lidstvu dominovat potřeba potravin, oblečení a bydlení. Dnes však u mnoha lidí tyhle potřeby nepřevažují, a proto struktura rozumu, kterou jsme zdělili z dávných časů, není adekvátní dnešním podmínkám. Začínáme ji vidět takovou, jaká skutečně je – citově hluchá, esteticky smysluprostá a duchovně prázdná. Takhle se nám jeví dnes a bude se jevit i v budoucnu.

Mám před očima obraz pokračující bouřlivé společenské krize, jejíž hloubku nikdo skutečně nechápe, a nedokáže proto ani nabídnout její řešení. Vidím, jak lidé jako John a Sylvie žijí odděleně a odcizeně od celé racionální struktury civilizovaného života, jak hledají řešení mimo ni, a přitom nenalézají nic, co by je mohlo dlouhodobě uspokojit. A pak mám před očima Faidra a jeho osamělé, izolované abstrakce v laboratoři – zabýval se stejnou krizí, jen začínal z druhého konce, mířil opačným směrem – a já se teď snažím oba konce spojit. Je to těžké – proto občas tápu.

Nikoho nezajímá jev, který Faidra tak mátl. Lidé jako by říkali: „Víme, že vědecká metoda platí, tak proč ji zpochybňovat?“

Faidros jejich postoj nechápal, nevěděl, co si s ním počít, a protože nestudoval vědu z osobních nebo utilitárních důvodů, běhal mu z jejich reakce mráz po zádech. Bylo to stejné, jako kdyby meditoval nad vznešenou horskou krajinou, kterou popsal ve své řeči Einstein, a najednou by se mezi horami objevila prasklina, propast čirého nic. Aby vysvětlil tu propast, musel by si pomalu a bolestně připustit, že hory, které vypadají, jako kdyby měly

existovat na věčné časy, jsou možná úplně jiné... nejspíš jen výplod jeho vlastní fantazie. Běhal mu z toho mráz po zádech.

A tak Faidra, který v patnácti dokončil první rok vysokoškolského studia, v sedmnácti vyhodili z univerzity pro nedostatečný prospěch. Oficiální důvody uvedené v rozhodnutí zněly: nezralost a nezájem o studium.

Nedalo se s tím nic dělat; nedalo se tomu zabránit a rozhodnutí se nedalo změnit. Univerzita si nemohla dovolit, aby Faidros pokračoval ve studiu, protože by tím snižovala svou úroveň.

Ohromený Faidros zahájil dlouhou sérii myšlenkových laterálních výletů do vzdálených oblastí mysli, nakonec se ale vrátil na stezku, po níž kráčíme dnes my, na stezku vedoucí k bránám vlastní univerzity. Zítra se pokusím pokračovat.

V Laurelu máme hory konečně na dohled a zastavujeme na noc. Večerní vítr je chladný. Vane ze zasněžených svahů. Přestože slunce zmizelo za horami už před hodinou, obloha je pořád ještě dobře osvětlená.

Sylvie, John, Chris a já kráčíme v padajícím soumraku po dlouhé hlavní třídě a cítíme neodbytnou přítomnost hor, i když se bavíme o jiných věcech. Jsem šťastný, že tu jsem, a je mi trochu smutno. Někdy je lepší cestovat než někam dojet.

Otvírám oči a v duchu se ptám, jestli si blízkost hor uvědomuju díky zasutým vzpomínkám nebo zda je to něco, co se vznáší ve vzduchu. Ležíme v krásném, starém, dřevěném pokoji hotelu. Slunce proniká štěrbinami žaluzií a opírá se do tmavého dřeva. Přestože jsou stažené, cítím, že hory nejsou daleko. V pokoji je horský vzduch. Je chladný, vlhký a téměř voní. Zhluboka se nadechuju znovu a znovu, až nakonec jsem tak čilý, že vyskakuju z postele, vytahuju žaluzie a nechám paprsky proudit do pokoje – jiskřivé, chladné, jasné, ostré a svěží.

Roste ve mně chuť zatřást Chrisem a probudit ho, aby to všechno viděl, cítím však s ním, snad taky respektuju jeho únavu, a proto ho nechávám spát. Beru břitvu a mýdlo a po vrzajících prknech odcházím do společné umývárny na vzdáleném konci dlouhé chodby ze stejně tmavého dřeva. V umýárně uchází z kohoutků pára, na holení moc horká, když ale přidám studenou, je docela fajn.

Oknem vedle zrcadla vidím, že hotel má vzadu krytou verandu, jakmile se oholím, jdu se na ni podívat. Veranda je v jedné rovině s korunami okolních stromů, které reagují na ranní vzduch stejně jako já. Větve a listy se pohupují v sebemenším závanu, jako kdyby na něj čekaly celý život.

Chris je vzhůru a ze svého pokoje vychází i Sylvie a říká, že už snídali, John vyrazil na procházku, zatímco ona s námi půjde do jídelny. Zbožňujeme dnešní ráno a cestou do sluncem ozářené jídelny si povídáme jen o samých příjemných věcech. Vejce, koláčky a káva jsou přímo mana nebeská. Sylvie si s Chrisem důvěrně povídá o škole, kamarádech a osobních věcech, zatímco já poslouchám a zírám velkým oknem na protější výlohu. Všechno je najednou úplně jiné než tu noc, kdy jsme tábořili v Jižní Dakotě. Za domy se vypínají hory pokryté sněhem.

Sylvie oznamuje, že John se s někým ve městě bavil o jiné trase do Bozemanu, která vede kousek na jih přes Yellowstoneký park.

„Na jih?“ ptám se. „Nevede přes Red Lodge?“

„Myslím, že ano.“

V paměti se mi vybavuje obraz sněžných polí v červnu. „Ta silnice stoupá až nad hranici stromů.“

„Je to zlé?“ ptá se Sylvie.

„Bude tam pořádná zima.“ Vidím, jak se uprostřed sněžných polí objevují motocykly a my na nich. „Jinak je to ale fantastický zážitek.“

Přichází John a je rozhodnuto. Za chvíli podjíždíme železniční viadukt a ocitáme se na asfaltové silnici vedoucí přes pole do hor. Po téhle silnici

jezdíval Faidros velmi často, záblesky jeho paměti se shodují se skutečností. Nad námi se tyčí vysoké a temné pohoří Absaroka.

Jedeme proti proudu horské říčky. Teče v něm voda, která byla nejspíš ještě před hodinou hromadou sněhu. Říčka a silnice probíhají zelenými a kamenitými poli, která se terasovitě vrší nad sebou. Krajinu velmi intenzivně nasvěčují sluneční paprsky. Temné stíny, jasné světlo, tmavomodrá obloha. Slunce do nás praží, jakmile však zajedeme pod stromy, okamžitě se ochladí.

Hrajeme s malým modrým porsche na předjížděnou, míjíme ho se spuštěným klaksonem a pak se necháváme předjet, kolem nás ubíhají louky s tmavými osikami, ostře zelenou trávou a horskými kosodřevinami. Všechno se mi vrývá hluboko do paměti.

Faidros jezdíval po téhle silnici, aby se dostal do hor, motocykl zaparkoval někde u cesty a tři nebo čtyři dny se toulal krajinou s batohem na zádech, vrátil se pro jídlo a znovu zamířil do hor, které potřeboval s téměř fyziologickou naléhavostí. Sled jeho myšlenek byl tak dlouhý a náročný, že ho muselo obklopovat ticho a prostor, aby mohl vůbec přemýšlet. Jeho úvahy připomínaly mnoho hodin pracně budovanou stavbu, která se může při sebemenší nepozornosti zřítit. Myslel jinak než ostatní i v době, než zešílel. Jeho myšlení ztratilo pevné výchozí body, vše se v něm neustále měnilo a přeskupovalo, institucionální hodnoty a pravdy zmizely nadobro, takže se mohl spolehnout pouze na svou duši. Po vyloučení z univerzity necítil potřebu myslet v tradičních kolejích a jeho myšlenky byly natolik nezávislé, že se mu mohl vyrovnat jen málokdo. Faidros cítil, že instituce, jako například školy, církve, vlády a politické organizace všech druhů, mají sklon přemýšlet tak, aby dosáhly spíš stanoveného cíle než pravdy, aby mohly donekonečna opakovat svoje funkce, aby ve jménu svých funkcí mohly ovládat jednotlivce. Faidros pochopil, že neúspěch na univerzitě byl vlastně velké štěstí, náhodný útok stranou před nastraženou pastí. Do konce svých dnů si velmi živě uvědomoval, že institucionální pravdy jsou pastí na lidi. Nejprve si to ale nemyslel, to přišlo až později. Trochu předbívám. Přišlo to mnohem později.

Faidros nejprve zahájil hon na laterální pravdy; nezajímal se už o frontální pravdy vědy, na které daná disciplína poukazovala, zajímaly ho pravdy, které vidíte laterálně, jakoby koutkem oka. Když se v laboratoři celý postup pokazí, když je všechno špatně nebo neurčitě nebo vás nečekané výsledky zaskočí natolik, že nevíte, co si se zkoumaným problémem počít, pak se kolem sebe začnete rozhlížet *laterálně*. Faidros později tohle slovo používal k označení růstu vědomostí, který nemíří kupředu jako letící šíp, ale šíří se do stran; jako kdyby se šíp za letu roztahoval nebo jako kdyby lukostřelec po zásahu do černého zjistil, že jeho hlava spočívá na polštáři a do okna ložnice se vkrádají první paprsky. Laterální vědění přichází ze zcela nečekaných směrů, které se obecně ani za směry nepovažují, dokud si poznání nevynutí uznání jejich existence. Laterální pravdy ukazují falešnost axiomů a postulatů, které najdete v základech dosavadního systému vytvořeného k poznávání pravdy.

Zdalo se, že se jen nechává unášet. Vlastně to byla pravda. Když člověk hledí na laterální pravdu, nechává se unášet. Nemohl se řídit žádnou známou metodou nebo postupem, aby odkryl její příčiny, protože to byly právě ony metody a postupy, které byly špatné. Proto se nechával unášet. Nic jiného dělat nemohl.

Dostal se do armády a ta ho poslala do Koreje. V jeho vzpomínkách se zachoval jeden fragment, obraz nějaké zdi, kterou pozoroval z lodi. Zeď nad zamlženým přístavem jasně zářila jako nebeská brána. Nejspíš si toho obrazu hodně považoval a hodně o něm přemýšlel; i když se k ničemu jinému neváže, je natolik intenzivní, že i já jsem se k němu mnohokrát vracel. Nejspíš symbolizoval něco velmi důležitého, nějaký bod zvratu.

Faidrovy dopisy z Koreje se výrazně liší od jeho dřívějších písemností a potvrzují zvrát, k němuž tam došlo. Jeho dopisy překypují city. Na mnoha stránkách se rozepisoval o podrobnostech: o trzích, obchodech s posuvnými skleněnými dveřmi, břidlicových střeších, silnicích, doškových chýších, o všem možném. Někdy z nich cítíte divoké nadšení, jindy depresi, občas hněv, jindy dokonce humor, vyvolávají ve vás představu člověka nebo zvířete, které našlo únik z klece, jejíž existenci si dříve ani neuvědomovalo; s velkou chutí teď putuje krajinou a doslova hltá všechno kolem sebe.

Později se Faidros spřátelil s několika korejskými dělníky, kteří mluvili trochu anglicky, ale chtěli se zdokonalit, aby mohli pracovat jako tlumočníci. Učil je po službě a oni ho na oplátku brali o víkendech s sebou na dlouhé výlety do hor, aby viděl jejich domovy a přátele a aby mu zprostředkovali poznání života a myšlenkový svět své kultury.

Faidros s nimi sedí u pěšiny na krásném, větrem ošlehaném svahu s nádherným výhledem na Žluté moře. Rýže na terasovitých políčkách pod pěšinou už dorostla a zhnědla. Dívá se s přáteli na moře a kochají se pohledem na ostrovy daleko od pobřeží. Obědvají a baví se o ideogramech a jejich vztahu ke světu. Faidros poznamenává, jak je to úžasné, když se všechno ve vesmíru dá popsat šestadvaceti písmeny anglické abecedy. Přátelé přikyvují a usmívají se, jedí z konzerv a mile říkají, že nedá.

Faidros je zmatený jejich souhlasným kývnutím a následným ne, a proto svůj výrok opakuje. Přátelé znovu kývají a opakují, že nedá. Tím vzpomínka končí, ale Faidros o ní stejně jako o té zdi mnohokrát přemýšlel.

Poslední silná vzpomínka z té části světa pochází z kajuty dopravní lodi. Faidros jede domů. Kajuta je nová a úplně prázdná. Leží sám na lůžku z prostěradla napjatého v ocelovém rámu; připomíná trampolínu. Lůžek je vždy pět nad sebou a jsou jich celé řady, takže zcela vyplňují prázdnou kajutu pro mužstvo.

Kajuta je na přídi a látka v sousedních rámech se zvedá a klesá a žaludek reaguje, jako když jedete výtahem. Faidros přemýšlí o kajutě a mohutném vlnění prostěradel na rámech a uvědomuje si, že s výjimkou těchto příznaků nic nenasvědčuje tomu, že se celá kajuta zvedá vysoko do vzduchu a pak padá dolů a pořád dokola. Napadlo ho, že možná kvůli tomu

se nemůže dostatečně soustředit na knihu, kterou čte, ale uvědomuje si, že tím to nebude, kniha je prostě moc těžká. Pojednává o orientální filozofii a je to ta nejnesrozumitelnější kniha, jakou kdy četl. Je rád, že je sám a že se nudí v prázdné kajutě, jinak by se k četbě nepřinutil.

Kniha tvrdí, že existuje teoretická část lidské existence, která je převážně západní (a ta odpovídá Faidrově zkušenosti s prací v laboratoři), a estetická část, která je zřetelnější v Orientu (a ta zase odpovídá Faidrově korejské zkušenosti) a že se tyto dva elementy nikde nestýkají. Termíny „teoretický“ a „estetický“ odpovídají pozdějším Faidrovým termínům klasický a romantický modus skutečnosti a možná měly na jeho myšlení mnohem větší vliv, než by byl ochoten připustit. Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že klasická realita je *převážně* teoretická, má však i svou vlastní estetiku. Romantická realita je *převážně* estetická, má však i svou teoretickou stránku. Kniha tvrdí, že teoretický a estetický předěl existuje mezi komponenty jediného světa, zatímco Faidros tvrdí, že klasický a romantický předěl od sebe odděluje dva světy. Filozofická kniha, která se jmenuje *Setkání Východu a Západu* a napsal ji F. S. C. Northrop, naznačuje, že větší poznání lze vytěžít z „nerozlišeného estetického kontinua“, z něhož vyrůstá teoretická stránka.

Faidros téhle větě nerozuměl, když však dorazil do Seattlu a propustili ho z armády, seděl celé dva týdny v hotelovém pokoji, pořádal obrovská jablka a přemýšlel, chroustal další jablka a přemýšlel ještě víc a nakonec se na základě všech těch útržků vzpomínek a usilovného přemýšlení vrátil na univerzitu, tentokrát ke studiu filozofie. Jeho laterální unášení skončilo. Začal něco aktivně hledat.

Náhlý závan chladného vzduchu přináší vůni borovic, za chvíli následuje další a další. Blížíme se k Red Lodgi a roztrásla mě zima.

V Red Lodge se silnice zařezává do úpatí hory. Tmavá hrozivá masa dominuje dokonce i střechám budov na druhé straně hlavní ulice. Parkujeme, otevíráme zavazadla a hledáme teplé oblečení. Procházíme kolem obchodů s lyžemi do restaurace, kde na stěnách visí velké fotografie krajiny, kterou jsme právě projeli. Trasa vede neustále vzhůru, je to jedna z nejvýše položených silnic na světě. Cítím úzkost, vím ale, že k ní nemám žádný důvod, a abych se jí zbavil, povídám si o silnici s ostatními. Nemůžeme se z ní zřítit dolů, říkám přátelům. Motocyklům žádné nebezpečí nehrozí. Pronásleduje mě jenom vzpomínka na místa, odkud hozený kámen padá do hloubky několika set metrů, než se zastaví, a představa, že tím kamenem je řidič na motorce.

Dopijíme kávu, oblékáme si teplé oblečení, zapakujeme a brzy už vyrazíme k první vlásenkové zatáčce, jakých nás během stoupání na horu čeká spousta.

Asfaltová silnice je mnohem širší a bezpečnější, než jak se mi zachovala v paměti. Když jedete na motorce, máte na silnici mnohem víc místa. John se Sylvii projíždějí těsnou serpentinu, ocitají se nad námi a usmívají se. Za chvíli projíždíme zatáčkou i my a znovu jim vidíme záda. Pak

následuje další vlásenka a další úsměvy. Když o tom dopředu přemýšlíte, zdá se to moc těžké, ale jakmile se do toho pustíte, je to tak snadné.

Mluvil jsem o Faidrově laterálním unášení, které skončilo zápisem na studia filozofie. Faidros považoval filozofii za nejvyšší stupeň celé hierarchie vědění. Mezi filozofy je to rozšířený názor, je to téměř otřepaná fráze, pro Faidra to ale bylo hotové zjevení. Zjistil, že věda, kterou kdysi považoval za celý svět vědění, je pouhým odvětvím filozofie, která je mnohem širší a obecnější. Otázky o nekonečném množství hypotéz vědu nijak nezajímaly, protože to nebyly vědecké otázky. Věda nemůže studovat vědeckou metodu, protože by ničila hodnotu svých odpovědí. Otázky, které Faidros kladl, byly na mnohem vyšší úrovni, než jaké dosahuje věda. A proto Faidros ve filozofii našel přirozené pokračování otázky, která ho zprvu přivedla k vědě. Co to všechno znamená? Jaký to má všechno smysl?

Zastavujeme u odpočívadla a fotografujeme se, abychom mohli svým blízkým ukázat, jak vysoko jsme byli, pak se vydáváme po krátké stezce, která nás zavádí až na okraj útesu. Kdyby jel dole pod námi motocykl, nejspíš bychom ho neviděli. Zachumlali jsme se těsněji do bund, aby se do nás nedostal chlad, a pokračujeme v jízdě do nebes.

Zmizely stromy s širokými listy. Zůstaly jen malé borovice. Většinou jsou ohnuté a zakrslé.

Najednou kosodřevina mizí a ocitáme se na alpské louce. Nikde v dohledu neroste jediný strom, všude je vidět jen tráva protkaná malými růžovými, modrými a bílými tečkami, které pro jejich intenzitu prostě nemůžete přehlédnout. Divoce rostoucí květiny! Společně s trávou, mechem a lišejníkem jsou to jediné rostliny, které zde dokážou žít. Dostali jsme se už hodně vysoko, překračujeme hranici stromů.

Ohlídím se přes rameno a naposled se dívám na obrovskou propast pod námi. Jako kdybych hleděl na dno oceánu. Lidé, kteří tráví celý život v nižších nadmořských výškách, si vůbec neuvědomují, že existuje takováhle horská krajina.

Silnice se stáčí dovnitř a odvádí nás od krásného výhledu do sněžných polí.

Motor vystřeluje, nemá dostatek kyslíku a hrozí, že zmlkne úplně, ale drží tempo. Za chvíli projíždíme mezi stěnami starého sněhu a vidíme, jak sníh vypadá brzy na jaře po oblevě. Odevšad vytékají malé potůčky a míří do zabláceného mechu, protékají týden starou trávou a malými divokými květinami, těmi drobnými růžovými, modrými, žlutými a bílými kvítky, které jako brilianty vyskakují z tmavých stínů. Všude se nám nabízí stejný obraz! Drobné špendlíky pestrého světla vystřelují na pozadí tmavozelené a černé barvy. Obloha se zatahuje a je chladno. Občas vykoukne slunce. Na sluncem ozářené paži a noze cítím teplo, na zastíněné straně těla je mi zima.

Sněžná pole těžknou, průtahy po sněžných pluzích mají ostré hrany. Sněhové bariéry nejprve měří metr, pak dva metry a nakonec se tyčí skoro do čtyř metrů. Projíždíme mezi sněhovými zdmi, připadám si jako v tunelu.

Sněžný tunel se najednou otevírá vstříc temné obloze, a když z něj vyjíždíme ven, zjišťujeme, že jsme na vrcholu.

Za horou leží jiná země. Pod námi se rozkládají horská jezera, borovice a sněžná pole. Nad nimi v dálce vidíme další hřebeny pokryté sněhem. Horská krajina.

Zastavujeme a parkujeme u zatáčky, kde se fotografují turisté a kochají se výhledem. John vytahuje z brašny fotoaparát. Já vyndávám sadu nástrojů, rozprostírám je na sedadle, беру šroubovák, startuju motor a seřizuju karburátory a volnoběh přechází z tuberáckého chrapotu do lehkého pokašlávání. Překvapuje mě, že celou cestu vzhůru motor sice vystřeloval, kašlal a prskal a dával všelijak najevo, že každou chvíli chcípne, přesto však vydržel. Neseřídil jsem karburátory, protože jsem chtěl zjistit, jak se motor zachová ve výšce tři tisíce tři sta metrů. Nastavuju karburátory na bohatou směs, motor sice nezní moc dobře, dělám to ale proto, že budeme sjíždět k Yellowstonekému parku, a pokud nedopřeju motoru bohatou směs teď, může mu v nižších polohách připadat příliš chudá, a to je nebezpečné, protože pak by se motor mohl přehřát.

Vystřelování se cestou dolů ozývá dost často, nechávám zařazenou dvojkou, v nižších polohách ale kašlání mizí úplně. Znovu se objevují lesy. Jedeme mezi skalami, jezery a stromy, intenzivně prožíváme nádherné zatáčky a záhyby cesty.

Chtěl bych teď mluvit o jiné horské krajině: existuje ve světě myšlení a považuju ji za obdobu krajiny, kterou právě jedeme; alespoň ve mně vzbuzuje podobné pocity: říkám jí „horská krajina myšlení“.

Budeme-li veškeré lidské vědění považovat za obrovskou hierarchickou stavbu, budeme horskou krajinu myšlení hledat v nejvyšších částech téhle stavby, v nejobecnějších a nejabstraktnějších úvahách, jaké si lze představit.

Cestuje sem jen málo lidí. Z toulek touhle krajinou nekyne žádný zisk, ale podobně jako reálná horská scenérie má svou zvláštní krásu, která některým lidem vynahrazuje útrapy putování.

V horské krajině myšlení si člověk musí zvyknout na řidší vzduch nejistoty, na drtivou mohutnost kladených otázek a nabízených odpovědí. Ostré štíty se tyčí stále výš, mnohem výš, než kam může mozek dosáhnout, takže člověk váhá, jestli se k nim má dál přibližovat: bojí se totiž, že se v nich ztratí a nenajde cestu zpět.

Co je to pravda a podle čeho ji poznáte?... Jak to, že vůbec něco *víme*. Existuje nějaké „já“, nějaká „duše“, která ví, nebo je duše jen shluk buněk, které řídí smysly?... Je skutečnost v podstatě proměnlivá, nebo je pevná a trvalá?... Když se říká, že něco znamená něco jiného, co se tím vlastně myslí?

Od počátku času lidé na vysokých hřebenech prošliapali a zase opustili mnoho stezek, a přestože si otázky, s nimiž se poutníci vraceli, činily nárok na trvalost a univerzalitu, různé civilizace šly různými směry a na stejnou

otázku nabízely odlišné odpovědi, které lze v daných kontextech považovat za pravdivé. Dokonce i v rámci jedné civilizace se neustále opouštějí staré stezky a prošlapávají nové.

Někdy se tvrdí, že neexistuje žádný pokrok; že civilizaci, která v hromadných válkách zabíjí spousty lidí, která znečišťuje půdu a oceány neustále větší záplavou odpadků, která ničí důstojnost jednotlivce tím, že ho násilně podřizuje mechanizované existenci, nelze ve srovnání se společenstvími lovců, sběračů a zemědělců prehistorických dob označit za pokročilou. Takle teorie má silný romantický půvab, ale není udržitelná. Primitivní kmeny dovolovaly svým členům mnohem méně osobní svobody než moderní společnosti. Války v dávnověku se uskutečňovaly s mnohem menším morálním ospravedlněním než moderní války. Technika, která produkuje odpad, může najít a také nachází způsoby, jak se jich zbavit bez dalších ekologických škod. A čítankové obrázky primitivních lidí zamlčují některé stinné stránky jejich života – bolesti, nemoci, hladomor a těžkou práci, díky níž přežívali. Posun od boje o holý život k modernímu životnímu stylu lze střízlivě popsat pouze výrazem ohromný pokrok, a jediným činitelem tohoto pokroku byl zcela jasně rozum.

Vidíme, jak se neformální i formální postupy hypotézy, pokusu a závěru opakovaly celá staletí na novém materiálu a vybudovaly hierarchie myšlení, které vymýtilo většinu nepřátel primitivního člověka. Romantické zavrhování racionality je reakcí na velmi razantní povznesení člověka z původních primitivních podmínek. Racionalita je tak mocný a všeovládající prostředek civilizovaného člověka, že zatlačila do pozadí všechno ostatní a ovládá samého člověka. To je hlavní důvod romantických stížností.

Faidros putoval touto horskou krajinou sám, nejprve neměl jasný cíl, sledoval každou stezku, každou pěšinku, po níž už někdo někdy šel, a když se občas ohlédl zpět, viděl, že dosáhl jistého pokroku, ale před sebou neviděl nic, co by mu napovědělo kudy dál.

Náročnými otázkami o skutečnosti a vědění se zabývaly velké postavy civilizace: některé z nich, jako jsou například Sokrates, Aristoteles, Newton a Einstein, zná skoro každý, většina myslitelů však zůstává neznámá. Řadu jmen Faidros slyšel poprvé. Jejich úvahy a styl myšlení ho doslova uchvátily. Pozorně sledoval jejich stopy, dokud nevychladly, pak je opouštěl. Jeho vlastní práce tehdy sotva vyhovovala akademickým standardům, ne však vinou lenosti nebo neochoty přemýšlet. Faidros přemýšlel příliš úporně, a čím usilovněji v horské krajině myslíte, tím pomaleji postupujete kupředu. Faidros četl filozofy spíše vědecky než literárně, každou jejich větu prověřoval, poznamenával si pochybnosti a otázky, které by se měly řešit později. Mám to štěstí, že se zachoval celý kufr jeho poznámek.

Na Faidrových poznámkách mě nejvíce udivuje, že obsahují skoro všechno, co hlásal o několik let později. Sklícilo mě poznání, že Faidros si ve chvíli, kdy své myšlenky zapisoval, zřejmě vůbec neuvědomoval jejich důsažnost. Připomíná mi člověka, který kousek po kousku sestavuje velkou

skládačku, jejíž podobu vy sami předem znáte a máte hroznou chuť mu napovědět: „Podívej, tenhle kousek patří *sem*, a támhle ten zase *tam*,“ jenže nemůžete. Sledujete, jak slepě tápe po jedné stopě, pak po druhé, sbírá kousek po kousku a neví, co si s nimi počít, zatímco vy jen zatínáte zuby, když schází ze správné stezky, a ulehčené vydechujete, když se na ni zase vrací, přestože vidíte, jak pomalu ztrácí odvalu. „Neboj se,“ chcete mu říct, „Jen dál!“

Jenže on je tak mizerný student, že prochází zkouškami jen díky shovívavosti učitelů. Vytváří si předsudky vůči každému filozofovi. Neustále vyrušuje a snaží se prosazovat svoje názory na studovaná díla. Jeho výroky nejsou fér, protože vycházejí z částečné znalosti problematiky. Chce, aby každý filozof kráčel určitou cestou, a rozčiluje se, když to nedělá.

V mé paměti se dochoval útržek vzpomínky, jak sedí ve tři nebo ve čtyři hodiny ráno ve svém pokoji a láme si hlavu nad věhlasnou *Kritikou čistého rozumu* z pera Immanuela Kanta. Studuje knihu jako šachista, který zkoumá slavná zahájení partií mezinárodních vel mistrů a pokouší se prověřit Kantovy myšlenkové postupy svým vlastním úsudkem a dovednostmi, pátrá po rozporech a nesouladech.

Faidros je ve srovnání se současnými obyvateli amerického Středozápadu dost bizarní postava, když ale studuje Kanta, jeho podivínství tolik nevyniká. Cítí vůči tomuto německému filozofovi osmnáctého století úctu, která nevyrostá jen ze souhlasu, ale také z obdivu k neotřesitelné síle jeho logiky. Kant je při zkoumání zasněžené hory myšlení vždy dokonale metodicky, vytrvalý, důsledný a pečlivý a soustřeďuje se na to, co je v mozku a co je mimo něj. Pro moderní horolezce představuje jeho dílo snad nejvyšší vrchol, a proto se teď chci soustředit na Kanta a ukázat, jak myslel a co si o něm myslel Faidros, protože jedině tak mohu lépe popsat obraz horské krajiny myšlení a připravit půdu k pochopení Faidrových myšlenek.

Faidra napadlo řešení problému klasického a romantického chápání světa nejprve v téhle horské krajině myšlení. Jestliže nepochopíme vztah téhle krajiny ke zbytku lidské existence, může se nám stát, že podceníme nebo špatně pochopíme smysl a význam nižších hladin Faidrových úvah.

Chceme-li porozumět Kantovi, musíme se nejprve seznámit se skotským filozofem Davidem Humeem. Hume už před Kantem přišel s názorem, že člověk, který bude ve zkušenosti hledat skutečnou podstatu světa a dodržovat nejpřísnější pravidla logické indukce a dedukce, musí dospět k jistým závěrům. Jeho úvahy vycházely z odpovědi na otázku: Dejme tomu, že se nějaké dítě narodí beze smyslů – nebude mít zrak, sluch, hmat, čich, chuť – prostě nic. Nebude moci žádným způsobem přijímat podněty z okolního světa. A dejme tomu, že dítě je uměle vyživováno a je o ně všestranně postaráno celých osmnáct let. Otázka zní: Bude mít tahle osmnáctiletá osoba v hlavě nějaké myšlenky? Pokud ano, odkud se vezmou? Jak k nim takový člověk přijde?

Hume by odpověděl, že takové osmnáctileté stvoření nebude mít

vůbec žádné myšlenky, čímž se řadí mezi empiriky, *myslitele*, kteří se domnívají, že veškeré vědění je odvozeno výhradně ze smyslů. Vědecká experimentální metoda je vlastně velmi pečlivě řízený empirismus. Dnešní zdravý rozum je empirismus, protože převážná většina lidí by souhlasila s Humeem, i když v jiných kulturách a v jiných dobách by se převaha téhle většiny lišila.

První problém empirismu, pokud mu uvěříme, se týká povahy „substance“. Pokud totiž naše vědění pochází ze smyslových dat, co je substance, která je zdrojem smyslových dat? Pokud si chcete představit takovou substanci, oddělenou od toho, co se smyslově vnímá, zjistíte, že vlastně neexistuje.

A protože všechno vědění pochází ze smyslových dat a protože neexistují smyslová data samotné substance, je logické, že nemůže existovat žádné vědění o substanci. Je to jen něco, co si představujeme. Je to něco v našem mozku. Názor, že mimo naši mysl existuje nějaký zdroj dat, která získáváme, je jen další ze série běžných představ, která se podobá například dětským představám o tom, že země je plochá a že se rovnoběžky nikdy neprotnou.

Za druhé, jestliže vyjdeme z předpokladu, že veškeré vědění k nám přichází skrze smysly, musíme se ptát: Z jakých smyslových dat se bere naše vědění o příčinnosti? Jinými slovy, jak vypadá vědecká empirická báze příčinnosti?

Humeova odpověď zní „nijak“. V našich smyslech neexistuje žádný důkaz příčinnosti. Podobně jako substance je i příčinnost jen naše představa, která vzniká, když jedna věc pravidelně následuje za druhou. V pozorovaném světě příčinnost neexistuje. Přijmeme-li Humeův předpoklad, že veškeré vědění k nám přichází skrze smysly, musíme pak logicky usoudit, že jak „příroda“, tak i „přírodní zákony“ jsou jen výtvoři naší vlastní představivosti.

Představa, že celý svět existuje jen v naší mysli, by se dala zavrhnout jako absurdní, kdyby ji sám Hume považoval za pouhou spekulaci. Jenže skotský filozof kolem téhle představy vybudoval velmi pevnou stavbu.

Popřít Humeovy závěry se zdálo nezbytné, jenže filozof k nim dospěl způsobem, který jejich zavržení zdánlivě vylučoval, protože bychom zároveň s nimi museli popřít i sám empirický rozum, což by znamenalo návrat ke středověkému předchůdci empirického rozumu. To samozřejmě Kant udělat nechtěl. Byl to Hume, o němž Kant prohlásil: „Vzbudil mě z dogmatického spánku“ a přiměl ho napsat dílo, které se považuje zajedno z největších filozofických pojednání, jaké kdy bylo napsáno, již zmíněnou *Kritiku čistého rozumu*, která často tvoří náplň celého univerzitního studia filozofie.

Kant se pokouší zachránit vědecký empirismus před následky jeho vlastní sebezničující logiky. Nejprve vstupuje na stezku prošlapanou Humeem. „Nelze pochybovat o tom, že veškeré vědění začíná zkušeností,“ prohlašuje, záhy však Humeovu pěšinu opouští a popírá, že všechny složky vědění v okamžiku, kdy smyslová data přijímáme, pocházejí ze smyslů. „I když

veškeré vědění začíná u zkušenosti, neznamena to, že se ze zkušenosti rodí.“

Na první pohled se zdá, že si jen hraje se slovíčky, ale není tomu tak. Díky tomuto rozdílu se Kant přenáší přes propast solipsismu, k němuž Humeova stezka vede, a rází zcela novou a odlišnou cestu.

Kant tvrdí, že existují určité aspekty reality, které nejsou přímo zprostředkovány smysly. Nazývá je a priori.

Příkladem vědění a priori je „čas“. Čas nevidíte. Neslyšíte ho, necítíte, nelze ho ochutnat, ani se ho dotknout. Není přítomen ve smyslových datech, když je vnímáme. Kant nazývá čas „intuicí“, kterou při vnímání smyslových dat musí dodat náš mozek.

Totéž platí o prostoru. Jestliže na přijímané podněty *neaplikujeme* pojmy prostoru a času, nemůžeme svět pochopit, protože nám zůstane jen kaleidoskopický mumraj barev, vzorů a zvuků a pachů, bolesti a chutí bez jakéhokoliv významu. Vnímáme předměty určitým způsobem díky tomu, že na ně aplikujeme apriorní intuice jako čas a prostor, nevytváříme tedy tyto předměty ve své představivosti, jak tvrdí čistí filozofičtí idealisté. Prostorové a časové formy aplikujeme na podněty, které přijímáme od předmětu, jenž je vyvolává. Apriorní pojmy mají původ v lidské přirozenosti, nevyvolává je tedy vnímaný objekt, na druhou stranu ale apriorní pojmy nevytvářejí objekt, vykonávají jen jakousi *třídící* funkci pro příjem smyslových podnětů. Když například mrkneme, smysly nám říkají, že svět zmizel. Tento vjem ale do vědomí nepronikne, protože ho vytřídí síto apriorní představy, že svět neustále pokračuje. Naše představa reality je vlastně neustálou syntézou prvků z pevné hierarchie apriorních pojmů a neustále se měnících podnětů, které získáváme prostřednictvím smyslů.

Zastavme se na chvíli a zkusme aplikovat některé Kantovy pojmy na tenhle zvláštní stroj, na motocykl, který nás nese prostorem a časem. Pohlédněme na něj Kantovými očima.

Hume tvrdí, že všechno, co víme o motocyklu, vnímáme smysly. Musí tomu tak být. Jinak to není možné. Jestliže řeknu, že motocykl je vyroben z kovu a dalších materiálů, zeptá se mě: „Co je to kov?“ Jestliže odpovím, že kov je tvrdý a lesklý a na dotek chladný a že se pod úder tvrdšího materiálu deformuje, ale neláme se, Hume odpoví, že to všechno jsou jen zrakové, zvukové a hmatové vjemy. Žádná substance neexistuje. Řekni mi, co je to kov a vynech z popisu všechny smyslové vjemy. Pak jsem ovšem v koncích.

Jestliže neexistuje substance, co můžeme říct o smyslových podnětech, které přijímáme? Když otočím hlavu doleva a budu se dívat na řídlítko, přední kolo, držák na mapu a nádrž, získám jeden vzorec smyslových dat. Když se podívám doprava, získám trochu jiný soubor smyslových dat. Oba pohledy se liší, protože úhly rovin a křivky kovů jsou jiné. Slunce svítí na každou stranu motorky jinak. Jestliže neexistuje logický důvod pro substanci, pak neexistuje ani logický důvod k tvrzení, že zdrojem obou odlišných pohledů je stejný motocykl.

Dostali jsme se do slepé uličky. Rozum, který nám obvykle pomáhá pochopit svět, nás najednou mate, a když sám rozum útočí proti sobě, musí se něco změnit v jeho struktuře.

Na pomoc přichází Kant. Fakt, že „motocykl“ nelze vnímat okamžitě a odděleně od barev a tvarů, které motocykl produkuje, podle Kanta neznámá, že motocykl neexistuje. Máme totiž v hlavě apriorní motocykl, který trvá v čase a prostoru a který může měnit tvar v závislosti na pohybu hlavy pozorovatele, a proto se neocitá nijak v rozporu s přijímanými smyslovými daty.

Humeův motocykl, který nedává smysl, by spatřil náš hypotetický, smyslů zbavený pacient v okamžiku, kdy jeho zázračně nabytému zraku na pouhou vteřinu zničehonic vystavíme motocykl, a pak ho znovu skryjeme. Bude mít v mozku Humeův motocykl, který neposkytuje žádný důkaz pro pojmy, jako je příčinnost.

Jenže, jak říká Kant, my nejsme jako ten pacient. Máme ve své mysli velmi skutečný apriorní motocykl, jehož existenci nezpochybňujeme a jehož realnost můžeme potvrdit, kdy se nám zachce.

Tenhle apriorní motocykl se v našich mozcích vytvářel řadu let z ohromného množství smyslových dat a vlivem mohutného přílivu nových dat se neustále proměňuje. Některé změny tohoto konkrétního apriorního motocyklu, na kterém jedu, jsou velmi rychlé a přechodné, například jeho vztah k silnici. Neustále sleduju a koriguju jeho jízdu, zvláště když projíždím zatáčky a serpentiny. Jakmile ale zatáčku projedu, informace o ní ztratí svou hodnotu a já na ni okamžitě zapomenu, protože přicházejí další, které musím pozorně sledovat. Jiné změny apriorního motocyklu jsou pomalejší: například úbytek benzínu z nádrže. Opotřebování pneumatik. Uvolňování šroubů a matic. Zvětšování mezery mezi brzdovými čelistmi a brzdovým bubnem. Další prvky motocyklu se mění velmi zvolna, takže je považujeme za stálé – nádrž, ložiska, kabely –, i když i ty se neustále mění. A konečně, pokud bychom uvažovali v delší časové perspektivě, dokonce i rám se nepatrně mění vlivem nárazů a teplotních změn a vnitřní únavy materiálu, která je typická pro všechny kovy.

Apriorní motocykl je prostě řádná mašina. Když o ní budete chvíli přemýšlet, zjistíte, jak moc je důležitá. Smyslová data sice potvrzují jeho existenci, jenže smyslová data nejsou motocykl. Motocykl, jehož existenci mimo vlastní já považuju za nezpochybnitelnou, se podobá penězům v bance. Kdybych šel do banky a řekl jim, že chci vidět své peníze, pomysleli by si, že jsem blázen. Nemají „moje peníze“ někde v šuplíku, který by se dal otevřít, a ukázat mi je. „Moje peníze“ jsou jen záznamy na magnetických médiích v počítači. Přesto jsem spokojen, protože věřím, že pokud budu potřebovat něco, co se dá získat za peníze, banka mi potřebné prostředky vydá. Podobně bych mohl říct, že i když moje smyslová data nedokážou vyprodukovat něco, co by se dalo nazvat substancí, jsem spokojen, protože existuje možnost, jak v rámci smyslových dat provádět věci, které by

substance dělat měla, a protože smyslová data i nadále odpovídají apriornímu motocyklu v mé hlavě. Zjednodušeně tedy říkám, že mám v bance peníze a že substance skládají dohromady motocykl, na němž jedu. Velká část Kantovy *Kritiky čistého rozumu* se zabývá tím, jak se tohle apriorní vědění získává a jak se využívá.

Kant označil svou tezi, že naše apriorní myšlenky jsou nezávislé na smyslových datech a že třídí to, co vidíme, za „koperníkovskou revoluci“. Narážel na Koperníkův výrok, že Země se otáčí kolem Slunce. Tahle revoluce sice nezpůsobila žádnou viditelnou změnu, přesto změnila všechno. V Kantově duchu mohu říci, že objektivní svět, který je zdrojem našich smyslových dat, se sice nezměnil, ale naše apriorní představa objektivního světa se převrátila naruby. Důsledky byly ohromné. Je to právě koperníkovská revoluce, která odlišuje moderního člověka od jeho středověkého předchůdce.

Koperník vzal tehdejší apriorní představu, že Země je plochá a má pevné místo ve vesmíru, a vedle ní postavil alternativní apriorní představu, že Země je kulatá a pohybuje se kolem Slunce; čímž dokázal, že obě apriorní představy odpovídají tehdy dostupným smyslovým datům.

Kant cítil, že podobnou věc provedl s metafyzikou. Jestliže vyjdete z názoru, že apriorní pojmy v našich hlavách nejsou závislé na tom, co vidíme, a že ve skutečnosti třídí to, co vidíme, znamená to, že berete starý aristotelovský pojem vědeckého člověka jako pasivního pozorovatele, „tabula rasa“, a obrátíte ho naruby. Kant a miliony jeho následovníků tvrdí, že následkem téhle inverze získáte mnohem uspokojivější pochopení toho, jak poznáváme svět.

Zašel jsem snad až příliš do detailů, ale udělal jsem to proto, abych vám jednak ukázal horskou krajinu myšlení zblízka, jednak proto, abych vás připravil na to, čím se později zabýval Faidros. I on svým způsobem uskutečnil koperníkovskou inverzi a jejím výsledkem se stalo překlenutí propasti mezi oddělenými světy klasického a romantického chápání světa. A zdá se, že výsledkem téhle inverze je znovu mnohem uspokojivější chápání světa.

Kantova metafyzika Faidra nejprve uchvátila, později ho začala nudit, nevěděl ale proč. Přemýšlel o tom a napadlo ho, že za tím budou zážitky z Orientu. Zažil tam pocit, jako kdyby unikl z duševního vězení, a najednou se mu zdálo, že se v podobném vězení ocitá znovu. Ponořil se do Kantovy estetiky; ze začátku ho zklamala, později rozčílila. Jeho myšlenky o „krásnu“ byly samy o sobě ošklivé a jejich ohavnost byla tak pronikavá a nekonečná, že nevěděl, odkud má na ni zaútočit nebo jak ji vyvrátit. Měl pocit, že je vetkaná do celé stavby Kantova světa tak důsledně, že před ní není úniku. Nebyla to jen pouhá ošklivost osmnáctého století nebo ošklivost „technická“. Stopy téhle ošklivosti Faidros nacházel u všech filozofů, které četl. Univerzita, kterou navštěvoval, páchla stejnou ošklivostí. Byla všudypřítomná, v posluchárnách, v učebnicích. Byla v něm samém a on

nevěděl, jak se tam dostala a proč. Ošklivý byl sám rozum a zdálo se, že neexistuje způsob, jak tomu uniknout.

V Cooke City působili John se Sylvii šťastným dojmem, tak spokojené jsem je hezky dlouho neviděl; s velkou chutí jsme se všichni zakousli do teplých hovězích sendvičů. Měl jsem radost, že slyším a vidím jejich nadšení z hor, ale nic jsem neříkal, jen jsem jedl.

Venku za oknem přes silnici rostou obrovské borovice. Cestou do národního parku je míjí spousta aut. Sjeli jsme hluboko pod hranici stromů. Je tady tepleji, i když se občas objeví nějaký nízký mrak a hrozí deštěm.

Myslím, že kdybych byl spíš spisovatelem než řečníkem s pedagogickými sklony, snažil bych se „vylíčit postavy“ Johna a Sylvie i Chrise pomocí akčních scén, které by souběžně odhalovaly „niterný význam“ Zenu, Umění a možná i Údržby motocyklu. Byl by to parádní román, ale z jistých důvodů ho nenapíšu. John a Sylvie jsou kamarádi, žádné románové postavy. Navíc si vzpomínám, že Sylvie kdysi prohlásila: „Nemám ráda, když ze mě někdo dělá věc!“ Proto mlčím o spoustě věcí, které na sebe navzájem víme. Nic hrozného, ale s naší rozpravou to nemá co dělat. Myslím, že k přátelům by se člověk měl chovat ohleduplně.

Z mé rozpravy jste už nejspíš vytušili, proč zůstávám osamělý a trochu rezervovaný. Z otázek, které mi John se Sylvii občas kladou, poznávám, že by rádi věděli, o čem to sakra pořád přemýšlím, kdybych ale měl blekotat o svých myšlenkách, například o apriorním předpokladu neustálého trvání motocyklu, rozpravě by to moc nepomohlo, kamarády by to udivilo a asi by si řekli, že se mnou něco není v pořádku. Já se ale skutečně o apriorní trvání motocyklu zajímám, a z toho, jak o nich mluvím a přemýšlím, jste možná získali představu, že se při obědech a jiných příležitostech chovám hrozně odtazité a nepřístupně. Je to holt problém.

Je to problém naší doby. Rozsah dnešního lidského poznání je tak velký, že se ze všech odborníků stali specialisté a vzdálenost mezi specializacemi se zvětšila natolik, že každý, kdo se mezi nimi chce svobodně pohybovat, se musí vyhýbat užšímu kontaktu s ostatními lidmi. Zadumání u oběda k tomu patří.

Chris asi chápe mou uzavřenost líp než oni, protože je na ni zvyklý. Ví, že se o něj musím víc starat. Občas v jeho obličejí vidím obavu nebo úzkost, nechápu, kde se tam vzala, a pak zjistím, že jsem byl rozčilený. Kdybych si jeho výrazu nevšiml, asi bych na to nepřišel. Jindy Chris běhá a skáče kolem a já nechápu, proč to dělá, a pak zjistím, že ho rozveselila moje dobrá nálada. Vidím, že právě teď je trochu nervózní a odpovídá místo mě na otázku, kterou John evidentně mířil na mě. Týkala se lidí, u nichž budeme

zítra spát, jmenují se DeWeeseovi.

Nevím, na co se přesně ptal, ale dodávám: „On je malíř. Učí výtvarné umění na univerzitě, je abstraktní impresionista.“

John se Sylvii se vyptávají, jak jsem se s DeWeesem seznámil, a já musím popravdě říct, že si na něj skoro vůbec nepamatuju, jen pár útržků vzpomínek se zachovalo. DeWeeseovi zřejmě byli přátelé Faidrových přátel.

John se Sylvii nechápu, co může mít redaktor technické literatury společného s abstraktním malířem, a musím znovu odpovědět, že nevím. Pátrám ve vzpomínkách, ale marně.

Jejich osobnosti se určitě lišily. Zatímco fotografie Faidrovy tváře z té doby svědčí o odcizení a agresi – jeden kolega z katedry se vyjádřil, že se tváří jako „vzbouřenec“ –, DeWeese na fotografiích ze stejné doby má pasivní, téměř nezemskou tvář s lehce tázavým výrazem.

Vzpomínám si na jeden film o špionech z první světové války, anglický agent v něm přes jednosměrné zrcadlo studoval chování zajatého německého důstojníka (který se mu k nerozeznání podobal). Studoval jeho chování celé měsíce, dokud se nenaučil napodobit každé jeho gesto a výslovnost. Pak předstíral, že uprchl ze zajetí a snažil se proniknout do velení německé armády. Vzpomínám si na napětí a vzrušení, které Angličan zažíval při prvním setkání s dávnými přáteli zajatého důstojníka, a jak se chvěl strachy, aby neprohlédli jeho podvod. Podobně si připadám před setkání s DeWeeseovými, protože se budou přirozeně domnívat, že jsem ten, koho kdysi znali.

Padla lehká mlha a motocykly navlhly. Vytahuju dlouhý plastický štít a upevňuju ho na přílbu. Za chvíli vjedeme do Yellowstonského národního parku.

Silnice před námi se topí v mlze. Zřejmě přitáhly mraky a zahalily údolí, které vlastně není údolí, ale horský průsmyk.

Nevím, jak dobře DeWeeseovi znali Faidra a jak na něj vzpomínají. Zažil jsem podobná setkání s jinými starými přáteli a prožíval jsem občas zvláštní chvílky. Pokaždé jsem se o Faidrovi dozvěděl něco nového, takže jsem se mohl líp vcítit do jeho osobnosti, a za několik let jsem se dozvěděl věci, které předkládám v téhle knize.

Ze zbytků vzpomínek vyplývá, že Faidros si DeWeeseho velmi vážil, protože mu nerozuměl. Faidros se vždy velmi zajímal o věci, které nechápal, a DeWeeseovy postoje byly prostě úchvatné. Připadaly mu praštěné. Faidros řekl něco, co považoval za legrační, a DeWeese na něj buď zmateně pohlédl, nebo bral jeho slova smrtelně vážně. Jindy zase Faidros pronesl něco vážného a hlubokého a DeWeese se rozesmál na plné kolo, jako kdyby slyšel nejlepší fór svého života.

Vzpomínám si třeba na jídelní stůl s odchlípeným bočním dýhováním, které Faidros opravil. Obtočil dýhu klubkem provazu, aby držela na desce, než lepidlo začne působit.

DeWeese si provazu všiml a divil se, k čemu je potřeba.

„To je moje nejnovější socha,“ odpověděl Faidros. „Má silný vnitřní náboj, co říkáš?“

DeWeese se ale nedal do smíchu, místo toho na Faidra užasle zažíral, pozorně si stůl prohlédl a nakonec vyhrkl: „Kde ses to naučil?“

Faidros si nejprve myslel, že si DeWeese také dělá legraci, jenže jeho údiv byl upřímný.

Jindy byl Faidros v depresi, protože nechal propadnout několik studentů. Šel s DeWeesem domů, kráčeli alejí, bavili se o zkouškách a DeWeese se divil, proč si to Faidros tak bere.

„To jsem si taky říkal,“ povzdechl si Faidros a nejspíše poznamenal „možná to bude tím, že každý učitel vylepšuje známky studentům, kteří se mu nejmíc podobají. Když má někdo úhledný rukopis, považuje to u studentů za důležité, pokud ho nemá, je mu to putna. Když má učitel rád velká slova, drží na studenty s podobným slovníkem.“

„Jasně. A co je na tom špatného?“ ptal se DeWeese.

„No, něco mi nehraje,“ pokračoval Faidros, „protože studenti, které mám nejraději, s nimiž se ztotožňuju, nakonec vždycky propadnou!“

DeWeeseho málem sklátil záchvat smíchu. Faidra jeho reakce lehce naštvála. Považoval svůj poznatek za vědeckou informaci, která by mohla vést k zajímavým objevům, a DeWeese se tomu chechtá jak blázen.

Nejprve se domníval, že se DeWeese směje pouze urážce, kterou si neúmyslně uštědřil. Jenže tak to nebylo, DeWeese nebyl škodolibý. Později zjistil, že to byl superpravdivý smích. Nejlepší studenti vždycky propadají.

Každý dobrý učitel to ví. DeWeeseův smích mohl Faidra zbavit stresu. A on to potřeboval, protože si tehdy bral řadu věcí příliš k srdci.

Faidra přivedly záhadné umělcovy reakce k závěru, že se DeWeese pohybuje v ohromném prostoru myšlení, který jemu zůstává uzavřen. DeWeese se vždycky choval, jako kdyby něco skrýval. Něco před ním skrývá, a Faidros neví, co to je.

Další výrazný fragment vzpomínky pochází ze dne, kdy Faidros zjistil, že DeWeese má podobné představy o něm.

V DeWeeseho ateliéru nefungoval vypínač, proto požádal Faidra, jestli náhodou neví, co by s ním mohlo být. Na tváři měl trochu zaražený, zmatený úsměv mecenáše, který hovoří s umělcem. Mecenáš by nerad prozradil, jak je umělecky nevzdělaný, usmívá se však v očekávání, že se něco dozví. Na rozdíl od Sutherlandů, kteří techniku *nenávidí*, byl DeWeese od techniky tak daleko, že ji ani nepovažoval za nějakou hrozbu. DeWeese byl ve skutečnosti technickým fanouškem, mecenášem techniky. Nechápal ji, ale věděl, co se mu líbí, a vždycky se rád dozvídal něco nového.

Domníval se, že problém bude v drátu u žárovky, protože zhasla ve chvíli, kdy do lustru narazil. Myslel si, že kdyby závada byla ve vypínači, žárovka by zhasla za mnohem delší dobu, kvůli vzdálenosti žárovky od vypínače. Faidros mu jeho bizarní názor nevyvracel, zašel naproti do železářství, koupil vypínač a za chvíli ho namontoval. Žárovka se hned

rozsvítila a DeWeeseho to deprimovalo a rozrušilo. „Jak jsi proboha poznal, že se porouchal vypínač?“ ptal se.

„Žárovka několikrát zablikala, když jsem ho stiskl.“

„No a nemohl jsi přitom pohnout tím drátem?“

„Ne.“

Faidrův sebevědomý postoj DeWeeseho naštvál a začal mu oponovat. „Jak to můžeš vědět?“ ptal se.

„To je přece *jasné*.“

„A jak to, že jsem na to nepřišel sám?“

„Nemáš v tom praxi.“

„Takže to *není* zas tak moc jasné, co?“

DeWeese zahajoval spory vždy z pozice, která znemožňovala odpověď. Právě proto si Faidros myslel, že před ním DeWeese něco skrývá. Díky svému analytickému a metodickému přístupu zjistil až před koncem svého pobytu v Bozemanu, jaká je vlastně DeWeeseho pozice.

Zastavujeme u vjezdu do parku a muži v skautském klobouku platíme vstupné. Podává nám jednodenní vstupenku. Před námi stojí nějaký starší turista s kamerou a filmuje nás. Usmívám se. Z šortek turistovi vykukují bílé nohy, má podkolenky a pevné boty. Jeho manželka si nás souhlasně prohlíží. Má stejné nohy jako její manžel. Mávám na ně a oni pozdrav opětují. Tahle chvíle se na jejich filmu uchová dlouhá léta. Faidrovi se park nelíbil, aniž přesně věděl proč – snad proto, že ho neobjevil sám, možná ale kvůli něčemu jinému. Rozčilovalo ho chování strážců parku – měli manýry turistických průvodců. A manýry turistů, kteří se chovali, jako kdyby přišli do zoo, ho doslova znechucovaly. Jak hrozně moc se tihle lidi odlišují od horské krajiny, v níž se nacházejí. Faidros měl pocit, že se ocitl v ohromném muzeu s pečlivě naaranžovanými exponáty, které jsou však od návštěvníků důsledně odděleny, aby je nezbedné děti nemohly poškodit. Lidé se po vstupu do parku začínají chovat přehnaně zdvořile a ohleduplně, protože je k tomu nutí jeho atmosféra. Za celou dobu v Montaně, kdy žil necelých dvě stě kilometrů od parku, tady byl jen jednou nebo dvakrát.

Trochu jsem odbočil. Vynechal jsem deset let. Faidros nepřeskočil od Immanuela Kanta rovnou do Bozemanu v Montaně. Mezitím žil skoro deset let v Indii a na Benáreské hinduistické univerzitě studoval orientální filozofii.

Pokud vím, neseznámil se tam s žádnými okultními tajemstvími. Nic zvláštního tam nezažil, potkal jen řadu zajímavých lidí. Poslouchal filozofy, navštěvoval nábožensky založené jedince, vstřebával poznatky, přemýšlel a znovu vstřebával a přemýšlel; to bylo všechno. V jeho dopisech z té doby najdete spoustu podivných rozporů, nesouladů, odchylek a výjimek ke každému stanovisku, které o tamních záležitostech vyslovil. Přišel do Indie jako empiricky založený vědec a odešel z Indie jako empiricky založený vědec, nebyl o nic moudřejší, než když do země přijel. Odnesl si ale spoustu zážitků a jistý latentní obraz, jehož působení se projevilo o řadu let později ve spojení s mnoha dalšími latentními obrazy.

Některé latentní obrazy bych měl popsat, protože později budou dost důležité. Faidros si uvědomil, že rozdíly v učení hinduismu, buddhismu a taoismu nejsou zdaleka tak důležité jako rozdíly mezi křesťanstvím, islámem a judaismem. Nevedou se kvůli nim svaté války, protože nikdy nezaměňují slovní výroky o skutečnosti za vlastní skutečnost.

Ve všech orientálních náboženstvích se velký důraz klade na sanskrtskou doktrínu *tať tvam asi*, „ty jsi to“, která tvrdí, že neexistuje žádná hranice mezi tím, za co se považujete, a tím, co považujete za své vjemy. Aby si člověk plně uvědomil neexistenci takového předělu, musí dospět k osvícení.

Logika předpokládá oddělení subjektu a objektu; logika proto nemůže být vrcholnou moudrostí. Iluze oddělení subjektu a objektu se nejlépe zbavíte, když vyloučíte fyzické, duševní a citové činnosti. Existuje řada způsobů, jak toho můžete dosáhnout. Nejvýznamnější je sanskrtská *dhjána*, která se v čínštině chybně vyslovuje jako „chán“, v japonštině se výslovnost tohoto slova mění na „zen“. Faidros se nikdy meditacemi nezabýval, protože nechápal jejich smysl. Během pobytu v Indii chápal „smysl“ jako logickou důslednost a nenarazil na žádný poctivý důvod, aby svou víru opustil. Domnívám se, že mu to slouží ke cti.

Když jednoho dne v posluchárně profesor filozofie snad už popadesáté radostně líčil iluzivní povahu světa, zvedl Faidros ruku a chladně se zeptal, zda atomové bomby, které byly shozeny na Hirošimu a Nagasaki, byly také iluzorní. Profesor se usmál a odpověděl „ano“. Tím názorová výměna skončila.

V kontextu indické filozofie byla odpověď správná, jenže Faidrovi a každému člověku, který čte pravidelně noviny a trápí se takovými věcmi, jako je masové vyvražďování lidských bytostí, musí nutně připadat jako nedostatečná. Faidros skončil se studiem, odjel z Indie a vzdal své hledání.

Vrátil se na americký Středozápad, vystudoval žurnalistiku, oženil se, žil v Nevadě a v Mexiku a dělal různé příležitostné práce: pracoval jako novinář, redaktor technické literatury, působil v průmyslové reklamě. Stal se otcem dvou dětí, koupil si farmu, jezdeckého koně, dvě auta a začal přibírat na váze jako každý jiný muž ve středních letech. Svůj hon na ducha rozumu vzdal. To je nesmírně důležité. Vzdal to.

Protože to vzdal, žil navenek spokojeně. Pracoval přiměřeně, dalo se s ním dobře vycházet a příjemné dny mu občas kazil jen pohled do prázdnoty vlastního nitra, kterou vyličil v několika povídkách, jež tehdy napsal.

Co ho přivedlo do těchto hor? Nikdo neví. Jeho manželka si na důvod nevzpomíná, já si ale myslím, že ho sem dohnal vnitřní pocit prohry a naděje, že by se v horách mohl dát dohromady a znovu vyrazit po stopě. Vyvrál, jako kdyby kapitulace před niternými cíli urychlila jeho stárnutí.

Z parku vyjíždíme v Gardineru, kde asi moc neprší, protože na stránkách hor vidíme jen trávu a šalvěj. Rozhodujeme se přenocovat.

Město leží na vysokých březích po obou stranách mostu vzpínajícího

se nad řekou, která se žene přes mohutné, ohlazené balvany. Když se zapisujeme v motelu, mají už na druhé straně mostu všude zhasnuto. I ve světle lamp si všímám, že kolem všech bungalovů jsou udržované záhonky s květinami. Pečlivě je překračuju, abych žádnou nezašlápl.

Uvnitř si všímám dalších věcí a upozorňuju na ně Chrise. Svisle posuvná okna mají protizávaží. Dveře se řádně dovírají a neklepou se v pantech. Všechny lišty jsou pečlivě ohoblované a uhlazené. Bungalovy nepůsobí vyumělkovaným dojmem, jsou prostě dobře postavené a udržované a řekl bych, že jsou výsledkem práce jednoho člověka.

Když se vracíme z restaurace do motelu, v malé zahrádce před recepcí sedí starší manželský pár. Užívají si večerního vzduchu. Muž potvrzuje, že všechny bungalovy postavil sám. Je rád, že jsem si toho všiml, a jeho žena nás zve ke stolu.

Bavíme se a nespěcháme. Tohle město je nejstarším vstupem do parku. Používal se dávno před tím, než se objevily první automobily. Manželé vyprávějí o všech změnách, které město během řady desetiletí zažilo. Jejich vyprávění dodává našemu vizuálnímu dojmu zvláštní rozměr, povyšuje celé město na krásnou věc; nejen město, ale i tenhle manželský pár a léta, které tu spolu strávili. Sylvie bere Johna za ruku. Slyším řeku spěchající přes balvany pod námi a v nočním větru cítím nezvyklou vůni. Žena je všechny zná a vysvětluje, že tohle je zimolez. Chvilí mlčíme, cítím příjemnou únavu. Když si dáváme dobrou noc, Chris už skoro spí.

John se Sylvií snídají koláčky a kávu a jsou stále ještě v zajetí včerejší nálady, zatímco já nedokážu polknout.

Dnes bychom měli dorazit do školy, kde se odehrála spousta důležitých věcí. Mám velkou trému.

Kdysi jsem četl knihu jednoho archeologa o vykopávkách někde na Blízkém východě, vzpomínám, jak líčil své pocity, když otevíral hrobky, do nichž lidé zavítali naposledy před tisíci lety. Připadám si jako on.

Šalvěj, jaká roste v kaňonu směrem k Livingstonu, se táhne až k mexické hranici.

Dnes ráno slunce svítí stejně jako včera, je jen o krapet teplejší a měkčí, protože jsme sestoupili o něco níž.

Nic zvláštního se neděje.

Prožívám zvláštní pocit archeologa, že zdánlivý klid krajiny něco skrývá. Straší tu.

Nemám chuť se tam vracet. Nejraději bych se otočil a vyrazil zpátky.

Jsem prostě nervózní, nic jiného to není.

Moje pocity korespondují s jedním útržkem vzpomínek na mnohá rána, kdy byl Faidros tak nervózní, že pravidelně zvrátil snídani, než dokázal předstoupit před studenty. Nerad stál v posluchárně na stupínku a přednášel. Role učitele úplně popírala jeho osamělý, izolovaný způsob života. Zažíval hroznou trému, i když ji na něm nikdo nepostřehl, spíš to byl pocit nesmírné intenzity všeho, co dělal. Studenti říkali jeho manželce, že Faidros doslova elektrizuje atmosféru. Ve chvíli, kdy vstoupil do posluchárny, k němu všichni otočili oči a sledovali, jak jde ke stupínku. Studenti umlkali, jen šeptali, často se zklidnili několik minut před začátkem hodiny. Během přednášky na něj všichni upřeně hleděli.

Hodně se o něm mluvilo, stal se rozpornou postavou. Většina studentů se vyhýbala jeho přednáškám jako moru. Slyšeli svoje.

Z pohledu učitelů byla škola „učitelský ústav“. V takové škole profesori učí a učí a učí a nemají čas bádát, přemýšlet, nemají čas zabývat se obecními záležitostmi. Učí a učí a učí, dokud jejich mozky neotupí, nevytratí se tvořivost a nestanou se z nich automaty, neustále opakující stejné, nudné věty nekonečným zástupům nevinných studentů, kteří nechápou, proč jsou jejich profesori tak nudní, přestávají si jich vážit a vlnu neúcty vůči nim rozšíří i ve městě. Důvod, proč jen učíte, učíte a znovu učíte, je prostý: Je to velmi chytrý způsob, jak se dájí snížit náklady školy a vzbuzovat falešný dojem skutečného vzdělání.

Přesto Faidros označoval školu termínem, který nedával valný smysl a ve srovnání s její skutečnou akademickou hodnotou byl vlastně směšný. Pro Faidra však měl tenhle termín hluboký význam, držel se ho, a než odešel, cítil, že ho vštípil do několika hlav natolik, že ho budou používat. Faidros o škole mluvil jako o „Chrám rozumu“. Většina legend, které o něm kolovaly, by nejspíš vzala za své, kdyby lidé chápali, co tím vlastně myslí.

Stát Montana tou dobou postihly výstřelky ultrapravicové politiky, panovala zde atmosféra podobná té v Dallasu před zavražděním prezidenta Kennedyho. Jistý slavný profesor na University of Montana v Missoule dostal zákaz učit s odůvodněním, že by jeho přednášky „mohly vyvolat nepokoje“. Profesori dostali směrnicí, že všechna jejich veřejná prohlášení musí nejprve schválit univerzitní oddělení pro styk s veřejností.

Tvrdý zásah dostala i úroveň výuky. Státní zákonodárci totiž rozhodli, že škola nesmí odmítnout žádného uchazeče o studium staršího jednadvaceti let bez ohledu na to, jestli má nebo nemá maturitu. Navíc byl také schválen zákon, podle něhož škola zaplatí osm tisíc dolarů pokuty za každého studenta, který propadne; vlastně to byl rozkaz nechat projít každého studenta.

Nově zvolený guvernér se z osobních i politických důvodů pokusil vyhodit rektora univerzity. Rektor nebyl jen jeho osobní nepřítel, byl také demokrat a guvernér nebyl obyčejný republikán. Šéf jeho volební kampaně byl současně státním koordinátorem ultrapravicové Společnosti Johna Birche. Stejný guvernér vydal několik dní před svým zvolením příkaz k vypracování seznamu padesáti podvatných živlů, o kterém John mluvil v Miles City.

Součástí téhle vendety bylo snížení rozpočtu školy. Rektor se rozhodl zkrátit rozpočet pro katedru angličtiny, jejímž členem byl i Faidros. Její členové totiž nejvíc kritizovali politiku v oblasti akademických svobod.

Faidros se přestal v tomhle sporu angažovat, dopisoval si však se Severozápadní oblastní akreditační asociací, aby zjistil, zda za uvedených podmínek uzná školu za univerzitu. Kromě toho Faidros veřejně vyzval k prošetření situace ve škole.

Tehdy se studenti v jedné třídě Faidra zeptali, jestli jeho úsilí o vyškrtnutí školy ze seznamu univerzit náhodou neznamená, že jim chce zabránit ve vzdělávání.

Faidros odpověděl, že ne.

Jeden student, který byl zřejmě přívržencem guvernéra, rozzlobeně poznamenal, že vyškrtnutí školy ze seznamu univerzit zabráni zákon.

Faidros se zeptal jak.

Student odpověděl, že přijde policie a nedovolí to.

Faidros chvíli přemýšlel, pak si uvědomil, že student nemá poněť, co akreditace znamená.

Večer během příprav napsal obranu svého počínání. Byla to přednáška nazvaná „Chrám rozumu“ a na rozdíl od ostatních, jen lehce nahozených přednášek ji vypracoval velmi pečlivě.

Na začátku citoval novinový článek o jistém venkovském kostelu, na jehož průčelí visí reklama na pivo. Církev budovu prodala a noví vlastníci ji přestavěli na bar. Studenti se začali smát. Škola byla pověstná divokými alkoholickými večírky a studenti pochopili novinovou zprávu jako podobenství o sobě. Článek pak líčil, že mnoho lidí si stěžovalo církevním hodnostářům. Býval to katolický kostel a reakce kněze, kterého církev pověřila odpovědí na kritiku, byla dost podrážděná. Tvrdil, že stěžovatelé vůbec nechápu pojem chrám. Myslí si snad, že kostel jsou cihly, prkna a sklo? Nebo že kostel dělá kostelem tvar střechy? Jejich představy protirečí zbožnosti a jsou názorným příkladem materialismu, s nímž církev bojuje. Dotyčná budova není posvátným místem. Byla odsvěcena. Tím to končí. Reklama na pivo přece visí nad barem, ne nad kostelem, a lidé, kteří ten rozdíl nevidí, prozrazují světu, jak jsou omezení.

Faidros pokračoval, že stejné nedorozumění existuje i ve vztahu k univerzitě, a proto lidé nechápu smysl ztráty její akreditace. Skutečná univerzita není materiální. Nevytvářejí ji budovy, které by mohla chránit policie. Faidros vysvětloval, že když univerzita ztratí akreditaci, neznamená to, že někdo přijde a školu zavře. Nepostihnou ji žádné pokuty, penále, ani soudní rozsudky. Výuka bude pokračovat jako dřív. Všechno zůstane při starém. Studenti získají stejné vzdělání, jako kdyby škola svou akreditaci neztratila. Pouze se oficiálně potvrdí daný stav, oznamoval Faidros. Bude se to podobat vyobcování z církve. *Skutečná* univerzita, které nemůže nic nadiktovat žádný zákon a kterou nelze rozeznat podle nějakého uspořádání cihel, prken nebo skla, jednoduše prohlásí, že tahle škola už není „posvátnou půdou“. Skutečná univerzita zmizí a jediné, co zůstane, budou jen cihly a knihy a ostatní materiální znaky.

Studenty jeho koncept zaskočil a dovedu si představit, že Faidros musel čekat dlouho, než jim to došlo. Snad i čekal, že mu položí otázku: „Jak podle vás vypadá skutečná univerzita?“

V jeho poznámkách najdete tuhle odpověď: Skutečná univerzita nemá konkrétní místo. Nepatří jí žádný majetek, neproplácí mzdy, nepobírá žádné materiální požitky. Skutečná univerzita je stavem mysli. Je velkým odkazem racionálního myšlení, jež lidstvo dědí po mnoho století od lidí, kteří mají profesorský titul, avšak ani tenhle titul není součástí skutečné univerzity. Skutečná univerzita není nic jiného než žijící a nekončící suma rozumu.

Kromě tohoto stavu mysli, „rozumu“, však existuje právnická osoba, která se bohužel rovněž nazývá univerzitou, ale je o něčem jiném. Je to nezisková organizace vytvořená státem a má konkrétní adresu. Vlastní majetek, dokáže proplácet mzdy, přijímat peníze a současně reagovat na tlak zákonů.

Jenže tahle druhá univerzita, právnická osoba, neumí učit, nevytváří nové vědění, nehodnotí myšlenky. Se skutečnou univerzitou nemá nic společného. Je to jen stavba, pouhé místo, soubor budov s příznivými podmínkami pro existenci skutečného chrámu.

Lidé, kteří si tenhle rozdíl neuvědomují, se hluboce mýlí, když ztotožňují moc nad budovami s mocí nad chrámem. Chápu totiž profesory jako zaměstnance té druhé univerzity, kteří by se na její příkaz měli vzdát rozumu a bez odmluv podřídit její vůli jako zaměstnanci nějakého podniku.

Takoví lidé vidí druhou univerzitu, ale nevidí tu první.

Vzpomínám si, že při první četbě těchto Faidrových poznámek mě zaujalo jeho schopnost mistrně analyzovat. Vyhnul se tradičnímu rozčlenění univerzity na obory a katedry a nezabýval se výsledky takové analýzy. Vyhnul se i běžnému dělení na studenty, učitele a administrativní pracovníky. Jakmile začnete dělit univerzitu podle takových kritérií, zaplaví vás nudná kliše, které vám neprozradí víc než oficiální ročenka.

Faidros místo toho rozdělil univerzitu na „chrám“ a „budovy“. Po takovém řezu najednou spatříte nudným stylem popsanou instituci v úplně jiném světle. Díky správnému řezu mohl Faidros vysvětlit řadu jinak záhadných, jinak ale úplně normálních stránek univerzitního života.

Pak se Faidros vrátil k analogii s kostelem popsaným v novinách. Občané, kteří takový kostel postavili a platí jeho údržbu, si nejspíš myslí, že tím prokazují obci nějaké dobro. Správné kázání může farníky správně naladit na nadcházející týden. Nedělní škola přispívá ke správné výchově dětí. Kněz, který přednáší své kázání a řídí nedělní školu, tyhle cíle chápe a běžně se podle nich řídí, přitom si však uvědomuje, že jeho hlavním cílem není sloužit obci. Jeho hlavním cílem je vždy sloužit Bohu. Obvykle k žádnému konfliktu nedochází, někdy však správci farnosti nesouhlasí s knězovým kázáním a hrozí mu zkrácením rozpočtu. To se stává.

Opravdový kněz se v takových situacích musí chovat, jako kdyby nic neslyšel. Jeho hlavním cílem není sloužit členům obce, ale Bohu.

Hlavním cílem Chrámu rozumu, tvrdil Faidros, je Sokratův starý cíl pravdy v jejich neustále se měnících formách, které odhaluje racionalita. Vše ostatní je pravdě podřízeno. Obvykle se tenhle cíl nestřetává s cílem obce nebo s cílem povznesení občanstva, někdy však dojde ke konfliktu, třeba jako v případě samého Sokrata. Například správní rada a zákonodárci, kteří přispívali instituci značnými částkami peněz a věnují jí hodně času, nesouhlasí s názory, které prezentují v přednáškách profesori při přednáškách nebo veřejných prohlášeních. Správní rada se pak může opřít o administrativní aparát a pohrozit snížením dotací, pokud nebudou profesori říkat to, co oni chtějí slyšet. I to se stává.

Opravdoví mužové chrámu se v takových situacích musí chovat, jako kdyby jejich výhrůžky neslyšeli. Jejich hlavním cílem není především sloužit obci. Jejich hlavním cílem je s pomocí rozumu sloužit pravdě.

Proto Faidros mluvil o Chrámu rozumu. Je naprosto zřejmé, že tenhle pojem v jeho nitru hluboce zakořenil. Ostatní považovali Faidra za potíživistu, nikdo ho však za problémy, které působil, nijak neperzekvoval. Před hněvem okolí Faidra pravděpodobně částečně chránila jeho neochota podpořit nepřátele školy. Faidrovi odpůrci v skrytu neochotně připustili, že motivem

jeho protestu je posláním, jemuž oni sami nemohou uniknout: posláním mluvit pravdu.

Poznámky k Faidrovým přednáškám prozrazují, proč se choval tak, jak se choval, ale jedno z nich vidět není – jeho fanatická neústupnost. Člověk může věřit v pravdu, ve schopnost rozumu objevovat ji a v oprávněnost vzdoru proti zákonům státu, ale proč by se kvůli takovým věcem měl ničit?

Různá psychologická vysvětlení mě vůbec nepřesvědčila. Pouhá tréma nemůže řadu měsíců žít tak mohutné nasazení. Ani další vysvětlení, že Faidros se pokoušel odčinit své vyloučení z univerzity, nezní příliš přesvědčivě. Neexistuje jediný důkaz, že by Faidros vyloučení považoval za neúspěch. Je to prostě hádanka. Moje vysvětlení vychází z rozporu mezi nevírou ve vědecký rozum, k níž Faidros dospěl v laboratoři, a fanatickou vírou v Chrám rozumu, která se objevuje v jeho přednášce. Jednou jsem o tom přemýšlel a napadlo mě, že mezi nimi vlastně žádný rozpor není. Jeho fanatickou oddanost rozumu vyvolal právě nedostatek víry v rozum.

Člověk se nikdy neoddává tomu, čemu naprosto důvěřuje. Nikdo fanaticky nekřičí, že zítra vyjde slunce. Lidé vědí, že vyjde. Lidé se fanaticky oddávají politické nebo náboženské víře nebo jinému dogmatu či cíli právě proto, že jejich dogma nebo cíl je zpochybňován.

Vzpomněl jsem si na militantnost jezuitů. Z historického hlediska jejich zanícení nepramenilo ze síly katolické církve, ale z její slabosti tváří v tvář reformaci. *Nedostatek* víry v rozum z Faidra učinil tak fanatického učitele, nic jiného. Dává to smysl. A navíc to zapadá do následujících událostí.

Nejspíš proto cítil Faidros tak hlubokou spřízněnost s propadajícími studenty, kteří seděli v posledních lavicích poslucháren. Pohrdání v jejich tvářích odráželo pocity, které Faidros choval k celému racionálnímu, intelektuálnímu procesu. Na rozdíl od Faidra se studenti tvářili pohrdavě proto, že racionálně nerozuměli. A protože jí nerozuměli, nezbývalo jim než propadnout a zbytek života na tenhle zážitek s hořkostí vzpomínat. Faidros cítil zase fanatickou povinnost něco s tím dělat. Proto si pečlivě připravil přednášku o Chrámu rozumu. Říkal studentům, že musí uvěřit v rozum, protože nic jiného není. Vybízel je k víře, kterou sám neměl.

Měli bychom si uvědomit, že tyhle události se odehrávaly v padesátých, ne v sedmdesátých letech. Tehdy se objevovaly stížnosti beatníků a prvňáčků hippies na „systém“ a bezduchý intelektualismus, který ho živil, ale jen málokdo předpokládal, jak výrazně bude zpochybněna struktura společnosti. Faidros fanaticky obhajoval Chrám rozumu, instituci, kterou nikdo, alespoň určitě ne v Bozemanu ve státě Montana, neměl důvod zpochybňovat. Působil dojmem jakéhosi předreformačního Loyoly. Působil dojmem militantního kazatele, který na každém kroku přesvědčuje své spoluobčany, že zítra vyjde slunce, přestože oni si s tím žádné starosti nedělali. A pokud si s něčím starosti dělali, pak to byl *on*.

Dnes nás od Faidra dělí nejpřevratnější desetiletí tohoto století, desetiletí, které na rozum zaútočilo způsobem, který zdaleka předčil i ty

nejdivočejší představy padesátých let. Domnívám se, že v naší rozpravě, která vychází z Faidrových objevů, chápeme jeho názory lépe... řešení všeho... jen kdyby to byla pravda... tolik se toho nenávratně ztratilo, že si to nikdo nedovede ani představit.

Snad proto si připadám jako archeolog. Proto jsem tak napjatý. Zůstaly mi jen útržky vzpomínek a svědectví různých lidí, a jak se přibližujeme k nejdůležitějšímu místu, napadá mě, jestli by nebylo lepší některé hroby raději neotvírat.

Myslím na Chrise, který sedí za mnou, a říkám si, kolik toho asi ví, kolik si toho pamatuje.

Přijíždíme ke křižovatce, kde se silnice z parku napojuje na hlavní dálnici mezi východem a západem USA, zastavujeme a vjíždíme na ni.

Odtud pokračujeme přes nízký průsmyk do Bozemanu. Silnice se zvedá, míří na západ a najednou vidím, co mě čeká.

Z průsmyku sjíždíme na malou zelenou pláň. Na jihu jsou vidět hory se sněhovými čepičkami a na jejich úpatí borové lesy. Do ostatních světových stran se rozprostírají nižší hory, jsou sice vzdálenější, vidíme je ale stejně jasně a ostře. Pohlednicově kýčovitá krajina nejasně zapadá do mých vzpomínek, ale na nic konkrétního si nevzpomínám. Meziústeční dálnice, po níž jedeme, tehdy nejspíš neexistovala.

Vybavuje se mi věta: „Lepší je cestovat než někam dojet,“ a rezonuje mi v hlavě. Cestovali jsme a teď přijíždíme do cíle. Obvykle mám po dosažení cíle depresi a musím se přeorientovat na jiný. Za pár dní se John se Sylvii vydají na zpáteční cestu a já s Chrisem se budu muset rozhodnout co dál. Budeme muset všechno přeorganizovat.

Hlavní třída mi není neznámá, připadám si však jako turista: čtu nabídky vývěsních štítů jako turista, a ne jako člověk, který zde má trvalé bydliště. Město není vůbec malé. Lidé se stěhují velmi rychle a nezávisle. Bozeman má mezi patnácti a třiceti tisíci obyvatel, takže není vlastně město ani velkoměsto, není vlastně nic.

Obědváme v restauraci, které dominuje chrom a sklo; nevyvolává ve mně vůbec žádné vzpomínky. Postavili ji po Faidrově odchodu a prozrazuje stejnou nedůvěru ve vlastní identitu, která na nás na hlavní třídě číší odevšad.

Zvedám se od stolu, otevírám telefonní seznam a hledám číslo Roberta DeWeeseho, nemůžu je však najít. Volám informace, jenže dívka na druhém konci drátu o DeWeeseových nic neví a nemůže mi dát jejich číslo.

No to snad ne! Copak existovali jen ve Faidrově představivosti? Odpověď telefonistky ve mně probouzí chvilkovou paniku, pak si ale vzpomínám, že mi DeWeeseovi odepsali a pozvali nás. Uklidňuju se. Imaginární lidi přece nepíší dopisy.

John doporučuje, abych zkusil zavolat na katedru výtvarných umění nebo nějakým přátelům. Chvilku kouřím, popíjím kávu, a když jsem stoprocentně klidný, jdu znovu telefonovat a dozvídám se, jak se k nim dostaneme. Technika mě neděsí, rozčilují mě škody, které páchá na mezilidských vztazích, štvě mě například vztah volajícího a telefonistky.

Z města to bude k horám na druhé straně údolí asi patnáct kilometrů, jedeme po zablácených cestách mezi zelenými poli vysoké vojtěšky, která čeká na posečení; zdá se tak hustá, že by se jí člověk prodíral jen stěží. Pole se ženou vzhůru k úpatí hor, kde zničehonic narážejí na mnohem tmavší odstín borových lesů. Tam někde žijí DeWeeseovi. Na spojenci světlezelené a

tmavozelené. Vítr nám přináší vůni čerstvě posečené trávy a pach hovězího dobytka. V jednom místě projíždíme chladným vzduchem, kterému dominuje vůně borovic, a znovu se vynořujeme do tepla. Slunce, louky a vysoko se tyčící hora.

Když už se blížíme k borovicím, začínají se kola bořit hluboko do štěrku. Zpomalili jsme, zařadil jsem jedničku a skoro krokem se brodíme vpřed. Musím zvednout nohy ze stupaček, abych se mohl odrážet, kdyby se motorka začala stavět na zadní kolo. Zabočujeme a najednou se ocitáme v borovém lese, ve strmém kaňonu klínovitého tvaru a hned u cesty vidím velký šedý dům s ohromnou abstraktní sochou na boku a pod ní na židli sedí živý DeWeese, opírá se zády o zeď a mává na nás plechovkou piva. Jako kdyby vystoupil ze staré fotografie.

Mám hodně práce se strojem, nemůžu sundat ruce z řídítek, a proto pozdrav opětuju nohou. Obživlý DeWeese se usmívá a my konečně zastavujeme.

„Tak jste nás našli,“ říká. Uvolněný úsměv. Šťastné oči.

„Dlouho jsme se neviděli,“ odpovídám. I já jsem šťastný, i když mi připadá zvláštní pozorovat obživlou postavu z fotografie, jak se usmívá a pohybuje.

Slézáme ze strojů a odvazujeme brašny. Všimám si, že otevřená veranda, na níž DeWeese sedí s hosty, není ještě dokončená a chráněná před deštěm. DeWeese stojí ani ne metr nad cestou, ale stěna kaňonu ustupuje na druhé straně tak prudce, že veranda ční na opačné straně skoro pět metrů nad terénem. Potok teče asi o patnáct metrů níž mezi stromy a hlubokou trávou, kde se pase kůň. Vůbec na nás nereaguje. Kolem nás roste tmavozelený les, který jsme pozorovali při příjezdu.

„To je ale krása!“ říká Sylvie.

Obživlý DeWeese se usmívá. „Děkuju,“ poznamenává, „jsem rád, že se vám tady líbí.“ Poznávám jeho hlas, mluví zcela uvolněně. Uvědomuju si, že i když je to skutečný DeWeese, je to současně úplně jiný člověk, který se neustále měnil, a že ho budu muset znovu poznat.

Vstupujeme na verandu. Mezi prkny jsou škvíry, připadám si jak na mříži. Je skrze ně vidět. DeWeese nás představuje, omluvně se usmívá a říká: „Já nevím, jak se to správně dělá, víte,“ jména však jdou jedním uchem tam a druhým ven. Mám na jména špatnou paměť. Jeho hosty jsou obrylený učitel kunsthistorie s manželkou, která se rozpačitě usmívá. Nejspíš jsou u něho poprvé.

Chvilí se bavíme, DeWeese především vysvětluje, kdo jsem, pak zajde do domu a najednou přichází Gennie DeWeeseová s podnosem plným plechovek piva. Gennie je taky malířka, vzpomínám si zničekonic a smějeme se, že místo, abychom jí potřásli rukou, bereme si plechovky. Gennie nás vítá: „Před chvílí se tady zastavil jeden soused a přinesl pstruhy k večeři. Mám z toho velkou radost.“ Nevím, co na to říct, nakonec přikyvuju.

Sedáme si, vybírám si židli na slunci, odkud nejsou dobře vidět detaily

druhé, zastíněné části verandy.

DeWeese si mě prohlíží, mám pocit, že chce komentovat můj vzhled, určitě si mě pamatuje jinak, nakonec se ale otáčí k Johnovi s otázkou, jaká byla cesta.

John odpovídá, že fantastická a že něco takového potřebovali se Sylvii už několik let.

Sylvie mu přizvukuje. „Je nádherné být součástí tak velkého prostoru,“ dodává.

„V Montaně je prostoru spousta,“ souhlasí DeWeese trochu zadumaně. Společně s Johnem a kunsthistorikem zahajují seznamovací rozhovor o rozdílech mezi Montanou a Minnesotou.

Kůň pod námi se pokojně pase, kousek dál zurčí voda v říčce. Téma rozhovoru se přesunulo na DeWeeseovy pozemky tady v kaňonu, jak dlouho tu DeWeese žije a jak se v Bozemanu učí dějiny umění. John má velké konverzační nadání, jaké mně naprosto chybí, proto jen poslouchám.

Za chvíli cítím, že slunce moc hřeje, sundávám si svetr a rozepínám košili. Abych nemusel pořád mžourat, nasazuju si sluneční brýle. Je to lepší, jenže skla ruší stíny, takže nevidím přátelům do tváře a mám pocit, že jsem vizuálně oddělený od všeho kromě slunce a ozářených svahů kaňonu. Napadlo mě, že bych mohl vybalit zavazadla, ale pak si říkám, že o tom nebudu mluvit. Všichni vědí, že tady zůstaneme, měl bych dát věcem volný průběh. Nejprve si odpočineme, pak vybalíme. Není proč spěchat. Pivo a slunce mi začínají opékat hlavu jak topinku. Je to fajn.

Ani nevím, kolik času uběhlo, najednou slyším poznámky o „naší filmové hvězdě“ a uvědomuju si, že se mluví o mně a o mých brýlích. Stahuju si je na nos a vidím, že se na mě všichni usmívají. Asi chtějí, abych jim něco pověděl o útrapách na cestě.

„Rádi by věděli, co děláme, když se něco porouchá,“ říká John.

Vyprávím jim příběh o tom, jak jsem kdysi cestoval s Chrisem v bouře a motor začal vynechávat, je to dobrý příběh, ale chybí mu pointa, uvědomuju si, když říkám poslední větu. Slova o prázdné nádrži vzbuzují očekávanou reakci.

„A já jsem mu říkal, aby se podíval,“ dodává Chris.

DeWeese a Gennie říkají, že Chris vyrostl. Není na to zvyklý a lehce se červená. Pak se ho ptají na maminku a bratra a oba odpovídáme, jak nejlépe můžeme.

Nakonec je už pro mě žár slunce nesnesitelný a přesouvám se s židlí do stínu. V chladném vzduchu si nepřipadám jako na rožni a za chvíli si zapínám košili. Gennie si toho všimla a říká: „Jakmile slunce zapadne za hřeben, pořádně se ochladí.“

Vzdálenost mezi sluncem a hřebenem se zmenšuje. Řekl bych, že i když je odpoledne stěží v polovině, nezbývá nám víc než půlhodina přímého slunečního svitu. John se vyptává, jaké jsou hory v zimě, a baví se s učitelem a DeWeesem o zimních výšlapech. Na téhle verandě bych vydržel sedět

pořád.

Sylvie si s Gennie a kunsthistorikovou manželkou povídají o domě a Gennie je za chvíli zve dovnitř.

V myšlenkách jsem zadrhl u věty, jak Chris rychle roste, a najednou si znovu připadám jako objevitel zasutých hrobek. O časech, kdy Chris žil v Bozemanu, jsem slyšel jen nepřímo, oni však mají pocit, že snad ani neodjel. Žijeme v naprosto odlišných časových strukturách.

Téma rozhovoru přechází na současné umění, hudbu a divadlo a překvapuje mě, jak dobře je John informovaný. Já se o novinky v umění vůbec nezajímám, John je podle všeho dobře informovaný, a proto o nich se mnou nikdy nemluví. Přesně jako já s ním nemluví o údržbě motocyklu. Rád bych věděl, jestli se i v mých očích objevuje stejné zanícení, když mluví o ojnících a pístech.

Téma, které mají DeWeese s Johnem společné, je Chris a já, od zmínky o filmové hvězdě však hovor trochu zadrhl. DeWeeseho trochu zmrazila Johnova dobře míněná sarkastická poznámka o starém kámošovi z projížděk a večírků a reagoval uznalými komentáři o mně. Tím jen rozdmýchal Johnův sarkasmus a oba vycítili, že by měli přejít na nějaká přijatelnější témata. Když se však stočí řeč na mě, všechno se opakuje, takže znovu hledají nějaké neutrální téma.

„Stejně,“ prohlašuje John, „tenhle chlap nám řekl, že než sem dorazíme, zažijeme ponorkovou nemoc, problém je ale v tom, že jsme ji zatím nepřekonali.“

Dávám se do smíchu. Nechtěl jsem, aby zašel tak daleko. DeWeese se taky směje. Jenže John se obrací ke mně a říká: „Bože, tys musel být úplnej blázen, hotovej šílenec, když ses odtud odstěhoval. Já bych se na tu školu vykašlal.“

DeWeese hledí vyděšeně na Johna. Pak se mu v očích objevuje hněv. Obrací se ke mně, já jen mávnu rukou. Dostali jsme se do slepé uličky, nevím ale jak z ní ven. „Je tady krásně,“ říkám nepřilíh předsvědčivě.

DeWeese se brání: „Kdybys tady, Johne, nějakou dobu žil, viděl bys to i z jiné stránky.“ Učitel souhlasně přikyvuje.

Slepá ulička plodí ticho. Nedá se překonat. John o mně nemluvil neuctivě. Je zdvořilejší než většina lidí. John i já víme něco, o čem DeWeese nemá potuchy, že totiž člověk, o němž je řeč, dnes už téměř neexistuje. Dnes jsem jen jeden z mnoha příslušníků střední třídy ve středním věku. Dělán si především starosti o Chrise, jinak nic zvláštního.

Jenže já a DeWeese víme něco, co nevědí Sutherlandovi, a sice že *existoval* někdo, jistý člověk, který tady kdysi žil a hořel spoustou nápadů, o nichž předtím nikdo neslyšel, jenže pak se stalo něco dosud nevysvětleného a špatného a DeWeese neví jak nebo proč, nakonec to nevím ani já sám. Do slepé uličky jsme se dostali, protože DeWeese si myslí, že ten člověk je teď tady. A já nevím, jak mu říct, že to není pravda.

Slunce je těsně nad hřebenem, krátkou chvílí se rozpouští mezi stromy

a vrhá na nás rozptýlené světlo. Sluneční aura se rozlévá, pohlcuje všechno kolem, i já se ocitám v jejím dosahu.

„Viděl toho až moc,“ říkám a pořád přemýšlím o té slepé uličce, jenže DeWeese se tváří zmateně a John si toho vůbec nevšiml, a já si uvědomuju *non sequitur*, příliš pozdě. V dálce tklivě zpívá osamělý pták.

Slunce najednou zmizelo za hřebenem a celý kaňon pohltil šedivý stín.

Říkám si v duchu, jak to bylo nevhodné. Takové věci se nefíkají. Člověk, který někdy opouštěl psychiatrickou léčebnu, to ví až moc dobře.

Přichází Gennie se Sylvíí a naznačuje, že bychom si mohli vybalit. Souhlasíme a Gennie nám ukazuje pokoje. Vidím, že na mé posteli leží těžký přehoz, který mě má chránit před nočním chladem. Krásný pokoj.

Jdeme k motorkám celkem třikrát, než se nám podaří všechno přestěhovat. Pak jdu do Chrisova pokoje a pomáhám mu vybalit, synek má dobrou náladu, připadá si jako dospělý a nepotřebuje mou pomoc.

Dívám se na něho. „Líbí se ti tady?“

Odpovídá: „Je to prima, ale vůbec to nevypadá tak, jak jsi to líčil včera v noci.“

„Kdy?“

„Než jsme usnuli, v tom bungalovů.“

Nechápu, o čem mluvím.

Dodává: „Říkal jsi, že je to tu hodně osamělé.“

„Proč bych to měl říkat?“

„To já nevím.“ Moje otázky ho vyvádějí z míry, nechávám to raději být. Nejspíš se mu něco zdálo.

Když sejdeme do obýváku, cítím z kuchyně vůni smaženého pstruha. V pokoji se DeWeese shýbá nad krbem a přidržuje zápalku pod novinami s hromádkou třísek. Chvilí ho pozoruju.

„V krbu topíme celé léto,“ oznamuje.

„Překvapuje mě, že je tady takové chladno,“ poznamenávám.

Chris říká, že je mu taky zima. Posílám ho do pokoje pro svetr a prosím ho, aby přinesl i ten můj.

„To ten večerní vítr,“ vysvětluje DeWeese. „Fouká z kaňonu, z hor, tam je opravdová zima.“

Dříví najednou chytne, pak pohasne a znovu vzplane. Venku určitě pořádně fouká, říkám si a vyhlížím z velkých oken podél stěny obýváku. V rostoucí tmě vidím, jak se v kaňonu pod nárazy větru ohýbají stromy.

„No jistě,“ pokračuje DeWeese. „Ty víš, jaká je tam nahoře zima. Trávil jsi tam spoustu času.“

„Vyvolává to ve mně vzpomínky,“ přitakávám.

Vybavuju si noční vítr kolem táboráku, který byl o něco menší než oheň v krbu, rozdělali jsme ho tenkrát u skály, chránili jsme se před větrem, stromy tam už nerostly. Vedle ohně stály věci k vaření, ruksaky chránící před větrem a Čutora naplněná vodou z tajícího sněhu. Vodu jsme museli nacytat brzy, protože nad hranicí stromů přestává sníh tát, hned jak zapadne slunce.

„Hodně ses změnil,“ navazuje DeWeese. Zkoumavě si mě prohlíží. Tváří se, jako kdyby se ptal, jestli to není tabu, a z mého pohledu vyvozuje, že je. „Všichni jsme se změnili,“ dodává.

„Ani já nejsem stejný,“ odpovídám. Zdá se, že moje slova DeWeeseho uklidnila. Kdyby znal doslovnou pravdu mé věty, moc klidný by nebyl. „Stala se toho spousta,“ dodávám, „a rád bych některým věcem přišel na kloub; částečně proto jsem přijel.“

DeWeese na mě hledí a čeká, že něco dodám, ke krbu však přichází kunsthistorik s manželkou.

„Řekl bych, že dnes můžeme čekat bouřku,“ poznamenává.

„Nemyslím,“ odpovídá DeWeese.

Chris se vrací se svetry a ptá se, jestli jsou v kaňonu duchové.

DeWeese si ho pobaveně prohlíží. „Ne, nejsou, jsou tady ale vlci,“ odpovídá.

Chris chvilku přemýšlí a pak se ptá: „Co dělají vlci?“

DeWeese vysvětluje: „Dělají problémy chovatelům dobytka.“ Pak se zamračí. „Zabíjejí telátka a jehňata.“

„Napadají lidi?“

„O něčem takovém jsem nikdy neslyšel,“ odpovídá DeWeese, a když postřehne zklamání v Chrisově obličeji, dodává: „Ale mohli by.“

Večeříme potočního pstruha a zapijíme ho lahodným chablis. Sedíme na židlích a lavicích v obývacím pokoji. Okna na jedné stěně mají výhled na kaňon, venku je ale tma a sklo odráží světlo z krbu. Září ohně doplňuje třpyt vína a ryby, jíme a nemluvíme, občas se ozve pochvalné zamručení.

Sylvie šepetem upozorňuje Johna na velké květináče a vázy v pokoji.

„Všiml jsem si jich,“ říká John. „Jsou fantastické.“

„Dělal je Peter Voulkas,“ říká Sylvie.

„Opravdu?“

„DeWeese ho učil.“

„Bože! A já jsem o jeden málem zakopl.“

DeWeese se směje.

Později John něco opakovaně zamumlá, zvedá hlavu a oznamuje: „To je ono... Hodně to pro nás znamená... Teď se můžeme klidně vrátit na dalších osm let do domu dvašestčtyřidevět na Colfax Avenue.“

Sylvie smutně řekne: „Nemluv o tom.“

John si mě chvíli prohlíží. „Řekl bych, že člověk, který má takovéhle kamarády, nemůže být špatnej chlap.“ Chmurně pokyvuje hlavou. „Musím odvolat všechno, co jsem o tobě rozhlašoval.“

„Opravdu všechno?“ ptám se.

„Něco určitě.“

Kunsthistorik s DeWeesem se usmívají a konverzační bariéra mizí.

Po večeři přijíždějí Jack a Wylla Barsnessovi. Další obživlé obrazy. Jack je v úryvcích z hrobky zapsán jako dobrý člověk, který píše a učí angličtinu. Přijíždějí společně s jedním sochařem ze severní Montany, který si

přivydělává jako ovčák. Z toho, jak ho DeWeese představuje, mám pocit, že ho vidím poprvé.

DeWeese se snaží sochaře přesvědčit, aby začal učit. Poznámávám: „Já mu to zkusím vymluvit,“ a sedám si vedle něj, jenže hovor nám vázne, protože sochař je velmi vážný a podezřívavý, nejspíš proto, že nejsem umělec. Chová se, jako kdybych byl detektiv, který mu chce něco přišít, a roztává teprve ve chvíli, když zjistí, že svařuju. Dveře k jeho srdci mi otevírá údržba motocyklu. Říká, že svařuje z velmi podobných důvodů jako já. Jakmile se naučíte svářet, získáte úžasný pocit moci nad kovem. Můžete dělat cokoliv. Sochař ukazuje fotografie některých věcí, které dělal se svářečkou. Vidím krásné ptáky a zvířata s oblymi kovovými povrchy, které se nepodobají ničemu, co jsem kdy viděl.

Po chvíli si sedám k Jackovi a Wylle. Jack odchází šéfovat katedře angličtiny do Boise ve státě Idaho. Jeho postoj ke zdejší katedře je obezřelý, ale celkově negativní. Kdyby nebyl, neodcházel by. Mám pocit, že byl především spisovatel, který učil angličtinu, než systematický vědec, který učil angličtinu. V téhle věci existovaly na katedře rozpory, které možná urychlily růst Faidrových nezvyklých myšlenek. Jack navíc Faidra podporoval, i když si nebyl jistý, jestli chápe, co Faidros říká, ale domníval se, že jako spisovateli by se mu s jeho pojmy pracovalo líp než s jazykovou analýzou. Pořád tentýž rozpor, stará propast. Podobá se rozporu mezi uměním a dějinami umění. Jeden člověk umění dělá a druhý mluví o tom, jak se umění dělá, a jeho hovory o tom, jak se umění dělá, vůbec nejdou dohromady s tím, jak někdo umění skutečně dělá.

DeWeese přináší nějakou příručku k sestavení zahradního grilu a chce, abych ji coby redaktor technické literatury zhodnotil. Celé dopoledne se pokoušel dát tu věc dohromady a nejspíš chce, abych tu příručku zatratil až do horoucích pekel.

Začínám číst pokyny a mám pocit, že jsou v pořádku; marně hledám nějakou chybu. Nechci to říkat nahlas, a proto se pokouším něčeho chytit. Dokud si nevyzkoušíte přístroj, který nějaká příručka popisuje, nebo si nevyzkoušíte postup, který popisuje, nemůžete říct, jestli je dobrá nebo špatná. Všímám si, že text je oddělený od ilustrací a nákrešů, takže při čtení musíte v brožuře neustále listovat – to je velmi nešťastné uspořádání. Buším do brožurky, co se do ní vejde, a DeWeese každou ránu vítá. Chris si bere příručku do rukou a dívá se, co kritizuju.

Zatímco napadám příručku a popisuju možné nepochopení, které nepřesné odkazy mohou způsobit, říkám si, že to nebude důvod, proč DeWeese nemohl instrukce pochopit. Odradil ho nedostatek plynulosti a návaznosti. Nedokáže pochopit věci prezentované ošklivým, rozsekaným a groteskním jazykovým stylem, který je pro strojírenství a technickou literaturu tak typický. Věda se zabývá částmi, kousky a díly a kontinuitu automaticky předpokládá, zatímco DeWeese pracuje pouze s kontinuálními věcmi a části a kousky pouze předpokládá. DeWeese po mně ve skutečnosti chce, abych

zatratil nedostatek umělecké kontinuity, něco, čím se žádný inženýr nezabývá. Znovu se projevuje rozpor mezi klasickým a romantickým chápáním světa, jako u všeho, co se týká techniky.

Chris mezitím rozkládá pokyny tak, jak mě to předtím nenapadlo, a nákresy jsou najednou spojeny s textem. Beru mu pokyny z rukou a zkusím to sám. Připadám si jako postavička z kresleného seriálu, která překročila okraj útesu, ale zatím nepadla, protože si neuvědomila, v jaké kaši se ocitla. Přikyvuju, v nastalém tichu si uvědomuju svoji situaci, dávám se do smíchu a naznačuju, že zatloukám Chrise až na dno kaňonu. Když smích utichá, pokouším se vysvětlovat: „Tedy, víte...“ ale přátelé se znovu dávají do smíchu a všechno začíná nanovo.

„Chtěl jsem říct, že doma mám příručku, která ukazuje novou cestu ke zlepšení úrovně technické literatury. Začíná slovy: *Sestavení japonského jízdniho kola vyžaduje velký duševní klid.*“

Věta vyvolává další salvu smíchu, ale Sylvie, Gennie a sochař zpozorněli.

„To je *dobry* pokyn,“ ozývá se sochař. Gennie souhlasně přikyvuje.

„Proto jsem si tu příručku nechal,“ pokračuju. „Nejdřív jsem se smál, když jsem si vzpomněl na jízdni kola, která jsem dával dohromady, a považoval jsem to za bezděčnou kritiku japonského výrobce. Jenže v té větě se skrývá skutečná moudrost.“

John na mě vrhl obezřelý pohled, vracím mu ho. Oba se smějeme. John poznamenává: „Pan profesor zahajuje přednášku.“

„Duševní klid není nic povrchního,“ začínám. „Je vším. Duševní klid je produkt dobré údržby; špatná údržba ho znemožňuje. To, čemu říkáme provozuschopnost stroje, je pouhé zpředmětnění duševního klidu. Vrcholnou zkouškou je vždycky vaše vlastní pohoda. Jestliže ji na začátku nemáte a nepodaří se vám ji během práce navodit, zabudujete do stroje své osobní problémy.“

Přátelé se na mě dívají a přemýšlejí.

„Není to příliš konvenční představa,“ pokračuju, „ale konvenční rozum jí dává za pravdu. Materiální objekt pozorování, ať už jízdni kolo, nebo zahradní gril, nemůže být dobrý nebo špatný. Molekuly jsou molekuly. Nemají žádný etický kód, řídí se pouze kódem, který jim vtisknou lidé. Zkouškou stroje je zákaznickova spokojenost. Jiný test neexistuje. Pokud stroj přináší klid, je dobrý. Jestliže vás znervózňuje, je špatný, alespoň do té doby, než se změní vaše smýšlení nebo stroj. Zkouškou stroje je vždy váš vlastní mozek. Jiný test skutečně neexistuje.“

DeWeese se ptá: „A co když je stroj špatný, ale já s ním zažívám duševní klid?“

Smích.

Odpovídám: „Odporuješ si. Jestliže se o stroj *nemusíš* starat, nemůžeš *zjistit*, že je špatný. Nikdy tě to nenapadne. Když o nějakém stroji řekneš, že je špatný, znamená to, že jsi projevil zájem.“

Dodávám: „Mnohem častěji se stává, že lidi nějaký stroj znervózňuje, i když je v pořádku, což je, domnívám se, náš případ. Pak jsou starosti zbytečné. Znamená to, že majitel svůj stroj pořádně nepoznal. V každé továrně se stroj, který neprošel důkladnou kontrolou, považuje za *odstavený* a nelze ho používat, i kdyby fungoval perfektně. Tvé starosti s grilem jsou ze stejného soudku. Nesplnil jsi základní požadavek pro dosažení duševního klidu, protože máš pocit, že pokyny jsou příliš složité a že je nedokážeš pochopit.“

DeWeese se ptá: „A jak bys instrukce změnil, abych mohl docílit duševního klidu?“

„To by si vyžádalo mnohem důkladnější studium příručky. Problém sahá dost hluboko. Tahle příručka se zabývá výhradně popisem zahradního grilu. Já bych volil přístup, který téma nevymezuje tak úzce. Nejvíc mě na podobných brožurách zlobí, že čtenáři vnucují myšlenku, že existuje pouze jeden způsob, jak zahradní gril sestavit – ten autorský. Jenže takový předpoklad potlačuje veškerou tvořivost. Ve skutečnosti existují stovky způsobů, jak gril sestavit, jestliže však autoři nutí zákazníka, aby postupoval podle jejich návodu, a neseznámí ho přitom s podstatou problému, zkomplikují se jejich pokyny natolik, že je těžké neudělat chybu. Ztratíš cit pro práci. A kromě toho pochybuju, že jejich návod je ten nejlepší.“

„Jenže ta příručka je z továrny,“ oponuje John.

„Já jsem taky z továrny,“ tvrdím, „a vím, jak se takové brožury dávají dohromady. Autor přijde k montážní lince s magnetofonem v ruce a mistr ho pošle, aby si promluvil s chlápkem, kterého nejvíc potřebuje, takže v brožuře se objeví slova takového člověka. Dělník hned vedle by vám podal návod úplně jinak a možná mnohem lépe, jenže má moc práce.“

Všichni se diví.

„To jsem měl vědět,“ poznamenává DeWeese.

„Tak to chodí,“ pokračuju. „Žádný autor to nemůže popít. Technika předpokládá, že existuje pouze jeden jediný způsob, jak dělat věci správně, jenže to není pravda. Jestliže autor vychází z takového předpokladu, nemůžeme se divit, když se pokyny k sestavení grilu zabývají výhradně grilem. Kdybys počítal s nekonečným počtem návodů, musel bys vzít do úvahy vztah toho stroje k sobě a vztah stroje k tobě a zbytku světa, protože výběr z mnoha možností, umění tvé práce bude záviset na tvém mozku a duši, stejně jako na materiálu, z něhož je stroj vyroben. Proto potřebuješ dosáhnout duševního klidu.“

Vlastně na té myšlence není nic zvláštního,“ pokračuju. „Schválně se někdy podívej do tváře nováčkovi nebo špatnému dělníkovi a porovnej jeho výraz s obličejem vynikajícího dělníka, a hned si všimneš velkého rozdílu. Kvalitní dělník se neřídí přesnými pokyny. Rozhoduje se během práce. Ponoří se do své práce a svou pozornost zaměří na to, co právě dělá, i když třeba nevymýšlí nic nového. Jeho pohyby jsou v harmonii s pohyby stroje. Neřídí se psanými pokyny, protože povaha materiálu, s nímž pracuje, ovlivňuje jeho

myšlenky a pohyby, které zase mění povahu zpracovávaného materiálu. Materiál se mění společně s myšlenkami, dokud dělníkova mysl nedosáhne při dokončení výrobku duševního klidu.“

„Líčíte výrobu jako umění,“ poznamenává učitel.

„Ano, vlastně jde o *umění*,“ přizvukuju. „Současná odluka umění od techniky je naprosto nepřirozená. Jenže trvá tak dlouho, že by člověk musel být archeologem, aby zjistil, kde se vlastně oddělily. Sestavování zahradního grilu je ve skutečnosti dávno zapomenuté odvětví sochařiny, které od uměleckých kořenů odtrhla dlouhá staletí mylných myšlenkových zvrátů, takže nám připadá směšné, když dnes někdo postaví vedle sebe sochařství a montáž grilu.“

Moji posluchači váhají, jestli si nedělám legraci.

„To chceš jako říct,“ ptá se DeWeese, „že gril nesestavuju, ale vlastně ho sochám?“

„Ano.“

Chvilí přemýšlí a po tváři se mu rozlévá úsměv. „To je škoda, že jsem to nevěděl dřív,“ říká nakonec. Všichni se smějí.

Chris oznamuje, že mému výkladu nerozumí.

„To je v pořádku, Chrisi,“ odpovídá mu Jack Barsness. „Nejsi sám.“ Další salva smíchu.

„Asi se budu držet obyčejné sochařiny,“ říká sochař.

„Nejspíš se budu držet malování,“ přidává se DeWeese.

„A já se asi nejspíš budu držet bubnování,“ dodává Jack.

Chris se obrací ke mně: „A čeho se budeš držet ty?“

„Svejch kultů, hochu, svejch kultů,“ odpovídám. „Tak přece zní zákon Západu.“

Všichni se rozesmáli, zdá se, že mi přednášku odpustili. Když v hlavě nosíte učenou rozpravu, je hrozně těžké neinfikovat nevinné lidi.

Podle diskutovaných témat se vytvářejí skupinky. Trávím zbytek večera s Jackem a Wyllou a hovoříme o situaci na katedře angličtiny.

Když je party u konce a Sutherlandovi i Chris odcházejí spát, stáčí DeWeese znovu hovor na moji přednášku. Vážně říká: „To, co jsi říkal o pokynech k sestavení grilu, bylo moc zajímavé.“

„Vypadalo to, že jsi o tom dost dlouho přemýšlel,“ dodává vážně Gennie.

„Přemýšlím o tom už asi dvacet let,“ odpovídám.

Pozoruju přes židli jiskry, jak je vítr vtahuje do komína; od setmění dost zesílil.

Sám pro sebe říkám: „Člověk se dívá, kam jde a kde je, a nikdy to nedává smysl, jakmile se ale podíváš zpátky na místo, kde jsi byl, začíná se rýsovat určitý vzorec. A pokud dokážeš podle toho vzorce pokračovat, začnou tě napadat různé věci.“

Všechny ty řeči o technice a umění jsou jen součástí vzorce, který rozeznávám ve svém životě. Jsou transcendencí něčeho, co se podle mého

názoru snaží transcendovat spousta lidí.“

„Co je to?“

„Víš, nejde jen o umění a techniku. Mezi rozumem a citem existuje určitý nesoulad. Na technice je špatné, že není nijak napojená na duši a srdce. Proto se technika chová slepě, náhodně páše hnusné věci, a sklízí proto nenávisť. Lidé tomu však nevěnují valnou pozornost, protože se zajímají hlavně o potravu, oblečení a bydlení, což jim technika dává.“

Jakmile se podaří zajistit základní lidské potřeby, všímá si té ošklivosti stále víc lidí, a ti se ptají, jestli musíme kvůli uspokojování materiálních potřeb duchovně a esteticky strádat. V poslední době tahle otázka přerostla téměř do národní krize – vzniklo hnutí proti znečišťování životního prostředí, antitechnicky založené komuny a životní styly a podobné věci.“

DeWeese i Gennie mi rozumějí, nemusím nic dlouze vysvětlovat, proto dodávám: „Ve vzorci svého dosavadního života jsem objevil víru, že krizi zavinila nedostatečnost existujících forem myšlení, které se nedokážou vyrovnat se vzniklou situací. Krizi nelze řešit racionálně, protože právě racionalita je jejím zdrojem. Lidé tenhle problém řeší na osobní úrovni; opouštějí *sucharskou* racionalitu a řídí se pouze pocity. Podobně jako třeba John se Sylvii. A miliony dalších. Já to nepovažuji za perspektivní. Snažím se vysvětlovat, že řešení krize nespočívá v opuštění racionality, ale v rozšíření jejích hranic.“

„Myslím, že ti nerozumím,“ poznamenává Gennie.

„Je to taková svépomocná akce. Dost se podobá problémům sira Isaaca Newtona, když chtěl vyřešit míru momentální změny. Uvažovat o něčem, co se mění v nulovém čase, se v jeho době považovalo za nerozumné. Přesto je z matematického hlediska nutné pracovat s nulovými kvantitami, například s body v prostoru a čase, které nikdo za nerozumné nepovažoval, i když je to vlastně totéž. Takže Newton nakonec řekl: „Budeme předpokládat, že existuje něco jako momentální změna, a podíváme se, jestli v různých aplikacích dokážeme najít způsob, jak ji určit.“ Výsledkem tohoto předpokladu je odvětví matematiky známé jako integrální a diferenciální počet, který dnes používá každý inženýr. Newton *vymyslel* novou formu rozumu. Rozšířil hranice rozumu, aby dokázal zacházet s infinitezimálními změnami, a já se domnívám, že v dnešní době potřebujeme podobné rozšíření rozumu, abychom se vypořádali s ošklivostí techniky. Problém spočívá v tom, že rozšíření racionality musí proběhnout u jejích kořenů, ne u větví, proto není jednoduché to pochopit.“

Žijeme v převratné době a domnívám se, že nejisté a chaotické pocity, které jsou pro ni typické, vyvolávají nedostatečné, zastaralé formy myšlení, které se nedokážou vyrovnat s novými druhy zkušenosti. Slyšel jsem někde, že člověk se může něco naučit jedině ze slepých uliček, když už nemůže rozšiřovat známé obory, musí se zastavit a chvíli se nechat laterálně unášet, dokud nepřijde na to, jak rozšířit jejich kořeny. Určitě jste to taky slyšeli. Myslím si, že stejná myšlenka platí i o civilizacích, také potřebují rozšiřovat

své kořeny.

Když se ohlédneme na poslední tři tisíce let, vidíme jen přehledné vzorce a řetězení příčin a následků a ve srovnání s nimi vypadá přítomnost tak, jak vypadá. Když se ale zahloubáte do dobových pramenů, do písemností dané éry, zjistíte, že tehdejší lidé si příčiny, které my dnes vidíme tak jasně, vůbec neuvědomovali. V obdobích rozšiřování kořenů se věci vždy jeví jako zmatené, obrácené vzhůru nohama a nesmyslné jako dnešní svět. Říká se, že celá renesance vznikla jako reakce na chaotický pocit vyvolaný Kolumbovým objevením Ameriky. Lidmi to prý otřásl. Chaotičnost té doby se projevuje v nejrůznějších podobách. Starý a Nový zákon popisují Zemi jako placku, nenajdete v nich nic, co by lidi na takové změny připravilo. Přesto však lidé nemohli nově získané poznatky popřít. Mohli se s nimi vypořádat pouze tak, že se jim přizpůsobili, opustili středověký pohled na svět a vstoupili do nové éry rozmachu rozumu.

Kolumbus je tak stereotypní příklad, že si ho ani nedokážeme představit jako živou lidskou bytost. Když však zapomenete na své současné vědomosti o následcích jeho plavby, vcítíte se do jeho doby, představíte si důsledky jeho cesty a vžijete se do jeho situace, zjistíte, že lety na Měsíc jsou ve srovnání s jeho plavbou pouhým čajovým dýchánkem. Lety na Měsíc nerozšířily kořeny myšlení. Nemáme důvod pochybovat, že existující formy myšlení se s nimi dokážou vypořádat. Pouze pokračují v tom, co udělal Kolumbus. Opravdu nová cesta, kterou bychom mohli srovnat s Kolumbovými plavbami, by musela mířit úplně jinam.“

„A kam?“

„Mimo rozum. Dnešní podoba rozumu se podobá ploché Zemi středověku. Pokud zajdeš až na jeho okraj, spadneš do propasti, do šílenství. Toho se každý bojí. Domnívám se, že lidský strach z šílenství lze srovnat se strachem středověkého člověka, že by mohl přes okraj Země spadnout do pekla. Nebo by se dal srovnat se strachem z kacífů.“

Naše stará, plochá matička Země konvenčního rozumu bohužel čím dál hůř zpracovává naše zážitky a zkušenosti, a šíří tím pocity o převrácenosti a chaotičnosti naší doby. Čím dál víc lidí se proto vyžívá v iracionálních oblastech myšlení – v okultismu, mysticismu, změnách psychiky, které vyvolávají drogy, a podobně, protože cítí, že klasický rozum nedokáže jejich skutečné zážitky zpracovat.“

„Nevím, jestli jsem dobře pochopil tvůj pojem *klasický rozum*.“

„Myslím tím analytický rozum, dialektický rozum. Rozum, který se na univerzitách obvykle považuje za veškeré chápání. Ty jsi mu vlastně nikdy *nemusel* rozumět. Klasický rozum byl pro abstraktní umění vždycky k ničemu. Abstraktní umění chápu jako jednu z klíčových zkušeností. Někteří tohle umění stále zavrhují, protože mu *nerozumí*. Jenže chyba není v umění, ale v *rozumění*, v klasickém rozumu, který nedokáže abstraktní umění pochopit. Lidé hledají další možnosti růstu větví rozumu, které by jim umožnily vstřebat modernější projevy umění, jenže odpověď nenajdou ve větvích, ale v

kořenech rozumu.“

Ozývá se prudký nápor horského větru. „Staří Řekové,“ pokračuju, „kteří vymysleli klasický rozum, ho nepoužívali k předpovídání budoucnosti. Poslouchali vítr a budoucnost předpovídali z jeho poryvů. Zní to šíleně. Jenže proč by měli být šílení lidé, kteří vymysleli rozum?“

DeWeese mrká údivem. „Jak mohli předpovídat budoucnost z větru?“

„Nevím, snad stejně jako malíř, který dokáže předpovědět budoucnost svého obrazu z upřeného pohledu na plátno. Celý náš systém vědění vychází z výsledků starých Řeků. Musíme jen pochopit způsob, jak k těmto výsledkům dospěli.“

Chvilí přemýšlím a pak se ptám: „Když jsem tu byl naposled, mluvil jsem hodně o Chrámu rozumu?“

„Ano, hodně jsi o něm mluvil.“

„A mluvil jsem někdy o člověku, který se jmenoval Faidros?“

„Ne.“

„Kdo to byl?“ ptá se Gennie.

„Byl to jeden starý Řek... rétor..., mistr kompozice své doby. Byl u toho, když rozum vznikal.“

„Nikdy jsi o tom nemluvil, opravdu.“

„Asi to přišlo později. Rétoři ve starém Řecku byli první učitelé v dějinách Západu. Platon je ve svých dílech zneuctil, aby si přihřál svou polívčičku, a protože je známe pouze z Platona, mají dost výjimečné postavení: byli neustále zatracováni, aniž dostali šanci promluvit vlastním hlasem. Chrám rozumu, o němž jsem mluvil, vyrostl na jejich hrobech. A dodneška tkví základy rozumu v jejich hrobech. A když začneš odhalovat základy rozumu, narazíš na duchy.“

Dívám se na hodinky. Jsou dvě hodiny ráno. „Je to dlouhý příběh,“ dodávám.

„Měl bys to všechno sepsat,“ vybízí mě Gennie.

Souhlasně přikyvuju. „Uvažuji o sérii přednášek – esejí – něco na způsob učené rozmluvy. Pracoval jsem na nich cestou sem... asi proto jsem plný elánu, když o tom mluvím. Je toho moc a je to těžké. Jako když člověk putuje pěšky po horách.“

Esej si bohužel vynucuje autoritativní tón, jako kdyby Bůh promlouval k věčnosti, a to mi vadí. Lidé by si měli uvědomit, že esejista je prostě člověk, který mluví za jistých okolností z určitého místa v čase a prostoru. Nic jiného na tom není, přesto se mi zdá, že esej není ta nejlepší forma.“

„I tak bys to měl napsat,“ povzbuzuje mě Gennie. „Nemusíš se snažit, aby to bylo dokonalé.“

„Asi máš pravdu,“ odpovídám.

DeWeese se ptá: „Mají tvoje nové myšlenky nějakou spojitost s tvou tezí o kvalitě?“

„Ano, přímo na ni navazují,“ přisvědčuju.

Najednou jsem si na něco vzpomněl a dívám se na DeWeeseho. „Tys

mi doporučoval, abych toho nechal, vid'?"

„Říkal jsem jen, že v problematice, kterou ses zabýval, dosud nikdo neuspěl.“

„Myslíš si, že by se mi to mohlo podařit?“

„Nevím. Kdo ví?“ Na tváři se mu objevuje ustaraný výraz. „Hodně lidí dnes umí lépe poslouchat než dřív. Zvláště mladí. Ti skutečně poslouchají... a přemýšlejí o tom, co jim člověk říká. A to je rozdíl.“

Vítr ze sněžných polí rozeznívá dům. Hučení sílí a vítr se opírá, jako kdyby chtěl odnést celý dům a nás všechny někam do nicoty a uvést kaňon do původního stavu, jenže dům stojí a poražený vítr umdlévá. Pak se vrací znovu, naráží do domu na vzdálenější straně a zničehonic uštěďuje silný úder naší stěně.

„Poslouchám vítr,“ říkám.

Pak dodávám: „Myslím, že až Sutherlandovi odjedou, zkusím s Chrisem lézt trochu po horách, rád bych se dostal až tam, kde se rodí vítr. Myslím, že je na čase, aby si Chris tuhle krajinu pořádně prohlédl.“

„Můžeš vyrazit od našeho domu,“ radí mi DeWeese, „a pokračovat nahoru kaňonem. Víc než sto dvacet kilometrů široko daleko neexistuje žádná cesta.“

„Takže vyrazíme odtud,“ oznamuju.

Vcházím do svého pokoje a mám radost z těžkého přehozu na posteli. Začíná být dost velká zima, budu ho potřebovat. Rychle se svlékám a zavrtávám se pod přehoz, do tepla, a dlouhou chvíli přemýšlím o sněžných – polích, větrech a o Kryštofu Kolumbovi.

Dva dny s Johnem, Sylvíí a Chrisem bloumáme starým hornickým městem, mluvíme a jezdíme tam a zase zpátky. John a Sylvie se pak musí rozloučit a vydat na zpáteční cestu. Jedeme teď z kaňonu do Bozemanu, naposledy spolu.

John jede před námi, Sylvie se už potřetí otočila, chce vědět, jestli jsme v pořádku. Poslední dva dny toho moc nenamluvila. Včera jsem zachytil její chápavý, skoro bojácný pohled. Dělá si o mě a o Chrise starosti.

V jednom bozemanském baru pijeme poslední pivo a já s Johnem rozebírám podrobnosti zpáteční cesty. Pak pronášíme povinné fráze o tom, jaké to bylo nádherné a že se brzy zase uvidíme, a já jsem najednou strašně smutný, že se tak bavíme – jako nějací náhodní známí.

Sylvie se k nám na ulici otáčí, zastavuje a pak říká: „Všechno bude v pořádku. Nemusím si dělat starosti, že ne?“

„Jasně,“ dodáváme.

Opět má v očích ten vyděšený pohled.

John už nastartoval a čeká na ni. „Věřím ti,“ říkám.

Sylvie se otáčí, nasedá, společně s Johnem pozoruje auta a čeká na okamžik, kdy budou moct vjet na silnici. „Brzy se uvidíme,“ dodávám.

Sylvie k nám obrací oči, tentokrát bez výrazu. John nachází skulinu mezi auty a vjíždí na silnici. Sylvie nám mává, připadám si jako v nějakém filmu. Máváme jí s Chrisem na rozloučenou. Jejich motorka mizí v hustém proudu automobilů z okolních států, dlouho se za nimi dívám.

Otáčím hlavu ke Chrisovi. Dívá se mi do tváře. Mlčí.

Dopoledne trávíme nejprve na lavičce s cedulkou „Pouze pro důchodce“, pak jíme, u benzinové pumpy měníme pneumatiku a výměnu článku v natahovači řetězu svěřujeme mechanikovi. Natahovač se musí trochu upravit, máme několik hodin volno. Pěšky se vracíme na hlavní ulici. Přicházíme ke kostelu a sedáme si na trávník. Chris si lehá na trávu a přikrývá si oči bundou.

„Jsi unavený?“ ptám se

„Ne.“

Vzduch mezi námi a okrajem hor na severu se tetelí žárem. Nějaký hmyz s průsvitnými křídly slétá ze stromu a usazuje se na stéblu trávy vedle Chrisovy boty. Sleduju, jak si tře křídla, a cítím, jak na mě leze lenost. Lehám si a chci usnout, ale nemůžu. Zmoczňuje se mě nepokoj. Vstávám.

„Pojďme se chvíli projít,“ vybízím Chrise.

„A kam?“

„Ke škole.“

„Fajn.“

Kráčíme pod košatými stromy po velmi upravených chodnicích kolem velmi upravených domů. Udivuje mě, kolik míst poznávám. Nečekal jsem to. Faidros chodíval těmito ulicemi mnohokrát. Na přednášky. Připravoval si přednášky jako peripatetici a ulice používal jako akademii.

Ve škole měl učit rétoriku, stylistiku, jeden ze základů vzdělanosti. Ve vyšších ročnících měl učit psaní technické literatury a v prvním ročníku měl učit angličtinu.

„Pamatuješ na tuhle ulici?“ ptám se Chrise.

Rozhlíží se a říká: „Jezdíváme tudy autem, když jsme tě hledali.“ Ukazuje přes ulici. „Pamatuji si na támhleten dům s tou divnou střechou... Kdo tě uviděl první, dostal niklák. Pak jsme zastavili, ty sis sedl na zadní sedadlo a nemluvil jsi s náma.“

„Asi jsem tenkrát hodně přemýšlel.“

„Maminka to taky říkala.“

Hodně přemýšlel. Úvazek ho zmáhal, ale mnohem horší bylo vědomí, že předmět, který měl učit, je určitě ten nejméně přesný, nejméně analytický a rozhodně nejméně přehledný obor v celém Chrámu rozumu. Proto tolik přemýšlel. Pro člověka, kterého odchovala laboratoř a vědecká metoda, je rétorika naprosto beznadějnou arénou. Připomíná obrovské Sargasové moře stagnující logiky.

V úvodních kurzech rétoriky se obvykle čtou kratší eseje nebo povídky, vysvětluje se, jak auto dosáhl jistých efektů, a pak učitel zadá studentům, aby se pokusili o něco podobného, aby zjistil, jestli dokážou takové věci napodobit. Faidros tuhle metodu vyzkoušel mnohokrát, ale nikdy nevedla k žádoucím výsledkům. Studenti ve svém úsilí o vykalkulovanou imitaci málokdy stvořili něco slušného, obvykle se svým vzorům ani nepřiblížili. Častěji se stávalo, že úroveň jejich prací neustále klesala. Snažil se je naučit, aby pravidla sami objevovali, brzy však zjistil, že existuje tolik výjimek a rozporů, podmínek a nejasností, že litoval, že se vůbec o nějaké pravidlo pokoušel.

Nějaký student se obvykle zeptal, jak by se určité pravidlo dalo použít v jistých zvláštních podmínkách. Faidros si pak mohl vybrat: buď se pokusí vymyslet nějaké vyumělkované vysvětlení, nebo se zachová nesobecky a odpoví, co si o tom opravdu myslí. Domníval se, že pravidlo se dodatečně *přilíplo* na určitý esej až po jeho vzniku. Pravidla se obvykle rodila *posthoc*, po vzniku textu, a ne před jeho napsáním. Faidros byl navíc přesvědčen, že všichni spisovatelé, které měli studenti napodobovat, psali bez pravidel, prostě ztvárňovali to, co jim připadalo správné, pak se k textu vrátili, aby zjistili, zda nezměnili názor, a pokud ano, pak dílo přepsali. Samozřejmě že existovali spisovatelé, kteří si všechno předem chladně vykalkulovali, jenže to je na jejich knihách znát. Domníval se, že takové knihy jsou dost ubohé. Měly sice štávu, jak říkala Gertruda Steinová, jenže netekla. Jak můžete učit

něco, co není předem promyšlené? Zdánlivě neřešitelný požadavek. Faidros bral texty, bez přípravy je komentoval a doufal, že si z toho studenti něco odnesou. Výuka ho však vůbec neuspokojovala.

Támhle stojí. Jsem napjatý, žaludek mám jako na vodě, blížíme se ke škole.

„Pamatuješ si támhleten dům?“

„Tam jsi přece učil... proč tam jdeme?“

„Nevím. Chci si školu prohlédnout.“

V budově skoro nikdo není. Proč taky, je přece léto. Nad starými tmavohnědými cihlami se vypínají mohutné, zvláštní štíty. Krásná budova, opravdu. Patří sem. Staré kamenné schodiště vede ke dveřím. Schody ochozené miliony nohou.

„Proč jdeme dovnitř?“

„Psst. Teď buď zticha.“

Otevírám velké těžké dveře a vcházím dovnitř. Vidím další schody, rovněž ochozené, jenže tyhle jsou dřevěné a vržou, voní voskem a smetákem. V půlce schodiště se zastavuju a poslouchám. Nic neslyším.

Chris šeptá: „Proč jsme tady?“

Vrtím hlavou. Slyším, že kolem projelo auto.

Chris šeptá: „Nelíbí se mi tady. Nahání mi to strach.“

„Tak běž ven,“ říkám.

„Tak pojď se mnou.“

„Za chvíli.“

„Ne, teď“ Hledí mi do obličeje a poznává, že chci zůstat. Tváří se tak vyděšeně, že si začínám tu návštěvu rozmyšlet, zničehonic ale strach z jeho obličeje mizí, otáčí se a utíká po schodišti dolů a ven ze dveří.

Velké těžké dveře pod schody se zavírají a já stojím v budově sám. Snažím se zaslechnout nějaký zvuk... Koho?... Faidra?... Poslouchám dlouho...

Když jdu chodbou, prkna zvláštně vržou a vyvolávají ve mně podivnou myšlenku, že jsem Faidros. Na tomhle místě je Faidros skutečný, zatímco já jsem jen duch. Vidím, jak jeho ruka bere za kliku, pomalu ji tiskne a otvírá dveře posluchárny.

Místnost čeká, je stejná jako v mých vzpomínkách, jako kdyby zde byl Faidros naposledy před chvílí. Faidros je tu. Poznává všechno, co vidím kolem sebe. Všechno se zvětšuje a vibruje vzpomínkami.

Dlouhé tmavozelené tabule na obou stranách posluchárny potřebují natřít, stejně jako tehdy. Křída, spíše drobné kousky povalující se v žlábků, čeká na učitele. Okna za tabulí hledí na hory, které zadumaně pozoroval, když studenti psali svoje eseje. Faidros sedával u radiátoru s křídou v ruce a vyhlížel z okna na hory. Občas ho vyrušil student s dotazem: „Musíme...?“ Faidros se vždycky otočil a odpověděl, zažíval tehdy souznění a jednotu se světem, jakou nikdy předtím nepoznal. Bylo to místo, kde ho *přijali* takového, jaký byl. Ne takový, jaký by mohl být nebo měl být, ale takový, jaký byl.

Místo, které ho přijímalo a poslouchalo. Dal mu všechno, co měl. Nebyla to jen jedna posluchárna, bylo to tisíc místností, které se každý den proměňovaly bouřkami, sněhem a tvarem mračen na horách, s každým kurzem, dokonce i s každým studentem. Ani dvě hodiny nebyly stejné a Faidra zajímalo, co mu přinesou další...

Ztratil jsem pojem o čase, když mě vyrušilo vrzání schodů, neustále sílilo a kroky se nakonec zastavily u dveří do téhle posluchárny. Klika se otáčí. Otevírají se dveře. Objevuje se nějaká žena.

Tváří se bojovně, jako kdyby čekala, že tu někoho přistihne. Vypadá asi tak na třicet, není moc hezká. „Myslela jsem, že jsem někoho zahlédla,“ říká. „Myslela jsem...“ Vyvedl jsem ji z míry.

Vchází do třídy a přistupuje ke mně. Pozorně si mě prohlíží. Bojovnost se vytrácí a pomalu se mění na údiv. Žasne.

„Bože,“ říká po chvíli. „To jste vy?“

Nepoznávám ji. Žádné vzpomínky.

Oslovuje mě jménem a já přikyvuju. Ano, jsem to já.

„Takže jste se vrátil.“

Kroutím hlavou. „Jen na pár minut.“

Žena si mě upřeně prohlíží, až mi to není milé. Najednou si to sama uvědomuje a ptá se: „Mohla bych se na chvíli posadit?“ Pokora v hlase naznačuje, že snad patřila mezi jeho studenty.

Sedá si v první lavici. Ruka bez snubního prstenu se chvěje. Jsem skutečný duch.

Žena znejistěla. „Jak dlouho tady zůstanete?... Ne, vlastně jsem se už ptala...“

Skáču jí do řeči: „Bydlím u Boba DeWeeseho, zůstanu pár dní a pak pojedu na Západ. Mám několik dnů volna a řekl jsem si, že se podívám, jak vypadá škola.“

„Aha,“ pokračuje ona, „jsem tak ráda, že jste... hodně se změnila... všichni jsme se změnil... od časů, kdy jste odešel...“

Následuje další zaražená pauza.

„Říkalo se, že jste byl v nemocnici...“

„Ano,“ potvrzuju.

Znovu neví, co by měla říct. Z toho, že se neptá na moje potíže, je jasné, že ví, proč jsem se do nemocnice dostal. Váhá, neví, co by řekla. Začíná to být neúnosné.

„Kde tečí učíte?“ vyhrkne nakonec.

„Vůbec neučím,“ oznamuju. „Pověsil jsem učení na hřebík.“

Dívá se na mě nevěřícně. „Vy jste přestal učit?“ Mračí se a dívá se na mě znovu, jako kdyby si chtěla ověřit, že se nespletla. „To jste přece nemohl udělat.“

„Udělal jsem to.“

Odmítavě vrtí hlavou. „To jste neměl!“ – „Ale ano.“

„Ale proč?“

„Už je to dávno. Dělán teď jiné věci.“

Přemýšlím, kdo by to mohl být. Zmátl jsem ji. „Ale to je...“ Nedokáže větu dokončit. Zkouší to znovu. „To jste se asi...“ Znovu se odmlčuje.

Další slovo mělo podle všeho být „zbláznil“. Včas se ovládla. Něco si uvědomila, kouše se do rtů a bledne. Něco bych řekl, kdybych věděl co, nevím odkud začít.

Právě se chystám říct, že ji neznám, žena však vstává a oznamuje: „Musím už jít.“ Nejspíš poznala, že si na ni nepamatuju.

Odchází ke dveřím, rychle a formálně se loučí, a jakmile zaklapnou dveře, slyším, jak rychle odchází, skoro běží chodbou.

Slyším, jak se zavírají hlavní dveře školy. Posluchárna je tichá jako předtím, zůstala po ní jen zvláštní atmosféra. Úplně se proměnila. Zůstal jen mizející obraz té ženy. To, kvůli čemu jsem přišel, se však vytratilo.

Dobrá, říkám si a vstávám, jsem rád, že jsem tady byl, ale nemyslím, že bych se sem chtěl někdy vracet. Raději budu spravovat motocykly, jeden na mě čeká venku.

Cestou otevírám impulzivně ještě jednu dveře. Z toho, co vidím na stěně, mě mrazí v zádech.

Visí tam obraz. Nepamatuju si na něj, ale teď poznávám, že ho *koupil* on a pověsil ho tam. Najednou si uvědomuju, že to není obraz, ale reprodukce obrazu, kterou si Faidros objednal v New Yorku, a vzpomínám si, jak se DeWeese mračil, když ji spatřil, protože to byla reprodukce a reprodukce nejsou umění, on si však tehdy ten rozdíl neuvědomoval. Byla to reprodukce Feiningerova „Kostela minoritu“ a zapůsobil na něj silně svým tématem. Obraz znázorňoval gotickou katedrálu z napolo abstraktních linií, rovin, barev a stínů, které zřejmě odrážely Faidrovu vizi Chrámu rozumu; proto tam obraz pověsil. Všechno se mi teď vybavuje dost přesně. Tohle byla jeho kancelář. Objev. Tuhle místnost hledám!

Vcházím dovnitř a pohled na reprodukci uvolňuje celou lavinu vzpomínek. Na obraz dopadá světlo z nehezského, úzkého okna na vedlejší stěně, kterým Faidros vyhlížel na údolí a hřeben Madison a sledoval, jak se blíží bouřka; u tohoto okna, při pohledu na zimní krajinu... to všechno začalo, jeho šílenství, tady to bylo! To je to místo!

A tamty dveře vedou do kanceláře Sarah. Sarah! Už to mám! Přicipitala jednu s konvicí v ruce, nakoukla do dveří a řekla: „Doufám, že učíš kvalitu.“ Pronesla to zpěvavým hlasem dámy rok před duchodem, která se chystá zalévat své oblíbené květiny. Tehdy to začalo. Tehdy to začalo krystalizovat.

Zdrojový krystal. Objevuje se další výrazná vzpomínka. Laboratoř. Organická chemie. Pracoval s nějakým vysoce nasyceným roztokem, když se mu stalo něco podobného.

Vysoce nasycený roztok je roztok s posunutým bodem nasycenosti, který určuje, že v roztoku už nelze rozpouštět další množství látky. Bod nasycenosti můžete posunout výš, jestliže roztok zahřejete. Jestliže

rozpuštěte nějakou látku při vyšší teplotě a pak roztok ochladíte, může se stát, že látka nebude krystalizovat, protože její molekuly nevědí jak na to. Potřebují nějaký podnět, zdrojový krystal nebo zrnko prachu nebo třeba jen náhlé poklepnání na stěnu zkumavky.

Faidros se otočil ke kohoutku, chtěl roztok ochladit, jenže jím neotočil. V roztoku se najednou objevila hvězdička krystalizující látky a rychle rostla, až nakonec zaplnila celou zkumavku. *Viděl*, jak roste. To, co byl ještě před chvílí roztok, se stalo tak pevnou hmotou, že Faidros mohl zkumavku obrátit dnem vzhůru a nevytekla by z ní jediná kapka.

Zaslechl Sarah: „Doufám, že učíš kvalitu,“ a během několika měsíců jakoby mávnutím kouzelného proutku vznikla ohromná, složitá a jemně strukturovaná soustava myšlení, jejíž růst mohl sledovat jako kdysi ten krystal ve zkumavce.

Nevím, jak tehdy Faidros na poznámku své kolegyně zareagoval. Nejspíš nijak. Procházela jeho kancelář několikrát denně. Občas se na chvíli zastavila a omlouvala se, že ho vyrušuje, jindy mu sdělila nějakou novinku, patřila prostě k životu ve škole. Vzpomínám si jen, že přišla ještě jednou a ptala se: „*Opravdu* učíš tenhle semestr kvalitu?“, a on jen přikývl, podíval se na ni a odpověděl: „Určitě!“ a Sarah odcupitala do své kanceláře. Připravoval si právě poznámky k přednášce a měl těžkou depresi.

Nejvíce ho deprimovalo to, že jeho text sice patří k nejracionalnějším pojednáním o rétorice, ale nemůže s ním být spokojen. Měl možnost konzultovat se spisovateli, kteří byli členy katedry. Vyptával se, poslouchal je, diskutoval a souhlasil s jejich reakcemi, přesto však nebyl spokojen.

Vystavěl text na předpokladu, že pokud se má rétorika učit na univerzitní úrovni, měla by se učit jakožto odvětví rozumu, a ne jako nějaké záhadami opředené umění. Proto kladl důraz na zvládnutí racionálních základů komunikace. Používal základní logiku, behavioristickou teorii podnět-reakce, a pokračoval poučením jak napsat esej.

První rok byl Faidros s načrtnutou osnovou vcelku spokojen. Po nějaké době zjistil, že něco nehraje, chyba ale nebyla v tom, že aplikoval na rétoriku rozum. Chyba tkvěla v tom, co ho dávno děsilo ve snu – v samotné racionalitě. Poznal, že narazil na stejnou chybu, která ho trápila celá léta a kterou nedokázal vyřešit. Vycítil, že žádný spisovatel se nemůže naučit psát podle paňořského, matematického, objektivního, metodického postupu. Jenže racionalita nic jiného nenabízela a nedalo se s tím nic dělat, pokud člověk nechtěl sklouznout do iracionality. Pokud ho však Chrám rozumu k něčemu zmocňoval, pak to byla povinnost chovat se racionálně. U toho také skončil.

Několik dní nato Sarah znovu cupitala jeho kancelář, zastavila se a řekla: „Jsem moc *ráda*, že tenhle semestr učíš kvalitu. Dneska to skoro nikdo nedělá.“

„No, učím ji,“ odpověděl. „Vycházím z ní.“

„Výborně!“ poznamenala a zmizela.

Faidros se vrátil ke svým poznámkám, ale zanedlouho mu tok myšlenek přerušila vzpomínka na nezvyklou poznámku kolegyně. Co tím proboha Sarah myslela? *Kvalitu*? Samozřejmě že učí kvalitu. Kdo by ji neučil? Pustil se znovu do poznámek.

Kromě toho ho skličovala preskriptivní rétorika, která se sice poněkud přežila, pořád však existovala. Tahle disciplína se šťourala v částicích, slovosledu a podobně. *Správná* výslovnost, *správná* interpunkce, *správná* gramatika. Stovky puntičkářských pravidel pro puntičkáře. Nikdo si to všechno přece nemůže pamatovat a přitom se soustředit na to, o čem psát. Preskriptivní rétorika mu připomínala pravidla slušného stolování, která nevycházejí ze smyslu pro laskavost, slušnost nebo lidskost, ale především z egoistické touhy vypadat jako dámy a pánové. Dámy a pánové mají dobré způsoby a mluví gramaticky správně. Podle toho se člověk zařazuje do vyšší třídy.

Jenže v Montaně to fungovalo jinak. Slušné stolování člověka zařazovalo mezi naduté pitomce z Východu. Katedra angličtiny měla minimální nároky preskriptivně rétorického charakteru, a Faidros, podobně jako ostatní učitelé, obhajoval preskriptivní rétoriku pouze jako „požadavek školy“.

Znovu ho něco vyrušilo. *Kvalita!* Něco ho na tom slovu dráždilo, dokonce hněvalo. Přemýšlel o tom, pak znovu a důkladněji, podíval se z okna a nedokázal myslet na nic jiného. *Kvalita!*

Čtyři hodiny nato stále ještě seděl u okna s nohama opřenýma o římsu a zíral do setmělého nebe. Zazvonil telefon. Volala manželka, bála se, že se mu něco stalo. Uklidnil ji, že za chvíli přijde domů, pak na slib zapomněl a ponořil se znovu do myšlenek. Ve tři hodiny ráno si unaveně přiznal, že nemá ponětí, co vlastně kvalita je, sebral kuffík a šel domů.

Většina lidí by na kvalitu ráda zapomněla nebo ji nechala být, protože v jejím zkoumání nepokročili ani o kousek a měli na práci jiné věci. Faidra však znepokojovala jeho neschopnost naučit někoho něco, v co sám věřil natolik, že si nelámал hlavu s jinými úkoly, a když se ráno probudil, jeho první myšlenka patřila kvalitě. Spal jen tři hodiny, byl hrozně unavený a věděl, že bude muset přednášet, i když nedokončil přípravu. Přišel do posluchárny a na tabuli napsal: „Napište esej o 350 slovech, který odpovídá na otázku: Co je kvalita myšlení a vyjadřování?“ Pak si sedl vedle radiátoru, a zatímco studenti psali, sám přemýšlel o kvalitě.

Na konci hodiny zjistil, že nikdo esej nedokončil, dovolil proto studentům, aby vypracovali zadání doma. Další hodinu měli za dva dny, takže mohl o kvalitě přemýšlet. Všiml si, že někteří studenti se na chodbě tvářili podrážděně nebo vyděšeně. Napadlo ho, že mají asi podobné potíže jako on.

Kvalita... víš, co to je, ale přesto to nevíš. Jenže to je rozporná odpověď. Některé věci jsou lepší než jiné, to znamená, že mají vyšší kvalitu. Když se ale snažíš definovat kvalitu nezávisle na věcech, které ji mají,

všechny pokusy splasknou jako mýdlové bubliny. Není o čem mluvit. Jenže když nedokážeš říct, co je to kvalita, jak můžeš vědět, co to je, nebo že vůbec existuje? Jestliže nikdo neví, co kvalita je, pak z praktického hlediska tahle veličina vůbec neexistuje. Jenže právě z praktického hlediska kvalita existuje. Na čem je například založena klasifikační stupnice? Proč někteří lidé utrácejí za něco celé jmění a jiné věci vyhazují? Zřejmě proto, že některé věci jsou lepší než jiné... jenže co znamená to „lepší“?... Takže se motáš pořád dokola, roztáčíš myšlenková kolečka, jenže bez zápreže. Co je proboha ta kvalita? Co je to?

ČÁST III

16

Dobře jsme se s Chrisem vyspali, ráno jsme pečlivě zabalili ruksaky a už necelou hodinu stoupáme po úbočí hory. Na dně kaňonu převažuje borový les, občas se objevuje osika a keře s širokými listy. Strmé stěny kaňonu se zvedají na obou stranách. Občas nás stezka vede na osvětlenou, travnatou mýtinu u říčky protékající kaňonem, brzy se však vrací do stínu borovic. Stezku pokrývá jemná poduška jehličí. Je tady krásné ticho.

Takovéto hory, poutníky v horské krajině a příhody, které se jim stávají, nenaleznete jen v zenové literatuře, ale v knihách všech důležitých náboženství. Alegorie skutečné hory s horou duchovní, která stojí mezi každým člověkem a jeho cílem, se nabízí sama. Podobně jako ti v údolí za námi žije většina lidí celý svůj život na dohled duchovních hor, ale nikdy se do nich nevydávají, spokojují se s líčením jiných, kteří tam byli, a vyhýbají se útrapám cesty. Někteří putují do hor v doprovodu zkušených vůdců, kteří znají nejlepší a nejméně nebezpečné stezky vedoucí k cíli. Jiní, obvykle nezkušení nedůvěřivci, se pokoušejí hledat vlastní cestu. Jen málokterí dorazí do cíle, občas však díky silné vůli, štěstí a milosti nakonec projdou. Jakmile dorazí na konec, uvědomují si více než kdo jiný, že neexistuje jediná cesta nebo předem stanovený počet cest. Existuje tolik cest, kolik je individuálních duší.

Chtěl bych teď vylíčit Faidrovo zkoumání termínu *kvalita*, zkoumání, které chápal jako stezku mezi duševními horami. Podle nejlepšího vědomí mohu říct, že prošel několika fázemi.

V prvním stadiu se nepokoušel stanovit pevnou, systematickou definici svého tématu. Byla to šťastná, uspokojivá a tvůrčí fáze a trvala většinu doby, kdy učil ve škole v údolí pod námi.

Druhé stadium vzniklo pod tlakem běžné intelektuální kritiky, která si brala na mušku nedostatečnou definici tématu. Během téhle fáze vyslovoval systematické a pevné teze, co je kvalita, a na jejich podporu vypracoval rozsáhlou myšlenkovou hierarchickou strukturu. Musel doslova pohnout nebem a zemí, aby dospěl k systematickému pochopení, a když skončil, myslel si, že vysvětlil existenci a vědomí existence lépe než kdokoli před ním.

Byla to skutečně nová stezka do hor a byla zoufale zapotřebí. Eroze a změny vyvolané vědeckou pravdou během posledních tří set let podemlely a smyly staré známé stezky. První horolezci prošlapali stezky s pevným základem, které byly snadno přístupné, a proto upoutávaly pozornost; jenže

dnes jsou téměř všechny západní stezky uzavřeny, protože jsou dogmatické a nepružné a nedokážou reagovat na změny. Člověk, který pochybuje o doslovném významu Ježíšových nebo Mojžíšových slov, většinou narazí na nepřátelství. Kdyby však dnes Ježíš nebo Mojžíš začali inkognito hlásat své učení tak, jak to činili kdysi, okolí by je pravděpodobně považovalo za duševně choré. Ne snad proto, že by jejich učení nebylo pravdivé nebo že by se moderní společnost mýlila, ale prostě proto, že cesta, kterou se rozhodli ostatním zpřístupnit, ztratila svou závažnost a srozumitelnost. „Nebe nad námi“ ztrácí svůj význam, když se vědomí vesmírného věku zeptá: „A kde je *nad námi*“ To, že staré stezky ztrácejí vinou neměnnosti jazyka svůj každodenní význam a jsou téměř uzavřeny, neznamena, že hora neexistuje. Existuje a bude trvat, dokud bude existovat lidské vědomí.

Faidrovo druhé metafyzické stadium skončilo katastrofou. Než mu na hlavu připojili elektrody, ztratil všechno: peníze, majetek, děti; soud ho dokonce zbavil občanských práv. Zůstal mu jen bláznivý osamělý sen o kvalitě, mapa stezky přes horu, již obětoval všechno, co měl. A když mu nasadili elektrody, ztratil i ten sen.

Nikdy se nedozvím, a ani nikdo jiný, co se tehdy Faidrovi honilo v hlavě. Zůstaly jen trosky: pozůstatky, roztroušené poznámky, které se dají poskládat, ale pořád zůstává spousta bílých míst.

Když jsem poprvé na tyhle pozůstatky narazil, zažíval jsem pocity rolníka nedaleko Atén, kterého příliš neudivuje, když tu a tam vyorá kameny se zvláštními vzory. Věděl jsem, že to jsou zbytky větších, obecnějších vzorů, které existovaly v minulosti; přesahovaly však moje chápání. Nejprve jsem se jim úmyslně vyhýbal, nevěnoval jsem jim pozornost, protože jsem věděl, že tyhle kameny byly příčinou velkých problémů, a měl bych se jim zdaleka vyhnout. Přesto jsem si uvědomoval, že to jsou pozůstatky velké myšlenkové struktury, a neodolal jsem, abych si s ní potajmu nelámal hlavu.

Když jsem později získal větší důvěru ve vlastní imunitu vůči Faidrově trápení, začaly mě ty trosky zajímat pozitivněji a zaznamenával jsem si jednotlivé útržky vzpomínek bez ohledu na formu v pořadí, v němž se mi vybavovaly. Mnohé neuspořádané formulace jsem získal od kamarádů. Mám jich už několik tisíc, a přestože mohu ve své rozpravě využít jen několik, musím přiznat, že z nich vycházím.

Asi jsem se jeho způsobu myšlení dost vzdálil. Když se z útržků, které se zachovaly, pokouším oživit dedukcí celý obraz jeho myšlenek, dopouštím se nutně chyb a nepřesností, a proto vás prosím o shovívavost. V mnoha případech jsou fragmenty vzpomínek dvojnásobné; lze z nich vyvodit několik různých závěrů. Jestliže jsem se někde zmylil, pak chyba nebude ve Faidrově myšlení, ale v mé rekonstrukci. Věřím, že později lze vytvořit přesnější verzi.

Najednou se ozve třepotání křídel a mezi stromy mizí koroptev.

„Viděl jsi ji?“ ptá se Chris.

„Ano,“ odpovídám.

„Co to bylo?“

„Koroptev.“

„Jak jsi to poznal?“

„Při letu se kolébají ze strany na stranu,“ vysvětluju. Nejsem si tím moc jistý, ale zní to přesvědčivě. „Navíc koroptve nikdy nelétají vysoko.“

„Aha,“ odpovídá Chris a pokračujeme v chůzi. Paprsky slunce navozují mezi borovicemi pocit, že jsme v katedrále.

Dnes bych chtěl promluvit o prvním stadiu Faidrovy cesty za kvalitou, nemetafyzickém stadiu; bude to příjemné povídání. Je hezké, když člověk může zahajovat cestu vesele, i když ví, že tak neskončí. S pomocí poznámek k přednáškám z rétoriky se pokusím zrekonstruovat, jak se kvalita stala pracovním pojmem. Faidrovo druhé, metafyzické stadium, bylo nedůležité a spekulativní, ale první stadium, kdy jen učil rétoriku, bylo podle všeho velmi solidní a pragmatické a pravděpodobně si zaslouží, abychom je posuzovali samostatně, nezávisle na druhém stadiu.

Faidros přišel se spoustou novinek. Lámal si hlavu se studenty, kteří neměli co říct. Nejdřív si myslel, že jsou jen líní, později si uvědomil, že je to jinak. Prostě je nic nenapadalo.

Jedna dívka se silnými brýlemi chtěla napsat esej o Spojených státech v rozsahu pěti set slov. Faidros dobře znal pocit tonoucího, který marně hledá stéblo, jehož by se zachytil, a rovnou jí doporučil jí, aby se zaměřila na město Bozeman.

Když měla dívka práci odevzdat, neměla ji hotovou a byla z toho dost nešťastná. Snažila se, seč mohla, ale nic ji nenapadalo.

Faidros o dívce mluvil s jejími dřívějšími učiteli a ti mu jen potvrdili jeho mínění. Byla to velmi vážná, disciplinovaná a pilná dívka, naneštěstí dost hloupá. Neprojevovala sebemenší jiskřičku tvořivosti. Za tlustými skly brýlí na vás hleděly oči šprta. Nesnažila se Faidra podvést; skutečně ji nic nenapadalo a vlastní neschopnost ji skličovala.

Faidra vyvedlo z míry, že ani jeho nic nenapadalo. Nastalo ticho a pak z jeho úst zazněla zvláštní rada: „Zaměřte se pouze na *hlavní ulici* Bozemanu.“ Záblesk intuice.

Dívka pokorně přikývla a odešla. Před začátkem další hodiny přišla málem v slzách, esej jí řádně potrápil. Pořád ji nic nenapadá a nechápe, proč jí Faidros doporučil, aby se zaměřila na pouhou jednu ulici, když ji předtím nenapadlo nic o celém městě.

Faidros zuřil. „Vy se *nedíváte* kolem sebe!“ pravil ostře, vynořila se mu vzpomínka na to, jak ho vyhodili z univerzity, protože ho napadalo *až příliš* mnoho věcí. Každý fakt přece vyvolává *nekonečné množství* hypotéz. Čím víc vidíte, tím víc můžete říct. Jenže ona se nedívá a nechápe to.

Řekl jí podrážděně: „Zaměřte se pouze na průčelí jednoho domu na hlavní ulici Bozemanu. Dívejte se na Operu. Začněte nejvyšší cihlou vlevo.“

Studentka vykulila oči.

Přišla do další hodiny s nejistým pohledem ve tváři a podala mu esej o

pěti tisících slovech na téma „Průčelí Opery na hlavní ulici Bozemanu ve státě Montana“. „Sedla jsem si ke stolu v McDonaldu naproti Opeře,“ vyprávěla, „a začala jsem psát o první cihle, pak o druhé, a u třetí cihly jsem se rozjela, že jsem se nemohla zastavit. Všichni si mysleli, že jsem blázen, dělali si ze mě legraci, ale tady to je. Nechápu to.“

Ani on to nechápal, ale během dlouhých procházek po ulicích o tom přemýšlel a dospěl k závěru, že dívku brzdil stejný blok, který paralyzoval i jeho hned první den učitelské dráhy. Studentka zamrzla a nedokázala o Bozemanu nic napsat, protože se snažila ve svém eseji opakovat věci, které už slyšela, stejně jako se Faidros pokoušel první den opakovat věci, které se předem rozhodl učit. O Bozemanu ji nenapadlo vůbec nic, protože si nemohla vzpomenout na nic, co by stálo za to opakovat. Je zvláštní, že si neuvědomila, že se může dívat a vidět nově svými vlastníma očima a neohlížet se na to, co už bylo napsáno. Když jí Faidros zúžil téma na jedinou cihlu, blok zmizel, protože si uvědomila, že se musí dívat nově a nezprostředkovaně.

Faidros v experimentech pokračoval. V jednom kruhu zadal všem studentům, aby napsali něco o hřbetu svého palce. Všichni se na něj na začátku hodiny zaraženě dívali, ale všichni psali a nikdo si nestěžoval, že ho „nic nenapadá“.

V jiném kruhu změnil téma palce na minci a na konci hodiny dostal od všech studentů dlouhé eseje. V dalších hodinách to bylo stejné. Někteří studenti se ptali: „Máme psát o obou stranách mince?“ Jakmile si zvykli na myšlenku, že se musí dívat vlastníma očima, zjistili, že můžou psát donekonečna. Úkoly v nich probouzely sebedůvěru; i když psali vcelku triviální eseje, byly to skutečně jejich vlastní výtvořky, které nenapodobovaly nic jiného. V hodinách, v nichž použil cvičení s mincí, ztráceli studenti počáteční váhavost a projevovali větší zájem o studium.

Pokusy ho přivedly k závěru, že skutečným zlem je napodobování, a než začne skutečné vyučování rétoriky, je třeba se ho zbavit. Uvědomil si, že napodobování je vynucené z vnějšku. U malých dětí je nenajdete. Nastupuje mnohem později, pravděpodobně jako důsledek působení školy.

Domníval se, že to je pravda, a čím víc o tom přemýšlel, tím pravdivější mu to připadalo. Školy vás učí napodobovat. Jestliže nenapodobíte to, co učitel chce, dostanete špatnou známku. Na univerzitě se pěstovala ušlechtlejší forma, čekalo se od vás, že budete učitele napodobovat tak, abyste ho přesvědčili, že ho ve skutečnosti nenapodobujete, ale přijímáte podstatu jeho výuky a pokračujete ve vlastním duchu. Za to se dávají výborné. Na druhé straně za skutečnou originalitu můžete získat cokoliv – od výborné po nedostatečnou. Klasifikační systém vás vlastně před originalitou skrytě varuje.

Bavil se o tom se sousedem, profesorem psychologie, učitelem s velkou fantazií, který řekl: „Správně. Jakmile zrušíte klasifikaci, dostanete skutečné vzdělání.“

Faidros o tom přemýšlel, a když několik týdnů nato jednu inteligentní studentku nenapadlo žádné téma na semestrální práci, vzpomněl si na radu profesora psychologie a zadal jí klasifikaci. Nejdříve se jí téma nelíbilo, nakonec však souhlasila a začala na něm pracovat.

Za týden se o klasifikaci bavila se všemi spolužáky a za dva týdny přišla s vynikajícím esejem. Studenti, kterým ho přečetla, si nemohli téma rozmyslet dva týdny jako ona, a nápad na zrušení klasifikační stupnice vůbec nepřivítali. Studentku to nijak neodradilo. Mluvila s vervou náboženského zanícence. Prosila ostatní studenty, aby ji *poslouchali*, aby pochopili, že má *pravdu*. „Nečtu to kvůli *profesorovi*,“ prohlásila a mrkla na Faidra. „Čtu to kvůli *vám*.“

Její úpěnlivý tón a téměř náboženské zanícení udělaly na Faidra silný dojem. Zjistil, že podle výsledků přijímacích zkoušek patří dívka do jednoho procenta nejlepších studentů. Další semestr, když vyučoval „Umění psát přesvědčivě“, si zvolil stejné téma jako ukázkou přesvědčivě napsaného eseje, který vypracovával sám, den po dni před zraky studentů a s jejich pomocí.

Použil ukázkou, aby se vyhnul řečnění o kompozičních principech, protože o nich v hloubi duše pochyboval. Cítil, že když předloží studentům svůj vlastní text tak, jak ho napsal, se všemi škrtačními opravami a mazáním, získají poctivější představu o psaní, než kdyby se nimral v práci některého studenta nebo jim předložil hotový text nějakého mistra a vyzýval je k napodobení. Jeho esej se zabýval návrhem na zrušení klasifikace a akademických titulů, a aby studenty zaujal, rozhodl se na jeden semestr zrušit známkování.

Na hřebeni je vidět sníh. Cesta tam zabere několik dnů. Skály pod hřebenem jsou příliš strmé, než aby se dalo jít rovnou vzhůru, v rychlé chůzi nám budou bránit těžké ruksaky a Chris je na horolezecký výstup na laněch příliš mladý. Musíme přejít blízký zalesněný hřeben, sestoupit do jiného kaňonu, dojít až na konec a pak se vydat vzhůru a stoupat na hřeben z druhé strany. Budeme potřebovat tři tvrdé dny, než se dostaneme ke sněhu. Čtyři dny volnějším tempem. Pokud se za devět dní nevrátíme, začne nás DeWeese hledat.

Zastavujeme k odpočinku a opíráme se zády o strom, abychom se pod ruksaky nezhroutili. Pak sahám dozadu, vytahuju mačetu a podávám ji Chrisovi.

„Vidiš támhle ty osiky? Ty rovné? Na okraji?“ Ukazuju na ně. „Usekni je asi třicet centimetrů nad zemí.“

„Proč?“

„Budeme je později potřebovat jako stanové tyče a při stoupání jako hole.“

Chris bere mačetu, zvedá se, jenže pak si znovu sedá. „Usekni je ty,“ říká.

Beru mačetu a jdu useknout hole. Stačí mi jediný máchnutí, drží jen pružná kůra na druhé straně, obracím mačetu a přežávám ji hákem na

horní straně ostří. Nahoře ve skalách jsou hole moc dobré, pomáhají udržet rovnováhu, kromě toho výš rostou jen borovice a ty se na tyče nebo hole moc nehodí. Tohle jsou poslední osiky na naší cestě. Jen mě mrzí, že Chris odmítá pracovat. V horách to nevěští nic dobrého.

Následuje krátký odpočinek a pak znovu vyrážíme. Chvilí nám bude trvat, než si zvykne na takový náklad. Tělo reaguje na nezvyklou zátěž neochotně. S přibývajícimi kilometry si postupně zvykne...

Faidrův argument pro zrušení klasifikace sklídl jednoznačně negativní reakci téměř u všech studentů, protože měli pocit, že se tím zničí celý univerzitní systém. Jedna studentka to vyjádřila zcela upřímně: „Přece nemůžete zlikvidovat klasifikační systém. Proto jsme přece tady.“

Řekla pravdu. Představa, že většina studentů navštěvuje univerzitu kvůli vzdělání a ne kvůli známkám, zavání pokrytectvím, které však dává málokdo najevo. Najdou se studenti, kteří na univerzitu přišli kvůli vzdělání, jenže rutina a mechanická povaha instituce jejich idealistické názory rychle změní.

Demonstrační text tvrdil, že zrušením klasifikace se tohle pokrytectví vymytí. Esej se nezabýval obecnostmi, ale konkrétní dráhou imaginárního studenta, který stejně jako jeho reální kolegové studuje spíš proto, aby získal dobré známky než vědomosti.

Text nastiňoval hypotézu, že takový student přijde na první přednášku, dostane první úkol a spíše ze zvyku jej vypracuje. Stejně se zachová u druhého a třetího zadání. Novost studia však za nějakou dobu vyprchá, a protože akademický život není jeho jediný zájem, vznikne pod tlakem jiných povinností nebo potřeb situace, že student nebude schopen své úkoly plnit.

Kdyby neexistoval klasifikační systém, studenta by za jeho lenošení nestihl trest. Přednášky vycházejí z předpokladu, že student nastudoval, co měl, a pokud některé zameškal, nebude dalším plně rozumět, takže studium pro něj bude ještě těžší než dřív. Jeho zájem o studium se oslabí do té míry, že v něm nebude schopen dále pokračovat. Znovu však nepřijde trest.

Za nějaký čas nebude schopen přednášky sledovat. Nakonec zjistí, že se vlastně neučí, a pod neustálým tlakem mimoškolních povinností přestane studovat. Bude si připadat provinile a přestane na přednášky chodit. Znovu žádný postih.

Co se však stalo? Student, který nemůže svůj neúspěch nikomu zazlívát, přestane chodit do školy. Výborně. Stalo se přesně to, co se stát mělo. Student nepřišel na univerzitu za vzděláním, neměl o studium skutečný zájem. Ušetřil si spoustu peněz a námahy a navíc ho nebude po zbytek života pronásledovat stigma neúspěchů nebo výčitek. Nemusel za sebou pálit mosty.

Největší problém pro studenta byla otrocká mentalita, kterou v něm vypěstovala léta klasifikace, metoda cukru a biče a soumarské myšlení, které tvrdí: „Nebudu pracovat, dokud mě nešlehněš.“ Student bičem nedostal. Nepracoval. A kára civilizace, kterou by měl táhnout dál, bez něj pojede

beztak, snad jen trochu pomaleji.

Je to tragédie, jenom pokud předpokládáte, že káru civilizace, tedy „systém“, táhnou samí soumaři. Tak vypadá běžný, obvyklý pohled na věc, ne však pohled Chrámu rozumu.

Z jeho pohledu neslouží civilizaci, „systému“ či „společnosti“ nejlépe soumaři, ale svobodní lidé. Smyslem zrušení klasifikačního systému není potrestat soumary nebo se jich zbavit, ale vytvořit prostředí, v němž se soumar může změnit na svobodného člověka.

Hypotetický student, pořád ještě soumar, by se nechal chvíli unášet. Získal by pak jiný druh vzdělání, stejně hodnotný jako ten, jehož se vzdal, v nějaké „Škole pro natvrdlé“. Neplýtvat by penězi na to, aby se stal soumarem s vyšším postavením, ale stal by se soumarem s nízkým postavením, například mechanikem. Ve skutečnosti by se jeho *reálné* postavení zvýšilo. Přivodilo by totiž změnu. Možná by to dělal až do konce života. Možná že by našel svou parketu. Jenže na to se nemůžete spoléhat.

Za nějakou dobu, dejme tomu za půl roku, za pět let, by se začala odehrávat jistá změna. Nudná, neměnná práce v dílně začne bývalého studenta unavovat. Jeho tvůrčí inteligence, zadušená záplavou teorie a klasifikace, by se znovu probudila pod náporem dílenské nudy. Tisíce hodin deprimujících mechanických úkonů v něm probudí zájem o konstrukci. Začne sám navrhovat stroje. Řekne si, že by to dokázal líp. Pokusí se upravit několik strojů, povede se mu to a bude chtít zažívat pocit úspěchu častěji, zabrzdí ho však vědomí, že nemá dostatečné teoretické zázemí. Zjistí, že zatímco dříve si připadal jako pitomec, protože se nezajímal o teoretické informace, objeví teď nové odvětví teoretických informací, které bude uznávat, především z oboru strojírenství.

Pak se vrátí do naší školy, která nepoužívá klasifikaci, tentokrát jako zcela jiný člověk. Nebudou ho motivovat známky. Bude ho motivovat vědění. Nebude potřebovat vnější tlak. Motivace bude vycházet z jeho nitra. Stane se svobodným člověkem. Nebude potřebovat přísný dohled, aby pracoval. Naopak, když si bude myslet, že jeho učitelé se flákají, bude honit do práce on je a začne jim klást drzé otázky. On se přece chce něco naučit, platí za to a oni by sebou měli hodit.

Jakmile začne ke studiu přistupovat takto, stane se jeho motivace obrovskou silou a v instituci bez klasifikačního systému se takový student nespokojí s omšelými strojařskými poznatky. Začne se zajímat o fyziku a matematiku, protože je bude potřebovat. Jeho zájem vzbudí i hutnictví a elektroinženýrství. A během intelektuálního zrání, podníceného abstraktním studiem, se takový student pravděpodobně pustí do dalších teoretických oblastí, které nemají přímý vztah ke strojům, ale které se staly součástí novějšího a většího úkolu. Tenhle větší úkol nebude napodobovat vzdělání na dnešních univerzitách, pyšných se výsledky zkoušek a tituly, které mají vzbuzovat zdání, že se něco děje, když se ve skutečnosti neděje vůbec nic. To bude skutečné vzdělání.

Takové myšlenky obsahoval Faidrův text, takhle vypadala jeho nepřilíh populární argumentace, na níž pracoval skoro celý semestr, měnil ji a upravoval, hledal důkazy a bránil. Celý semestr vracel studentům jejich práce s komentáři, ale bez známek, i když si známky zapisoval do deníku.

Jak jsem již řekl, studenti byli zprvu ohromeni. Většina si nejdřív pomyslela, že jejich profesor je pustý idealista, který se domnívá, že zrušením známek je přiměje k vyššímu výkonu, když je přece jasné, že bez biče známek by se namáhal jen pitomec. Mnozí studenti, kteří měli v předchozím semestru výborné, se začali chovat arogantně a pohrdavě, ale díky vypěstované disciplíně vypracovávali úkoly jako dřív. Dvojkaři nevypracovali první zadání nebo odevzdali mizerné práce. Hodně slabších trojkařů přestalo chodit na přednášky. Tehdy se ho jeden učitel zeptal, jak si poradí s jejich reakcí.

„Vydržím čekat déle než oni,“ odpověděl Faidros.

Studenty nejprve zarazilo, že je Faidros netrestá, pak ho začali podezírat z bůhvíčeho. Jiní trousili sarkastické poznámky. Odpovídal jim klidně a mírně a přednášky i řečnická cvičení pokračovaly jako obvykle, jen se neznámkovalo.

Pak začal fungovat očekávaný jev. Během třetího nebo čtvrtého týdne začali být někteří jedničkáři nervózní, odevzdávali vynikající práce, po přednášce zůstávali ve třídě a vyptávali se Faidra, jak si vedou. Dvojkaři a lepší trojkaři si toho všimli a začali odevzdávat lepší práce. Horší trojkaři začali chodit na přednášky, jen aby viděli, co se v nich děje.

Asi v polovině semestru se objevil ještě toužebněji očekávaný jev. Jedničkáři se zbavili nervozity a stali se z nich aktivní účastníci veškerého dění v hodině a chovali se přátelštěji než studenti v hodinách, kde se známkovalo. V tom okamžiku začali dvojkaři a trojkaři panikařit a odevzdávali eseje, které budily dojem úporné práce. Horší trojkaři přinášeli uspokojivé eseje.

V posledních týdnech semestru, kdy studenti obvykle znají známky a v lavicích jen pospávají, se Faidroví studenti činili do té míry, až to vzbuzovalo pozornost ostatních učitelů. Dvojkaři a lepší trojkaři se začali s jedničkáři přátelsky a otevřeně bavit, takže hodiny připomínaly spíš úspěšný večírek než vyučování. Pouze slabí trojkaři seděli přimrazení na židlích a prožívali neskutečnou paniku.

Fenoménu uvolnění a přátelskosti mu vysvětlili později studenti sami: „Sešli jsme se a snažili se najít způsob, jak vyzrát na váš systém. Každý věřil, že shoříte, že se začnete chovat jako dřív a trochu zvolníte. Říkali jsme si, že byste se jinak musel zbláznit!“

Studenti dodali, že jakmile si člověk na systém zvykne, není vůbec špatný, protože probouzí větší zájem o témata, opakovali však, že není lehké si na něj zvyknout.

Na konci semestru zadal Faidros studentům esej hodnotící jím uplatňovaný systém. Nikdo si nebyl jistý, jakou dostane známku. Padesát

čtyři procent studentů bylo proti systému. Sedmatřicet procent ho podporovalo. Devět procent zůstalo neutrální.

Na základě hodnocení jeden člověk-jeden hlas se systém jevil jako nepopulární. Většina studentů chtěla známky. Když však Faidros rozdělil odpovědi podle známek, které si zapisoval celý semestr do deníku (nijak se nelišily od známek z předešlých semestrů a výsledků přijímacích zkoušek), získal úplně jiný obraz. Jedničkáři hlasovali v poměru dva ku jedné ve prospěch systému. Dvojkaři a lepší trojkaři se rozdělili na stejně velké tábory. A horší trojkaři *bez výjimky* systém zavrhovali!

Překvapující výsledky potvrdily Faidrovu hypotézu: chytřejší, vážnější studenti touží po známkách *nejméně*, snad proto, že se zajímají o studované téma, zatímco hloupí nebo líní studenti touží po známkách *nejvíc*, snad proto, že podle známek poznají, jestli procházejí.

Jak říkal DeWeese, odtud rovnou na jih můžete jít sto dvacet kilometrů samým lesem a sněhem a nenarazit na jedinou cestu, i když na východ i na západ cesty vedou. Rozhodl jsem se, že pokud se druhý den věci nebudou vyvíjet podle mých představ, vyrazíme směrem k cestě, po níž se budeme moct rychle dostat zpátky. Chris to neví, nechci zranit jeho smysl pro dobrodružství, který si vypěstoval na skautském táboře. Po mnoha výletech do horské krajiny člověk rychle ztratí smysl pro dobrodružství a začne si všimát důležitějších věcí, jako je například omezení rizika na minimum. Tahle krajina je totiž nebezpečná. Stačí udělat jeden chybný krok, podvrtnout si kotník, a poznáte, jak daleko od civilizace vlastně jste.

Tak daleko jako my do tohoto kaňonu chodí málokdo. Po další hodině chůze se nám začíná stezka ztrácet pod nohama.

Jak jsem vyčetl z poznámek, Faidros tvrdil, že zrušení klasifikace je dobré, nesnažil se však dodat svému zjištění vědeckou hodnotu. Skutečné pokusy se provádějí tak, že kromě jediné podmínky se snažíte udržovat všechny ostatní stejné a sledujete, jaké výsledky její proměny přinášejí. V hodině je něco takového pochopitelně nemožné. Vědomosti studentů, jejich postoje a přístup učitele se mění pod tlakem nejrůznějších příčin, které se nedají nijak naprogramovat, ani předem poznat. Sám pozorovatel by se stal jednou z příčin a nedokázal by posoudit důsledky své přítomnosti, aniž by přitom měnil její povahu. Proto se z toho Faidros nepokoušel vyvozovat žádné přesné závěry, prostě pokračoval a dělal, co se mu líbilo.

Faidros přešel od inovací ve výuce ke zkoumání kvality kvůli podezřelému charakteru známkování, která vyšla najevo, když zrušil klasifikaci. Znamky totiž dokážou zakrýt neschopnost vyučovat. Špatný učitel může strávit s třídou celý semestr, aniž by studenty něco naučil. Znamky získá z nepodstatných testů a vzbudí tím dojem, že někteří žáci se něco naučili a jiní ne. Jestliže však zrušíte klasifikaci, budou si studenti každý den klást otázku, co se *vlastně* učí. Ve vzduchu se začnou hrozivě vznášet otázky typu: „Čemu se učíme? Jaký je cíl výuky? Jak přispívají přednášky a úkoly ke splnění tohoto cíle?“ Zrušení klasifikace může odhalit ohromné a děsivé

vakuum.

O co se Faidros pokoušel? Otázka, kterou zpočátku považoval za opodstatněnou, začínala ztrácet smysl. Chtěl, aby se jeho studenti stali tvořivějšími a sami rozhodovali o kvalitě esejů, nechtěl, aby se ho na to pořád ptali. Zrušení klasifikace je mělo přinutit k pohledu do vlastního nitra, protože jedině tam mohli najít správnou odpověď; to byl skutečný záměr jeho činu.

To ale teď ztrácí smysl. Pokud už studenti vědí, co je dobré a co je špatné, není důvod, proč by měli dál studovat, to za prvé. To, že chodili do školy, zase znamená, že nevědí, co je dobré a co je špatné. V tom spočívá náplň jeho učitelské práce – říct jim, co je dobré a co je špatné. Celá představa o individuální tvořivosti a jejím vyjádření se v podstatě protíví myšlence, na níž je univerzita založena.

Mnozí studenti se po zrušení klasifikace ocitli v kafkovské situaci; uvědomovali si, že za případný neúspěch budou potrestáni, jenže nikdo jim neřekl, co mají dělat, aby uspěli. Nahlédli do svého nitra a neviděli tam nic, pak se podívali na Faidra a znovu nespátřili nic, takže bezmocně seděli v lavicích a nevěděli, co mají dělat. Poznané vakuum je ničilo. Jedna dívka se nervově zhroutila. Nemůžete zrušit klasifikaci, vysedávat ve třídě a vytvářet bezcílnou prázdnotu. Musíte studentům stanovit cíl, kterého mají dosáhnout a který tu prázdnotu zaplní. To Faidros nedělal.

Nemohl. Nenapadalo ho, jak by mohl studentům sdělit, k čemu by měla jejich práce směřovat, aniž by znovu zaujal pozici autoritářského, didaktického učitele. Jenže jak se dá na tabuli zachytit ten záhadný, niterný cíl každého tvořivého člověka?

Příští semestr od nápadu upustil a vrátil se k pravidelnému známkování. Byl zmatený, otřesený a cítil, že má sice pravdu, ale kdovíproč se všechno nějak pokazilo. Když se v hodině objevila spontánnost, individualita a skutečně originální práce, nebyla obvykle výsledkem jeho výuky, ale vzdoru vůči ní. Zdálo se, že to má logiku. Přemýšlel, že nechá učení plavat. Nechtěl učit nenávislné studenty tupé, konformní věci.

Doslechl se, že Reed College v Oregonu zrušila klasifikaci po celou dobu studia až k závěrečným zkouškám, zajel tam během letních prázdnin, ale řekli mu, že škola není v názoru na zrušení klasifikace jednotná a že nikdo není z nového systému nadšený. Konec léta prožíval ve znamení deprese a lenosti. Tábořil s manželkou v těchto horách. Ptala se ho, proč tak často mlčí, nedokázal jí na to odpovědět. Nemohl dál. Čekal. Čekal na chybějící zdrojový krystal myšlení, který by náhle nastartoval krystalizaci všeho.

Chris nevypadá dobře. Chvilí šel dost daleko přede mnou, teď však sedí pod stromem a odpočívá. Nedívá se na mě: je mi jasné, že není v pořádku.

Sedám si k němu, tváří se odtažitě. Má zarudlé tváře, vidím, že je unavený. Sedíme a posloucháme vítr ve větvích borovic.

Vím, že se nakonec zvedne a půjde dál, jenže on to ještě neví a bojí se jediné možnosti: že na horu nedokáže vylézt. Vzpomínám si, co Faidros napsal o těchto horách, a opakuju to Chrisovi.

„Před lety,“ vyprávím, „jsme s maminkou vystoupili až k hranici stromů, kousek odtud. Utábořili jsme se u jezírka, na jeho opačné straně byl močál.“

Nedívá se na mě, ale poslouchá.

„Když se rozednívalo, slyšeli jsme padat kamení a mysleli si, že to je nějaké zvíře, i když zvířata většinou chodí opatrně a tiše. Pak se z močálu ozvalo čvachtání, a to nás okamžitě probudilo. Pomalu jsem vylezl ze spacáku, vytáhl z bundy revolver a přitiskl se ke stromu.“

Podářilo se mi Chrise odpoutat od jeho problémů.

„Ozvalo se další cáknutí,“ pokračuju. „Nejdřív jsem si myslel, že by to mohli být turisté na koních, jenže tak brzy? A znovu to cáklo! A hlasitě pláclo. To není kůň. A další plácnutí! Pak jsem v našedlém světle rozeznal v močále zvíře, které se hrnulo rovnou na mě. Byl to ten největší los, jakého jsem kdy viděl. Měl obrovské lopaty, dlouhé jak dospělý chlap. Hned po grizzlym je los nejnebezpečnější zvíře v horách. Někdo říká, že los je nejhorší.“

Chrisovi se rozzářily oči.

„CÁK, PLÁC! Natáhl jsem kohoutek revolveru a říkal si, že osmatřicítka na losa nemusí stačit. Přibližoval se. Poznal jsem, že MĚ NEVIDÍ! PLÁC! CÁK! Hrozný obr! PLÁC! CÁK! Byl ode mě jen deset metrů! Vstal jsem a zamířil. CÁK!... PLÁC! Zastavil se. Byl ode mě JEN TŘI METRY! a díval se mi do očí... skoro jsem mu zabořil mušku mezi světla. Nehýbal jsem se. Los stál jak přibitý.“

„A co se stalo pak?“ vyptává se Chris.

„Počkej, nejdřív si uříznu kousek sýra.“

Vytáhl jsem lovecký tesák a odchlipuju obal, abych mohl sýr lépe uříznout. Podávám skrojek Chrisovi.

Bere si ho a opakuje: „A co se stalo pak?“

Mlčím, dokud si neukousne. „Ten los se na mě díval snad pět vteřin. Pak se podíval na maminku. Pak znovu na mě a na revolver, který měl kousek od obrovského, kulatého nosu. Pak se usmál a pomalu šel pryč.“

„Aha,“ ujelo Chrisovi. Zklamal jsem ho.

„Když se los ocitne někomu tváří v tvář, jak se to stalo mně, zaútočí,“ pokračuju „jenže tenhle kus si asi řekl, že je hezké ráno a že jsme byli u jezírka první, a tak nebude dělat potíže. A pak se usmál.“

„Copak se losi usmívají?“

„Ne, ale ten můj se usmál.“

Odkládám sýr a dodávám: „Když jsme se vydali na túru dolů po úbočí, přeskakovali jsme z balvanu na balvan, když zničehonic jeden velký hnědý balvan vyskočil do vzduchu a utekl do lesa. Byl to stejný los... Myslím, že musel být pěkně otrávený.“

Pomáhám Chrisovi na nohy. „Šel jsi trochu moc rychle,“ vysvětluju. „Úbočí je strmější než dřív, musíme zpomalit. Pokud se budeš moc hnát, nebudou ti stačit plíce, dostaneš závrať, ztratíš kuráž a řekneš si, že to nezvládneš. Raději jdi chvíli pomaleji.“

„Půjdu za tebou,“ říká.

„Fajn.“

Odcházíme od říčky, kterou jsme kopírovali, a míříme stěnou kaňonu vzhůru. Volím pokud možno nejmírnější úhel.

Hory by se měly zlézat s nejmenším úsilím a bez touhy. Rychlost by měla vyplývat z vaší náтуры. Pokud začne být někdo neklidný, ať zrychlí. Pokud se zadýcháte, zvolněte. Člověk šplhá na hory ve stavu balancujícím mezi neklidem a vyčerpáním. Pokud nebudete myslet na to, co bude, až dosáhnete vrcholu, každý další krok nebude pouhým prostředkem k cíli, ale jedinečnou událostí. *Tenhle* list má zubaté okraje. *Tenhle* kámen je asi vyviklaný. *Odtud* není sníh vidět, i když je blíž. Takových věcí byste si měli všimát v každém případě. Žít pouze pro nějaký budoucí cíl je povrchní. Život se drží na úbočí hory, ne na vrcholu. Tady má všechno své kořeny.

Samozřejmě že bez vrcholu není ani úbočí. Vrchol *definuje* úbočí. Proto jdeme vzhůru... máme před sebou dlouhou cestu... nemusíme spěchat... krok za krokem... s krátkou rozpravou k pobavení... Úvahy jsou o tolik zajímavější než televize, je škoda, že víc lidí nepřepíná na svůj niterný program. Nejspíš si myslí, že to, co by zaslechli a spatřili, by nebylo zajímavé, jenže to není pravda.

Objevuje se velký fragment vzpomínek, který zachycuje Faidrovu první studenty, když jim zadal úkol napsat esej na téma: „Co znamená kvalita v myšlení a vyjadřování?“ Atmosféra byla výbušná. Zdálo se, že téměř všechny otázky znepokojila a rozčílila stejně jako Faidra.

„Odkud máme vědět, co je to kvalita?“ ptali se. „Kdo by nám to měl říct, když ne vy!“

Faidros odpovídal, že ani on to neví, ale že by to moc rád zjistil. Zadal jim esej v naději, že někoho napadne dobrá odpověď.

Rozdmýchal tím jen jejich nespokojenost. Posluchárna zahučela. Než se atmosféra stačila uklidnit, strčil do místnosti hlavu jiný učitel, který chtěl vědět, co se děje.

„Všechno v pořádku,“ poznamenal Faidros. „Narazili jsme na důležitý problém a studenti se nemůžou vzpamatovat z šoku.“ Někteří studenti se zatvářili udiveně a hluk pomalu utíchal.

Faidros toho využil a krátce se vrátil k oblíbenému tématu „Zkáza a úpadek Chrámu rozumu“. Zkáza je podle něho přímo úměrná údivu studentů nad tím, že se někdo snaží *použít* jejich mozky k hledání pravdy. Studenti si totiž myslí, že hledání pravdy je jen *naoko*, že se jen *napodobuje*. Skutečné *hledání* pravdy chápou jako nepřiměřený úkol.

Faidros prohlásil, že opravdu chce vědět, o čem přemýšlejí, ne snad proto, aby mohl jejich myšlenky oznámkovat, ale protože to prostě chce vědět.

Tvářili se zaraženě.

„Seděl jsem nad tím celou noc,“ ozval se jeden student.

„Málem jsem se z toho rozbrečela, úplně jsem z toho šlela,“ navázala dívka u okna.

„Měl jste nás varovat,“ dodal třetí student.

„Jak bych vás mohl varovat,“ protestoval Faidros, „když jsem nevěděl, jak budete na zadání reagovat?“

Někteří studenti zvedli hlavu a začalo jim svítat. On si s nimi nehraje. Opravdu to chce vědět.

To je ale zvláštní člověk.

Někdo se pak zeptal: „A co si o tom myslíte vy?“

„Nevím,“ odpověděl.

„Dobře, ale co si o tom myslíte doopravdy?“

Faidros se odmlčel a pak řekl: „Myslím, že existuje něco jako kvalita, jakmile se ji ale pokusíte definovat, něco se pokazí. Nejde to.“

Ozvalo se souhlasné mručení.

Pokračoval: „Nevím, proč to tak je, ale říkal jsem si, že bych mohl získat inspiraci z vašich prací. Nevím.“

Třída se tentokrát nebouřila.

Další hodiny proběhly podle víceméně stejného scénáře, řada studentů se ale ochotně přihlásila s odpovědí, což Faidrovi prozradilo, že se o první hodině bavili s kolegy u oběda.

Několik dnů nato vypracoval vlastní definici a napsal ji pro další pokolení na tabuli. Definice zněla: „Kvalita je charakteristika myšlení a vyjadřování a nepoznáváme ji pomocí myšlenkového pochodu. Kvalitu nelze definovat, protože definice jsou produktem přesného, formálního myšlení.“

Jeho „definice“ vlastně zahrnovala definice jako takové, to však studenty nezaujalo. Neměli dostatečné vzdělání, které by jim napovědělo, že jeho výrok je z formálního hlediska naprosto iracionální. Jestliže nemůžete něco definovat, pak nemůžete formálním, racionálním způsobem zjistit, že to existuje, ani nemůžete nikomu jinému sdělit, co to je. Mezi neschopností něco definovat a hloupostí vlastně není formální rozdíl. Když tvrdím: „Kvalitu nelze definovat,“ ve skutečnosti říkám: „Ve věci kvality jsem hlupák.“

Studenti to naštěstí nevěděli. Kdyby se ozvali s podobnými námitkami, nedokázal by na ně odpovědět.

Pod definici pak Faidros napsal: „Přestože kvalitu nelze definovat, *víte, co to kvalita je!*“ a bouře začala nanovo.

„Ale ne, nevíme!“

„Ale ano, víte!“

„Ne, nevíme!“

„Ale ano, víte!“ tvrdil Faidros a na připraveném materiálu jim to dokázal.

Vzal dvě studentské práce. První text byl chaotický, nesouvislý, obsahoval sice zajímavé myšlenky, které však do ničeho neústily. Druhý skvělý esej napsal student, který sám nechápal, jak to dokázal. Faidros přečetl obě práce, pak se zeptal, kdo si myslí, že první práce je lepší. Zvedly se dvě ruce. Pak se zeptal, komu se líbila druhá práce. Zvedlo se dvacet osm rukou.

„To,“ vysvětloval Faidros, „co velkou většinu donutilo zvednout ruku pro druhý esej, je to, čemu říkám kvalita. Takže víte, co je kvalita.“

Následovalo dlouhé, zamyšlené ticho, které Faidros nijak nepřerušoval.

Z intelektuálního hlediska to bylo dost divoké, uvědomoval si to velmi dobře. Vlastně už neučí, ale indoktrinuje studenty. Vytyčil imaginární pojem, definoval ho tak, že není schopen definice, přes jejich protesty studentům dokázal, že vědí, o co jde, a demonstroval to způsobem, který je logicky nejasný, stejně jako sám pojem. Prošlo mu to, protože k logickému popření jeho pojmu by studenti potřebovali logiku a talent, které u nich nemohl předpokládat. V dalších hodinách je žádal, aby se pokusili jeho termín popřít, ale nikdo se neozval. Proto se rozhodl pro další improvizaci.

Aby v nich posílil představu, že už beztak vědí, co je to kvalita, vymyslel následující postup: přečetl v hodině čtyři studentské práce a chtěl, aby je seřadili podle kvality a pořadí napsali na kousek papíru. Sám udělal totéž. Sebral papírky, seřadil je na tabuli a na základě pořadí dospěl k průměrnému hodnocení každé práce. Potom předložil vlastní pořadí, které se téměř vždy blížilo nebo dokonce shodovalo s tím, jak práce v průměru hodnotili posluchači. Rozdílly byly obvykle pouze tam, kde dvě práce měly velmi podobnou kvalitu.

Nejprve studenty hodnotící cvičení bavila, ale časem je začala nudit. Bylo jasné, co Faidros mínil kvalitou. Samozřejmě že věděli, co to je, a tak je předčítání esejů přestalo bavit. Jejich otázka teď zněla: „Fajn, víme, co je to kvalita. Jenže jak ji získáme?“

Teprve teď přijali s porozuměním standardní rétorické texty. Jejich principy už necháпали jako pravidla, proti nimž je třeba se bouřit, necháпали je jako ultimáta, ale jako techniky a triky, s jejichž pomocí lze získat to, o co jde, co existuje nezávisle na technikách – kvalitu. To, co se původně jevilo jako kacířství vůči tradiční rétorice, se změnilo na nádherný úvod do tohoto oboru.

Faidros vytyčil jednotu, živost, přesvědčivost, střídmost, citlivost,

jasnost, důraznost, plynulost, napětí, jiskrnost, přesnost, úměrnost, hloubku a další vlastnosti jako prvky kvality; snažil se je definovat co nejméně a jejich existenci ilustroval čtením různých prací v hodině. Ukázal jim, že například jednotu a soudržnost příběhu lze vylepšit technikou, které se říká syžet. Přesvědčivost argumentace lze zvýšit technikou, které se říká poznámky pod čarou, zdroj přesvědčivých důkazů. Syžet a poznámky pod čarou jsou standardní záležitosti, vyučují se ve všech kurzech slohu už v prvním ročníku, studenti však teprve teď pochopili jejich smysl, který spočívá ve zvýšení kvality textu. Pokud někdo přinesl práci se spoustou nejasných odkazů nebo se zmateným syžetem, prozradil na sebe, že zadání považuje za čistě rutinní záležitost, a Faidros mu mohl říct, že jeho esej sice splňuje požadavky klasifikační stupnice, rozhodně však nespĺňuje cíl kvality, a tudíž je bezcenný.

Faidros také nyní mohl odpovědět na věčnou otázku studentů: „Jak to mám udělat?“, která ho dříve deprimovala do té míry, že uvažoval o konci své učitelské dráhy, slovy: „Nezáleží na tom, jak to děláte. Jen aby práce byla dobrá.“ Váhavý student se ho v hodině mohl zeptat: „Jenže jak poznáme, co je dobré?“, než však stačil otázku vypustit z úst, uvědomil si, že odpověď zná. Jeho kolega mu většinou odpověděl: „Kvalitu prostě vidíš.“ Pokud by tvrdil, že nevidí, dostal by odpověď: „Ale ano, vidíš. Profesor to přece dokázal.“ Faidrovi se podařilo studenta donutit k vlastním úsudkům o kvalitě. Nic jiného ho také nemohlo naučit psát.

Až do téhle chvíle Faidra nutil akademický systém říkat to, co systém chtěl, i když Faidros si uvědomoval, že tím studenty nutí ke konformitě s umělými formami, které ničí lidskou tvořivost. Studenti, kteří se jeho pravidly řídili, nebyli schopni tvořivosti a nedokázali napsat esej, který by odrážel jejich vlastní osobní pohled na to, co považují za dobré.

Teď to skončilo. Převrácením základního pravidla, že všechno, co se má učit, musí mít nejprve jasnou definici, objevil Faidros východisko z neudržitelné situace. Nemluvil o zásadách, o pravidlech dobrého psaní nebo teorii – mluvil o tom, co je velmi reálné, co se nedá popřít. Vakuum, které vzniklo zrušením klasifikace, se zaplnilo pozitivním cílem kvality a všechno drželo pohromadě. Studenti přicházeli s ušaslým výrazem do jeho kanceláře a říkali: „Angličtinu jsem nenáviděl. Teď na ní makám víc než na všem ostatním.“ A nebyl to jen jeden nebo dva studenti. Přicházela jich spousta. Celý pojem kvality byl krásný. Fungoval. Na tabuli se konečně objevil onen záhadný, individuální, niterný cíl každého tvořivého člověka.

Otáčím se ke Chrisovi. Má unavenou tvář.

Ptám se: „Jak je ti?“

„Fajn,“ říká, ale nezní to příliš přesvědčivě.

„Můžeme se tady někde zastavit a utábořit,“ navrhuju.

Vrhá na mě hněvivý pohled, raději to dál nerozvádím. Za chvíli mě dohání a snaží se mě předejít. S ohromným úsilím se dere vpřed. Pokračujeme ve výstupu.

Faidros se dostal s pojmem kvality tak daleko, protože si řekl, že se nebude zabývat ničím jiným než okamžitými zkušenostmi v posluchárně. Cromwellův výrok: „Nikdo nedojde tak vysoko jako ten, kdo neví, kam kráčí,“ na něj přesně seděl. Nevěděl, kam jde. Věděl jen, že to funguje.

Občas se zamýšlel, *proč to funguje, zvláště když věděl, že je to iracionální*. Proč iracionální metoda funguje a racionální metoda zabředává v bažinách? Narůstalo v něm intuitivní přesvědčení, že nenarazil jen na nějaký drobný trik. Má to hluboké kořeny. Jak daleko sahají, to netušil.

Byl to začátek krystalizace, o níž jsem mluvil dříve. Kolegové se tehdy divili: Proč ho tak posedla kvalita? Viděli pouze to slovo a jeho rétorický kontext. Neviděli Faidrovo předchozí zoufalství z abstraktních otázek o existenci, které s neúspěchem opustil.

Kdyby se ho někdo tenkrát zeptal: „Co je to kvalita?“, nepovažoval by tu otázku za nijak výjimečnou. Protože si ji však kladl sám a protože byla spojena s jeho minulostí, její ozvěny se šířily jako rádiové vlny do všech směrů současně, ne hierarchicky, ale soustředně. Ve středu těch vln stál jejich zdroj, kvalita. Faidros sledoval, jak se myšlenky rozlévají, a zřejmě očekával, že narazí na břeh již existujících myšlenkových struktur a spojí se dohromady. Pokud se však nějaké pobřeží vůbec objevilo, pak snad až na konci. Faidros viděl jen neustále se rozšiřující vlny krystalizace. Pokusím se tedy o co nejlepší popis téhle krystalizace, vlastně druhého stadia Faidrova zkoumání kvality.

Vidím, jak Chrisovy pohyby těžknou únavou a hněvem. Začíná zakopávat a nechává se šlehat větvemi, místo aby je ohýbal do stran.

Je mi to líto. Vínu bych snad mohl přičíst skautskému táboru, kde strávil dva týdny před naší cestou. Podle toho, co říkal, vedení tábora udělalo z tábornických zážitků prvořadou záležitost každého kluka. Vtloukali jim do hlavy, že tím dokazují svoje mužství. Chrise začlenili do skupiny začátečnicků a vedoucí chlapcům naznačovali, že být začátečníkem není důstojné... že je to něco jako prvotní hřích. Chris musel dokazovat svoje schopnosti dlouhou sérií výkonů – plaváním, vázáním uzlů..., mluvil asi o deseti dalších, ostatní jsem už zapomněl.

Chlapci se zúčastnili života v táboře s větším nadšením a lépe spolupracovali, když měli dokazovat svou vlastní hodnotu, tím jsem si jist, z hlediska následků je však taková motivace destruktivní. Každé úsilí, jehož cílem je oslava vlastní osoby, je předem odsouzeno ke krachu. Teď za to platíme. Pokud se pokoušíte zdolat horu, abyste dokázali, jací jste skvělí, skoro nikdy se vám to nepovede. A pokud to dokážete, bude vaše vítězství dunět prázdnotou. Abyste si pocit vítězství udrželi, museli byste dokazovat své kvality pořád dokola, odsoudili byste se k nekonečnému naplňování téhle falešné představy a sužoval by vás strach, že tahle představa nemusí být pravdivá a že se na to přijde. To není správná cesta.

Faidros napsal z Indie dopis o pouti na svatou horu Kailas, z níž vyvěrá Ganga a kde je sídlo Šivy. Hora leží vysoko v Himálaji. Faidros tam putoval v

doprovodu jednoho svatého muže a jeho následovníků.

K hoře nedorazil. Třetí den pouť vzdal a procesí pokračovalo bez něj. V dopise stojí, že měl fyzickou sílu, ale nestačila mu. Měl i intelektuální motivaci, jenže ani ta nestačila. Nemyslel si, že k pouti přistupoval arogantně; doufal, že rozšíří *jeho* zážitky, že díky ní *pro sebe* získá vědění. Snažil se využít horu i pouť ke svým účelům. Za základní prvek považoval sám sebe, nikoli cestu nebo horu, proto nebyl na výstup připraven. Domníval se, že ostatní poutníci, ti, kteří na horu vystoupili, pravděpodobně vnímali svatost hory tak silně, že každý krok prožívali jako projev oddanosti a podřízenosti vůči ní. Svatost hory pronikla do jejich duší a připravila je na mnohem větší námahu, než jakou mohl snést on, přestože na tom byl fyzicky mnohem lépe než oni.

Nezkušený pozorovatel by si mohl myslet, že mezi egoistickým a nesobeckým zlézáním hory není podstatný rozdíl. Oba typy poutníků přece jen kladou jednu nohu před druhou. Oba vdechují a vydechují stejným tempem. Oba se zastaví, když se unaví. Oba se vydávají kupředu, když si odpočinou. Jenže rozdíl tu je! Sobecký, egoistický poutník je jako neseřížený přístroj. Pokládá chodidlo na zem příliš brzy nebo příliš pozdě. Unikne mu krásný pohled na prosluněné stromy. Pokračuje v cestě, i když mu nejistota kroku napovídá, že by měl zastavit k odpočinku. Odpočívá v nevhodnou dobu. Dívá se na stezku a sleduje, co je před ním, i když ví, co tam je, protože se na ni díval před několika vteřinami. Jde buď příliš rychle, nebo příliš pomalu, a když mluví, vždy hovoří o něčem jiném a o jiných místech. Je na cestě, ale současně na ní není. Odmítá své zde, není s ním spokojen, chce být dál na stezce, ale když se na ni konečně dostane, bude stejně nešťastný jako dřív, protože se znovu octne „zde“. Takový poutník hledá a chce to, co je kolem něho, ale přitom to nechce, protože to je kolem něho. Každý krok vyžaduje fyzickou i duševní námahu, protože si představuje, že jeho cíl je mimo tenhle svět a daleko.

Řekl bych, že stejný problém má teď Chris.

Existuje jedno odvětví filozofie, které se zabývá definicí kvality, říká se mu estetika. Její základní otázka: „Co znamená slovo *krásno*?“ se zrodila v antice. Když Faidros studoval filozofii, s hněvem se od téhle partie filozofie odvrátil.

Víceméně úmyslně propadl z estetiky a napsal řadu esejů, v nichž učitele i studované texty podrobil ostré kritice. Nenáviděl a hnusil si v estetice úplně všechno.

Jeho zápornou reakci nevyprovokoval jeden konkrétní estetik. Vyprovokovali ji všichni. Nejvíc ho rozčiloval názor, že kvalita by měla být podřízena *nějakému názoru*. Intelektuální proces kvalitu znevolňoval, prostituoval. Myslím, že právě odtud vyvěral Faidrův hněv.

V jednom eseji napsal: „Tito estetikové se domnívají, že předmět jejich studia je něco jako mentolový bonbon, který můžou převalovat ve svých masitých pyscích; že je to něco, co je určeno ke konzumaci, něco, co má intelekt rozkrájet na kusy, nabodnout na vidličku, postupně polykat a pronášet přitom patřičné, vybroušené poznámky. Je mi z toho na zvracení, protože žmoulají jen hnijící mršinu, kterou dlouho předtím zabili.“

V počátcích krystalizačního procesu Faidros poznal, že pokud kvalitu nedefinujeme, celé filozofické odvětví zvané estetika zmizí... do poslední mrtě... je prostě kaput. Když odmítl kvalitu definovat, postavil ji mimo analytický proces. Jestliže nelze kvalitu definovat, nelze ji ani podřítit nějakému intelektuálnímu pravidlu. Estetici musí mlčet. Celý jejich obor, který není nic jiného než definice kvality, jednoduše zmizela.

Tahle představa ho naprosto uchvátila. Jako kdyby objevil lék proti rakovině. K čertu s vysvětlováním, co je to umění. K čertu se všemi báječnými kritickými školy odborníků, kteří racionálně vysvětlují a určují, kde nějaký skladatel uspěl a kde ne. Všichni ti všeználkové budou muset do jednoho sklápnout. To nebyla jen zajímavá myšlenka. Byl to prostě sen.

Myslím, že nikdo tenkrát nepoznal, kam Faidros míří. Považovali ho za intelektuála předkládajícího svou vizi opentlenou všemi náležitostmi, které má racionální analýza vyučování mít. Nevšimli si, že sleduje cíl, který se naprosto liší od cílů, na něž byli zvyklí. Faidros nerozšiřoval meze racionální analýzy. Blokoval ji. Obracel metodu racionality proti ní samé, obracel ji proti svým kolegům; to všechno v zájmu obrany iracionálního pojmu, nedefinované veličiny, které říkal kvalita.

Faidros napsal: „1) Každý učitel slohu ví, co je to kvalita. (Každý učitel, který to neví, by měl tenhle fakt před veřejností skrývat, protože přesvědčivě

dosvědčuje jeho neschopnost.) 2) Každý učitel, který si myslí, že kvalitu psaní lze definovat, nebo že by ji před začátkem výuky definovat měl, by se o to měl pokusit. 3) Ti, kdo se domnívají, že kvalita psaní existuje, i když ji nelze definovat, ale že by se kvalita měla přesto učit, můžou užitečně využít následující metodu výuky čisté kvality v psaní, aniž by ji definovali.“

Faidros pak popsal některé srovnávací metody, které získal čtením esejů v posluchárně.

Domnívám se, že Faidros skutečně doufal, že se objeví někdo, kdo ho vyzve na souboj a pokusí se o definici kvality. Nikdo to však nezkusil.

Někteří členové katedry nad jeho výrokem, že neschopnost rozeznat kvalitu je důkazem nekompetentnosti, zvedali v údivu obočí. Faidros byl koneckonců nový a nikdo neočekával, že bude starší kolegy poučovat.

Starší učitelé uznávali jeho právo na svobodu projevu a nejspíš měli z jeho nezávislého myšlení radost a podporovali ho. Přestože se mnoho oponentů akademické svobody domnívá, že Chrám rozumu zaručuje učitelům právo žvanit, co je napadne, a nepřemýšlet o zodpovědnosti, není to pravda. Chrám praví, že učitel je zodpovědný Bohu rozumu, nikoli modlám politické moci. Faidros možná některé lidi urážel, s pravdivostí nebo mylností jeho teorií to ale nemělo co dělat; z etického hlediska nebylo možné ho kvůli tomu osočit. Jeho oponenti by ho však s poukazem na etickou oprávněnost velmi rádi přistihli na hruškách v okamžiku, kdy jeho výroky nebudou dávat smysl. Faidros si mohl dělat, co chtěl, pokud to dokázal racionálně obhájit.

Jenže jak můžete racionálně obhájit nedefinování pojmů? Definice jsou základem rozumu. Bez nich nelze uvažovat. Faidros mohl nějakou dobu odvracet útok efektními dialektickými řečičkami a urážlivými výroky o neschopnosti učitelů, jenže dříve nebo později bude muset položit na stůl něco konkrétnějšího. Snaha dospět k něčemu konkrétnějšímu přivedla Faidra k další krystalizaci mimo tradiční hranice rétoriky – do říše filozofie.

Chris se ke mně otáčí se zmučeným výrazem v obličeji. Už to dlouho nebude trvat. Už před odjezdem jsem si všiml jistých příznaků. Chris se divil, když DeWeese říkal svému sousedovi, že jsem zkušený horský vůdce. Velmi jsem v jeho očích stoupl. Brzy toho ale bude mít dost a pak to pro dnešek zarazíme.

Bác. A je to tady. Spadl. Nevstává. Byl to velmi hladký pád. V jeho očích vidím hněv a bolest, nejspíš čeká, že mu vynadám. Mlčím. Sedám si vedle něj a vidím, že už je skoro na dně.

„Můžeme se tady zastavit, můžeme jít dál nebo můžeme jít zpátky. Co si vybereš?“

„Je mi to fuk,“ odpovídá. „Nechci...“

„Co nechceš?“

„Je mi to fuk.“ říká podrážděně.

„Jestli je ti to fuk, tak půjdeme dál,“ říkám a vidím, že jsem ho chytil do pasti.

„Nelíbí se mi to, tenhle výlet,“ říká Chris. „Není to zábava. Myslel jsem,

že to bude zábava.“

Najednou jsem dostal vztek a přestávám se kontrolovat. „Možná je to pravda,“ odpovídám, „ale to, co říkáš, je pěkná pitomost.“

Vstává, všímám si, že mu v očích probleskl strach.

Jdeme dál, nebe se nad druhou stranou kaňonu zatahuje a vítr v borovicích kolem nás začíná studeně foukat a nevěští nic dobrého.

V chladu se alespoň lépe stoupá...

Mluvil jsem o první vlně krystalizace mimo rétoriku, která vyústila do Faidrova odmítnutí definovat kvalitu. Musel odpovědět na otázku: „Jestliže nemůžeš definovat kvalitu, proč si myslíš, že existuje?“

Jeho odpověď patří do staré filozofické školy, která si říkala *realismus*. „Věc existuje,“ řekl Faidros, „jestliže bez ní svět nemůže normálně fungovat. Pokud můžeme dokázat, že svět bez kvality funguje nenormálně, pak jsme dokázali, že kvalita existuje, i když ji nedefinujeme.“ Začal proto odečítat kvalitu z obrazu světa, tak jak jej známe.

První obětí takového odpočtu, tvrdil Faidros, jsou krásná umění. Jestliže nemůžete rozlišit mezi dobrým a špatným, umění zmizí. Nač věšet obrazy, když holé stěny vypadají dobře i bez nich? Proč by měly existovat symfonie, když zvuk škrábanců na přenosce nebo hučení magnetofonu zní stejně dobře?

Zmizí i poezie, protože málokdy dává smysl a nemá praktickou hodnotu. Zajímavé také je, že by musela zmizet i komedie. Nikdo by nechápal vtipy, protože rozdíl mezi humorem a žádným humorem je čistá kvalita.

Musely by zmizet i sporty. Fotbal, baseball, hry všech druhů by jednoduše přestaly existovat, protože skóre by už nebylo měřítkem něčeho smysluplného, jen pouhou statistikou, jako například počet kamenů v hromadě štěrku. Kdo by na zápasy chodil? A kdo by je hrál?

Pak Faidros odečetl kvalitu z obchodů a odhadoval změny, které by se udály. Kvalita chuti by ztratila význam a supermarkety by nejspíš prodávaly jen základní potraviny jako rýži, kukuřičnou mouku, sojové ořechy a mouku, možná nějaké maso, mléko pro malé děti a vitamínové a minerální preparáty pro lidi trpící jejich nedostatkem. Alkoholické nápoje, čaj, káva a tabák by z regálů zmizely jakbysmet. Stejně tak i filmy, tance, hry a večírky. Všichni bychom používali veřejnou dopravu. Všichni bychom nosili vojenské boty.

Velká část lidí by byla bez práce, to by však bylo pouze dočasné, než bychom si našli nějakou práci postrádající kvalitu. Aplikovaná věda a technika by se změnila drasticky, ale čistá věda, matematika, filozofie a především logika by přežily beze změn.

Poslední zjištění Faidros pokládal za nejzajímavější. Čistě intelektuální aktivity by utrpěly odečtením kvality nejméně. Kdyby zmizela kvalita, jediné, čeho by se její nepřítomnost nedotkla, by byla racionalita. To je zvláštní. Proč tomu tak je?

Nevěděl, byl si však jistý, že vymazání kvality z dnešní tváře světa

odhaluje její nesmírnou důležitost. To netušil. Svět *může* fungovat bez kvality, jenže život bez ní by byl tak nudný, že by snad ani nestál za to. Určitě by za to nestál. Věc, která *za to stojí*, je kvalita. Život bez kvality znamená žít bez hodnot nebo smyslu života.

Když se rozhlédl, jak daleko se při sledování téhle myšlenkové linie dostal, poznal, že dokázal platnost svého názoru. Protože svět bez kvality zcela evidentně normálně nefunguje, znamená to, že kvalita existuje, ať už definovaná nebo nedefinovaná.

Když dokončil svou vizi světa bez kvality, okamžitě si uvědomil, jak se podobá mnoha společenským útvarům, o nichž pouze četl. Vzpomněl si na antickou Spartu, komunistické Rusko a jeho satelity. Vybavil si obraz komunistické Číny, romány *Konec civilizace* od Aldouse Huxleyho a *1984* od George Orwella. Vzpomněl si také na některé známé, kteří by zapadli do světa bez kvality. Byli to lidé, kteří se ho snažili přesvědčit, aby přestal kouřit. Chtěli po něm, aby jim kouření racionálně zdůvodnil, a protože to nedokázal, chovali se velmi nadřazeně, jako kdyby v jejich očích ztratil tvář nebo něco podobného. Byli to lidé, kteří museli mít pro všechny situace plány, důvody a řešení. Byli ze stejného hnízda jako on. Jenže on začal své hnízdo napadat. Dlouho hledal vhodné slovo, frázi, která by shrnovala to, co je pro ně charakteristické, aby trochu dostal svět bez kvality pod kontrolu.

Jejich základním rysem nebyla jen inteligence, ale intelektuálnost. Spojoval je určitý základní postoj ke světu, apriorní vize, že svět se řídí podle zákonů – rozumu – a člověka lze vylepšit díky poznání těchto zákonů rozumu a jejich využitím k uspokojování lidských tužeb. Je to hlavně tahle víra, která drží všechno pohromadě. Chvilí pozorně studoval obraz světa bez kvality, všiml si některých dalších detailů, přemýšlel o nich a nakonec se vrátil tam, odkud vyšel.

Paďourství.

To je ono. To je správný termín. Paďourství. Jestliže vymažete kvalitu, dostanete paďourství. Absence kvality je podstatou paďourství.

Vzpomněl si na kamarády, umělce, s nimiž kdysi cestoval po Státech. Byli to černoši a neustále si stěžovali na absenci kvality, kterou později popsal. Paďourství. To bylo jejich slovo. Používali je dávno předtím, než se ho chytily sdělovací prostředky a než přešlo do slovníku bělošské Ameriky. Jeho černošští kamarádi označovali slovem paďourský všechny intelektuální záležitosti a nechťeli s nimi nic mít. Vedl s nimi fantastické rozhovory, konfrontovali svoje postoje, protože Faidros byl vzorovým příkladem paďourství, o kterém celou dobu mluvili. Čím víc se snažil zjistit, co mají přesně na mysli, tím neurčitější byly jejich odpovědi. Svou kvalitou teď Faidros vyslovoval téměř stejné věci jako oni, mluvil stejně nejasně jako oni, přestože hovořil o velmi jasné, pevné a racionálně zdůvodněné veličině.

Kvalita. Celou dobu o ní mluvili. „Chlape, prosím tě, kdy už se ti konečně rozsvítí,“ vzpomínal si na slova jednoho černošského kamaráda, „A kdy mně přestaneš klást ty svoje skvělé, frcový otázky? Jestli se budeš furt

jenom ptát, vo čem je řeč, nikdy to nepoznáš a neprožiješ.“ Duše. Kvalita. Je to snad totéž?

Vlna krystalizace se valila kupředu. Faidros viděl současně dva světy. Na intelektuální, paďourské straně si uvědomoval, že kvalita je mezní termín. Je to právě to, co hledá každý intelektuálně založený analytik. Vezmeš svůj analytický nůž, položíš hrot přímo na termín kvalita, lehce poklepeš, ne moc silně, opravdu jemně, a celý svět se rozletí na dvě půlky, rozštěpí na dvě části, kterým se říká hipířská a paďourská, klasická a romantická, technická a humanistická – řez je navíc dokonale čistý. Nenaděláš žádné svinstvo. Žádné zbytky. Žádné úlomky, které by mohly patřit na jednu či druhou stranu. Není to řez pouze kvalifikovaný, ale také šťastný. Někdy se utnou i nejlepší analytici, kteří pracují s velmi jasnými štěpnými čarami; po štěpu jim zbude jen hromada odpadků. Kvalita však přesto existuje; drobná, téměř nezatelná, předělová čára; čára nelogičnosti v našem chápání vesmíru; jakmile na ni poklepete, vesmír se rozletí až neuvěřitelně čistě. Přál si, aby to viděl Kant. Kantovi by se to určitě líbilo. Kant byl mistr v řezání diamantů. Pochopil by to. Nechat kvalitu nedefinovanou. To je celé tajemství.

Když si Faidros začal uvědomovat, že páše podivnou intelektuální sebevraždu, napsal: „Paďourství můžeme úsporně a přitom v jeho celosti definovat jako neschopnost vidět kvalitu dřív, než je intelektuálně definovaná, to znamená, než ji slova rozsekají na kusy... Dokázali jsme, že kvalita existuje, i když nemá definici. Její existenci můžeme empiricky dokázat v posluchárně a logicky ji můžeme demonstrovat tak, že svět bez ní nemůže existovat v dnešní podobě. Analýze by neměla být podrobena kvalita, ale zvláštní myšlenkové návyky, které lze označit jako ‚paďourskost‘ a které znemožňují, abychom kvalitu pochopili.“

Takhle se Faidros hodlal bránit před útoky. Předmětem analýzy, pacientem ležícím na stole, už nebyla kvalita, ale sama analýza. Kvalita se těšila dobrému zdraví a byla ve formě. Na druhé straně analýza něčím trpěla, protože lidem zabraňovala pochopit zcela samozřejmé věci.

Otáčím se na Chrise. Zaostává. „Pohni sebou!“ volám.

Neodpovídá.

Vidím, že padá na bok a usedá do trávy. Shazuju ruksak a vracím se k němu. Svah je velmi strmý, takže musím zasekávat hrany bot do půdy. Když jsem u něho, slyším, že vzlyká.

„Vyvrtl jsem si kotník,“ oznamuje, ale nedívá se mi do očí.

Sobecký lezec má o sobě určitou představu, kterou se snaží bránit, a je schopen lži, jen aby ji uchránil. Pohled na Chrise mě znechucuje. Stydím se, že jsem to nechal dojít tak daleko. Mou vlastní vůlí pokračovat v cestě nahlodaly Chrisovy slzy a jeho vnitřní pocit porážky se přenáší i na mě. Sedám vedle něj, vžívám se do jeho pocitů, pak zvedám jeho ruksak, vstávám a oznamuju: „Budu ruksaky přenášet postupně. Tvůj vynesu k mému, ty u něj počkáš, zatímco já poponesu svůj o něco výš a pak se vrátím pro tvůj. Budeš si moct odpočinout. Bude to sice pomalejší, ale dostaneme se

tam.“

Chyba, neměl jsem přenášení navrhopvat tak brzy. Chris v mém hlasu jen rozeznává odpor a znechucení, uvědomuje si to a stydí se. Na čele mu nabíhají hněvivé vrásky, ale neříká nic, snad ze strachu, že by si musel ruksak znovu naložit na záda, proto se jen mračí a chvíli si mě nevšímá. Já zatím přenáším zavazadla. Opouští mě pocit nechuti a uvědomuju si, že nemám o moc víc práce, než kdyby Chris svůj ruksak nesl dál. Budu sice muset k dosažení vrcholu vynaložit víc úsilí, jenže vrchol je pouze nominální cíl. Pokud jde o skutečný cíl, kterým je přikládat dobré minuty jednu ke druhé, vyjde to nastejno; vlastně lépe. Pomalu šplháme vzhůru a moje rozčarování mizí.

Další hodinu šplháme k vrcholu, přenáším ruksaky, blížíme se k prameni. Posílám Chrise s hrncem pro vodu. Když se vrací, ptá se: „Proč tady zastavujeme? Pojdme dál.“

„Tohle je na dlouhou dobu poslední pramen, Chrise, a navíc jsem unavený“

„A proč jsi unavený?“

Snaží se mě naštvat nebo co? Daří se mu to.

„Jsem unavený, Chrise, protože přenáším ruksaky. Pokud spěcháš, seber jeden ruksak a vydej se vzhůru. Doženu tě.“

Dívá se na mě, znovu v jeho očích vidím strach, nakonec si sedá.

„Nelíbí se mi to,“ poznamenává a málem se dává do pláče. „Nenávídím to. Je mi líto, že jsem s tebou šel. Proč jsme sem vlastně chodili?“ Rozplakal se.

Odpovídám: „Mně je to taky moc líto. Raději by ses měl naobědvat.“

„Nic nechci. Bolí mě břicho.“

„Jak chceš.“

Jde ode mě, trhá několik stébel trávy a vkládá si je do úst. Skrývá obličej v dlaních. Připravuju si oběd a krátce odpočívám.

Když se probouzím, vidím, že Chris pořád ještě pláče. Není kam jít. Nedá se nic dělat, musíme se vypořádat s novou situací. Musím se ale přiznat, že vlastně nevím, jak nová situace vypadá.

„Chrise,“ oslovuju ho konečně.

Neodpovídá.

„Chrise,“ opakuju.

Žádná odpověď. Nakonec slyším bojovné: „Co je?“

„Chci ti říct, Chrise, že mi nemusíš nic dokazovat. Chápeš to?“

Obličejem mu projíždí vlna skutečné hrůzy. Trhá divoce hlavou.

Opakuju: „Nechápeš asi, co tím chci říct, vidíš?“

Chris se na mě nedívá a neodpovídá. Vítr sténá ve větvích.

Nevím. Nevím, co to je. Důvodem jeho mizerné nálady není jen egoismus, který do něj vtloukli na letním táboře. Trápí ho nějaká maličkost a hned je to konec světa. Když se snaží něco udělat a nepodaří se mu to přesně podle jeho představ, hned se rozzuří nebo rozpláče.

Lehám si znovu do trávy a odpočívám. Možná nás zmáhá fakt, že

nemám žádné odpovědi. Nechci jít dopředu, protože vím, že tam žádné odpovědi nenajdu. Za námi však také žádné neleží. Měl bych se pokusit o laterální unášení. Snad vyřeší náš problém. Laterální unášení, čekání na něco.

Za chvíli slyším, jak Chris šátrá v kapse ruksaku. Převaluju se na břicho a vidím, že se na mě dívá. „Kde je sýr?“ vyzvídá. Jeho tón je pořád ještě dost útočný.

Jenže já mu nehodlám podlehnout. „Najdi si ho sám,“ říkám. „Nejsem tvůj sluha.“

Přehrabuje se v zavazadlech a nakonec najde sýr a nějaké sušenky. Podávám mu svůj lovecký nůž, aby si mohl sýr namazat na sušenky. „Podívej, Chrisi, myslím, že jsem našel řešení. Lehčí věci dám do tvého ruksaku a těžší do svého. Nebudu pak muset přenášet oba ruksaky.“

Souhlasí s mým návrhem a hned se mu zlepšuje nálada. Mám pocit, že jsem vyřešil nějaký Chrisův problém.

Můj ruksak teď váží asi dvacet kilo a chvíli mi trvá, než najdu rovnováhu mezi kroky a nádechy.

Ocitáme se na strmějším svahu a na jeden krok teď potřebuju dvě nadechnutí. Dělán velké kroky, téměř vertikální, držím se kořenů a větviček. Připadám si jako pitomec, protože jsem se mohl na cestu lépe připravit. Osikové hole se nám teď docela hodí a Chrise zajímá, jak se správně používají. Ruksaky nám vychylují těžiště a hole jsou dobrou pojistkou, abychom se nepřevrátili. Stoupnete jednou nohou, zarazíte hůl, opřete se o ni, třikrát se nadechnete, posunete druhou nohu, znovu zaboříte hůl, opřete se a posunete vzhůru...

Nevím, jestli mi na dnešek něco z rozpravy zbylo. Trochu se mi motá hlava, je odpoledne... snad bych měl sestavit jen přehled a pro dnešek toho nechat...

Když jsme se před mnoha dny vydávali na tuhle zvláštní cestu, zmínil jsem se o své domněnce, že John se Sylvii prchají před jakousi záhadnou smrtelnou silou, kterou jim ztělesňuje technika, a že lidí, jako jsou oni, je spousta. Kromě toho jsem řekl, že někteří lidé, kteří techniku používají, se jí současně snaží vyhýbat. Jejich potíže vyvěrají z toho, že se na techniku dívají z jakési „pohodové dimenze“, která se zabývá povrchem věcí, zatímco já jsem se zajímal spíš o jejich základní formu. Johnův styl jsem nazval romantický a svůj klasický. Jeho postoj se v argotu šedesátých let označuje jako „hipířský“, zatímco můj jako „paďourský“. Pak jsme vyrazili na výlet do paďourského světa, abychom viděli, jak funguje. V naší rozpravě se objevila témata jako údaje, klasifikace, hierarchie, příčina a důsledek, analýza, navíc jsme si říkali něco o hromádce písku, která představuje svět, jehož existenci si uvědomujeme a který jsme vyjmuli z nekonečné krajiny povědomého světa, který nás obklopuje. Říkal jsem také, že v hromádce probíhá rozlišovací proces, který ji dělí na části. Klasické, paďourské chápání světa se zabývá hromádkami písku a povahou zrněk a tím, jak se zrnka rozdělují a

propojují.

Faidrovo odmítnutí definovat kvalitu se v naší analogii rovná pokusu osvobodit se od klasického modu chápání, který se zaměřuje na přesívání písku, a snažit se najít společný bod pro vzájemné pochopení klasického a romantického světa. Jako řešení se nabízí kvalita, mezní termín mezi hipířským a paďourským. Oba světy to slovo používají. Oba dobře vědí, o co jde, liší se v tom, že romantický styl ponechává kvalitu osamocenou a oceňuje ji za to, čím skutečně je, zatímco klasický modus se pokouší změnit ji na intelektuální stavební kostky, které by se hodily pro jiné účely. Jakmile jsme odmítli vypracovat definici kvality, donutili jsme klasické myšlení, aby pohlíželo na kvalitu stejně jako romantický modus, aby ji nerušilo svými myšlenkovými strukturami.

Já dělám z rozdílu mezi klasickým a romantickým chápáním velkou věc, ale Faidros si to tak nebral. Nezajímal se o to, jak zmenšit rozdíly mezi těmito dvěma světy. Šlo mu o něco jiného – stíhal svého ducha. V honbě za duchem přešel na širší významy kvality, které ho neustále přibližovaly k jeho konci. Od Faidra se liším v tom, že nechci dojít tam kam on. Faidros tohle území procestoval a zpřístupnil. Já bych v něm chtěl zůstat, kultivovat je a zjistit, jestli se na něm dá něco vypěstovat.

Domnívám se, že obsah termínu, který dokáže rozdělit svět na hipířský a paďourský, klasický a romantický, technický a humanistický, je prvek, který zase dokáže sjednotit svět do jednoho celku. Skutečné pochopení kvality neslouží Systému, ani ho neporazí, ani před ním neprchá. Skutečné pochopení kvality Systém polapí, zkrátí a přiměje ho pracovat pro osobní potřeby člověka, kterému dává naprostou svobodu, aby naplnil svůj niterný osud.

Vyšplhali jsme vysoko na stěnu kaňonu a nabízí se nám rozhled na krajinu, kterou jsme prošli a která nás čeká. Svah je tam stejně strmý jako na naší straně – tmavá rohožka zelenavě černých borovic, která dosahuje až k hřebeni. Svůj postup můžeme sledovat podle horizontální linie protějšího svahu.

Pro dnešek s hovory o kvalitě končím, díky bohu. Kvalita mi nevadí, nesnáším jen všechny ty klasické řeči, které *nej*sou kvalita. Kvalita je pouze ohnisko, kolem něhož se neustále přeskupuje spousta intelektuálního haraburdí.

Zastavujeme ke krátkému odpočinku a hledíme do hlubiny pod sebou. Myslím, že Chris má lepší náladu, ale obávám se, že ji vyvolaly egoistické postoje, o nichž jsem už mluvil.

„Podívej, jaký kus jsme ušli,“ říká Chris.

„Ještě nás čeká dlouhá cesta,“ poznamenávám.

Chris se pak dává do křiku, protože chce slyšet svou ozvěnu, hází kameny a sleduje, kam dopadnou. Začíná mít spoustu energie, proto zvyšuju rychlost a hledám mezi nádechy a kroky takovou rovnováhu, abych mohl postupovat asi jedenapůlnásobkem dosavadní rychlosti. Chris se trochu

zklidnil a pokračujeme ve výstupu.

Když jsou asi tři hodiny, cítím, jak mi měknou nohy, je čas zastavit. Nejsem ve formě. Kdybych pokračoval v cestě, natáhl bych si svaly a druhý den bych nemohl jít dál.

Našli jsme si ploché místo, velký výstupek na úbočí. Oznamuju Chrisovi, že jsme pro dnešek skončili. Vypadá spokojeně a vesele; snad mu výlet přece jen trochu prospěl.

Nejraději bych si zdříml, jenže v kaňonu se zformovaly mraky a věští déšť. Jsou všude kolem nás, nevidíme na dno a stěží rozeznáváme protější svah.

Otevírám ruksaky, vytahuju cely a spojuju je dohromady. Pak mezi dvěma stromy napínám provaz a cely přes něj přehazuju. Z okolních keřů odsekávám mačetou kolíky a zarážím je do země; plochým koncem hloubím malou strouhu kolem stanu, aby déšť odtékal a nezatopil nás. Jakmile jsme do stanu vtáhli ruksaky, dalo se do deště.

Chris je z něj nadšený. Ležíme na spacácích a pozorujeme kapky, jak se rozplácávají na celtách. Lesem táhne mlha, oba jsme zadumaní a sledujeme, jak se listí na keřích prohýbá pod údery kapek, cukáme sebou, když se ozve hrom, ale jsme šťastní, že jsme v suchu, zatímco všechno kolem je mokré.

Za chvíli sahám do ruksaku pro paperback Thoreaua a snažím se v mizejícím světle Chrisovi předčítat. Myslím, že jsem vám už vysvětloval, že jsme podobně četli i jiné knihy, náročná díla, jimž by jinak nerozuměl. Vždycky přečtu větu a Chris mě zavalí spoustou otázek, a když je spokojen s mými odpověďmi, přečtu další.

Čteme si tak chvíli Thoreaua, ale asi po půl hodině ke svému překvapení a zklamání poznávám, že se nám Thoreau do mozků nijak nezařízí. Chris je neklidný a já také. Jazyková struktura knihy se pro norský les nehodí. Alespoň mi to tak připadá. Kniha působí krotce a odtažitě, nikdy by mě nenapadlo, že tak budu Thoreaua hodnotit, ale je to tak. Promlouvá k jiné situaci a k jiné době, pouze zlo techniky objevuje, ale nepřichází s řešením. K nám nepromlouvá. Zdráhavě knihu odkládám. Oba tiše ležíme a přemýšlíme. Jsme tu jen já, Chris, les a déšť. Knihy nám jako průvodci posloužit nemůžou.

Před stan jsme rozložili hrnky, začínají se plnit dešťovou vodou, a když jí máme dost, sléváme ji do velkého hrnce, přidáváme kostky kuřecího vývaru a zahříváme nad lihovým vařičem. Jako každé jídlo nebo nápoj po namáhavém horském výstupu má polévka skvělou chuť.

Chris oznamuje: „Myslím, že táboření s tebou je lepší než se Sutherlandovým!“

„Jsme úplně jinde,“ poznamenávám.

Po polévce vytahuju konzervu s vepřovým masem a fazolemi a vyškrabávám ji do hrnce. Ohřívání trvá věčnost, ale nikam nespěcháme.

„Hezky to voní,“ říká Chris.

Děšť ustal, na cely dopadají jen ojedinělé kapky.

„Myslím, že zítra bude hezky,“ říkám.

Podáváme si hrnec s vepřovým a fazolemi a jíme z opačných stran.

„Tati, o čem pořád přemýšlíš? Jsi pořád zamýšlený.“

„Ale... o spoustě věcí.“

„A o čem například?“

„Třeba o dešti a možných problémech a o věcech obecně.“

„O jakých věcech?“

„No, jaké to bude, až vyrosteš.“

Zaujalo ho to. „A jaké to bude?“

Zahlédl jsem v jeho očích záblesk egoismu, proto je moje odpověď nejasná. „Nevím,“ odpovídám, „právě o tom přemýšlím.“

„Myslíš si, že se zítra dostaneme k vrcholu kaňonu?“

„Ale ano, nejsme od vrcholu daleko.“

„Ráno?“

„Asi ano.“

Za chvíli Chris usíná, z hřebenu začíná foukat vlhký noční vítr a rozeznívá borovice. Siluety vrcholů stromů se ve větru graciézně ohýbají. Podléhají jeho tlaku, pak se narovnávají, s povzdechem se znovu podvolují a narovnávají, síly, které jimi zmítají, nejsou součástí jejich podstaty. Pak vítr rozkmitává jednu stranu stanu. Vstávám, zarážím povolený kolík a chvíli se procházím v trávě, která je nasáklá jako houba, pak lezu zpátky do stanu a čekám na spánek.

Detailní pohled na rohož sluncem nasvícených borových jehliček mi pomalu vysvětluje, kde jsem, a pomáhá mi probrat se ze sna.

Zdálo se mi, že jsem stál v nějaké místnosti s bílými stěnami a hleděl do skleněných dveří. Na druhé straně stál Chris, jeho bratr a matka. Chris na mě mával, bratříček se usmíval, jenže jejich matka měla v očích slzy. Pak jsem si všiml, že Chrisův úsměv je nucený a že má v očích strach.

Přistoupil jsem ke dveřím a Chrisův úsměv byl přirozenější. Natáhl se po klice. Chtěl jsem dveře otevřít, ale neotevřel. V Chrisových očích se znovu objevil strach, já jsem se otočil a odešel.

Stejný sen se mi zdál už několikrát. Jeho význam je nabíledni a zapadá do některých mých myšlenek z předešlé noci. Chris se snaží najít ke mně vztah, ale bojí se, že se mu to nepodaří. Věci se však vyjasňují.

Z jehličí za plachtou stanu se ke slunci zvedá mlhavý opar. Vzduch je vlhký a chladný, a zatímco Chris pořád ještě spí, já vylézám opatrně ven, napřimuju se a protahuju si klouby.

Nohy a záda mi ztuhly, ale nebolí. Několik minut cvičím, abych svaly uvolnil, pak vybíhám z vršku mezi borovice. Je mi mnohem líp.

Vůně borovic je po ránu těžká a vlhká. Dřepnu si na okraj stezky a hledím na ranní mlhu v kaňonu pod sebou.

Za chvíli se vracím ke stanu a podle zvuků poznávám, že Chris je vzhůru. Když strčím hlavu dovnitř, vidím, jak se rozhlíží kolem sebe. Nemluví. Probouzí se pomalu a bude mu trvat asi pět minut, než se mu mozek zahřeje natolik, že bude schopen něco říct. Zatím jen mhouří oči do světla.

„Dobré ráno,“ zdravím.

Neodpovídá. Z borovic dopadá na celtu několik kapek.

„Jak ses vyspal?“

„Moc dobře ne.“

„To je špatné.“

„Jak to, že vstáváš tak brzo?“ ptá se.

„Není brzo.“

„A kolik je hodin?“

„Devět,“ odpovídám.

„Řekl bych, že jsme neusnuli dřív než ve tři.“

Ve tři. Jestli zůstal tak dlouho vzhůru, tak na to dnes pořádně doplátí.

„No, já jsem se vyspal,“ tvrdím.

Dívá se na mě se zvláštním výrazem v očích. „Vždyť jsi mě nenechal

usnout.“

„Já?“

„Pořád jsi mluvil.“

„Myslíš jako ze spaní?“

„Ne, mluvil jsi o *hoře!*“

Něco nehraje. „O žádné hoře nic nevím, Chriši.“

„Celou noc jsi o ní mluvil. Tvrdil jsi, že na vrcholu hory všechno uvidíme. Pak jsi říkal, že se tam potkáme.“

Myslím, že se mu něco zdálo. „Jak bych tě tam mohl potkat, když už jsem s tebou?“

„To nevím. Říkal jsi to.“ Vypadá rozrušeně. „Mluvil jsi, jako kdybys byl opilý nebo tak.“

Ještě napůl spí. Příště bych ho měl budit opatrněji. Mám žízeň a vzpomínám si, že jsem nechal čturu prázdnou. Říkal jsem si, že cestou narazíme na vodu. Hloupé. Nemůžeme se nasnídat, dokud se nedostaneme na hřeben, nesestoupíme dost hluboko na druhou stranu a nenajdeme nějaký pramen. „Měli bychom se zabalit a vyrazit na cestu,“ říkám, „pokud chceme sehnat vodu k snídani.“ Venku už svítí slunce a odpoledne bude asi pořádné horko.

Stan máme sbalený za chvíli, jsem rád, že máme všechno suché. Zabalení jsme ani ne za půl hodiny. Zůstává po nás jen polehlá tráva.

Máme před sebou slušný výstup, ale zjišťuju, že po stezce, kterou jsme objevili, se jde snáze než včera. Dostáváme se k hornímu zaoblenému úseku hřebenu a svah není příkrý. Zdá se, že borovice tady nikdo nekácel. Na zem v lese neproniká ani paprsek, nerostou tady keře. Pod nohama se rozprostírá jen měkké podloží jehliček, máme dost prostoru a jde se nám snadno...

Měl bych se vrátit ke své rozpravě a druhé vlně krystalizace, k metafyzickému stadiu.

Vzniklo jako reakce na Faidrovo nekoordinované uvažování o kvalitě; katedra angličtiny v Bozemanu, kterou informoval o její padourskosti, mu tehdy předložila rozumnou otázku: „Existuje ta vaše „nedefinovaná kvalita“ v objektech, které pozorujeme?“ ptali se. „Anebo je to subjektivní jev, který existuje pouze v pozorovateli?“ Byla to jednoduchá, dost všední otázka, a s odpovědí prý nemusí spěchat.

Haha. Nemusí spěchat. Vždyť je to vražedná otázka, jasný knockaut, šleha, rána mezi oči, z jaké se člověk nikdy pořádně nezmatofí.

Jestliže totiž kvalita existuje v objektech, pak musíte vysvětlit, proč její existenci nemohou potvrdit vědecké přístroje. Musíte navrhnout přístroje, které ji dokážou zjistit nebo se spokojit s tvrzením, že ji přístroje nemohou najít, protože celý váš pojem kvality, abych to řekl kulančně, je jen obrovský nesmysl.

Na druhé straně, jestliže je kvalita subjektivní a existuje jen v mozku pozorovatele, pak je to prostě hezký název pro to, co se vám líbí.

Katedra angličtiny na Montanské státní univerzitě předložila Faidrovi

prastarý logický konstrukt, kterému se říká dilema. *Dilema* znamená v řečtině „dva předpoklady“ a připodobňuje se ke skloněné hlavě rozzuřeného, útočícího býka.

Kdyby Faidros přijal názor, že kvalita má objektivní povahu, nabodli by ho na jeden roh dilematu. Kdyby přijal druhý předpoklad, že kvalita je subjektivní, proklál by ho druhý roh. Ať už je kvalita objektivní, nebo subjektivní, v každém případě Faidros skončí pod rohy býka.

Všiml si, že někteří členové katedry se na něj dobrosrdečně usmívají.

Faidros si však díky svým znalostem logiky uvědomoval, že každé dilema nenabízí jen dvě, ale tři klasická popření, a kromě toho znal některá další, která nepocházela z klasického hrnce, a proto úsměvy opětoval. Mohl přijmout levý roh a odmítnout představu, že objektivita implikuje vědecké zjištění existence. Nebo mohl vzít zavděk pravým rohem a odmítnout představu, že subjektivita znamená „to, co se vám líbí“. Nebo mohl zamířit mezi rohy a odmítnout představu, že subjektivita a objektivita jsou jedinými možnostmi. Tušíte správně, že vyzkoušel všechny tři.

Kromě uvedených klasických, logických popření se nabízejí i některá nelogická, „rétorická“. Faidros byl rétor, a proto je znal.

Člověk může býkovi hodit do očí hrst písku. Tenhle postup už dříve zvolil pro tvrzení, že učitel, který nerozezná kvalitu, se přiznává k neschopnosti. Staré pravidlo logiky praví, že schopnost řečníka nemá žádný vztah k pravdivosti toho, co říká, a argument o neschopnosti spočívá na hliněných nohou. I ten největší blázen na světě může říct, že slunce svítí, tím je ale nedonutí, aby pohaslo. Sokrates, starý nepřítel rétorických argumentů, by nechal Faidra naběhnout na druhý roh touto žádostí: „Ano, přijímám tvůj předpoklad, že jsem neschopný ve věci kvality. Bud' však, prosím, tak laskav a ukaž neschopnému starci, co je to kvalita. Jak jinak se mohu polepšit?“ Faidros by chvíli mluvil, a pak by ho Sokrates přišpendlil otázkami, které by dokazovaly, že vlastně neví, co to kvalita je, a proto je podle svých vlastních měřítek rovněž neschopný.

Člověk může ukolébat býka zpěvem. Faidros mohl svým tazatelům odpovědět, že odpověď na tohle dilema se vymyká jeho chabým řešitelským schopnostem, avšak skutečnost, že nedokáže odpovědět na jejich otázku, není logickým důkazem, že taková odpověď neexistuje. Mohli by oni se svými bohatějšími zkušenostmi pomoci Faidrovi v hledání odpovědi na jeho otázku? Jenže na ukolébavky tohoto druhu je už krapet pozdě. Mohli by jednoduše odpovědět: „Ne, my jsme příliš padourští. A dokud nedokážeš odpovědět na naši otázku, drž se osnov, abychom nemuseli vyhazovat tvé pomýlené studenty, až začnou další semestr chodit na naše přednášky a semináře.“

Třetí rétorická alternativa dilematu, a podle mého názoru ta nejlepší, je *odmítnout vstoupit do arény*. Faidros mohl prostě říct: „Pokus klasifikovat kvalitu jako subjektivní nebo objektivní je pokusem o její definici. Jenže já jsem už řekl, že ji definovat nelze,“ a toho se držet. Věřím, že DeWeese mu radil, aby zaujal poslední stanovisko.

Proč se ale rozhodl neřídit se jeho radou a pokusil se o logickou a dialektickou odpověď na tohle dilema, proč pohodlně neunikl do mysticismu, to opravdu nevím. Můžu jen hádat. Za prvé se domnívám, že Faidros lokalizoval celý Chrám rozumu výhradně do arény logiky. Kdyby se vydělil z hranic logické rozpravy, nebyl by důvod se jeho věcí akademicky vůbec zabývat. Filozofický mysticismus, představa, že pravda je nedefinovatelná a lze k ní přistupovat pouze neracionálními prostředky, provází lidstvo od začátku dějin. Z mysticismu vychází i zenová praxe. Jenže mysticismus není akademický předmět. Akademie, Chrám rozumu, se zabývá výhradně tím, co lze definovat, a pokud chce být někdo mystikem, ať si jde do kláštera, ale nechodí na univerzitu. Univerzity jsou od toho, aby se v nich diskutovalo.

Domnívám se, že druhý důvod, proč se rozhodl ke vstupu do arény, byl egoismus. Věděl, že je výborný logik a dialektik, byl na sebe pyšný a na předložené dilema pohlížel jako na výzvu, aby dokázal své schopnosti. Myslím si, že to byl právě egoismus, který stál na počátku jeho potíží.

Asi dvě stě metrů před námi nahoře na svahu vidím skrz borovice běžet jelena. Ukazuju ho Chrisovi, než však zvedne hlavu, jelen je pryč.

První roh Faidrova dilematu zněl: „Jestliže kvalita existuje v objektu, proč nemůžou vědecké přístroje zjistit její přítomnost?“

Byl to zlý roh. Od samého začátku si Faidros uvědomoval jeho smrtelné nebezpečí. Pokud by si chtěl hrát na supervědce, který vidí v objektech kvalitu, kterou jiní vědci nejsou schopni zachytit, dokázal by všem, že je hlupák nebo blázen či obojí. V dnešním světě se myšlenky, které nejsou slučitelné s vědeckým poznáním, jednoduše neujmou.

Vzpomněl si na Lockův výrok, že žádné objekty, vědecké nebo jiné, nejsou poznatelné jinak než v mezích svých vlastností. Takhle nevyvratitelná pravda jako by napovídala, že důvod, proč vědci nemůžou rozeznat přítomnost kvality v objektech, spočívá v tom, že nerozeznávají nic jiného než kvalitu. Objekt je intelektuální konstrukce *odvozená* z vlastností. Pokud platí tahle odpověď, pak se elegantně vypořádává s prvním rohem dilematu, což Faidra velmi rozradostnilo.

Brzy ale zjistil, že se mýlil. Kvalita, kterou společně se studenty viděl v posluchárně, se naprosto lišila od kvalit, jako je barva, teplota nebo tvrdost, které můžeme pozorovat v laboratoři. Všechny fyzikální vlastnosti lze změřit pomocí přístrojů. Jeho kvalita – „výjimečnost“, „dobro“, „hodnota“ – není fyzikální a není měřitelná. Zklamala ho také neurčitost termínu *kvalita*. Přemýšlel, proč existuje, a uložil si vypátrat historické kořeny slova *kvalita*, jenže pak na to zapomněl. Stále mu hrozily oba rohy dilematu.

Zaměřil se na druhý roh, protože mu připadal snadnější. Takže kvalita je to, co se vám líbí? Rozčilovalo ho to. Vždyť velcí umělci – Raffael, Beethoven nebo Michelangelo – vytvářeli prostě to, co se lidem líbilo. Nekladli si jiný cíl než velkolepě dráždit jejich smysly. Je to tak? Rozčilovalo ho to, a nejvíc ho štválo, že nevěděl, jak okamžitě a logicky skoncovat s touhle představou. Proto studoval větu svých kolegů velmi pečlivě, stejně

důkladně jako všechno, na co později útočil.

Pak na to přišel. Vytáhl svůj analytický nůž a vyřízl jedno slovo, které ho v té větě dráždilo. To slovo znělo „prostě“. Proč by kvalita měla být tím, co se lidem *prostě* líbí? Proč by „to, co se vám líbí“ mělo být „prostě“? Co v téhle kauze vůbec výraz „prostě“ *znamenal*? Jestliže to slovo dáme stranou a zkoumáme je samo o sobě, zjistíme, že ono „prostě“ neznamená vůbec nic. Je to čistě pejorativní výraz a k logice věty vůbec nepřispívá. Jestliže slovo vymažeme, uvedená věta zní: „Kvalita je to, co se vám líbí,“ a její význam se výrazně mění. Stává se z ní nevinný truismus.

Ptal se sám sebe, proč ho takhle věta tak rozčílila. Působila tak přirozeně. Proč mu trvalo tak dlouho, než pochopil, že její skutečné poselství zní: „To, co se vám líbí, je špatné, nebo přinejmenším nepodstatné.“ Co se skrývá za povyšeneckým předpokladem, že to, co se vám líbí, je ve srovnání s jinými věcmi špatné nebo přinejmenším nedůležité? Měl pocit, že se v něm skrývá kondenzovaná podstata padourství, s níž bojuje. Malé děti se učí, aby nedělaly „to, co se jim prostě líbí“, ale... ale co?... No jistě! Aby dělaly, co se líbí *jiným*. A kterým jiným? Rodičům, učitelům, vychovatelům, policistům, soudcům, úředníkům, králům, diktátorům. Všem autoritám. Když vás povedou k tomu, abyste opovrhovali „tím, co se vám prostě líbí“, stává se z vás mnohem poslušnější služebník jiných – stáváte se *dobrým* otrokem. Když se naučíte nedělat, co se vám právě zachce, Systém vás zahrne svou láskou.

Ale dejme tomu, že děláte, co se vám prostě líbí? Znamená to snad, že vyrazíte do ulic a píchnete si heroin, vykradete banku nebo budete znásilňovat stařenky? Člověk, který vám radí, abyste nedělali, „co se vám prostě líbí“, si současně činí jisté výrazné nároky na to, co by se vám líbit mělo.

Zřejmě si neuvědomuje, že lidé nemusí vykrádat banky, protože si zvážili následky a řekli si, že tohle se jim prostě nelíbí. Nechápe, že banky existují především, protože se „lidem líbí“, protože poskytují půjčky. Faidros si kladl otázku, proč se vůbec odmítání toho, „co se vám líbí“, stává zcela přirozenou námitkou.

Brzy přišel na to, že je to mnohem složitější, než se původně domníval. Když lidé říkají: „Nedělej to, co se ti prostě líbí“, nemyslí tím jen: „Poslouchej autority.“ Myslí tím ještě něco jiného.

To „něco jiného“ otevíralo ohromné prostory klasické vědecké víry, která tvrdí, že „to, co se vám líbí“, je nedůležité, protože obsahuje pouze iracionální emoce vašeho nitra. Faidros tento argument dlouho promýšlel, pak ho rozřízl na dvě menší skupiny, které nazval vědecký materialismus a klasický formalismus. Prohlásil, že oba tyto obory se často spojují v jednom člověku, logicky se však liší.

Vědecký materialismus, který se běžněji objevuje mezi laickými přívrženci vědy než mezi skutečnými vědci, tvrdí, že reálné je pouze to, co se skládá z hmoty nebo energie a je měřitelné vědeckými přístroji. Všechno ostatní je nereálné, nebo to přinejmenším nemá skutečný význam. „Co se

vám líbí“ je neměřitelné, a tudíž nereálné. „Co se vám líbí“ může být buď fakt, nebo halucinace. „Líbit se“ mezi těmito dvěma nerozlišuje. Smysl vědecké metody spočívá v přesvědčivém rozčleňování na pravdivé a mylné v přírodě, ve vylučování subjektivního, nereálného a imaginárního z lidské práce, abychom nakonec dosáhli objektivního, pravdivého obrazu skutečnosti. Když Faidros prohlásil, že kvalita je subjektivní, vlastně tím zastáncům tohoto směru sdělil, že kvalita je imaginární, a mohou ji proto v každé vážné úvaze o realitě ponechat stranou.

Na druhé straně existuje klasický formalismus, který tvrdí, že to, co nelze pochopit intelektuálně, nelze pochopit vůbec. Kvalita je pro klasické formalisty nedůležitá, protože má emocionální charakter a nedoprovázejí ji intelektuální prvky rozumu.

Faidros měl pocit, že z uvedených dvou zdrojů onoho „prostě“ se lze nejnadhěji vypořádat s vědeckým materialismem. Ze svých začátků si pamatoval, že je to vlastně naivní věda. Zaútočil proto nejprve na tenhle směr pomocí *reductio ad absurdum*. Takle argumentace se opírá o následující pravdu: jsou-li nevyhnutelné závěry jistého souboru předpokladů absurdní, logický závěr zní, že nejméně jeden předpoklad je absurdní. Podívejme se, pokračoval Faidros, co vyplývá z předpokladu, že všechno, co se neskládá z hmoty-energie, je nereálné nebo nedůležité.

Pro začátek použil číslo nula. Nulu, původem hinduistické číslo, přinesli na Západ ve středověku Arabové; Řekové a Římané ji neznali. „Jak to?“, divil se. Copak příroda skryla nulu tak chytře, že všichni velcí Řekové a Římané, a byly jich miliony, ji nedokázaly najít? Člověk by si myslel, že nula je hned na ráně, že ji nikdo nemůže přehlédnout. Poukázal na absurdnost snah odvozovat nulu od nějaké formy hmoty-energie, a pak položil řečnickou otázku: Znamená to, že nula je „nevědecká“? Pokud ano, znamená to, že digitální počítače, které fungují výhradně na bázi jedniček a nul, by pro vědecké účely měly napříště fungovat pouze na základě jedničky? Absurdita takového tvrzení je nabíledni.

Pak Faidros začal zkoumat další vědecké pojmy, bral jeden po druhém a ukazoval, že nemůžou existovat nezávisle na subjektivních úvahách. Skončil u zákona gravitace, o němž jsem první noc naší cesty mluvil s Johnem, Sylvií a Christem. Jestliže vymažeme subjektivitu jako nedůležitou, musíme s ní zlikvidovat celou vědu.

Odmítnutím vědeckého materialismu se zařadil do tábora filozofického idealismu – k Berkeleymu, Humeovi, Kantovi, Fichtovi, Schellingovi, Hegelovi, Bradleymu, Bosanquetovi –, velmi dobrá společnost, logičtí do poslední čárky, až na to, že jejich učení nelze dost dobře obhájit jazykem „selského rozumu“, takže uvedené velikány považoval pro svou obhajobu kvality spíše za přítěž. Tvrzení, že svět je pouze myšlení, by se dalo přijmout jako zdravé logické stanovisko, rozhodně však nevyhovovalo jako zdravé rétorické stanovisko. Pro výuku psaní v prvním ročníku bylo příliš únavné a obtížné. Moc „ujeté“.

V téhle chvíli vypadal celý subjektivní roh dilematu stejně nudně jako ten objektivní. A když se pustil do kritiky argumentů klasického formalismu, všechno se jen zhoršilo. Jsou to velmi silné argumenty. Tvrdí, že člověk by neměl reagovat na své okamžité citové impulzy, aniž by předtím zvážil velký racionální obraz.

Dětem se říká: „Neutrácíte celé kapesné za žvýkačky (okamžitý citový impulz), protože později je budete chtít utratit za něco jiného (velký racionální obraz).“ Dospělým se říká: „Tato papírna bude páchnout, i když do ní instalujeme to nejmodernější zařízení (okamžitý citový impulz), ale bez ní se ekonomika celého města položí (velký racionální obraz).“ Z hlediska naší staré dichotomie se vlastně říká: „Nezakládejte svá rozhodnutí na romantickém povrchovém dojmu, aniž byste zvážili klasickou základní formu.“ Faidros s tím do jisté míry souhlasil.

Klasičtí formalisté svou námitkou: „Kvalita je to, co se vám prostě líbí,“ mínili, že ona subjektivní, nedefinovaná „kvalita“, kterou učí, je jen romantický povrchový dojem. Soutěž v posluchárně mohla určit, jestli některá práce zaujme, fajn, ale je to snad *kvalita*. Je kvalita něco, co „prostě vidíte“, nebo by to mohlo být něco rafinovanějšího, takže byste ji neviděli hned, ale až po delším čase?

Čím víc tenhle argument zkoumal, tím přesvědčivější mu připadal. Mohl by převratně změnit jeho tezi.

Argument byl nebezpečný proto, že zdánlivě odpovídal na otázku, která se často objevovala v posluchárně a na niž musel odpovídat tak trochu kazuisticky. Otázka zněla: „Jestliže každý ví, co je to kvalita, proč je kolem ní taková neshoda?“

Jeho kazuistická odpověď zněla, že i když je čistá *kvalita* pro každého stejná, objekty, v nichž podle lidí kvalita *přebývá*, jsou pro každého člověka jiné. Pokud nechával kvalitu nedefinovanou, nedalo se s jeho stanoviskem polemizovat, dobře však věděl, že studenti vědí, že to není pravé ořechové. Nebyla to skutečná odpověď na jejich otázku.

Po ruce bylo ještě alternativní vysvětlení: lidé si kvalitu vysvětlují různě, protože někteří k jejímu pochopení používají pouze okamžité city, zatímco jiní využívají celkové vědomosti. Věděl, že v soutěži popularity mezi učiteli angličtiny by si takovým vysvětlením vysloužil pochvalu, protože posilovalo jejich autoritu.

Jenže tohle vysvětlení naprosto bořilo jeho tezi o kvalitě. Namísto jedné jediné uniformní kvality se objevily najednou kvality dvě – jedna romantická, která je viditelná na první pohled, kvalita studentů, a druhá klasická, celkové pochopení, které se přisuzuje učitelům. Prostě jedna hipířská a druhá paďourská kvalita. Paďourství neznamená absenci kvality. Je to klasická kvalita. Hipířství neznamená přítomnost kvality; je to pouhá romantická kvalita. Rozdělení na hipířský a paďourský svět, které objevil, pořád zůstávalo, jenže kvalita teď nezůstávala jen na jedné straně předělu, jak si původně myslel. Místo toho se sama kvalita rozpadala na dva druhy,

jeden na každé straně dělicí čáry. Jeho jednoduchá, úhledná, krásná, nedefinovaná kvalita se začínala komplikovat.

Nelíbilo se mu to. Předělový termín, který měl sjednotit klasické a romantické chápání světa, se sám rozpadal na dvě části a neudržel už nic pohromadě. Zachytil se v analytickém mlýnku na maso. Nůž subjektivity a objektivita rozpůlil kvalitu na dvě a zabil ji jako pracovní pojem. Pokud ji chtěl zachránit, neměl na ni brát svůj nůž.

A skutečně, kvalita, o níž mluvil, *nebyla* klasická nebo romantická kvalita. Přesahovala oba druhy. A nebyla ani subjektivní, ani objektivní, přesahovala obě kategorie. Vlastně je celé to dilema subjektivita – objektivita, duch – hmota ve vztahu ke kvalitě dost nefér. Vztah ducha a hmoty představuje už několik století intelektuální problém. Pokoušeli se nasadit ten problém na kvalitu, aby ji strhli k zemi. Jak může tvrdit, že kvalita je duch nebo hmota, když logicky není vůbec jasné, co duch nebo hmota vlastně je?

A proto: zavrhl levý roh. Kvalita není objektivní, prohlásil. Nepřebývá v materiálním světě.

Pak: zavrhl i pravý roh. Kvalita není subjektivní, tvrdil. Nepřebývá výhradně v mysli.

A konečně: Faidros se vydal po stezce, kterou podle jeho vědomí nikdo v dějinách západního myšlení nekráčel, a zamířil rovnou mezi rohy dilematu subjektivita – objektivita, když prohlásil, že kvalita není částí ducha a není ani částí hmoty. Kvalita je *třetí* veličina, která existuje nezávisle na subjektivitě a objektivitě.

Bylo ho pak slyšet, jak si na chodbách a na schodištích hlavní univerzitní budovy sám pro sebe a se zatajeným dechem propěvuje: „Svatá, svatá, svatá... požehnaná Trojice.“

A zachoval se nepatrný fragment vzpomínky, možná zkreslený, možná je to jen něco, co si sám Představuju, který říká, že Faidros nechal celou svou myšlenkovou strukturu několik týdnů ladem a přestal se o ni starat.

Chris křičí: „Kdy už budeme nahoře?“

„Ještě máme před sebou kus cesty,“ odpovídám.

„Uvidíme toho hodně?“

„Myslím, že ano. Dívej se mezi stromy a vyhlížeň modrou oblohu. Dokud se neobjeví obloha, tak je to ještě kus. Jakmile se přiblížíme, světlo zasvítí mezi stromy.“

Včerejší déšť promočil jemnou podušku jehličí, takže se po ní dobře jde. Když je svah hodně vyschlý, jehličí klouže a musíte do něj zarývat hrany bot, jinak sjedete dolů jak namydlený blesk.

Otáčím se na Chris: „Není to skvělé, že tady nejsou žádné keře?“

„A proč tady nejsou?“ ptá se.

„Nejspíš se tady nikdy nekácelo. Když se les nechá několik století být, pak stromy zakryjí oblohu a keře nemají dost slunce.“

„Vypadá to tady jako v parku,“ poznamenává Chris. „Vidíš všude kolem.“ Nálada se mu oproti včerejšku výrazně zlepšila. Myslím, že od téhle

chvíle se mu půjde dobře. Lesní ticho pozvedne náladu každému.

Náš svět se podle Faidra skládá ze tří věcí: ducha, hmoty a kvality. To, že se nepokusil stanovit vztahy mezi nimi, ho zprvu nijak nevzrušovalo. Když se o vztahu hmoty a ducha vedou debaty několik století a navíc bezvýsledně, proč by měl zrovna on za pár týdnů předložit nějaké určité závěry o kvalitě? Proto to nechal být. Odložil své myšlenky na duševní poličku, kam odkládal nejrůznější otázky, pro něž neměl po ruce okamžitou odpověď. Věděl, že pro metafyzickou trojici subjektu, objektu a kvality bude muset stanovit nějaké vztahy, ale nechtěl to uspěchat. Měl radost, že překonal nebezpečí oněch rohů, a proto odpočíval a relaxoval, jak nejdéle mohl.

Nakonec se pustil do detailnějšího zkoumání. Přestože vůči metafyzické trojici, trojhlavé realitě, neexistovala žádná logická námitka, dlužno říct, že takové trojice nejsou běžné, ani oblíbené. Metafyzik obvykle hledá monismus, jako například Boha, který vysvětluje podstatu světa jakožto projev jedné jediné věci, nebo směřuje k dualismu, jako je například dvojice duch a hmota, které vysvětlují svět jako dvě věci, nebo dospívá k pluralismu, který svět vysvětluje jakožto projev neurčeného počtu věcí. Tři je podivné číslo. Okamžitě vás napadne: „A proč právě tři?“ Jaký je mezi nimi vztah? A jak klesala Faidrova potřeba odpočinku, začal se o vztahy uvnitř trojice zajímat.

Všiml si, že přestože běžně spojujeme kvalitu s objekty, cítění kvality se objevuje i tehdy, když není žádný předmět v dosahu. To ho zprvu vedlo k domněnce, že kvalita by mohla být zcela subjektivní. Jenže subjektivní potěšení se nerovná kvalitě, jak ji myslel. Kvalita *snižuje* subjektivitu. Kvalita vás vyvádí z vašeho nitra, vede vás k uvědomování si okolního světa. Kvalita *stojí proti* subjektivitě.

Nevím, jak velké myšlenkové úsilí vynaložil, než dospěl k tomuto bodu, ale nakonec poznal, že kvalitu nelze nezávisle vztahovat buď k subjektu, nebo k objektu, ale že ji lze najít *pouze ve vzájemném vztahu obou*. Kvalita je styčným bodem subjektu a objektu.

Přihovívá.

Kvalita není věc. Kvalita je *proces*.

Přihovívá.

Je to proces, kdy si subjekt začíná uvědomovat objekt.

A protože bez objektů nemůže existovat ani subjekt – protože objekty vytvářejí vědomí subjektu o sobě – kvalita je pak proces, v němž může docházet ke vnímání jak subjektů, tak objektů.

Hoří.

Teď už věděl, že je na správné cestě.

Znamená to, že kvalita není pouze *výsledkem* kolize mezi subjektem a objektem. Sama existence subjektu a objektu se *vyvozuje* z kvality-procesu. Kvalita-proces je *příčinou* subjektů a objektů, které byly dosud mylně považovány za příčinu kvality!

Teď se mu podařilo chytit celé to zatracené, zlé dilema pod krkem.

Dilema v sobě celou dobu skrývalo neviditelný, zlý předpoklad, který se nedal logicky ospravedlnit: že totiž kvalita je *důsledkem* souhry subjektů a objektů. Jasně že není! Faidros vytáhl svůj nůž.

„Slunce kvality,“ napsal, „se neotáčí kolem subjektů a objektů naší existence. Není jen pasivním zdrojem sluneční energie. Není jim nijak podřízeno. Samo je totiž *stvořilo*. Subjekty a objekty jsou podřízeny kvalitě!“

Ve chvíli, kdy takhle slova napsal, věděl, že ve svém uvažování dosáhl vrcholu, o který nevědomky usiloval řadu let.

„Modrá obloha!“ křičí Chris.

Opravdu, vysoko nad námi prosvítá mezi kmeny stromů úzký pruh modří.

Přidáváme do kroku, rozloha nebe se neustále zvětšuje a za chvíli vidíme, jak stromy řídnu až k holému bodu na vrcholu. Když jsme necelých padesát metrů od vrcholu kaňonu, křičím: „Schválně, kdo tam bude první!“ a rozbíháme se; vyrážím s nasazením posledních zásob energie, kterou jsem si dosud šetřil.

Dávám do běhu všechnu sílu, ale Chris mě dohání. Zalyká se smíchem, když mě předhání. S těžkým ruksakem na zádech a v téhle nadmořské výšce nám přece nejde o žádné rekordy, ale ženeme se oba kupředu jak posedlí.

Chris je na hřebenu první, zatímco já teprve vyběhám ze stromů. Zvedá ruce a křičí: „Vítěz!“

Egoista.

Dýchám tak prudce, že po doběhu nemůžu chvíli mluvit. Shazujeme ruksaky z ramen a leháme si na skály. Půda je ztvrdlá a vysušená sluncem, ale pod jejím příkrovem stojí bahýnko z včerejšího deště. Pod námi a daleko za lesnatými svahy a poli, která se rozkládají ještě dál, se táhne údolí Gallatin. V jednom koutě údolí leží Bozeman. Ze skály vyskakuje kobylka a slétá dolů nad koruny stromů.

„Dokázali jsme to,“ ozývá se Chris. Je moc šťastný. Já jsem pořád ještě příliš zadýchaný, než abych dokázal odpovědět. Sundávám si boty a ponožky promáčené potem, kladu je na skálu a čekám, až uschnou. Zamyšleně na ně hledím a sleduju, jak se z nich zvedá pára a stoupá ke slunci.

Určitě jsem usnul. Slunce pálí. Ručičky na hodinkách oznamují, že za pár minut bude poledne. Ohlžím se přes skálu, o kterou se opírám, a vidím, že na druhé straně spí spokojeně Chris. Kus nad ním přestává les a holá šedá skála končí ve sněhových polích. Mohli bychom zlézat zadní stranu tohoto hřebenu tudy, ale cesta k vrcholu by byla nebezpečná. Chvilí se dívám na vršek hory. Cože jsem to Chrisovi včera v noci říkal? „Uvidíme se na vrcholu hory“... ne... „Setkáme se na vrcholu hory.“

Jak bych se s ním mohl potkat na vrcholu hory, když už jsem s ním? Je to divné. Tvrdil, že jsem mu včera v noci říkal i něco jiného – že se tu člověk cítí osaměle. To však protiřečí tomu, čemu doopravdy věřím. Vůbec si nemyslím, že je to tu osamělé.

Najednou mou pozornost upoutá rachot padajícího kamení. Nic se nehýbe. Všude panuje ticho.

Všechno je v pořádku. Člověk v horách slyší pořád sesuvy kamení.

Někdy ale nejsou tak drobné. Právě takovými drobnými sesuvy se ohlašují velké laviny. Jestliže jste nad nimi nebo vedle nich, je na ně zajímavý pohled. Jestliže jsou ale nad vámi – pak vám není pomoci. Můžete jen sledovat, jak rychle se na vás řítí.

Lidé říkají ve spánku zvláštní věci, ale proč bych mu měl říkat, že se potkáme? A proč by si měl myslet, že jsem byl vzhůru. Něco mi na tom nehraje, nemám z toho dobrý pocit, ale nevím, co to je. Někdy se vám vetře do mozku nějaký pocit a teprve později si uvědomíte, proč se objevil.

Slyším, že se Chris pohnul. Otáčím se k němu.

„Kde jsme?“ ptá se.

„Na vrcholu hřebene.“

„Aha,“ říká spokojeně. Usmívá se.

Rozbaluju k obědu ementál, salám a krekry. Nakrájím sýr a salám na tenké plátky. Plátky jsou úhledné, ticho mi dovoluje dělat všechno správně.

„Co si tady postavit čajdu,“ navrhuje Chris.

„Áááá,“ mručím, „a to sem pak budeme každý den šplhat?“

„Jasně,“ škádlí mě. „To přece nebylo vůbec těžké.“

Včerejšek je v jeho paměti už zasutou minulostí. Podávám mu krekry a sýr.

„O čem pořád přemýšlíš?“ ptá se.

„O spoustě věcí,“ odpovídám.

„O jakých?“

„Většinou bys je nepochopil.“

„Například?“

„Například o tom, že jsem ti řekl, že se potkáme na vrcholu hory.“

„Aha,“ zamýšlí se a hledí do země.

„Říkal jsi, že jsem mluvil jako opilý,“ připomínám.

„Ne, ne jako opilý,“ tvrdí odmítavě a pořád hledí do země. To, že se na mě nedívá, ve mně vzbuzuje pochyby, jestli mluví pravdu.

„A jak tedy?“

Neodpovídá.

„Jak jsem tedy mluvil, Chriši?“

„Prostě jinak.“

„Jak?“

„Já *nevím!*“ Zvedá oči a objevuje se v nich záchvěv strachu. „Mluvil jsi stejně jako kdysi,“ říká a znovu uhýbá očima do skály.

„Kdy?“

„Když jsme tady bydleli.“

Snažím se tvářit klidně, aby si nevšiml změny v mém výrazu, pak se opatrně zvedám a pečlivě obracím ponožky na skále. Už jsou dávno suché. Vracím se s nimi a všímám si, že Chris na mě upírá pohled. Nedbale říkám: „To jsem nevěděl, že jsem dřív mluvil jinak.“

Chris mlčí.

Natahuju si ponožku a obouvám se.

„Mám žízeň,“ poznamenává Chris.

„Nemělo by to být k vodě daleko,“ říkám a vstávám. Chvíli se dívám na sních a pak se ptám: „Připraven?“

Když jdeme po hřebeni k začátku strže, znovu se ozve rachot padajícího kamení, jenže mnohem hlasitěji než před chvílí. Dívám se vzhůru, abych zjistil, odkud se hluk bere. Nic.

„Co to bylo?“ ptá se Chris.

„Sesuv.“

Oba chvíli mlčky stojíme a nasloucháme. Chris se ptá: „Je tam nahoře někdo?“

„Ne, bude to asi tající sních, který uvolňuje kameny. Když je na začátku léta takové horko jako dnes, můžeš v horách slyšet sesuvy kamení dost často. Někdy jsou pořádně velké. Je to normální opotřebenání hor.“

„To jsem nevěděl, že se hory můžou opotřebovat.“

„Ne právě opotřebovat, spíš zplošťovat. Hory se zakulacují a sesedají. Tyhle hory jsou zatím ještě dost mladé.“

Úbočí hory kolem nás pokrývá načernalá zeleň lesa. Les na dálku připomíná samet.

Říkám: „Když se na ty hory podíváš, vypadají tak poklidně a nehybně, přitom se však neustále mění a ty změny nebývají právě poklidné. Pod námi přebývají síly, které můžou tuhle horu roztrhnout.“

„A stává se to?“

„Jako co?“

„No, že by roztrhly horu?“

„Ano,“ potvrzuju. Pak si na něco vzpomenu: „Kousek od nás leží devatenáct mrtvol pohřbených pod miliony tun kamení. Všichni se tehdy divili, že jich tam zůstalo jen devatenáct.“

„Co se stalo?“

„Byli to turisté z východu, rozhodli se zůstat přes noc na tábořišti. V noci se uvolnily podzemní síly, a když tu spouští druhý den ráno uviděli záchranáři, jen zavrtěli hlavou. Ani se je nepokusili vykopat. Bývali by se museli prokopat desítkami metrů kamení, než by se dostali k tělům, která by se mohli rovnou znovu pohřbít. Raději je tam nechali. Pořád tam ještě jsou.“

„Jak věděli, že jich je devatenáct?“

„Sousedí a příbuzní oznámili policii, že je pohřešují.“

Chris hledí na vrchol hory před námi. „Nedostali žádné varování?“

„Nevím.“

„Člověk by čekal, že nejprve přijde varování.“

„Možná je něco varovalo.“

Jdu k místu, kde se hřeben stáčí do rokle. Vidím, že můžeme sestoupit a najít vodu. Začínám sestupovat šikmo dolů.

Nad námi se uvolňují další kameny. Mám strach.

„Chrisi,“ říkám.

„Co je?“

„Víš, co mě napadlo?“

„Ne, co?“

„Myslím, že by od nás bylo chytré, kdybychom nechali vrchol hory být a zkusili to příští léto.“

Mlčí. Pak se ptá: „A proč?“

„Nemám dobrý pocit.“

Chris dlouho nic neříká. Nakonec se ptá: „Například?“

„No, myslím, že by nás tam mohla chytit bouřka nebo sesuv nebo něco podobného a bude s námi zle.“

Zase ticho. Vidím na jeho tváři nefalšované zklamání. Nejspíš ví, že neříkám všechno. „Zkus se nad tím zamyslet,“ naléhám, „a až najdeme nějakou vodu, rozhodneme, co bude dál.“

Pokračujeme v chůzi. „Oukej?“ ptám se.

Po chvíli říká: „Oukej,“ moc přesvědčivě to však nezní.

Sestup je dost snadný, ale bude horší. Zatím se pohybujeme v otevřeném prostoru a hřeje nás slunce, za okamžik ale budeme znovu v lese.

Nevím, co si mám o tom zvláštním nočním hovoru myslet, jasné je jen to, že nevěští nic dobrého. Pro mě ani pro Chrisi. Nejspíš se u mě ve spánku projevují následky únavy z jízdy na motorce a z táboření a z naší rozpravy a všech těch míst, která ve mně vyvolávají nedobré dojmy. Rád bych odtud co nejrychleji zmizel.

Nemyslím si, že Chrisovi Montana připomíná staré časy. V poslední době se velice snadno vystraším a nestydím se za to. *Jeho* nikdy nic

nevystrašilo. Nikdy v životě. V tomhle se lišíme. Proto jsem naživu, zatímco on ne. Pokud tam nahoře něco je, nějaká psychická veličina, nějaký duch, nějaký dvojník, který tam na nás čeká... pak si bude muset počkat. Dost dlouho.

Tyhle zatracené výšiny po nějaké době začnou člověku nahánět hrůzu. Chci dolů, hluboko dolů.

K oceánu. To je ono. Kde se pomalu převalují vlny a kde se ozývá příboj a odkud není kam spadnout, protože jste už dole.

Vstupujeme do lesa, pohled na vrchol hory nám zakrývají větve a já mám radost.

Domnívám se, že jsme po Faidrově stezce došli až tam, kam chceme v naší rozpravě zajít. Chci teď jeho stezku opustit. Projevil jsem mu všechnu náležitou čest za všechno, co vymyslel, napsal a řekl a teď bych já sám rád rozvinul některé myšlenky, které Faidros nerozpracoval. Název téhle rozpravy zní „Zen a umění údržby motocyklu“, ne „Zen a umění horolezectví“; na vrcholech hor totiž žádné motocykly nenajdete, a podle mého názoru tam nenarazíte ani na mnoho zenu. Zen je „duch údolí“, ne horských vrcholů. Jediný zen, který najdete na vrcholcích hor, je zen, který přinesete s sebou. Pojďme odtud.

„Je to fajn šlapat dolů, co?“ ptám se.

MIČÍ.

Asi nás čeká malá hádka.

Vystoupíte na horu a dostanete tam jen velkou, těžkou kamennou tabulku se spoustou pravidel.

Něco podobného se přihodilo i Faidrovi.

Myslel si o sobě, že je Mesiáš.

Jenže to já nejsem, chlapče. Práce je moc a peněz málo. Pojďme. Pojďme...

A už klušu po svahu dolů... buch buch, buch buch, buch buch... dokud Chris nezakřičí „ZPOMALÍ!“. Skrze stromy vidím, že zaostal o několik set metrů.

Zpomaluju, ale vzápětí si všímám, že Chris zůstává pozadu úmyslně. Je samozřejmě zklamaný.

Myslím, že v naší rozpravě bych měl především vystihnout směr Faidrova putování a nehodnotit jeho myšlenky, ale nabídnout vlastní názory. Věřte mi, když nechápete svět jako dualitu ducha a hmoty, ale jako trojici kvality, ducha a hmoty, umění údržby motocyklu a jiná umění získávají význam, jaký předtím neměly. Strašidlo techniky, před kterým Sutherlandovi prchají, se nestává zlem, ale pozitivní zábavou. A doložit tohle tvrzení bude dlouhý, potěšující úkol.

Abych to strašidlo mohl zapudit, měl bych ale nejprve říct:

Faidros by možná šel stejným směrem jako teď já, kdyby druhá vlna krystalizace, metafyzická vlna, nakonec zakotvila tam, kde ji zakotvím já, tedy v každodenním životě. Domnívám se, že metafyzika je dobrá, jestliže

vylepšuje všední život; jinak na ni ale raději zapomeňte. Naneštěstí to nebyl Faidrův případ. Přešel do třetí mystické vlny krystalizace, z níž se nikdy nevzpamatoval.

Přemýšlel o vztahu kvality k duchu a hmotě a identifikoval kvalitu jako rodičku hmoty a ducha, jako proces, který rodí ducha a hmotu. Tato koperníkovská inverze vztahu kvality k objektivnímu světu by možná zněla záhadně, kdyby ji pečlivě nevysvětlil, Faidros však nechtěl, aby byla záhadná. Chtěl říct, že na postupujícím ostří času, předtím, než lze nějaký objekt rozeznat, musí existovat jistý druh neintelektuálního vědomí, které nazval vědomí kvality. Nemůžete si uvědomit, že jste spatřili strom, dokud ho skutečně nevidíte, a mezi okamžikem vidění a okamžikem vědomí musí existovat nějaký časový interval. Někdy nepřikládáme tomuto intervalu žádnou váhu. Jenže přesvědčení, že tento interval není důležitý, nelze nijak ospravedlnit – *vůbec nijak*.

Minulost existuje pouze ve vzpomínkách, budoucnost pouze v plánech. Jedinou naší realitou je přítomnost. Strom, který si intelektuálně uvědomujete díky onomu drobnému časovému intervalu, je vždy v minulosti, a proto je vždy nereálný. *Každý* intelektuálně uvažovaný předmět je *vždy* součástí minulosti, a je proto *nereálný*. Realita je vždy okamžik nazřívání, který *předchází* intelektualizaci. *Jiná realita neexistuje*. Tahle předintelektuální realita je to, co Faidros podle svého přesvědčení správně identifikoval jako kvalitu. Protože všechny intelektuálně identifikovatelné věci musí vyrůst z *téhle* předintelektuální reality, je kvalita *rodičkou, zdrojem* všech subjektů a objektů.

Faidros cítil, že největší problémy rozpoznat tuhle kvalitu mají intelektuálové, hlavně proto že všechno okamžitě cpou do kazajky intelektuálních forem. Lidé, kteří nahlížejí kvalitu nejlépe, jsou malé děti a nevzdělaní, kulturně „deprivovaní“ lidé. Mají nejmenší náklonnost k intelektualitě z kulturních zdrojů a mají minimální formální vzdělání, které by ji v nich mohlo utvrdit. Proto je paďourství výlučně intelektuální nemoc. Faidros cítil, že proti ní získal částečnou imunitu, nebo že díky neúspěchu ve škole do jisté míry zlomil svůj zvyk intelektualizovat. Necítil nutkavou potřebu ztotožňovat se s intelektualitou a mohl proto zkoumat antiintelektuální doktríny s jistou sympatií.

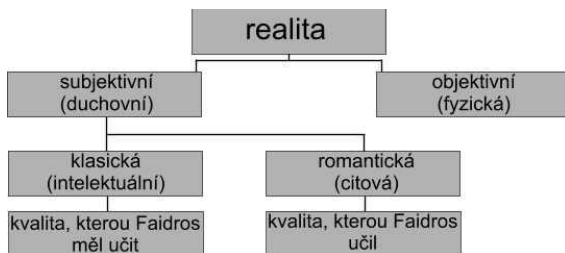
Paďouři, tvrdil, obvykle vinou předsudků o intelektualitě považují kvalitu, předintelektuální realitu, za nevýznamnou, za pouhý nedůležitý přechod mezi objektivní realitou a jejím subjektivním vnímáním. Proto se paďouři nezabývají problémem, jestli se kvalita nějak liší od jejich intelektuální představy.

Liší, tvrdil Faidros. Jakmile začnete naslouchat zvuku kvality, spatříte tu zeď v Koreji, neintelektuální realitu v její čisté formě, budete chtít zapomenout na všechna ta slova, která jsou vždy někde jinde.

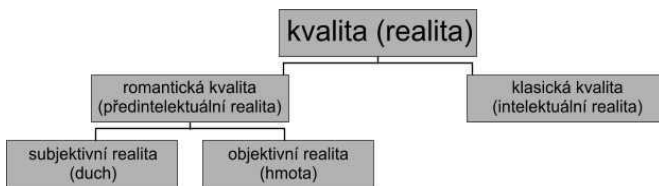
Faidros se ozbrojil časově provázanou metafyzickou trojicí a podařilo se mu zacetit předěl mezi romantickou a klasickou kvalitou, který hrozil, že ho

zničí. Nemůžou už kvalitu krájet. Faidros si teď mohl naopak klidně sednout a pohodlně rozkrájet na kousky své oponenty. Romantická kvalita vždy koreluje s okamžitými dojmy. Paďourská kvalita se vždy týká úvah s časovým přesahem. Romantická kvalita je přítomnost, je „tady a teď“ všech věcí. Klasická kvalita se zásadně nezabývá jen přítomností. Vždy bere do úvahy vztah přítomnosti k minulosti a budoucnosti. Pokud považujete minulost a budoucnost za součást přítomnosti, pak je to prima, žijete pro přítomnost. A pokud váš motocykl funguje, proč si dělat starosti? Jestliže však uvažujete o přítomnosti jako o pouhém okamžiku mezi minulostí a budoucností, jako o tékavém okamžiku, pak zanedbávat minulost a budoucnost kvůli přítomnosti je dost špatná kvalita. Motocykl snad funguje, ale kdy jste naposledy zkontrolovali hladinu oleje? Z romantického hlediska to vypadá jako rejpalství, z klasického to působí rozumně.

Máme tedy dva různé druhy kvality, které však nerozdělují kvalitu na dvě části. Jsou to pouze dva rozdílné časové aspekty kvality, krátký a dlouhý. To, co po Faidrovi jeho kritici původně žádali, byla metafyzická hierarchie, která vypadá takto:

Faidros jim na oplátku předal metafyzickou hierarchii, která vypadá takhle:

Kvalita, kterou učil, nebyla jen součástí reality, byla to celá realita.

Pak se v duchu své trojice zamyslel nad otázkou: „Proč každý vidí kvalitu jinak?“ Dřív na ni musel odpovídat dost vyhybavě. Teď prohlašoval: „Kvalita je beztvářá, nepopsatelná. Vidět tvary a formy znamená intelektualizovat. Kvalita existuje nezávisle na tvarech a formách. Jména, tvary a formy, které dáváme kvalitě, na ní závisí jen částečně. Závisí také částečně na apriorních představách, které se nashromáždily v naší paměti.“

Neustále se snažíme nacházet v kvalitě-procesu analogie k dosavadním zkušenostem. Kdybychom to nedělali, nedokázali bychom jednat. Podle těchto analogií budujeme svůj jazyk. Celou svou kulturu budujeme podle těchto analogií.“

Důvod, proč lidé vidí kvalitu různě, pokračoval, tkví v tom, že k ní přistupují s různými soubory analogií. Na několika jazykových příkladech ukázal, že například hindská písmena *da*, *da* a *dha* slyšíme stejně, protože k nim nemáme analogie, abychom mezi nimi poznali rozdíly. Na druhou stranu zase většina Hindů nedokáže rozlišit mezi *da* a anglickým *the*, protože v jejich jazyku mezi nimi není žádný rozdíl. Řekl, že pro indické vesničany není neobvyklé vidět duchy. Dělá jim však problémy vidět zákon gravitace.

To také vysvětluje, pokračoval, proč studenti prvního ročníku stylistiky dospívají k podobnému hodnocení kvality esejí. Všichni totiž mají podobné zázemí a podobné vědomosti. Kdyby však do třídy přišla skupina zahraničních studentů, nebo kdyby chtěl, aby posuzovali středověké básně, schopnost studentů posuzovat kvalitu by se výrazně změnila.

V jistém smyslu, tvrdil, i jeho samého definuje to, jak studenti vybírají kvalitu. Lidé se liší v názoru na kvalitu ne snad proto, že by kvalita byla jiná, ale protože lidé mají odlišné zkušenosti. Kdyby dva lidé měli identické apriorní analogie, nahlíželi by pokaždé kvalitu stejně. Nevěděl však, jak to vyzkoušet, proto jeho úvaha zůstala jen ve sféře spekulací.

Kolegům ve škole odpověděl takto:

„Jakékoliv filozofické vysvětlení kvality bude současně mylné a pravdivé právě proto, že jde o filozofické vysvětlení. Proces filozofického vysvětlování je proces analytický, při kterém se něco rozděluje na subjekty a predikáty. To, co si já představuji pod slovem *kvalita*, se nedá rozložit na subjekty a predikáty. Ne snad proto, že by kvalita byla tak záhadná, ale proto, že kvalita je tak jednoduchá, bezprostřední.

Nejjednodušší intelektuální analogie čisté kvality, kterou lidé v našem okolí mohou pochopit, zní, že *kvalita je reakce organismu na okolí* (použil tenhle příklad, protože většina tazatelů podle jeho přesvědčení chápala svět podle behavioristické teorie založené na dvojici termínů stimul – reakce). Jestliže vedle měňavky na destičce s vodou kápneme naředěnou kyselinu sírovou, pokusí se podle mého názoru odtáhnout od smrtící tekutiny co nejdále. Kdyby mohla měňavka mluvit a nevěděla by o kyselině sírové zhola nic, nejspíš by řekla: *Tohle prostředí má špatnou kvalitu*. Kdyby měla nervový systém, pokusila by se mnohem složitějším způsobem překonat špatnou kvalitu svého prostředí. Hledala by ve své dosavadní zkušenosti analogie, to znamená obrazy a symboly, a s jejich pomocí by definovala povahu svého nového prostředí a tak je *pochopila*.

Velmi vyvinuté organismy, jako jsme my, reagují na prostředí vymyšlením mnoha úžasných analogií. Vymysleli jsme si zemi a nebe, stromy, kameny a oceány, bohy, hudbu, umění, jazyk, filozofii, techniku, civilizaci a vědu. Těmto analogiím říkáme realita. A ony *jsou* realita. Ve

jménu pravdy hypnotizujeme děti, aby poznaly, že tyhle analogie jsou realita. Každého, kdo naše analogie nepřijme, strčíme do útulku pro duševně choré. Příčinou, která nás nutí vymýšlet analogie, je kvalita. Kvalita je pokračující stimul, který nás nutí vytvářet svět, v němž žijeme. Celý svět. Do posledního kousku.

Z toho plyne, že veličinu, která nás nutí vytvářet náš svět, nelze vložit do námi stvořeného světa. Proto nelze kvalitu definovat. Jestliže ji definujeme, vždy definujeme něco menšího, než je kvalita.“

Tento fragment se mi vybavuje velmi jasně, živěji než všechny ostatní, snad proto, že je ze všech nejdůležitější. Když Faidros takhle slova napsal, cítil, jak ho zamrazilo v zádech, a málem zaškrtal slova „Celý svět. Do posledního kousku“. Cítil už přicházející šílenství. Myslím, že to viděl. Nepřišel však na žádný logický důvod, proč by měl takhle slova vyškrtnout, a na zbabělost bylo tou dobou už pozdě. Ignoroval varování a nechal slova na řádce.

Odložil tužku a pak... cítil, jak něco povoluje. Jako kdyby se něco v jeho nitru napínalo tak dlouho, až to nakonec prasklo. Pak už bylo pozdě.

UVědomoval si, že se odchýlil od svého východiska. Nemluvil už o metafyzické trojici, ale o absolutním monismu. Kvalita byla zdrojem a podstatou všeho.

Jeho mozek zaplavily další filozofické asociace. Hegel mluvil podobně, psal o absolutním duchu. Absolutní duch byl rovněž nezávislý, jak na objektivitě, tak i na subjektivitě.

Hegel však tvrdil, že absolutní duch je zdrojem všeho, pak ale ze „všeho“, zdroje všeho, vyčlenil romantickou zkušenost. Hegelovo absolutno bylo naprosto klasické, zcela racionální a skrznaskrz uspořádané.

Jenže kvalita taková není.

Faidros si připomněl, že mnozí považovali Hegela za most mezi západní a orientální filozofií. Hinduistická Védanta, Cesta taoistů, dokonce i Buddha jsou popisováni pomocí absolutního monismu, který se podobá Hegelově filozofii. Faidros tehdy pochyboval, že by se mystické jednoty a metafyzické monismy daly převést na společného jmenovatele, protože mystické jednoty se na rozdíl od metafyzických monismů neřídí žádnými pravidly. Jeho kvalita je metafyzická veličina, není mystická. Nebo snad ne? V čem spočívá rozdíl?

Odpověděl si sám: rozdíl spočívá v definici. Metafyzické veličiny jsou definovány. Mystické jednoty definovány nejsou. Takže kvalita patří do mystiky. Ale to ne. Ve skutečnosti patří do obou směrů. Přestože o kvalitě přemýšlel jakožto o výhradně metafyzické veličině, odmítal vypracovat její definici. Tím se kvalita také zařazuje do mystiky. Její nedefinovatelnost ho osvobodila od metafyzických pravidel.

Pak Faidros instinktivně přistoupil ke své knihovně a vytáhl malou, modrou knihu v kartónových deskách. Před lety tu knihu opsal a sám vyvázal, když ji nemohl najít v knihkupectví. Byla to 2 400 let stará kniha *Tao-te-ňng*

od Lao-c'. Začal číst, jako mnohokrát předtím, jenže tentokrát v ní hledal možnost substituce. Začal číst a současně interpretovat.

Četl:

Kvalita, kterou lze definovat, není Absolutní kvalita.

To říkal on.

Jména, která jí mohou být přisouzena, nejsou Absolutní jména.

Je zdrojem nebe a země.

Pokud má mít jméno, pak je matkou všech věcí...

Přesně tak.

Kvalita (romantická kvalita) a její projevy (klasická kvalita) jsou v podstatě totožné. Když se projevuje klasicky, dávají se jí rozdílná jména (subjekty a objekty).

Romantickou kvalitu a klasickou kvalitu lze společně označit jako „mystické“.

Sahá z jedné záhady do hlubší záhady, je branou k tajemství veškerého života.

Kvalita proniká vším.

A její použití je nevyčerpatelné!

Nedosažitelné!

Jako zřídlo všech věcí...

Přesto však zůstává křišťálově čistá jako voda.

Nevím, čím Syn je to.

Obraz toho, co existovalo před Bohem.

... Neustále, neustále zůstává. Natáhni se po ní a bude ti ochotně sloužit...

Nahlížená, avšak neviděná... poslouchaná, avšak neslyšená... uchopená, avšak nedotčená... tyhle tři vlastnosti obratně unikají naší zvědavosti, a proto se mísí dohromady a stávají se jedním.

Nikoli jejím stoupáním dělá se světlo

Nikoli jejím klesáním nastává tma

Nekončící, neustálá, nelze ji definovat

A opět se vrací do arény nicoty

Proto ji nazýváme tvarem beztvareho

Obraz nicoty

Proto se jí říká nepolapitelná

Setkej se s ní a nespátíš její tvář

Následuj ji a neuvidíš její záda

Ten, kdo se drží kvality starého

Dokáže poznat prvotní počátky

Které jsou pokračováním kvality.

Faidros četl jeden řádek za druhým, verš za veršem, sledoval, jak k sobě přiléhají, jak zapadají na místo. Přesně tak. *Tohle* měl na mysli. *Tohle* říkal neustále, jenže ubohou formou, mechanisticky. Tahle kniha není nejasná nebo nepřesná. Je právě tak přesná a konečná, jak je to jen možné. Tvrdí se

v ní stejné věci, jaké říkal on, jen jiným jazykem s jinými kořeny a původem. On patří do jiného údolí a vidí, co je v *tomhle* údolí, neseznamuje se s ním prostřednictvím příběhu, který mu vyprávějí cizí lidé, chápe je jako část vlastního údolí. Vidí je celé.

Rozluštil kód.

Pokračoval ve čtení. Řádek za řádkem, stránku za stránkou. Nikde ani známka rozporu. To, o čem celou dobu mluvil a označoval to za kvalitu, je zde podáno jako tao, velká ústřední rodící síla všech náboženství, východních i západních, minulých i současných, veškerého vědění, prostě všeho.

Pak vnitřním zrakem zachytil svůj vlastní obraz a uvědomil si, kde je Faidros a co vidí a... Nevím, co se skutečně stalo... ale to vyšinutí, které Faidros pocítil už dříve, to vnitřní rozpolcení jeho mysli najednou získalo na síle podobně jako skály na vrcholu hory. Nedokázal ji zastavit a nashromážděná masa vědomí začala najednou růst, až přerostla do laviny myšlení a vědomí, která se vymkla jakékoliv kontrole; každá koule valící se masy uvolňovala stonásobek další hmoty, nová masa se znovu rozrostla na stonásobek, a tak pořád dál, rostla do šířky a výšky; až neměl, na čem stát.

Už neměl pod nohama vůbec nic.

Všechno se pod ním propadlo.

„Ty nejsi moc statečný, co?“ ptá se Chris.

„Ne,“ odpovídám a zuby Stahuju z kolečka salámu kůžičku. „Ale divil by ses, jak jsem zdvořilý.“

Jsme teď už dost hluboko pod okrajem hřebene, a borovice smíšené s listnatým podrostem jsou mnohem vyšší a mají uzavřenější koruny než na druhé straně tohoto kaňonu. Je zřejmé, že do kaňonu přitéká déšť. Házím do sebe mohutný hlt vody z hrnce, který Chris naplnil u nedalekého pramene, a otáčím se k němu. Vidím, že se už smířil s cestou dolů a že není potřeba ho poučovat nebo se s ním dohadovat. Místo zákusku si dopřáváme bonbony ze sáčku, spláchneme je dalším hrnkem vody a lehne si na zem ke krátkému odpočinku. Voda z horských pramenů má tu nejlepší chuť na světě.

Chris říká: „Unesl bych těžší ruksak.“

„Určitě?“

„Jasně, určitě,“ říká sebestě.

Vděčně přendávám některé těžší věci do jeho batohu, navlékám si popruhy, upravuju je, zvedám se a cítím rozdíl. Když má náladu, dokáže být ohleduplný.

Odtud mi sestup připadá mírný, povlovný. Na svahu se určitě kácelo, protože tu roste hodně křovin, některé jsou vyšší než my a nutí nás k pomalejší chůzi. Budeme se muset skrze ně nějak prodat.

V nadcházející části rozpravy bych chtěl skončit s intelektuálními abstrakcemi velmi široké a obecné povahy a pustit se do solidnějších, praktických, všedních informací, jen nevím jak na to.

Jedna věc se o průkopnících neříká, jsou totiž do jednoho velcí nepořádníci. Mají to v povaze. Derou se kupředu, vidí jen svoje vznešené, vzdálené cíle a nevšímají si rumu a odpadků, které za sebou zanechávají. Musí nastoupit někdo jiný a dělat uklízečku, což není příliš ceněná a zajímavá práce. Než se člověk do úklidu pustí, musí se na to nejprve vnitřně naladit. A když se naladíte na skutečně nízkou strunu, pak to není tak špatné.

Objevit metafyzický vztah kvality a Buddhy na horském vrcholu osobních zkušeností je velmi dramatické. A velmi nedůležité. Pokud by rozprava nebyla o ničem jiném, měli byste knihu sklapnout. Důležitý je vztah takového objevu ke všem údolím tohoto světa a ke všem nudným, rutinním zaměstnáním a monotónním rokům, které nás všechny v našich povoláních čekají.

Sylvie dobře věděla, o čem mluvila první den, když si všimla všech těch lidí, kteří nás míjeli v protisměru. Jak o nich mluvila? „Pohřební průvod.“

Naším úkolem je vrátit se k tomu průvodu s větším porozuměním.

Za prvé bych měl říct, že nevím, jestli je pravdivé Faidrovo tvrzení, že kvalita je tao. Nevím, jak bych vyzkoušel pravdivost takového tvrzení, protože Faidros pouze porovnával své chápání jedné mystické veličiny s druhou. Určitě si myslel, že jsou stejné, ale možná úplně nepochopil, co je kvalita. Nebo spíš úplně nepochopil, co je tao. Rozhodně nebyl žádný mudrc. V té knize je pro mudrce dost rad, ale Faidros se jimi bohužel neřídil.

Dále si myslím, že celé jeho metafyzické zlézání hor nijak nerozšířilo naše vědomosti o tom, co je to kvalita nebo tao. Ani trošku.

Moje slova možná vyznívají jako úplné odmítnutí Faidrových myšlenek, ale tak to není. Myslím, že s mým hodnocením by souhlasil i on sám, protože každý popis kvality je vlastně definice, a proto nutně míjí cíl. Řekl bych, že on sám by prohlásil, že výroky, které míjejí cíl, jsou horší než mlčení, protože můžou být mylně považovány za pravdu a *zpomalují* chápání kvality.

Ne že by udělal něco pro kvalitu, natož pro tao. Prospěl rozumu. Ukázal, jak lze rozum *rozšířit*, aby dokázal pojmut prvky, které předtím nedokázal asimilovat, a které se proto označovaly jako iracionální. Domnívám se, že dnešní špatnou kvalitu, toho chaotického, nespojitého ducha dvacátého století, pomáhá vytvářet všudypřítomnost iracionálních prvků, které volají po asimilaci. Chci se jimi teď zabývat pokud možno co nejespořádaněji.

Octli jsme se na strmé, kluzké půdě, špatně se nám drží rovnováha. Hmatáme po větvích a keřích, abychom neupadli. Udělám krok, pak si promyslím, kam nasměřuju další, došlápnu, pak vykročím druhou nohou a znovu se podívám.

Za chvíli jsou keře tak husté, že se budeme muset prosekávat. Sedám si a Chris vytahuje z mého batohu mačetu. Podává mi ji, začínám se mačetou ohánět a razím cestu vpřed. Jde to pomalu. Na jeden krok musím utnout dvě nebo tři větve. Takhle to může pokračovat dost dlouho.

První krok, který jsem vyvodil z Faidrova výroku, že „kvalita je Buddha“, zní, že pokud je takové tvrzení pravdivé, nabízí racionální základnu pro sjednocení tří oblastí lidské zkušenosti, které jsou zatím rozděleny. Myslím tím náboženství, umění a vědu. Jestliže lze prokázat, že kvalita je ústřední termín a že tahle kvalita nemá mnohost druhů, ale je jen jedna, je zřejmé, že tyhle tři oddělené oblasti můžou mít společnou základnu.

Vztah kvality k oblasti umění jsme dost detailně ukázali v líčení Faidrovy honby za pochopením kvality v umění rétoriky. Nemyslím si, že je nutné pokračovat v dalších analýzách. Umění je úsilí s vysokou kvalitou. Nic jiného dodávat nemusím. Pokud někdo volá po něčem výraznějším, pak říkám: Umění je Boží mozek projevující se v lidských dílech. Vztah, který stanovil Faidros, dává jasně na srozuměnou, že tyhle dva velmi odlišné výroky jsou ve skutečnosti identické.

Pokud jde o náboženství, je třeba stanovit racionální vztah kvality k

Božímu mozku mnohem důkladněji; doufám, že se mi to povede později.

Prozatím můžeme meditovat nad faktem, že staré anglické kořeny pro slova Buddha a kvalita, slova *God a good*, jsou totožné.

Chtěl bych se co nejdřív podívat na vědu, která naléhavě potřebuje stanovit svůj vztah ke kvalitě. Je na čase skoncovat s myšlenkou, že věda a její dítě technika „nemají hodnoty“, tedy že „nemají kvalitu“. Je to právě „nepřítomnost hodnot“, která zvýrazňuje „smrtonosnou sílu“, o níž jsme hovořili na začátku naší rozmluvy. Zítra bych chtěl začít právě tady.

Zbytek odpoledne přelézáme šedé, rozpadající se kmeny padlých stromů a křížujeme po strmém svahu.

Dostali jsme se k útesu, zkoumáme jeho okraj a hledáme cestu dolů. Nakonec se objevuje úzká roklina, kterou můžeme sestoupit. Táhne se dolů skalnatou soutěskou, z níž vytéká pramínek. Soutěsku vyplňují keře, skály, bahno a kořeny velkých stromů živěné vodou pramínku. V dálce slyším hučení mnohem většího potoka.

Díky lanu, které necháváme na místě, zdoláváme proud a na silnici narážíme na táborníky, kteří nás odvázejí do města.

V Bozemanu je tma, je pozdě. Nechceme budit DeWeeseovy a žádat je, aby pro nás přijeli, raději jdeme do hlavního hotelu ve městě. Turisté v hale na nás němě zírají. V armádních maskáčích, s holemi, dvoudenním strništěm a černým baretem nejspíš připomínám kubánského revolucionáře, který se rozhodl dobýt město.

V hotelovém pokoji vyčerpaně pouštíme zavazadla na zem. Do koše házím kameny, které jsem sebral v divokém proudu, a boty stavím k oknu, aby pomalu uschly. Beze slova padáme do postele.

Ráno se odpočatí odhlašujeme, loučíme se s DeWeeseovými a míříme z Bozemanu na sever. DeWeeseovi chtěli, abychom s nimi ještě zůstali, ve mně však zvítězilo zvláštní nutkání vydat se na západ a přemýšlet dál. Dnes bych chtěl hovořit o člověku, o kterém sice Faidros nikdy neslyšel, já jsem však během přípravy na tuhle rozmluvu studoval jeho díla velmi podrobně. Na rozdíl od Faidra se tenhle muž stal světoznámou osobností už v pětatřiceti letech a v osmapadesáti živoucí legendou. Bertrand Russell se o něm vyjádřil jako o „dle všeobecného soudu nejvýznačnějším vědci své generace“. Tenhle člověk byl současně astronomem, fyzikem, matematikem a filozofem. Jmenoval se Jules Henri Poincaré.

Nikdy jsem nevěřil, že by Faidros šel tak dlouho po stezce, kterou nikdo před ním neprošlapal. Někdo určitě někdy přemýšlel podobně jako on. Faidros přitom nebyl moc sečtělý, takže bych se vůbec nedivil, kdyby opakoval samozřejmosti některého známého filozofického systému, jehož studiem se on sám nehodlal zatěžovat.

Proto jsem víc než rok četl velmi dlouhé a občas únavné dějiny filozofie a hledal podobné myšlenky. Byla to úchvatná četba a přihodila se mi zajímavá věc. Nevím, co si o ní mám myslet. Učení různých filozofických systémů, které by podle rozšířeného povědomí měly stát ostře proti sobě, nakonec tvrdí věci, které se s mírnými odchylkami blíží Faidrovým myšlenkám. Čas od času jsem si myslel, že už jsem objevil filozofa, jehož Faidros nechtěně imitoval, jenže pokaždé, snad vinou oněch mírných odchylek, nakonec nabral úplně jiný kurz. Například Hegel, o němž jsem už mluvil, odmítal hinduistický filozofický systém s tím, že o vůbec žádnou filozofii nejde. Zdálo se, že Faidros různé filozofy asimiloval nebo oni *asimilovali* jeho. Necítil v tom žádný rozpor.

Nakonec jsem se přečetl až k Poincarému. Nenašel jsem mnoho podobných myšlenek, ale něco jiného. Faidros totiž sleduje dlouhou a namáhavou stezku do nejvyšších abstraktních představ, pak najednou sestupuje dolů a zastavuje se. Poincaré začíná od nezákladnějších vědeckých pravd, propracovává se ke stejným abstraktním představám a zastavuje se. Obě stezky končí *přesně na druhém konci té druhé*. Dokonale na sebe navazují. Když člověk žijící ve stínu šilenství narazí na mozek, který myslí a mluví podobně jako on, má pocit, že mu požeňnalo samo nebe. Připadá si jako Robinson Crusoe, když objevil na břehu lidské šlépěje.

Poincaré žil v letech 1854-1912, byl profesorem na pařížské univerzitě. Plnovousem a cvikem připomínal Henriho Toulouse-Lautreca, který žil v

Paříži ve stejné době a byl jen o deset let mladší.

Za Poincarého života vypukla nebezpečně hluboká krize základů exaktních věd. Vědecká pravda si dlouhá léta lebedila za hranicemi pochybností; vědecká logika neměla chybu, a pokud se vědci někdy mylili, pak proto, že udělali chybu proti pravidlům. Na všechny velké otázky existovala odpověď a poslání vědy se omezilo pouze na jejich upřesňování. Jistě, existovaly nevysvětlené jevy, jako například radioaktivita, přenos světla „éterem“ a zvláštní vztah magnetických a elektrických sil; podle tehdejších trendů se ale dalo předpokládat, že jejich vysvětlení se brzy najde. Málkdo si dovedl představit, že za několik desítek let zmizí absolutní prostor, absolutní čas, absolutní substance nebo dokonce absolutní velikost; že klasická fyzika, vědecká skála, která přetrvala staletí, bude jen „přibližná“; že nejstřízlivější a nejuznávanější astronomové budou lidstvu sdělovat, že kdyby se dostatečně dlouho dívalo dostatečně silným teleskopem, spatřilo by vlastní zátylek!

Poznatky vedoucí k teorii relativity, která měla otřást základy vědy, zatím pochopilo jen několik lidí. Poincaré, jeden z nejlepších matematiků své doby, mezi ně patřil.

V díle *Základy vědy* Poincaré vysvětlil, že signály krize v základech vědy jsou velmi starého data. Vědci dlouho a marně hledali způsob, jak demonstrovat axiom, který se proslavil jako pátý Eukleidův postulát o rovnoběžkách. Tvrdí se v něm, že daným bodem nelze k dané přímce vést více než jednu rovnoběžku a je v osnovách geometrie na základní škole. Patří mezi hlavní kameny celé geometrické matematiky.

Všechny ostatní axiomy působí samozřejmě a nepochybnitelně. Pátého postulátu se však nemůžete zbavit, aniž zlikvidujete rozsáhlé pasáže matematiky. Nikomu se nepodařilo zjednodušit ho do přijatelnější podoby. Jak nezměrné úsilí bylo vynaloženo v honbě za touto chimérickou nadějí, si nedokážeme ani představit, tvrdí Poincaré.

V první čtvrtině devatenáctého století se téměř současně objevili dva muži – Maďar a Rus – Bolyai a Lobačevskij, kteří prohlásili, že Eukleidův pátý postulát nelze dokázat. K tomuto závěru dospěli takhle: kdyby existoval způsob, jak zjednodušit Eukleidův postulát na jiné, přesvědčivější axiomy, muselo by se to nějak projevit. Případná změna Eukleidova postulátu by v geometrii nutně vytvořila logické rozporny. Proto ho změnili.

Lobačevskij na začátku předpokládá, že z daného bodu lze k dané přímce vést dvě rovnoběžky. Všechny ostatní Eukleidovy postuláty nechal beze změn. Z téhle hypotézy odvozuje sérii tvrzení, mezi nimiž nelze najít žádný rozpor, a vytváří geometrii, jejíž bezchybná logika si nijak nezadá s logikou Eukleidovy geometrie.

Lobačevskij nenašel žádný rozpor, což dokazuje, že pátý postulát nelze redukovat na jednodušší axiomy.

Skutečný rozruch však nezpůsobil ani tak jeho důkaz jako jeho racionální vedlejší produkt, který ho brzy zastínil a spolu s ním i téměř všechno ostatní v matematice. Najednou byla zpochybněna matematika,

základní nosník vědecké jistoty.

Lidstvo najednou mělo dvě protiřečící si koncepce neotřesitelné vědecké pravdy, stejně pravdivé pro lidi každého věku a bez ohledu na jejich preference.

Vytvořil se tím základ pro hlubokou krizi, která otřásla vědeckou bohorovností Pozlaceného věku. *Jak poznáme, která z těchto geometrií je ta správná?* Pokud mezi nimi není rozdíl, dostáváme totální matematiku, která přiznává existenci logických rozporů. Jenže matematika, která přiznává existenci logických rozporů, není žádná matematika. Důsledkem neeukleidovských geometrií bylo přirovnání matematiky ke kouzelníkovu mumlání nad kloboukem, které závisí jen na víře publika!

Jakmile se zdánlivě nedobytné dveře otevřely, dalo se čekat, že počet neotřesitelně pravdivých vědeckých systémů, a vzájemně si protiřečících, se neomezí jen na dva. Jistý Němec jménem Riemann přišel s dalším nevyvratitelným geometrickým systémem, který hází přes palubu nejen Eukleidův postulát, ale také první axiom, který tvrdí, že dvěma body lze vést pouze jednu přímku. Podobně jako v předchozích geometrických teoriích nelze ani u Riemannovy najít vnitřní rozpor, pouze nesoulad s Eukleidovým a Lobačevského geometrickým systémem.

Podle teorie relativity popisuje Riemannova geometrie náš svět nejlépe.

U Three Forks se silnice zařezává do úzkého, bělostného kaňonu, kousek od jeskyní objevených cestovateli Lewisem a Clarkem. Na východ od Butte vyjíždíme dlouhý, náročný svah, překračujeme Kontinentální předěl mezi rozvodím Atlantiku a Tichého oceánu a sjíždíme do údolí. O chvíli později projíždíme kolem ohromných tavicích pecí měďařské společnosti Anaconda, vjíždíme do města Anaconda a objevujeme dobrou restauraci s kvalitními steaky a kávou. Pokračujeme po dlouhém svahu, který nás přivádí k jezeru obklopenému borovými lesy, míváme rybáře, spouštějíci na hladinu malý člun. Silnice se pak stáčí dolů borovým lesem a podle úhlu slunce poznávám, že dopoledne se chýlí ke konci.

Projíždíme Phillipsburgem a ocitáme se na údolních loukách. Čelní vítr přichází v prudkých nárazech. Zpomaluju raději na devadesátku. Vjíždíme do Maxville. Před Hallem si potřebujeme pořádně odpočinout. U silnice objevujeme starý kostel a zastavujeme u něj. Vítr prudce fouká, je dost chladný, ale slunce hřeje, a proto na závětrné straně kostela roztahujeme na trávu bundy, přílby odkládáme stranou a uléháme k odpočinku. Krajina je sice otevřená a pustá, ale nádherná. Když vidíte v dálce hory nebo jen kopce, máte pocit ohromného prostoru. Chris uléhá tváří na bundu a pokouší se usnout.

Bez Sutherlandových je všechno jiné – připadáme si osamělí. Doufám, že vám nebude vadit, když budu pokračovat v naší rozmluvě, dokud mě pocit samoty nepřejde.

Abychom mohli vyřešit problém, co je to matematická pravda, říká

Poincaré, měli bychom se nejprve zeptat, v čem spočívá podstata geometrických axiomů. Jsou to syntetické apriorní soudy, jak tvrdil Kant? Existují jako pevná součást lidského vědomí nezávisle na lidské zkušenosti, která se nijak nepodílela na jejich vzniku? Poincaré si to nemyslel. Kdyby to byla pravda, působily by na nás tak silně, že bychom si nedovedli představit opačnou možnost, natož abychom na ní budovali teoretické konstrukce. Neeukleidovská geometrie by prostě nemohla vzniknout.

Znamená to, že geometrické axiomy jsou experimentální pravdy? Poincaré nesouhlasil ani s tímto stanoviskem. Kdyby tomu tak bylo, musely by se neustále proměňovat a upravovat vlivem nových laboratorních dat. To však neodpovídá samé podstatě geometrie.

Poincaré usoudil, že geometrické axiomy jsou *konvence* a že naši volbu mezi všemi možnými konvencemi *řídí* pokusně získaná fakta, výběr je přitom *volný* a omezuje ho pouze nutnost vyhnout se všem rozporům. Tím se také vysvětluje, proč postuláty zůstávají pravdivé, i když experimentální zákony, které způsobily jejich přijetí, jsou pouze přibližné. Geometrické axiomy jsou jinými slovy pouze maskované definice.

Poincaré se po určení podstaty geometrických axiomů pustil do otázky: „Která geometrie je pravdivá: eukleidovská nebo riemannovská?“

Jeho odpověď zní: „Tato otázka nemá smysl.“

Stejně tak dobře bychom se mohli ptát, jestli je pravdivý metrický systém a zda anglický váhový systém založený na libře je mylný; mohli bychom se tázat, jestli jsou pravdivé karteziánské souřadnice a zda jsou mylné matematické souřadnice. Jedna geometrie nemůže být pravdivější než druhá; může být jen *pohodlnější*. Geometrie není pravdivá, může být jen výhodná.

Poincaré pak přistoupil k odhalení konvenční povahy dalších vědeckých pojmů, například prostoru a času. Ukázal, že neexistuje jeden jediný způsob měření těchto veličin, který by byl pravdivější než ostatní; ten, který je obecně přijat, je jen *pohodlnější*.

Naše koncepte prostoru a času nejsou také nic jiného než definice, které jsme si vybrali, protože nám umožňují výhodnější zpracování faktů.

Radikální pochopení našich nejzákladnějších vědeckých pojmů není ještě u konce. Předchozí vysvětlení možná ulehčilo pochopení záhad prostoru a času, jenže břemeno udržování řádu vesmíru spočívá na *faktech*. Co jsou to fakty?

Poincaré se jimi kriticky zabýval. „Které fakty chci pozorovat?“, ptal se. Existuje nekonečné množství faktů. Možnost, že neselektivním pozorováním faktů vznikne věda, je menší, než že opice bušící do psacího stroje napíše Otčenáš.

Totéž platí o hypotézách. *Jaké hypotézy?* Poincaré napsal: „Jestliže nějaký jev připouští úplné mechanické vysvětlení, pak připouští i nekonečné množství dalších vysvětlení, která stejně dobře vysvětlí všechny zvláštnosti, které se během pokusu vyskytly.“ Ke stejné myšlence dospěl Faidros v

laboratoři; vyprovokovala zrod otázky, kvůli níž nakonec vyletěl z univerzity.

Kdyby měl vědec k dispozici neomezený čas, pokračoval Poincaré, stačilo by, abychom mu řekli: „Hledej a dobře si všímej,“ ale protože nemá dost času, aby viděl všechno, a protože je lepší nevidět než vidět špatně, musí se rozhodovat, musí volit.

Poincaré stanovil některá pravidla: Existuje určitá hierarchie faktů.

Čím je určitý fakt obecnější, tím je cennější. Fakty, které poslouží mnohokrát, jsou lepší než ty, které nemají šanci objevit se znovu. Například biologové by nedokázali svou vědu vůbec vybudovat, kdyby existovali pouze jednotlivci a ne druhy; kdyby neexistovala dědičnost a nezavinila, že se děti podobají svým rodičům.

Které fakty se obvykle objevují znovu a znovu? Jednoduché fakty. Jak je poznáme? Vyberte si ty, které *vypadají* jednoduše. Buď jsou skutečně jednoduché, nebo nevidíte jejich složitější prvky. V prvním případě se můžeme těšit na setkání s takovým faktem; buď v izolované podobě, nebo jako s částí složitějšího faktu. I druhý případ má dobrou šanci objevit se znovu, protože příroda nevytváří takové případy náhodně.

Kde najdeme jednoduchý fakt? Vědci ho hledají ve dvou extrémních polohách, v nekonečně velkém a v nekonečně malém. Například biologové instinktivně považovali buňku za mnohem přitažlivější objekt než celé zvíře; a od časů Poincarého se intenzivněji zaměřili na bílkovinnou molekulu. Výsledky potvrdily moudrost jejich rozhodnutí, protože buňky a molekuly patřící k rozdílným organismům jsou si podobnější než jejich organismy.

Jak si vybereme zajímavý fakt, takový, který se objevuje pořád dokola? Metoda není nic jiného než způsob výběru faktů; proto je nejprve třeba vytvořit metodu; a vědci vymysleli řadu metod, protože žádná se nenabízí sama. Správné je začít u pravidelných faktů, jakmile však vytvoříte nepochybné pravidlo, zjistíte, že fakty, které se pravidlu podřizují, jsou nudné, protože se z nich nedozvídáte nic nového. Další důležité stadium je hledání výjimek. Nehledáme podobnosti, ale rozdíly, volíme ty nejnapadnější, protože jsou nejvýraznější a můžeme se z nich nejvíce naučit.

Nejprve hledáme případy, v kterých nás pravidlo nejspíš zklame; jestliže jdeme v prostoru hodně daleko nebo se ponoříme hluboko v času, zjistíme, že naše pravidla se ocitají vzhůru nohama, a tyhle spektakulární přemety nám pomáhají lépe spatřit malé změny, které se odehrávají v naší blízkosti. Měli bychom se však méně zaměřovat na zjišťování podobností a rozdílů a více na poznávání podobností skrytých za zjevnými odchylkami. Některá pravidla vypadají zprvu nesourodě, při bližším zkoumání však zjistíme, že jsou si vzájemně podobná; různá co do hmoty, avšak podobná co do formy a řádu svých součástí. Když je pozorujeme pod tímto zorným úhlem, uvidíme, jak se zvětšují a mají snahu polknout všechno kolem sebe. A právě to ozřejmuje hodnotu některých faktů, které přicházejí doplnit shluky jiných faktů a ukazují, že právě to je věrný obraz jiných známých shluků.

Ne, prohlásil Poincaré, vědec si nevybírám pozorovaná fakta náhodně.

Snaží se kondenzovat co nejvíc zážitků a myšlenek do útlého sešitku; proto drobná knížka o fyzice obsahuje tolik minulých zkušeností a tisíckrát víc možných zkušeností, jejichž výsledek je předem známý.

Poincaré pak demonstroval, jak se takový fakt objevuje. Zatím popisoval obecné okolnosti, v jejichž okruhu vědci nalézají fakty a teorie, teď se však ponořil hluboko do své vlastní zkušenosti s matematickou funkcí, která vybudovala jeho ranou slávu.

Patnáct dní, vypráví, se pokoušel dokázat, že takové funkce existovat nemůžou. Každý den se posadil k pracovnímu stolu, vydržel u něj jednu nebo dvě hodiny, pokusil se o spoustu kombinací, nedospěl však k žádným výsledkům.

Jednoho večera porušil svoje zvyky a dal si šálek černé kávy. Nemohl usnout. Před jeho vnitřním zrakem defilovaly myšlenky v celých zástupech. Cítil, jak se střetávají, jak se nalézají a spojují do pevné kombinace. – Druhý den ráno vzal pero a zapsal výsledky. Proběhla krystalizační vlna.

Pak popisuje, jak druhá taková krystalizační vlna řízená analogiemi zavedené matematiky dospěla k „theta-fuchsovským sériím“. Odjel ze svého bydliště v Caen na geologickou exkurzi. Cesta ho zaujala natolik, že přestal myslet na matematiku. Chtěl nastoupit do autobusu a ve chvíli, kdy položil nohu na stupátko, ho napadla myšlenka, které však nepřipravovalo cestu nic, o čem do té doby přemýšlel: že totiž transformace, které použil k definování fuchsovských funkcí, jsou totožné s transformacemi neeukleidovské geometrie. Myšlenku jsem si neověřoval, tvrdí Poincaré a v autobusu pokračoval v rozhovoru s přáteli; cítil však naprostou jistotu. Později si myšlenku v klidu ověřil.

Další objev se mu přihodil během procházky po útesu. Doprovázela ho stejná stručnost, náhlost a okamžitá jistota. Další velký objev ho napadl na ulici. Někteří lidé označují podobné příhody frází „záhadné fungování geniálního mozku“, Poincaré se však s tak povrchním vysvětlením nespokojil. Pokoušel se zjistit, co se skutečně stalo.

V matematice a také ve vědě, tvrdil, nejde jen o aplikaci pravidel. Jejich cílem není provést co největší počet kombinací podle určitých neměnných zákonů. Počet takových kombinací by byl obrovský a celé úsilí by bylo zbytečné a neohrabané. Skutečná práce vynálezce spočívá ve volbě správných kombinací, v eliminaci neužitečných, anebo ještě lépe v nevymýšlení zbytečných kombinací. Pravidla, kterými se výběr řídí, jsou velmi propracovaná a přesná. Jejich přesné vyjádření je téměř nemožné; musíte je spíš vycítit než zformulovat.

Poincaré pak vyslovil hypotézu, že výběr kombinací provádí „subliminální já“, veličina, která přesně odpovídá Faidrově termínu předintelektuální vědomí. Subliminální já, tvrdil Poincaré, pohlíží na velké množství řešení určitého problému, jenže do domény vědomí pronikají jen ta *nejzajímavější* řešení. Subliminální já vybírá matematická řešení na základě „matematické krásy“, harmonie čísel a forem a geometrické elegance. „Je to

skutečný estetický pocit, který znají všichni matematici,“ prohlásil Poincaré, „a jemuž se přízemní lidé obvykle posmívají.“ Jenže právě tahle harmonie, tahle krása, je středem všeho.

Poincaré zdůraznil, že nemluví o romantické kráse, o kráse jevů, která útočí na smysly. Měl na mysli klasickou krásu, která vyvěrá z harmonického řádu částí, krásu, jakou dokáže pochopit čistá inteligence, a která dodává romantické kráse její strukturu, krásu, bez níž by život byl jen neurčitý, pomíjivý sen, v kterém bychom nedokázali rozeznat vlastní sny od reality, protože by neexistovalo nic, co by takové rozlišování umožňovalo. Právě hledání téhle zvláštní klasické krásy, smyslu pro harmonii kosmu, nás nutí *volit takové fakty, které do této harmonie nejlépe zapadají*. Nejde přitom o fakty, ale o vztah věcí, jenž se projevuje jako univerzální harmonie, která je naší jedinou objektivní realitou.

Objektivitu světa, v němž žijeme, zaručuje skutečnost, že ho sdílíme s dalšími myslícími bytostmi. Díky komunikaci s jinými lidmi dospíváme k hotovým harmonickým soudům. Víme, že tyhle soudy nejsou naše, ale *díky jejich harmonii* v nich rozeznáváme práci rozumných bytostí, které vidí stejné věci jako my; proto víme, že nesníme. Právě tahle harmonie, tahle *kvalita*, pokud dovolíte, je jedinou základnou pro jedinou realitu, kterou můžeme kdy poznat.

Poincaréovi současníci odmítli uznat, že fakty jsou vybírány předem, domnívali se, že by tím zničili věrohodnost vědecké metody. Domnívali se, že „předem selektované fakty“ znamenají, že pravda je „co se vám líbí“, a označili Poincaréovy myšlenky termínem konvencionalismus. Důsledně ignorovali pravdu, že jejich vlastní „princip objektivity“ není pozorovatelný fakt – a že tudíž podle jejich vlastních kritérií by tento princip neměli považovat za bernou minci.

Cítili, že to udělat museli, protože kdyby konvencionalismu nevzdorovali, zhroutily by se filozofické základy vědy. Poincaré nenabízel žádná řešení. Nepouštěl se do zkoumání dalekosáhlých metafyzických důsledků svých tvrzení. Zapomněl zdůraznit, že výběr faktů před jejich „pozorováním“ znamená „cokoli se vám líbí“ *pouze v dualistickém, metafyzickém systému založeném na dvojici subjekt-objekt!* Jakmile do obrazu vstoupí kvalita jako třetí metafyzická veličina, ztrácí předběžná selekce faktů svůj nahodilý charakter. Předběžná selekce faktů se nezakládá na subjektivním, svévolném „cokoli se vám líbí“, ale na *kvalitě*, která je vlastní realitou. A je po problému.

Vypadá to, jako kdyby se Faidros zabýval náročnou obrazovou skládačkou a z nedostatku času ponechal jednu její stranu nedokončenou.

Poincaré také pracoval na své skládačce. Jeho výrok, že vědec si vybírá fakty, hypotézy a axiomy podle harmonie, působí jako zubaté, hrubé ostří nedokončeného obrazu. Ve vědeckém světě zůstala na Poincarého vzpomínka, že zdrojem veškeré vědecké reality je pouze subjektivní, svévolná harmonie. Vyřešil tím sice epistemologický problém, jenže

nedokončený okraj sousedící s metafyzikou tuto epistemologii vylučuje.

Z Faidrovy metafyziky však víme, že harmonie, o níž Poincaré mluvil, není *subjektivní*. Je zdrojem subjektů a objektů a svou existencí je předchází. *Není* svévolná, je silou, která svévoli *protiřečí*; je pořadajícím principem veškerého vědeckého a matematického myšlení, které ničí svévoli, je silou, bez níž vědecké myšlení nemůže pokračovat dál. Zjištění, že nedokončené strany Faidrova a Poincarého obrazu do sebe naprosto harmonicky zapadají, mi vehnalo slzy do očí. Tento obraz by se mohl stát zdrojem úplné struktury myšlení, která dokáže spojit oddělené jazyky vědy a umění v jedno.

Svahy na obou stranách jsou teď strmější a vytvářejí dlouhé, úzké údolí, které se stáčí k Missoule. Čelní vítr mě unavil, mám toho dost. Chris mi klepe na rameno a ukazuje na vysoký kopec s velkým písmenem M na vrcholu. Přikyvuju. Dnes ráno, když jsme vyjížděli z Bozemanu, jsme míjeli podobný vrch. Vybavuje se mi vzpomínka, že úkolem studentů prvního ročníku bylo jednou za rok vylézt na kopec a natřít písmeno M.

U benzínky, kde doplňujeme palivo, se s námi dává do řeči muž vezoucí v přívěsu dva koně. Lidi od koní obvykle mají vůči motorkám výhrady, ale tenhle muž je jiný, hodně se vyptává a já odpovídám. Chris by se rád podíval na kopec na písmeno M, ale při letmém pohledu je mi jasné, že na kopec vede jen příkrá, rozbitá a kamenitá cesta. S naší silniční motorkou a nákladem by se nám takový výlet nemusel vyplatit. Protahujeme si na chvíli nohy, procházíme se a unaveně vyjíždíme z Missouly k průsmyku Lolo.

Vzpomínám si, že ještě před několika lety byla silnice úzká a těsně obtáčela každou zákrutu a výběžek hor. Dnes je kolem silnice chodník a zatáčky jsou velmi široké. Všechna ta auta, s nimiž jsme vyjeli z Bozemanu, zřejmě směřují na sever do Kalispellu nebo Coeur D'Alene, protože naše silnice je skoro prázdná. Míříme na jihozápad, dostáváme vítr do zad a je nám líp. Silnice se začíná kroutit a stoupat do průsmyku.

Všechny stopy Východu jsou nyní v nenávratnu, alespoň v mých představách. Do téhle krajiny přinášejí déšť jen větry vanoucí z Tichého oceánu, do kterého se vlévají všechny zdejší říčky a řeky. Za dva nebo tři dny bychom měli dorazit k západnímu pobřeží.

V průsmyku vidíme restauraci, zastavujeme před ní vedle staré motorky Harley Davidson. Má podomácku udělané zadní zavazadlo a na tachometru skoro šedesát tisíc kilometrů. Její majitel je opravdový král silnic.

Dáváme si pizzu s mlékem a sotva dojíme, hned zase vyrážíme dál. Nezbyvá nám mnoho slunce a hledat tábořiště po západu slunce je dost nepříjemné a těžké.

Když odjíždíme, vidíme u harleye manželský pár, zdravíme je. On je z Missouri a spokojený výraz v tváři jeho ženy prozrazuje, že se jim výlet líbí.

„Taky jste měli problémy s čelním větrem až do Missouly?“

Přikyvuju. „Musel mít rychlost nejmíň padesát nebo šedesát kilometrů za hodinu.“

„To určitě,“ dodává muž.

Bavíme se chvíli o táboření, říkají, že je dost chladno. Nikdy si nemysleli, že by tu mohla být taková zima, i když jsou tu hory. Museli nakoupit bundy a pokrývky.

„Dnes v noci by nemuselo být moc chladno,“ poznamenávám. „Jsme asi jen patnáct set metrů nad mořem.“

Chris se vmísil do rozhovoru: „Budeme tábořit někde u silnice.“

„Na nějakém tábořišti?“

„Ne, hned někde u silnice,“ vysvětluju.

Nezdá se, že by se k nám chtěli přidat, proto po chvíli tisknu startér a mizíme.

Po silnici se táhnou stíny horských stromů. Po osmi nebo patnácti kilometrech z ní odbočují dřevařské cesty, zpomalujeme a dáváme se jednou z nich. Jedeme po písčité cestě, řadím na dvojku a roztahuju nohy, aby na nás písek nestříkal. Vidíme další odbočky, zůstáváme však na hlavní, dokud po dvou kilometrech nenarazíme na buldozery. Znamená to, že těžba tady ještě neskončila. Otáčíme se a míříme na jednu odbočku. Asi po kilometru přijíždíme ke stromu spadlému přes cestu. To je dobré. Znamená to, že cestu nikdo nepoužívá.

Otáčím se ke Chrisovi a říkám: „To je ono.“ Chris seskakuje. Jsme na svahu, který nám nabízí výhled na neporušený les táhnoucí se na míle daleko.

Chris by rád podnikl průzkumnou výpravu, já jsem ale hrozně unavený a chci odpočívat. „Běž sám,“ vybízím ho.

„Ne, pojď se mnou.“

„Jsem hrozně utahaný, Chrisi. Zítra ráno si vyrazíme.“

Rozbaluju zavazadla a roztahuju spací pytle. Chris odchází. Natahuju se a v nohách a rukách se rozlévá únava. Tichý, krásný les...

Chris se za chvíli vrací a oznamuje, že má průjem.

„Ale ne,“ reaguju a vstávám. „Potřebuješ vyměnit slipy?“

„Ano.“ Stydí se.

„Jsou zabalené vpředu. Převlíkni se a vezmi s sebou mýdlo. Zajdeme dolů k řece a vypereme.“ Hrozně ho to mrzí a s radostí přijímá moje příkazy.

Na strmém svahu nám oběma klouzají nohy. Chris mi ukazuje kameny, které nasbíral, zatímco jsem spal. Vzduch je prosycen vůní borovic. Ochladuje se a slunce kleslo těsně nad obzor. Ticho, únava a západ slunce mě trochu deprimují, ale nedávám to znát.

Když si Chris přepral a vyždímal prádlo, vracíme se k motocyklu. Při výstupu zažívám pocit, že jsem celý život nedělal nic jiného, než chodil po téhle dřevařské cestě.

„Tati?“

„Co je?“ Ze stromu před námi vyletuje nějaký ptáček.

„Čím bych měl být, až vyrostu?“

Ptáček mizí za hřebenem. Nevím, co bych na to měl říct. „Čestným

člověkem,“ odpovídám.

„Myslím, jakou práci bych měl dělat.“

„Cokoli.“

„Proč se zlobíš?“

„Nezlobím se... jen si myslím... nevím... jsem strašně unavený a nedokážu přemýšlet... na tom, co člověk dělá, nezáleží.“

Cesty, jako je tahle, se postupně zužují, až se nakonec úplně vytratí.

Za chvíli vidím, že Chris zůstal vzadu.

Slunce zapadlo a smráká se. Jdeme každý zvlášť po dřevařské cestě, a když přicházíme k motocyklu, lezeme do spacáků a usínáme, aniž si popřejeme dobrou noc.

Na konci chodby jsou skleněné dveře; to je to místo. Vidím za nimi Chrise, nalevo od něj stojí jeho mladší bratr, napravo jeho matka. Chris se opírá rukou o sklo. Poznává mě a mává mi. Zvedám ruku a blížím se ke dveřím.

Je hrozné ticho. Jako kdybych se díval na film, kterému selhala zvuková stopa.

Chris zvedá oči k matce a usmívá se. Matka se sice také usmívá, ale poznávám, že se přemáhá. Něco ji vyděsilo a nechce, aby si toho chlapečci všimli.

Konečně jsem přišel na to, co je to za dveře. Jsou to dvířka rakve – mojí rakve.

Není to rakev, spíš sarkofág. Jsem v obrovské hrobce, jsem mrtvý a oni se přišli rozloučit.

Je to od nich moc hezké. Nemuseli to dělat. Jsem jim za to vděčný.

Chris teď naznačuje, abych dvířka otevřel. Vidím, že se mnou chce mluvit. Nejspíš chce, abych mu řekl, jak chutná smrt. Hrozně rád bych dveře otevřel a vylíčil mu, jaké to je. Je od něj moc hezké, že přišel a zamával mi. Chtěl bych mu vysvětlit, že to není moc zlé. Člověk si jen připadá osamělý.

Natahuju se ke dveřím, chci je otevřít, ale tmavá postava ve stínu u dveří mi naznačuje, abych to nezkoušel. Vidím jen zvednutý ukazováček, jeho rty halí tma. Mrtví přece nemají právo mluvit.

Jenže oni chtějí, abych jim něco řekl. Pořád mě ještě potřebují! Copak to ten člověk nevidí? Asi je něco špatně. Copak nevidí, jak moc mě potřebují? Prosim, aby mi dovolil promluvit s rodinou. Ještě jsem neskončil. Musím jim říct hodně věcí. Ale postava ve stínu nedává najevo, že by si mé prosby všimla.

„CHRISI!“ křičím přes dveře. „JEŠTĚ SE SEJDEME!!!“

Temná postava se ke mně výhruzně blíží, podaří se mi však zaslechnout Chrisův slabý a vzdálený hlas. „Ale kde?“ Slyšel mě! Temný přízrak doslova zuří a zatahuje záclonku.

Nesejdeme se na hoře, říkám si. Hory už nejsou. „SEJDEME SE NA DNĚ OCEÁNU!“ křičím.

Najednou stojím sám na pustých zříceninách nějakého města. Jeho trosky se táhnou do všech směrů, nedokážu dohlédnout jejich konce. Buduje muset prozkoumat sám.

Slunce je vysoko na obloze.

Chvilí nevím, kde vlastně jsem. Ležíme u cesty kdesi v lese.

Noční můra. Znovu ty skleněné dveře.

Chromované blatníky motocyklu září vedle mě, vidím koruny borovic a najednou se mi vybaví vzpomínka na Idaho.

Dvířka rakve a temná postava byly jen výplodem fantazie.

Zalehli jsme u dřevařské cesty, to je pravda... den jak víno... břítký vzduch. Hurá!... je krásně. Jedeme k oceánu.

Znovu si připomínám sen a slova: „Sejdeme se na dně oceánu,“ a lámu si s nimi hlavu. Jenže borovice a slunce jsou silnější a údiv postupně vyprchává. Stará dobrá realita.

Soukám se ze spacího pytle. Je chladno, rychle se oblékám. Chris ještě spí. Obcháším ho, přelézám spadlý strom a jdu kousek po cestě. Dávám se do běhu, abych se trochu zahřál. Dobrá, dobrá, dobrá, dobrá, dobrá. Slovo zapadá do rytmu běhu. Ze zastíněného kopce vylétávají do slunečního světla ptáci; sleduju jejich let, dokud nezmizí z dohledu. Dobrá, dobrá, dobrá, dobrá, dobrá. Zrnkovitý štěrk na cestě. Dobrá, dobrá. Jasný žlutý písek na slunci. Dobrá, dobrá, dobrá. Cesty, jako je tahle, se někdy táhnou spoustu kilometrů. Dobrá, dobrá, dobrá.

Nakonec začínám ztěžka lapat po dechu. Cesta teď vede výš a konečně vidím, v jak obrovském lese jsme se ocitli.

Dobrá.

Zadýchal jsem se a ostrou chůzí se vracím, štěrk už nevrže tak hlasitě jako předtím, všímám si drobných rostlin a keřů, které rostou u pařezů pokácených borovic.

Dávám se rychle do balení. Jednotlivé úkony znám skoro nazpaměť, nemusím u toho přemýšlet. Nakonec zbývá už jen Chrisův spacák. Trochu s ním třepu, ne moc hrubě, a halasím: „Báječný den!“

Rozhlíží se kolem sebe, nemůže se zorientovat. Vylézá ze spacího pytle, a zatímco balím, obléká se, aniž si uvědomuje, co vlastně dělá.

„Natáhni si svetr a bundu,“ upozorňuju ho. „Dneska bude chladno.“

Poslechl, nasedá a na jedničku jedeme po cestě až k asfaltce. Než se vydáme na další cestu, ohlédnu se ještě jednou na lesní cestu. Bylo to fajn. Prima místo. Odtud se silnice kroutí pořád dolů.

Dnes nás čeká dlouhá rozprava. Chci ji věnovat tématu, na které se těším celou cestu.

Radím dvojku a pak trojku. V těchto zatáčkách to nemůžu moc rozpálit.

Na lesy dopadá záplava slunečního světla.

Naši rozpravu zahaloval mlžnatý závoj, jistý problém, který se od začátku neřešil; první den jsem mluvil o péči a pak jsem si uvědomil, že o ní nedokážu říct nic smysluplného, dokud nevyličím její vnitřní stranu, kterou je kvalita. Domnívám se, že právě teď je důležité provázat péči s kvalitou a ukázat, že kvalita a péče jsou vnitřní a vnější aspekty stejné věci. Člověk, který vidí kvalitu a cítí ji při práci, se stará, pečuje. Člověk, který se stará o to, co vidí a dělá, je člověk, který má určitou vlastní charakteristiku kvality.

Pokud problém technické beznaděje způsobuje absenci péče u techniků i antitechniků a pokud je péče a kvalita vnějším a vnitřním aspektem stejné věci, můžeme logicky usoudit, že technickou beznadějí zavinila neschopnost techniků a antitechniků vnímat kvalitu v technice. Faidrova šílená honba za racionálním, analytickým, a proto *technickým* významem slova „kvalita“, byla ve skutečnosti honbou za odpovědi na celý problém technické beznaděje. Alespoň si to myslím.

Proto jsem se zaměřil na předěl mezi klasickým a romantickým chápáním, z něhož celý problém humanismus kontra technika vyrůstá. Musel jsem se také vrátit k významu kvality.

Pochopení významu kvality v klasickém smyslu si žádalo návrat k metafyzice a jejímu vztahu ke každodennímu životu. Kvůli nim jsem se musel vrátit k rozsáhlé oblasti, která spojuje metafyziku se všedním životem, především s formálním rozumem. Proto jsem vyrazil ozbrojen formálním rozumem do oblasti metafyziky a pak do kvality a od kvality zpátky k metafyzice a vědě.

Teď pokračujeme od vědy k technice a věřím, že jsme se konečně ocitli tam, kde jsem chtěl být od samého začátku.

Máme teď k dispozici některé pojmy, které chápání celé věci výrazně pozměňují. Kvalita je Buddha. Kvalita je vědecká skutečnost. Kvalita je cílem umění. Zbývá jen zapracovat tyhle pojmy do praktického, všedního kontextu: a stěží existuje něco praktičtějšího nebo všednějšího než činnost, o které mluvím celou dobu – oprava starého motocyklu.

Silnice se kroutí a kroutí v kaňonu. Všude kolem nás vidím roztroušené ostrůvky osvětlené ranním sluncem. Ve studeném vzduchu vanoucím mezi horskými borovicemi motor spokojeně přede. Míjíme cedulku, že kilometr před námi je restaurace.

„Máš hlad?“ křičím.

„Ano!“ odpovídá Chris.

Za chvíli se objevuje nápis znovu, tentokrát s šipkou doleva. Zpomalujeme, zatáčíme a pokračujeme po polní cestě, která nás vede k nalakovaným dřevěným srubům na okraji lesíka. Zastavujeme motorku pod stromem, vypínám zapalování a přívod benzínu a míříme do hlavní budovy. Dřevěná podlaha při chůzi příjemně praská. Sedáme si ke stolu s čistým ubrusem a objednáváme vejce, teplé koláčky, javorový sirup, mléko, párky a pomerančový džus. Studený vítr v nás probudil velký hlad.

„Chci napsat dopis mamince,“ ozývá se Chris.

Mám z toho radost. Jdu k pultu pro psací potřeby. Podávám Chrisovi pero a papír. I jemu dodalo svěží ráno spoustu energie. Rozkládá papír před sebou, pevně tiskne pero v prstech a chvíli přemýšlí nad prázdným listem papíru.

Pak zvedá hlavu. „Kolikátého je dnes?“

Upřesňuju datum. Kývá hlavou a zapisuje je do záhlaví.

Pak vidím, jak píše: „Drahá maminko.“

Pak dlouze hledí na papír.

Znovu zvedá hlavu. „Co bych měl napsat?“

Usmívám se. Měl bych mu poradit, aby hodinu psal o jedné straně mince. Občas jsem si ho představoval jako studenta, i když ne jako studenta rétoriky.

Přerušuje nás číšnice s teplými koláčky. Vybízím ho, aby psaní dopisu odložil, po snídani mu pomůžu.

Po jídle si zapaluju cigaretu a v žaludku cítím tíhu koláčků, vajec a vůbec všeho, co jsem spořádal. Všímám si, že venku pod borovicemi probleskují sluncem osvětlené ostrůvky, které stíhají šmouhy stínu.

Chris před sebou rozkládá papír. „Tak mně teda pomoz,“ žádá.

„Fajn,“ odpovídám. Vysvětluju mu, že nedostatek inspirace je naprosto normální věc. Obvykle se člověk zarazí v okamžiku, kdy chce udělat řadu věcí současně. Do slov se člověk nesmí nutit, protože by nic nenapsal. Důležité je věci rozdělit a dělat jednu po druhé. Vysvětluju mu, že právě teď přemýšlí, o čem by měl psát, a současně myslí na to, co by měl napsat nejdřív, a právě proto se zarazil a nemůže dál. Musí si udělat pořádek. Sepiš všechny věci, o kterých chceš psát. Později vypracujeme správné pořadí.

„Jaké věci?“ ptá se

„No, co bys chtěl mamince napsat?“

„O našem výletě.“

„A jaké věci o výletě?“

Chvíli přemýšlí. „O hoře, na kterou jsme lezli.“

„Fajn, tak si to zapiš,“ vybízím ho.

Píše.

Pak vybíráme další událost, pak další, mezitím dopíjím kávu a zamačkávám nedopalek. Chris potřebuje celé tři listy, než se mu podaří sepsat všechna témata, o nichž by chtěl matce napsat.

„Něco si nech na další dopis,“ radím mu.

„Všechny věci se mně do jednoho dopisu beztak nevejdou,“ říká.

Všímá si, že se směju, a krabatí čelo.

Uklidňuju ho: „Do prvního dopisu si vyber to nejlepší.“ Pak jdeme ven, nasedáme a jedeme dál.

Pokračujeme v jízdě kaňonem a v uších cítíme pokles nadmořské výšky. Otepluje se, vzduch je hutnější. Dáváme sbohem vysoké zemi, v níž jsme jeli od Miles City.

Mentální blok. Tak zní téma dnešní rozpravy.

Možná si vzpomenete, že při cestě z Miles City jsem mluvil o tom, že formální vědeckou metodu lze aplikovat na opravu motocyklu, jestliže budeme studovat zřetězení příčin a následků a jestliže použijeme experimentální metodu, která zjišťuje povahu takových zřetězení. Chtěl jsem svým výkladem ukázat, co se myslí klasickou racionalitou.

Teď bych chtěl demonstrovat, že klasické vzory racionality lze výrazně vylepšit, rozšířit a zefektivnit, jestliže v jejich funkci formálně uznáme přítomnost kvality. Než se do toho pustím, měl bych se věnovat některým negativním prvkům tradiční údržby, jen abych ukázal, kde jsou problémy.

První obtíž představuje mentální blok, na který se váže fyzický blok; prostě nedokážete pokračovat v tom, co právě děláte. Stejný problém zažil před chvílí Chris. Nebo si vezměte příliš utažený šroub na postranním krytu motorky. Listujete příručkou a snažíte se v ní najít informaci, proč jde tak těžko odšroubovat, najdete v ní však jen větu: „Odmontujte postranní kryt,“ napsanou v onom báječně paďourském technickém stylu, díky němuž se nikdy nedozvíte, co potřebujete. Nenajdete v ní ani vysvětlení, proč jsou šrouby tak pevně dotažené a obtížně přístupné.

Pokud máte zkušenosti, sáhnete po plechovce kvalitního oleje a silném šroubováku. Pokud je nemáte, popadnete kleště, chytíte do nich šroubovák a pokoušíte se s ním otáčet. Možná jste někdy s podobnou technikou uspěli, docela dobře však můžete strhnout zářez hlavičky šroubu.

Pokud si dopředu nepromýšlíte, co budete dělat, až kryt sundáte, za chvíli zjistíte, že strhaný zářez není žádná maličkost. Zadrhnete se. Zablokujete se. Skončíte. Poškozená hlavička vám překazí údržbu motocyklu.

Podobné příhody nejsou ve vědě nebo technice nic zvláštního. Naopak, jsou velmi běžné. Prostě uvíznete na suchu. V tradiční údržbě hrozí taková chvíle tím nejhorším, proto se před začátkem opravy bojíte na něco takového třeba jen pomyslet.

Příručky vám nebudou k ničemu. Ani vědecký rozum vám nepomůže. Na to, abyste zjistili, v čem je chyba, nepotřebujete vědecký rozum. Už víte, co se porouchalo. Potřebujete hypotézu, která by vám ukázala, jak odmontovat šroub s poškozenou hlavičkou, jenže vědecká metoda vám k žádné takové hypotéze nepomůže. Funguje jen tehdy, když se hypotézy nabízejí samy od sebe.

Octnete se na bodu nula. Uvíznete. Nemáte odpověď. Jste prostě kaput. Hrozný zážitek. Ztrácíte čas, připadáte si neschopní. Nevíte co dál. Měli byste se stydět. Víte, že byste měli motorku odvézt ke *skutečnému* mechanikovi, který ví jak na to.

V takových chvílích obvykle zvítězí syndrom strachu a hněvu: cítíte silné nutkání vzít na ten zatracený kus plechu kladivo a majzlík a urazit tomu pitomému šroubu hlavičku. Přemýšlíte o svém problému a roste ve vás chuť shodit ten idiotský stroj z mostu do řeky a vykašlat se na něj. Je úžasné, že

tak malý šroubek dokáže člověka úplně odrovnat.

Čelíte velké neznámé, čelíte prázdnotě celého západního myšlení. Potřebujete myšlenky, hypotézy. Jenže tradiční vědecká metoda bohužel neříká, odkud se hypotézy berou. Tradiční vědecká metoda se báječně hodí pro pohled do zpětného zrcátka. Může vám prozradit, kde jste byli. Je dobrá k testování pravdy toho, co považujete za své vědomosti, ale nedokáže vám sdělit, kam byste *měli* jít, jestliže vaše směřování nemá být pouhým prodloužením dosavadní cesty. Tvořivost, originalita, vynalézavost, intuice, představivost – jinými slovy „neuvízlost“ jsou mimo dosah tradiční vědecké metody.

Pokračujeme v jízdě kaňonem, kroužíme ve stěnách strmých svahů na soutocích řeky s dalšími prameny. Všimáme si, jak rychle řeka sílí. Serpentina už nejsou tak ostré a odpočívadla jsou delší. Řadím nejvyšší rychlost.

Za chvíli začínají stromy řidnout, objevují se velké pastviny a keře, které rostou na okrajích luk. Na bundu a svetr je už trochu horko, proto zastavujeme na nejbližším odpočívadle.

Chris se chce trochu projít, souhlasím a odcházím si odpočinout do stinného koutku. Všude kolem panuje klid a meditativní atmosféra.

Podle průvodce tu před několika lety hořelo. Informace v knize tvrdí, že les začíná znovu dorůstat, než však získá původní velikost, uběhnou dlouhá léta.

Za chvíli skřípání štěrku prozrazuje, že se Chris vrací. Nešel daleko. Přistupuje ke mně a vybízí mě: „Jeďme dál.“ Balíme bundy a svetry, upevňujeme pořádně zavazadlo, protože se začalo trochu viklat, a vyrážíme znovu na silnici. Pot, který mi během přestávky vyrazil na tváři, za chvíli vysušuje vítr.

Pořád ještě nevíme, co si s tím šroubem počneme. Existuje jediný způsob, jak se takového bloku zbavit: přestat šroub zkoumat podle tradiční vědecké metody. Ta totiž nefunguje. Místo toho bychom měli tradiční vědeckou metodu prozkoumat ve světle poškozeného šroubu.

Zatím jsme se dívali na šroub „objektivně.“ Podle doktríny „objektivity“, která je integrální součástí tradiční vědecké metody, nemá naše kladná nebo záporná reakce na šroub s přesným myšlením co dělat. Neměli bychom věci hodnotit. Měli bychom se snažit udržovat chladnou mysl a nechat na přírodě, aby ji zaplnila, a teprve s odstupem uvažovat o faktech, které pozorujeme.

Jestliže se ale zastavíme a budeme přemýšlet s odstupem, v hranicích vymezených poškozeným šroubem, začneme si uvědomovat, že teorie nezaujatého pozorování je hloupá. Kde jsou ty fakty? Co vlastně hodláme nezaujatě pozorovat? Strhaný zářez? Neodstranitelný boční kryt? Jeho barvu? Tachometr? Poincaré by řekl, že existuje nekonečné množství faktů spojených s motocyklem a že ty správné rozhodně nevyskočí ze židle a nezačnou se představovat. Správné fakty, ty, které skutečně potřebujeme, nejsou jen pasivní, jsou hrozně *unikavé*, nemůžeme prostě bohorovně sedět a

„pozorovat“ je. Musíme proniknout dovnitř a *hledat* je, jinak ztratíme spoustu času. Celou věčnost. Jak tvrdil Poincaré, určitě existuje nějaká subliminální volba faktů, které pozorujeme.

Rozdíl mezi dobrým a špatným mechanikem, podobně jako rozdíl mezi dobrým a špatným matematikem spočívá právě v jejich schopnosti *vybrat* na základě kvality dobré fakty a ignorovat ty špatné. Musí se *starat!* O téhle schopnosti se z tradiční vědecké metody nedozvíte zhola nic. Je nejvyšší čas podívat se na kloub téhle kvalitativní předběžné selekci faktů, již tak vytrvale ignorovali lidé, kteří si tolik zakládají na faktech, avšak teprve po tom, když je „zpozorují.“ Domnívám se, že se brzy zjistí, že formální uznání role kvality ve vědeckém procesu nijak neničí empirický přístup. Naopak ho rozšiřuje, posiluje a přivádí ho blíže ke skutečné vědecké praxi.

Domnívám se, že prvotní chyba, která spočívá v základech „uvízlosti“, je trvání tradiční racionality na „objektivitě“, tedy doktríně, která tvrdí, že existuje rozdělená realita subjektu a objektu. Skutečná věda prý musí obě reality důsledně oddělovat. „Vy jste mechanik. Toto je motocykl. Jednou provždy jste jeden od druhého oddělení. Vy provedete s motocyklem toto. Pak toto. Takovéhle budou výsledky.“

Věčně dualistický přístup k motocyklu nám nepřipadá nijak zvláštní, protože jsme si na něj zvykli. Není však správný. Vždy představoval pouze umělou interpretaci, kterou jsme realitě *vnutili*. Nikdy nebyla totožná se samou realitou. Jakmile přijmete takovou dualitu beze zbytku, naprosto zničíte jistou spojitost mezi mechanikem a motorkou, řemeslnický cit pro práci. Když tradiční racionalita rozděluje svět na subjekty a objekty, zavírá kvalitě dveře před nosem, a když uváznete a nevíte kudy kam, je to kvalita a ne nějaký subjekt nebo objekt, který vám ukáže jak dál.

Zaměřením pozornosti na kvalitu bychom mohli technickou práci vymanit z nezúčastněného dualismu subjekt-objekt a vrátit ji k řemeslné, soustředěné realitě, která nám odhaluje potřebné fakty, když při práci uvíznete.

Vybavuje si mi před očima obraz velkého, dlouhého vlaku se sto dvaceti vagóny s dřevem a zeleninou, které křižují prérí na východ, a vlaku s automobily a dalšími výrobky, který zase míří na západ. Nazvěme takový vlak slovem „vědění“ a rozdělme ho na dvě části: klasické vědění a romantické vědění.

Z hlediska naší analogie klasické vědění, tedy vědění ve stylu Chrámu rozumu, představuje lokomotivu s vagóny – všechny do jednoho i s jejich obsahem. Jestliže začnete rozdělovat vlak na části, nenajdete v něm po romantickém vědění ani stopy. A pokud nejste moc pozorní, snadno dojdete k závěru, že nic jiného na vlaku není. Ne snad proto, že romantické vědění neexistuje nebo že by nebylo důležité, ale proto, že definice vlaku je statická a opomíjí jeho účel. Něco podobného jsem se pokoušel vyjádřit během jízdy Jižní Dakotou, když jsem mluvil od dvou rozměrech existence. Mluvím o dvou odlišných *pohledech* na vlak.

Romantickou kvalitu nenajdete z hlediska naší analogie v žádné části vlaku. Romantická kvalita je přední hrana lokomotivy, dvourozměrný povrch, který nemá skutečný význam, dokud si neuvědomíte, že vlak není statická veličina. Vlak přece není vlak, jestliže nikam nejede. Zkoumáním a rozdělováním na části jsme ho vlastně zastavili, takže to, co zkoumáme, ani není vlak. Zablokovali jsme se a uvízli.

Skutečný vlak vědění není statická veličina, kterou bychom mohli zastavit a rozdělovat na části. Vždy někam jede. A žene se po kolejích zvaných kvalita. A lokomotiva se všemi sto dvaceti vagóny nikdy nejede nikam, kam by je nevedla kvalita; a romantická kvalita, přední hrana lokomotivy, je vede po kolejích.

Romantická realita je přední hranou zkušenosti. Je přední hranou vlaku vědění, která drží celý vlak na kolejích. Tradiční vědění je jen kolektivní paměť, vypovídající o tom, kde všude už ta hrana byla. Na přední hraně neexistují žádné objekty nebo subjekty, jen kolej kvality táhnoucí se kupředu, a jestliže formálně neuznáváme možnost hodnocení, vlastně poznání téhle kvality, pak celý vlak nemá ponětí, kam by se měl řídit. To, co pak máte k dispozici, není čistý rozum, ale jen čistý zmatek. Přední hrana je všude tam, kde probíhá veškeré dění. Přední hrana obsahuje veškeré nekonečné možnosti budoucnosti. Obsahuje všechnu minulou historii. Kde jinde by mohly být?

Minulost si nemůže pamatovat minulost. Budoucnost nemůže vyvolat k životu budoucnost. Přední hrana tohoto okamžiku, právě teď a tady, není nikdy ničím menším než totálním souhrnem všeho, co existuje.

Hodnota, přední hrana reality, už není nedůležitým výrůstkem na těle struktury. Hodnota je předchůdcem struktury. Její vznik je podněcován předintelektuálním vědomím. Naše strukturovaná realita je předem vybírána podle klíče hodnoty, a chceme-li skutečně pochopit strukturovanou realitu, je třeba, abychom pochopili zdroj hodnoty, z něhož struktura pramení.

Racionální chápání motocyklu se proto u každého člověka mění každou minutu vlivem postupu práce a poznání, že nové a odlišné racionální chápání má vyšší kvalitu. Člověk je pak opatrnější vůči starým, chytlavým myšlenkám, protože si vytvořil racionální základnu pro jejich odmítnutí. Realita už není statická. Není to soubor myšlenek, s nímž musíte buď bojovat, nebo se s ním smířit. Skládá se částečně z myšlenek, které porostou společně s vámi i námi, století za stoletím. Jestliže uznáme kvalitu za ústřední nedefinovaný termín, pak je realita ve své vlastní podstatě nikoli statická, ale dynamická. A pokud skutečně pochopíte dynamickou realitu, nikdy neuváznete. Realita sice má formy, ty se však dokážou proměňovat.

Raději to vyjádřím konkrétněji: jestliže chcete postavit továrnu nebo opravit motorku nebo přivést národ na pravou cestu a neuváznout přitom, pak vám nebude stačit klasické, strukturované, dualistické vědění založené na vztahu subjekt-objekt, i když je nezbytné. Musíte získat cit pro kvalitu práce. Musíte mít schopnost vycítit, co je dobré. To vás povede dál. Takové citění

není pouze vrozené, i když jste se s ním narodili. Můžete je dál rozvíjet. Není to jen „intuice“, nevysvětlitelná „dovednost“ nebo „nadání“. Je to přímý výsledek kontaktu se základní *realitou*, s kvalitou, kterou v minulosti dualistický rozum tak rád skrýval.

Možná vám předešlé řádky zní trochu moc ujetě a ezotericky, a možná vás udiví, že tenhle pohled je snad nejdomačtějším, nejpřízemnějším pohledem na svět, jaký vůbec může existovat. Vybavuje se mi Harry Truman, když o programech své vlády prohlásil: „No, zkusíme to... a jestli nebudou fungovat... tak zkusíme něco jiného.“ Možná ho necituju přesně, ale tak nějak to řekl.

Realita americké vlády není statická, řekl Harry, je *dynamická*. Jestliže se nám to nebude líbit, vyzkoušíme něco jiného. Americká vláda nehodlá uvíznout v žádném souboru lákavých doktrinářských myšlenek.

Klíčové slovo je „lepší“ – kvalita. Někdo může namítat, že základní forma americké vlády je strnulá, nedokáže se měnit a reagovat na kvalitu, ale takový argument nemíří k jádru věci. Jádro věci spočívá v tom, že prezident a všichni ostatní, od nejdivočejšího radikála k nejdivočejšímu reakcionáři, souhlasí s tím, že vláda *by měla* korigovat svoje činy s ohledem na kvalitu, i když se jí to třeba nepovede. Faidrova koncepce měnící se kvality jakožto reality, reality tak všemocné, že celé vlády se musí měnit, aby s ní udržely krok, je něco, čemu jsme mlčky vždy všichni věřili.

A to, co Harry Truman řekl, se nijak neliší od praktického, pragmatického postoje laboratorního vědce nebo inženýra či mechanika, když při své všední práci nemyslí „objektivně“.

Mluvím o divoké teorii, ale vycházím přitom z toho, co všichni známe z každodenního života. Kvalitu, cit pro práci přece najdete téměř v každé dílně.

A teď se konečně vracíme k tomu šroubu.

Zamysleme se nad novým hodnocením situace; dejme tomu, že vzniklá strnulost, nulové vědomí, není nejhorší ze všech, ale spíš nejlepší možná situace, do níž byste se mohli dostat. Koneckonců právě o takovou strnulost zenbuddhisté tolik usilují; dosahují jí pomocí koanů, hlubokého dýchání, nehybného sezení a podobně. Mysl máte vyprázdněnou, nacházíte se ve stavu dutého-pružného postoje „začátečnické mysli“. Jste na přední hraně vlaku vědění, na koleji samé reality. Nebojte se, není to stav, kterého byste se měli obávat, ale naopak byste ho měli pěstovat. Jestliže je vaše mysl skutečně, hluboce strnulá, pak vám pravděpodobně bude mnohem lépe, než kdybyste ji měli přecpanou různými myšlenkami.

Řešení našeho problému se často na první pohled jeví jako nedůležité nebo nežádoucí, jenže díky stavu strnulosti můžeme za nějaký čas pochopit jeho opravdovou důležitost. Nejprve jste strnulost považovali za nedůležitou, protože ji zmenšovalo vaše předchozí strnulé hodnocení, které vás do ní přivedlo.

Představte si, že strnulost zmizí, byť se ji budete snažit zadržet sebevíc. Vaše mysl se svobodně a přirozeně vydá na cestu k řešení. Museli

byste být opravdovými mistry ve strnulosti, abyste tomu dokázali zabránit. Strach ze strnulosti je zbytečný, protože čím déle zůstanete ve stavu strnulosti, tím více spatříte kvality-reality, která vás strnulosti zbavuje. Ve skutečnosti vás do stavu strnulosti *přivádí* divoký útěk před strnulostí všemi vagóny vašeho vlaku vědění, v nichž jste pátrali po řešení, jenže to je na přední hraně vlaku.

Strnulosti bychom se neměli vyhýbat. Předchází skutečnému pochopení. Neosobní, neegoistické přijetí strnulosti je klíčem k pochopení celé kvality jak v mechanické práci, tak i v ostatním usilování. Právě díky pochopení kvality, jak ji odhaluje strnulost, stojí často mechanici samouci mnohem výš než akademicky vzdělaní lidé, kteří se naučili vypořádat se vším kromě nové situace.

Šrouby jsou obvykle dost levné, malé a jednoduché, takže je považujete za nedůležité. S tím, jak roste intenzita vašeho vědomí kvality, však zjišťujete, že jeden jediný určitý šroub není ani laciný, ani malý, ani nevýznamný. Právě teď má takový šroubek cenu celého motocyklu, protože dokud ho neodmontujete, bude mít motocykl nulovou hodnotu. Jakmile jeho význam přehodnotíte, vzroste ve vás ochota rozšířit si o téhle součástce vědomosti.

S postupným rozšiřováním vědomostí jde ruku v ruce další přehodnocování šroubku. Jestliže se na něj soustředíte, budete o něm přemýšlet a strnete nad ním dost dlouhou dobu, myslím, že za určitý čas přestanete o šroubku uvažovat jako o předmětu typickém pro jistou třídu, a místo toho jej budete považovat za svébytný předmět. Jestliže se na něj soustředíte ještě o trochu víc, začnete vidět šroubek nejen jako předmět, ale jako soubor funkcí. Vaše strnulost postupně vyruší vzory tradičního rozumu.

Když jste v minulosti od sebe nadobro oddělovali subjekty a objekty, přemýšleli jste o nich velmi strnule. Vytvořili jste si v duchu třídu „šroubek“, která působila zcela neotřesitelně a zdála se reálnější než realita před vašimi očima. A nevěděli jste, jak se zbavit strnulosti, protože jste nic nového nedokázali vymyslet, a to proto, že jste nic nového *neviděli*.

Když se pokoušíte šroubek odmontovat, nezajímá vás, co šroubek *je*. To, co šroubek je, už není myšlenková kategorie, ale kontinuální přímá zkušenost. Už to nejsou vagóny, ale předek lokomotivy, který se může měnit. Zajímá vás, co šroubek *dělá* a proč to dělá. Budete se ptát na jeho funkce. Na vaše: otázky naváže subliminální kvalitativní rozlišování, které Poincarého přivedlo k fuchsovským rovnicím.

Není důležité, jak vaše konkrétní řešení vypadá, pokud má kvalitu. Přemýšlení o šroubku jakožto kombinaci tuhosti a přilnavosti a zvláštního šroubovicového dřívku by mohlo přirozeně vést k řešení, které by doporučovalo použít rozpouštědlo a důraznější tlak na hlavičku. Tak vypadá jedna kolej kvality. Jiná kolej vás může zavést do knihovny, kde si prohlédnete katalog opravářských nástrojů, mezi nimiž si vyberete takový, který vám pomůže šroubek odmontovat. Nebo můžete zavolat kamarádovi,

který má práci mechanika v malíčku. Nebo byste mohli šroubek odvrtat či odříznout svářečkou. Nebo by vás meditace nad šroubkem mohly přivést k novému způsobu jeho odstranění, způsobu, který by ty dosavadní překonal; nechali byste si ho patentovat a do pěti let by z vás byli milionáři. Nemůžete vědět, co vás na kolejích kvality potká. Všechna řešení jsou dost jednoduchá. Ale jsou jednoduchá teprve tehdy, až se dozvíte, jak vypadají.

Hlavní silnice číslo třináct sleduje další přítok řeky, ale právě teď míří proti jejímu proudu kolem ospalých starých městeček, která vyrostla kolem pil. Když někdy odbočíte z federální dálnice na státní, máte pocit, jako kdybyste se propadli v čase o několik let zpátky. Hezké hory, hezká řeka, hrbolatá, ale příjemná asfaltka... staré budovy, staří lidé na verandách... je zvláštní, že staré, zastaralé budovy, továrny, pily, prostě technika stará padesát nebo sto let vždycky působí lepším dojmem než nové věci. V prasklinách betonu raší plevel a tráva. Přímé, čtvercové a kolmé linie ochabují. Uniformní záplava neporušených barev čerstvých domovních nátěrů se mění na ošlehanou, mírnou strakatost. Příroda má svou vlastní neeukleidovskou geometrii a jistou spontánnost, kterou by architekti měli důkladněji studovat, protože změkčuje odhodlanou objektivitu těchto budov.

Za chvíli opouštíme řeku a staré, ospalé budovy a šplháme na suchou, travnatou plošinu. Silnice se vlní, hrbolatí a špičatí tak výrazně, že musím zpomalit na osmdesátku. V asfaltu jsou místy hrozná díry, dávám si na ně dobrý pozor.

Zvykli jsme si na dlouhé jízdy. Trasy, které by nám ještě v Dakotách připadaly dlouhé, snášíme velmi snadno. Jízdu na motorce považujeme za tu nejpřirozenější činnost. Místa, jimiž teď projíždíme, neznám, nikdy jsem v téhle krajině nebyl, přesto si tu nepřipadám jako cizinec.

V městečku Grangeville, které patří do státu Idaho a leží na střeše náhorní plošiny, vcházíme do klimatizované restaurace. Uvnitř je příjemné chladno. Zatímco čekáme na ovomaltinu, všimnul jsem si studenta střední školy, který sedí u pultu a hledí na dívku vedle sebe. Je nádherná a nejsem sám, kdo si toho všiml. Děvče za pultem, které dvojici obsluhuje, je hněvivě pozoruje a domnívá se, že to na ní není vidět. Asi nějaký trojúhelník. Nepozorovaně procházíme drobnými okamžiky životů jiných lidí.

Vycházíme znovu do zběsilého vedra a kousek od Grangeville vidíme, že suchá plošina, která nám při jízdě připomínala prérii, se najednou propadá do ohromného kaňonu. Naše silnice klesá nejméně stovkou serpentín do pouštní krajiny. Klepu Chrisovi na koleno a v okamžiku, kdy vyjíždíme zatáčku na okraji svahu, ukazuju dolů a slyším, jak křičí: „Hurá!“

Na začátku sjezdu řadím trojku a zavírám sytič. Motor trochu brzdí a vynechává a už si to šineme na dno kaňonu.

Když se ocitáme dole, vidíme, že jsem klesl o víc než pět set metrů. Ohlídím se přes rameno a nahore vidím auta jako mravenečky. Musíme se teď vydat přes rozpálenou poušť tam, kam nás silnice povede.

Dnes ráno jsem mluvil o problému strnulosti, klasickém negativním rysu, který vyvolává tradiční rozum. Nastal čas zabývat se jeho romantickou obdobou, ošklivostí techniky, kterou tradiční rozum produkuje.

Silnice se kroutí a převaluje přes pouštní pahorky do malé, úzké stuhy zeleně obklopující městečko White Bird, pak se vine k velké, rychlé řece Salmon, která plyne mezi vysokými stěnami kaňonu. Vedro dosahuje neuvěřitelné síly; záře bělostných skal nás oslepuje. Šineme si to dnem úzkého kaňonu, znervózňují nás rychle jedoucí auta a sužuje palčivé horko.

Ošklivost, před níž Sutherlandovi prchají, není technice vrozená. John a Sylvie mají takový pocit, protože izolovat a identifikovat ošklivý prvek v technice je velmi těžké. Jenže technika prostě znamená děláním věcí a děláním nemůže být svou podstatou ošklivé, jinak by neexistovala krása ani v umění, protože umění rovněž znamená děláním věcí. Slovo *techné*, od něhož je slovo technika odvozeno, původně *znamenal* „umění“. Staří Řekové umění od výroby nikdy neoddělovali a neměli pro ně zvláštní výrazy.

Ošklivost není vrozená ani materiálům moderní techniky – takový výrok totiž občas slyšíte. Masově vyráběné plastické a syntetické hmoty nejsou špatné samy o sobě, mají jen špatné asociace. Člověk, který většinu života strávil mezi kamennými věžešskými zdmi, bude kámen považovat v podstatě za ošklivý materiál, i když kámen je základní sochařský materiál. Člověk, který zase žije ve vězení plastické techniky, která se mu dostala do rukou nejprve v podobě hraček a v dalších letech v podobě nekvalitních výrobků, bude plastické hmoty hodnotit jako ve své podstatě ošklivý materiál. Jenže skutečná ošklivost moderní techniky se neskrývá v žádném materiálu nebo tvaru, činu či výrobku. Jsou to jen objekty s nízkou kvalitou. Tenhle dojem vzniká pod tlakem našeho zvyku přepisovat subjektům nebo objektům kvalitu.

Skutečná ošklivost není výsledkem nějakého technického objektu. Budeme-li se řídit Faidrovou metafyzikou, zjistíme, že ošklivost není ani výsledkem nějakých technických subjektů, tedy lidí, kteří takové objekty vyrábějí nebo používají. Kvalita nebo její nepřítomnost nepřebývá v subjektech nebo objektech. Skutečná ošklivost vyvěrá ze vztahů mezi lidmi, kteří techniku vyrábějí, a věcmi, které vyrábějí, což zase vyúsťuje do obdobného vztahu mezi lidmi, kteří techniku používají, a věcmi, které používají.

Faidros cítil, že v okamžiku vnímání čisté kvality nebo spíš okamžiku čisté kvality, neexistuje subjekt nebo objekt. Existuje pouze prožitek kvality, z

něhož se později rodí vědomí subjektů a objektů. V okamžiku čisté kvality jsou subjekt a objekt totožné. V tom spočívá pravda *tat tvam asi* upanišad, objevuje se však i v moderním městském argotu. Fráze „baštit to“, „jet v tom“ a „bejt s tím“ jsou slangové výrazy pro stejnou totožnost. Právě takhle identita je základem řemeslné dovednosti ve všech technických uměních. A je to právě takhle identita, která moderní, dualisticky pochopené technice chybí. Její tvůrce se svým výrobkem neprožívá žádné zvláštní souznění. Majitel se s výrobkem nijak neztotožňuje a uživatel jakbysmet. Z Faidrovy definice pak plyne, že takové situaci chybí kvalita.

Ta zeď v Koreji, kterou Faidros viděl, byla plodem techniky. Byla krásná, ne však díky mistrnému intelektuálnímu projektu nebo vědeckému dozoru nad prací, nebo dalším výdajům, které by ji „stylizovaly“. Byla krásná, protože lidé, kteří na ní pracovali, se dívali na svět tak, že ji dokázali postavit správně, aniž o tom nějak přemýšleli. Neoddělovali se od práce, takže ji nemohli odvést špatně. To je ústřední bod celého řešení.

Konflikt mezi lidskými hodnotami a technickými potřebami nelze vyřešit útekem před technikou. To není možné. Konflikt lze vyřešit zrušením bariér dualistického myšlení, které znemožňují skutečné pochopení techniky – technika totiž není vykořisťování přírody, ale spojení přírody s lidským duchem do nového druhu stvoření, které převyšuje oba jeho tvůrce. Když k takové transcendenci dojde při událostech, jako je první přelet letadla přes oceán nebo první krok člověka na Měsíci, lidé jsou ochotni technice přiznat transcendentní povahu. Jenže takhle transcendence by se měla objevovat i na individuální úrovni, v životě každého člověka a méně dramatickým způsobem.

Stěny kaňonu jsou teď úplně kolmé. Na některých místech museli silnici uvolnit prostor dynamitem. Jiná cesta nebyla možná. Lze jen sledovat řeku. Možná se mi to jen zdá, mám pocit, že řeka není tak mohutná jako před hodinou.

Taková osobní transcendence konfliktů s technikou se pochopitelně nemusí týkat pouze motocyklů. Můžete ji prožívat při broušení kuchyňského nože, šití šatů nebo opravě židle. Základní problémy jsou totiž stejné. Všechny uvedené činnosti lze provádět špatně nebo krásně, a jestliže dosáhnete vysoké kvality, pak je děláte krásně; poznáte, co „vypadá dobře“, a pochopíte základní metody, jimiž onoho „dobře“ lze dosáhnout. Musíte kombinovat klasické a romantické chápání kvality.

Podstata naší kultury je taková, že pokyny k jakékoli práci vycházejí jen z jednoho jediného pochopení kvality, kvality klasického typu. Dozvíte se, jak držet při broušení nože čepel nebo jak používat šicí stroj nebo jak míchat a používat lepidlo, přičemž z pokynů hledí nevyřčený předpoklad, že „dobro“ bude automaticky následovat. Takový návod však ignoruje schopnost vidět přímo to, co „vypadá dobře“.

Výsledek je pro moderní techniku typický, všeobjímající nudný vzhled, který je natolik deprimující, že na něj musíte nanést nátěr „stylu“, aby byl

alespoň trochu přijatelný, přičemž pro člověka, který je citlivý na romantickou kvalitu, se tím všechno jen zhoršuje. Věci už nevypadají jen depresivně a nudně, ale navíc i směšně. Spojte tyhle dvě vlastnosti a dostanete dost přesný základní popis moderní americké techniky: stylizovaná auta a stylizované motory a stylizované psací stroje a šaty. Stylizované chladničky plné stylizovaného jídla ve stylizovaných kuchyních ve stylizovaných domech. Plastické stylizované hračky pro stylizované děti, které o Vánocích a narozeninách stylově ladí se svými stylovými rodiči. Museli byste být dost stylizovaní, aby se vám z toho všeho neudělalo špatně. Je to právě styl, který člověka deprimuje ze všeho nejvíc; technická ošklivost s polevou romantické hlouposti, která má budit dojem krásy a přinášet zisk, přičemž ji vyrábějí lidé, kteří jsou sice styloví, ale nemají ponětí odkud začít, protože jim nikdo neřekl, že ve světě existuje něco jako kvalita a že je reálná a že není výplodem nějakého stylu. Kvalita není třešnička, kterou byste mohli položit na subjekty nebo objekty jako ozdobu na vánoční stromeček. Skutečná kvalita musí být zdrojem subjektů a objektů, šiškou, z níž vyrůstá strom.

Abychom se dostali k téhle kvalitě, musíme použít jinou metodu, nikoli klasický postup od bodu jedna až k bodu nekonečno, který doprovází dualistickou techniku, a tou metodou se právě teď budu zabývat.

Po spoustě zatáček kolem stěny kaňonu zastavujeme k odpočinku pod hájkem kosodřevin. Tráva kolem stromů je spálená a hnědá a válí se na ní odpadky.

Natáhnu se do stínu, nejprve se ale podívám na oblohu, kterou jsem neviděl od vjezdu do kaňonu. Vysoko nad stěnami kaňonu se vznášá chlad a tmavomodré nebe.

Chris nemá ani v nejmenším chuť sejít k řece, normálně by neodolal. Je unavený jako já a vítá možnost odpočinku v řídkém stínu stromů.

Po chvíli oznamuje, že mezi námi a řekou zahlédl starou železnou pumpu. Ukazuje na ni, dívám se, kam směřuje jeho prst. Chris se zvedá, jde k ní a vidím, jak si jednou rukou pumpuje vodu do dlaně a stříká ji na obličej. Jdu k němu a pumpuju, aby mohl vodu nabírat oběma rukama. Pak se střídáme. Cítím, jak mě voda chladí na rukách a obličejí. Když končíme, vracíme se k motorce, nasedáme a pokračujeme v jízdě kaňonem.

A teď to řešení. V průběhu celé rozpravy jsme se na problém technické ošklivosti dívali negativně. Říkali jsme, že romantické postoje ke kvalitě, jaké mají například Sutherlandovi, jsou samy o sobě dost beznadějně. Nemůžete přece žít jen z pohodových pocitů. Musíte také pracovat se základní formou vesmíru, s přírodními zákony, které vám můžou zjednodušit práci, pomoci odstranit nemoci a téměř vymýt hladomor. Na druhé straně bývá technika založená na čistém dualistickém rozumu často zatracována, protože dosahuje těchto materiálních výhod přeměňováním světa na stylizované smetiště. Přišel čas přestat se stížnostmi a nabídnout odpovědi.

Odpověď nabízí Faidrovo tvrzení, že klasické chápání by se nemělo *zakrývat* romantickým, příjemným vzhledem; že na jisté základní úrovni by se

klasické a romantické chápání mělo sjednotit. V minulosti náš společný vesmír rozumu odmítal romantický, iracionální svět prehistorického člověka, prchal před ním. Požadavek odmítnout vášně a emoce vyvstal už před Sokratem, bylo nutné, aby se od nich racionální mozek osvobodil a mohl pochopit do té doby neznámý řád přírody. Je čas rozšířit naše porozumění řádu přírody novou asimilací vášní, od nichž jsme kdysi utekli. Vášně, emoce, citová doména lidského vědomí, jsou rovněž součástí přírodního řádu. Jsou dokonce jeho ústřední částí.

V současnosti nás ve vědách zavaluje iracionální rozmach slepého sběru dat, protože vědám chybí racionální formát pro nějaké pochopení vědecké tvořivosti. Kromě toho nás zavaluje spousta stylovosti v umění – řídkého umění –, protože mu chybí přesah do základní formy nebo její asimilace. Máme umělce bez vědeckých znalostí a vědce, kteří nemají o umění ponětí, a oběma chybí smysl pro duchovní dostřednost. Výsledek tohoto stavu není jen špatný, ale přímo hrůzný. Už dlouho nám chybí znovusjednocení umění a techniky.

U DeWeeseových jsem začal mluvit o duševním klidu ve spojení s technickou prací. Sklidil jsem posměch, protože jsem se o tomhle pojmu zmínil v kontextu, v němž jsem na něj poprvé narazil. Myslím si, že kontext si teď vyžaduje, abychom se vrátili k duševnímu klidu a věcem, o nichž jsem mluvil dřív.

Duševní klid není v technické práci nedůležitý pojem. Je vlastně vším. Dobrá práce navozuje duševní klid, špatná práce ho ničí. Brýle, měřicí nástroje, kontrola kvality a výstupní kontrola jsou prostředky k nastolení duševního klidu u lidí, kteří jsou za práci zodpovědní. Na čem skutečně záleží, je jejich duševní klid, na ničem jiném. Duševní klid je totiž základním požadavkem vnímání kvality, která přesahuje romantickou a klasickou kvalitu, která obě zmíněné kvality sjednocuje v jedno a která musí nutně práci doprovázet. Nahlédnout, co je dobré, a pochopit důvody, proč to vypadá dobře, a *držet při práci ruku na tepu dobra* znamená kultivovat svůj vnitřní mír, duševní klid, aby dobro mohlo vyzařovat ven.

Mluvím o *vnitřním* klidu. Nemá žádný přímý vztah k vnějším okolnostem. Může potkat meditujícího mnicha, vojáka v boji nebo soustružníka, ubírajícího poslední setinu milimetru kovu. Vzniká díky nesobeckosti, která člověku umožňuje naprosto se ztotožnit s okolnostmi, přičemž existuje mnoho úrovní tohoto ztotožnění a mnoho úrovní klidu, kterých lze dosáhnout stejně nesnadno jako některých běžnějších úrovní lidské činnosti. Hory cílů objevují kvalitu pouze v jednom směru, často poměrně smysluprostém a často jich nelze dosáhnout, pokud se nespojí s mořskými příkopy vědomí sama sebe – tak odlišnými od sobeckosti –, které vycházejí z vnitřního duševního klidu.

Vnitřní duševní klid se objevuje ve třech úrovních porozumění. Dosáhnout fyzického klidu je nejjednodušší, i když existuje řada hladin, jak dosvědčuje schopnost hinduistických mystiků žít několik dní pohřbeni zaživa.

Zdá se, že nejtěžší je dosáhnout duševního klidu, kdy člověk nemá žádné roztěkané myšlenky, lze ho však dosáhnout. Dosáhnout však hodnotového klidu, kdy člověk nemá žádné roztěkané touhy, ale pouze koná své životní činy bez jakékoli touhy, je podle všeho nejtěžší.

Někdy jsem si říkal, že vnitřní duševní klid se podobá nebo je dokonce totožný s klidem, který člověk občas zažívá při rybaření a díky němuž získal tehle sport takovou popularitu. Sedět u nahozeného prutu, nehybat se, nemyslet na nic, ani se o nic nestarat – tyhle činnosti zřejmě zbavují člověka vnitřního napětí a frustrace, které mu znemožňovaly řešit jeho problémy a zaváděly do jeho činů a myšlení ošklivost a neohrabanost.

Samozřejmě, pokud chcete opravit svůj motocykl, nemusíte kvůli tomu chodit na ryby. Možná vám stačí šálek kávy, procházka po ulici, někdy jen pětiminutová přestávka strávená v naprostém klidu. Když jste ale na rybách, doslova cítíte, jak dorůstáte k onomu vnitřnímu duševnímu klidu, který vám všechno odhaluje. Špatná údržba se k vnitřnímu duševnímu klidu a ke kvalitě obrací zády. To, co se k nim obrací čelem, je dobré. Formy obracení se zády a čelem jsou nekonečné, cíl však zůstává stejný.

Domnívám se, že když stanovíme pojem duševního klidu a učiníme z něj ústřední bod technické práce, můžou se na základní úrovni klasická a romantická kvalita spojit v praktickém pracovním kontextu. Uvedl jsem, že takové spojení můžete pozorovat u kvalifikovaných mechaniků a strojníků a že je poznáte v jejich práci. Jestliže tvrdíte, že ti lidé nejsou umělci, nechápete podstatu umění. Ti lidé mají ohromnou trpělivost a věnují svou pozornost a trpělivost tomu, co dělají, kromě toho však mají ještě něco navíc – mají jistý druh vnitřního duševního klidu, který není vymyšlený, ale vyvěrá z jistého souznění s prací, v níž neexistuje vůdce ani následovník. Materiál a řemeslníkovy myšlenky se společně jemně a jasně mění, dokud jeho mysl v okamžiku, kdy je materiál v náležitém stavu, nedosáhne klidu.

Všichni jsme něco podobného zažili, když jsme dělali něco, na čem nám opravdu záleželo. Je jen škoda, že se tyhle chvílky nešťastně oddělily od práce. Můj mechanik je od sebe neodděluje. Člověk by o něm řekl, že se o svou práci „zajímá“, že je do své práce „ponořený“. Zdrojem takového ponoření na přední hraně vědomí je především nerozdělování subjektu a objektu. „Být s tím“, „mít přirozený talent“, „držet se toho jako klíště“, existuje řada idiomatických výrazů pro to, co chápou neexistencí duality subjekt-objekt, protože to, o čem mluvím, dobře zná lidový jazyk, selský rozum a každodenní dílenská práce. Jenže ve vědeckém jazyku se slova, která by signalizovala neexistenci duality subjekt-objekt, vyskytují velmi zřídka, protože vědecké mozky se odřízly od vědomí zmíněného typu a přijaly za svůj formální, dualistický, vědecký pohled na svět.

Zenbuddhisté mluví o „prostém sezení“, meditativní technice, v níž lidskému vědomí nedominuje představa duality já a objektu. Já používám pro údržbu motocyklu termín „prosté spravování“, ve kterém lidskému vědomí nedominuje představa duality já a objektu. Jestliže se nenecháte ovládnout

pocitem oddělenosti od toho, co děláte, lze říct, že „pečujete“, že se staráte o svou práci. To je skutečný význam péče, pocit ztotožnění s tím, co člověk dělá. Jestliže má někdo takový pocit, pak také vidí druhou stranu péče, samu kvalitu.

Jestliže tedy pracujete na motocyklu, nebo na nějakém jiném úkolu, je třeba pěstovat svůj duševní klid, který neodděluje lidské já od okolí. Pokud uspějete, pak se všechno ostatní odvíjí zcela přirozeně. Mír v duši se stává zdrojem správných hodnot, správné hodnoty rodí správné myšlenky. Správné myšlenky vedou ke správným činům a správné činy vyúsťují do práce, která se stává pro ostatní materiálním odrazem vznešenosti nacházející se ve středu všeho. Právě to Faidra upoutalo na té zdi v Koreji. Byla materiálním odrazem duchovní reality.

Domnívám se, že pokud chceme reformovat svět a udělat z něj lepší místo k životu, neměli bychom hovořit o vztazích politické povahy, které jsou nevyhnutelně dualistické, plné subjektů a objektů a jejich vzájemných vztahů; neměli bychom se zabývat ani programy, které jsou plné věcí, jež by měli dělat jiní lidé. Domnívám se, že takový přístup začíná na konci a snaží se předstírat, že konec je začátkem. Politické programy jsou důležité *koncové produkty* společenské kvality, mohou ale být účinné jen tehdy, když je v pořádku základní struktura společenských hodnot. Společenské hodnoty jsou správné jen tehdy, když jsou v pořádku individuální hodnoty. Svět bychom měli vylepšovat nejprve ve svých srdcích, hlavách a rukách, odtud bychom měli postupovat dál. Někteří lidé mluví o rozšiřování lidského poslání. Já se zmůžu jen na hovory o opravách motocyklu. Jsem však přesvědčen, že to, co říkám já, má větší hodnotu.

Objevuje se město Riggins, vidíme spoustu motelů. Silnice odbočuje za městem ven z kaňonu a kopíruje menší říčku. Zdá se, že zamíří nahoru do lesa.

Skutečně tam vede, za chvíli se na silnici objevují siluety vysokých borovic, vrhajících chladný stín. Vidím značky signalizující rekreační střediska. Kroučíme si to pořád nahoru až k neočekávaně příjemným, chladným a zeleným lukám, obklíčeným borovými lesy. V městě New Meadows doplňujeme nádrž a kupujeme dvě plechovky oleje. Pořád se ještě nemůžeme vzpamatovat z té změny.

Když vyjíždíme z New Meadows, všímám si, jak se sluneční paprsky prodlužují. Je pozdní odpoledne a slunce klesá k obzoru. Jindy bych měl z horských luk větší radost, dnes jsme však však najeli až moc kilometrů. Projíždíme Tamarackem a silnice znovu klesá ze zelených luk do vyprahlé, písčité krajiny.

Myslím, že pro dnešek svou rozpravu skončím. Trvala dost dlouho a patřila k nejdůležitějším. Zítra chci začít mluvit o věcech, které lidi odvracejí od kvality a které je k ní naopak přitahují, a o některých pastech a problémech, které z toho vyplývají.

Oranžové paprsky vinoucí se vyprahlou krajinou daleko od domova ve

mně probouzejí zvláštní pocity. Rád bych věděl, jestli Chris prožívá něco podobného. Je to jen nevysvětlitelný smutek, který se ozývá každé odpoledne, když den navždy mizí v čase a člověka nečeká nic než rostoucí temnota.

Oranžová se mění na nevýraznou bronzovou a světlo stále ještě osvětluje stejné věci jako předtím, avšak s menším nadšením. Za těmito vyprahlými kopci jsou v domečcích v dálce lidé, kteří tam strávili celý den, věnovali se své každodenní práci a na rozdíl od nás v podivně se stmívající krajině nevidí nic neobvyklého nebo zvláštního. Kdybychom na ně narazili ráno, možná by na nás byli zvědaví a vyptávali by se, proč jsme přijeli. Večer by jim ale naše přítomnost vadila. Pracovní den skončil. Nastal čas večeře a rodiny a odpočinku a návratu domů. Nepozorovaně projíždíme pustou dálnicí, podivnou zemí, jakou jsem dosud neviděl, a znovu mě zaplavuje naléhavý pocit izolace a osamělosti a moje nálada pohasíná se sluncem.

Zastavujeme na opuštěném školním dvoře a pod velkým stromem se pokouším vyměnit olej. Chris je nespokojený a chce vědět, proč tak dlouho stojíme, neuvědomuje si, že zdrojem jeho podrážděnosti je nejspíš denní doba; dávám mu mapu, aby ji studoval, než dokončím výměnu. Když jsem hotov, prohlížíme si společně mapu a rozhodujeme se, že povečeříme v další dobré restauraci, která se objeví, a utáboříme se na prvním dobrém tábořišti. To mu zvedne náladu.

Večeříme v městě, které se jmenuje Cambridge, a když dojídáme, vidíme, že se venku už setmělo. Jedeme za světlem reflektoru po silnici druhé třídy směrem do státu Oregon k malému ukazateli, na němž stojí „TÁBOŘIŠTĚ BROWNLEE“, které se nachází na úpatí hor. Je tma a nevíme, v jaké krajině se pohybujeme. Jedeme po prašné cestě pod stromy a kolem keřů, dokud nenarazíme na odpočívadlo. Nikdo tady zřejmě není. Zhasínám motor a rozbalujeme věci. Slyším, že kousek odtud teče potok. Kromě jeho zurčení a zpěvu nějakého ptáčka je tu naprosté ticho.

„Líbí se mi tady,“ poznamenává Chris.

„Je tady klid,“ přitakávám.

„Kam pojedeme zítra?“

„Do Oregonu.“ Podávám mu baterku a chci, aby mi svítil na rozbalování.

„Už jsi tam byl?“

„Možná, nevím to určitě.“

Roztahuju spací pytle a ten jeho pokládám na piknikový stůl. Neobvyklá postel se Chrisovi zamlouvá. Dnes v noci budeme spát klidně. Brzy slyším, jak Chris zhluboka oddechuje, vím, že už usnul.

Hrozně rád bych věděl, co mu mám říct. Nebo na co bych se ho měl zeptat. Někdy mi připadá velmi blízký, jenže blízkost nemá co dělat s otázkami nebo slovy. Jindy mám pocit, že je ode mě na míle daleko a že mě sleduje z výšky, kam nedohlédnu. A jindy se chová prostě jako klacek a žádný vztah mezi námi není.

Když o tom někdy přemýšlím, řekl bych, že představa, že člověk může proniknout do myšlení druhého člověka, je jen konverzační iluze, pouhá řečnická figura, předpoklad, který zdánlivě usnadňuje jistou výměnu mezi v zásadě cizími tvory, a že vztah jednoho člověka k druhému je v podstatě nepoznatelný. Snaha pátrat po tom, co přebývá v mysli jiného člověka, zkresluje to, co vidíte. Nejspíš se snažím dospět do situace, jejíž prvky nebudou nijak zkresleny. Ale podle toho, na co se Chris ptá, si nejsem vůbec jistý.

Probouzí mě ranní chlad. Vyhlížím ze spacáku a vidím, že obloha je temně šedá. Bořím hlavu do spacáku a znovu zavírám oči.

Později sleduju, jak se obloha vyjasňuje, je však pořád ještě zima. Vidím, jak se mi od úst zvedá pára. Leká mě myšlenka, že šedá barva pochází z dešťových mraků nad námi, probouzím se, ale když si pozorně prohlížím oblohu, zjišťuju, že dnes prostě našedle svítá. Na jízdu je ještě brzy a moc chladno, proto zůstávám ležet. Spánek je však tentam.

Přes dráty kola vidím Chrisův spací pytel na stole. Nehýbe se.

Motorka se nade mnou tiše tyčí, připravená ke startu, jako tichý strážce, který mě celou noc hlídal.

Stříbřitá šed' a chrom a čern' a prach. Špína z Idaha a Montany a z Dakot a Minnesoty. Zespodu je motorka velmi působivá. Žádné kudrlinky. Všechno má svůj účel.

Nemyslím, že bych svou motorku někdy prodal. Nemám k tomu žádný důvod. Motorky nejsou jako auta, která za několik let zrezaví. Stačí je dobře seřídít, vyměňovat pístní kroužky a vydrží vám až do konce života. Možná déle. Kvalita. Zatím se vezeme bez problémů.

Slunce se dotýká vrcholu pahorku vysoko nad naším úpatím. Nad potokem se vznáší cáry mlhy. Znamená to, že se oteplí.

Vylézám ze spacího pytle, obouvám se, balím všechno, co se dá, abych nemusel vzbudit Chrise, teprve pak přistupuju ke stolu a třesu s ním, aby se probral.

Nereaguje. Rozhlížím se kolem sebe a vidím, že jsem udělal všechno, co jsem mohl, zbývá ho jen probudit, chvíli váhám, nakonec ale pod vlivem břitkého, jasného rána zařvu: „VSTÁVEJ!“, načež si Chris s vykulenýma očima zprudka sedá.

Snažím se na svůj výstup navázat úvodní básní ze *Čtyřverší Omara Chajjáma*. Vrchol nad námi mi připomíná pouštní převis někde v Persii. Chris ale nechápe, o čem to proboha mluvím. Dívá se na vrchol pahorku, pak na mě, strnule sedí a mžourá. Člověk by musel být v dost zvláštní náladě, aby dokázal ocenit špatnou recitaci poezie. A zvláště tu moji.

Jsmo znovu na silnici, projíždíme zatáčkami a serpentinami. Klesáme do ohromného kaňonu s vysokými bílými vyvýšeninami na obou stranách. Vzduch je mrazivý. Silnice nás přivádí na slunce, které mi chvíli prohřívá bundu a svetr, jenže znovu zajíždíme do stínu kaňonu a vrací se mrazivý vítr. Suchý pouštní vítr nedrží teplo. Rty mám z čelního větru vysušené a popraskané.

Kousek dál přejíždíme přehradní zeď, opouštíme kaňon a míříme do vysoké polopouště. Jsme v Oregonu. Silnice se vine krajinou, která mi připomíná severní Rádžastán v Indii, kde není úplná poušť, roste tam hodně pinií, jalovce, trávy, ale zemědělská oblast to také není, leda na místech, kde svahy nebo údolí poskytují potřebnou vláhu.

Rozverná čtyřverší Omara Chajjáma se jedno za druhým valí mou hlavou.

Něco na úzké mezi bylin polních

Dělí mrtvou poušť od plodin jarních

A rozdíl otrok – sultán tam znám není

Sultán Mahmúd tone v chmurách trůnních

Čtyřverší ve mně vyvolává představu zřícenin starého mogulského paláce na okraji pouště, kde Omar koutkem oka zahlédl keř planých růží...

Ten první letní měsíc růži nese... jak je to dál? Nevím. Vlastně se mi ta báseň ani nelíbí. Už na začátku naší cesty a zvláště v Bozemanu jsem si všiml, že tyhle fragmenty přestávají být čím dál víc součástí jeho paměti a pronikají do mé vlastní. Nevím, co to znamená... myslím... prostě nevím.

Myslím si, že pro takovouhle polopoušť existuje nějaké jméno, ale nedokážu si na ně vzpomenout. Na silnici není vidět nikoho než nás.

Chris křičí, že má zase problémy s průjemem. Jedeme dál, a když zahlédneme říčku, vyjíždím ze silnice a zastavujeme. Chris se hrozně stydí, ujišťuju ho, že nikam nespěcháme, vytahuju prádlo a toaletní papír, kousek mýdla a doporučuju mu, aby si důkladně umyl ruce, až bude hotov.

Sedím na kameni, který jako by vypadl z básně Omara Chajjáma, přemýšlím o polopoušti a necítím se vůbec špatně.

... Ten první letní měsíc růži nese... ach... už to mám...

Díš, každé ráno tisíc růží nese

Však kam včerejší růže vítr nese?

Už první letní měsíc růže rodí A čas dávné krále navždy odnese

... A tak dál a tak dál...

Nechme Omara Omarem a dejme se do naší rozpravy. Chajjám navrhuje, abychom jen seděli a usrkávali víno a cítili se mizerně, protože čas mizí v nenávratnu; tahle rozprava mi připadá ve srovnání s tím přece jen pozitivnější. Zvláště dnešní rozprava, která se týká jiskry.

Chris se vrací svahem ke mně. Vypadá šťastně.

Líbí se mi slovo „jiskra“, protože je takové domácí a skoro zapomenuté, vyšlo z módy a zdá se, že potřebuje kamaráda a pravděpodobně neodmítne nikoho, kdo se naskytne. Je to staré slovo, používali je kdysi i průkopníci Divokého západu. Přestalo se používat podobně jako slovo „druh“. Mám je rád, protože přesně popisuje, co se stane člověku, který se spojí s kvalitou. Prostoupí ho jiskření ducha.

Řekové používali výraz *enthúsiasmos*, od něhož je odvozen výraz entuziasmus, což znamená doslova „prostoupen *theos*“ tedy bohem nebo kvalitou. Sledujete, jak to do sebe zapadá?

Člověk prostoupený jiskrou nečinně nevysedává a neláme si hlavu věcmi kolem sebe. Drží se na přední hraně vlaku svého vědomí a sleduje, co je na trati nového, a vítá věci, jak přicházejí. To znamená mít jiskru.

Chris přichází ke mně a říká: „Už je mi líp.“

„Fajn,“ odpovídám. Balíme mýdlo a toaletní papír. Mokré spodky ukládám tak, aby od nich nenavlhlo další oblečení, nasedáme a zase jedeme dál.

Člověka prostupuje, jestliže vydrží v klidu tak dlouho, aby viděl, slyšel a cítil skutečný vesmír, ne jen své vlastní vyhaslé názory na něj. Není na něm nic exotického. Proto se mi to slovo líbí.

Jiskry si často všimnete u lidí, kteří se vracejí z dovolené, kterou strávili na rybách. Často se brání výčtkám, že spoustu času strávili nicneděláním, protože pro jejich počínání neexistuje intelektuální ospravedlnění. Jenže takový rybář překypuje jiskrou, obvykle se zajímá velmi živě o věci, které ho před několika týdny doslova ubíjely. Nemrhal časem. My ho takto vidíme jen vinou našeho omezeného kulturního rozhledu.

Jestliže se hodláte pustit do opravy motocyklu, prvořadým a nejdůležitějším nástrojem je právě dostatečně silná jiskra. Jestliže vám chybí, klidně odložte všechny ostatní nástroje, protože vám beztak nebudou k ničemu.

Jiskra je psychický benzín, který drží všechno pohromadě. Jestliže ji nemáte, neexistuje způsob, jak byste mohli motocykl opravit. Jestliže ji však *máte* a víte, jak si ji udržet, neexistuje nic, co by vám *zabránilo* v opravě. Prostě ji uděláte. Proto je třeba jiskru neustále sledovat a střežit.

Jiskra svým ohromným významem řeší i problém formy naší rozmluvy. Nechtěl jsem uvíznout v obecných frázích. Kdyby se rozprava dostala do roviny konkrétních opravářských úkonů, skoro bych se vsadil, že bychom v knize neopravovali typ a model, který stojí ve vaší garáži, a že by moje informace byla nejen zbytečná, ale i nebezpečná, protože informace, která opraví jeden model, může poškodit druhý. Chcete-li získat detailní informace objektivního druhu, pak byste měli sáhnout po konkrétní příručce platné pouze pro váš model. Případné mezery vyplní obecná dílenská příručka, jako je například *Audelův průvodce*.

Existují však další detaily, které sice žádná příručka nezachycuje, jsou však společné všem strojům a můžeme je použít v naší rozpravě. Jsou to například podrobnosti o vztazích kvality, jiskry, o vztahu mechanika a stroje, který je stejně složitý jako sám stroj. Při spravování stroje vycházejí na světlo různé věci, často nízké kvality, od umazaných prstů až k náhodně poškozené „nenahraditelné“ jednotce. Takové věci jiskru dusí, ničí nadšení a zbavují vás odvahy do té míry, že máte chuť s celou věcí prostě praštit. Říkám jim „dusítka“.

Existují stovky různých dusítek, snad tisíce, možná i miliony. Nevím, kolik jich neznám. Samozřejmě se nedomnívám, že jsem padl na všechna představitelná dusítka jiskry. O tom, že jsem nenarazil na všechny, se

přesvědčuju při každé další opravě. Údržba motocyklu je pak deprimující. Popuzuje. Dovádí člověka k šílenství. Proto je zajímavá.

Podle mapy se blížíme k městu Baker. Je poznat, že jedeme úrodnější zemědělskou oblastí. Častěji tu prší.

Chtěl bych vás teď seznámit s katalogem „Dusítek, která jsem poznal“. Chtěl bych založit úplně nový obor, jiskrologii, která se bude zabývat tříděním dusítek, jejich klasifikací, hierarchiemi a vzájemnými vztahy pro katalog určený budoucím generacím a ku prospěchu celého lidstva.

Kurz jiskrologie 101 – Zkoumání afektivních, kognitivních a psychomotorických bloků ve vnímání kvalitativních vztahů –3 cr, VII, MWF. Rád bych takové přednášky viděl v katalogu přednášek nějaké univerzity.

Tradiční údržba motocyklu předpokládá, že jiskra je něco, s čím se člověk narodí, nebo co získá díky dobré výchově. Je to jasně definované zboží. Vinou nedostatku informací o tom, jak člověk takovou jiskru získá, by se jeden mohl domnívat, že člověk bez jiskry je zoufalý případ.

V nedualistické údržbě není jiskra považována za pevně vymezenou veličinu. Je to proměnlivá, je rezervoárem dobrého ducha, který lze počítat nebo odčítat. Protože jiskra je výsledkem vnímání kvality, lze jeho dusítko definovat jako něco, co zabraňuje člověku rozpoznat kvalitu a následně dusí jeho nadšení pro práci. Z tak široké definice je zřejmé, že obor je to nesmírně rozsáhlý, takže se pokusíme jen o úvodní črtu.

Pokud vím, existují dva hlavní typy dusítek. První typ připomíná vykojení z trati kvality působením podmínek, které vznikají vnějšími okolnostmi, a říká se jim „zádrhely“. Druhý typ dusítek je, kdy vás z trati kvality vykojí podmínky, které existují především ve vašem nitru. Nemám pro ně nějaké druhé jméno, snad by se jim dalo říkat „problémy.“ Nejprve se pustím do zádrhelů.

Když se poprvé dáte do nějaké větší opravy, zjistíte, že největší problém je smontovat všechno dohromady podle obráceného postupu. Obvykle na to přijdete, když se chystáte opravu dokončit. Po několika dnech práce máte všechno na svém místě s výjimkou... Co je proboha tohle? *Pouzdro ojnicního ložiska?* Jak jsem na něj mohl zapomenout? Prokrista, všechno musím zase rozmontovat! Skoro slyšíte, jak vaše jiskra pohasíná a syčí. Sssssss.

Nezbývá vám než se vrátit k nesprávně smontované partii a znovu všechno rozebrat... předtím budete asi měsíc relaxovat a sbírat odvalu.

Existují dvě techniky jak něčemu podobnému zabránit. Spoléhám na ně především při složitější montáži, o které toho mnoho nevím.

Měl bych teď zařadit vsuvku o škole technického myšlení, která tvrdí, že by se člověk neměl pouštět do složitější montáže, o níž nic neví. Měl bych montáž buď znát, nebo ji přenechat specialistovi. Tolik praví alibistická škola technického elitářství, kterou bych rád vymazal z povrchu zemského. Byl to přece specialista, kdo mi poničil žebrovaní pláště motoru. Redigoval jsem učebnice pro školení specialistů IBM a mohu vám říct, že jejich znalosti po

ukončení kurzu nejsou žádná sláva. Při první opravě jste trochu v nevýhodě a může vás to něco stát, myslím cenu součástek, které nechtěně zničíte, a oprava vám zabere rozhodně více času, ale když se pustíte do stejného problému podruhé, budete mít před specialistou výhodu. Vy, kdo máte jiskru, jste se montáži naučili v tvrdých podmínkách a máte spoustu dobrých pocitů, které specialista nejspíš mít nebude.

První technika, jak předejít dusítku způsobenému vynecháním některé součástky při montáži, je založena na poznámkovém sešitu, do něhož si zapisujete postup rozmontování a všimáte si všeho nezvyklého, co by mohlo při zpětné montáži působit obtíže. Můj zápisník je pěkně ohmataný a špinavý. Mnohokrát se mi však stalo, že jedno nebo dvě slova, která jsem si při demontáži zapsal, zabránila velké škodě a ušetřila mi hodiny práce. Poznámky byste měli zaměřit zvláště na přesné rozložení jednotlivých součástek, na barevné kódování a pozici drátů. Pokud některá součástka vypadá opotřebovaně nebo poškozeně nebo je příliš volná, poznamenejte si to, abyste před zpětnou montáží nezapomněli namontovat všechny potřebné díly.

Druhá technika, jak vyžrát na dusítko způsobené vynecháním některé součástky při zpětné montáži, spočívá v tom, že si na podlahu garáže rozložíte noviny. Odkládáte na ně všechny součástky podle systému zleva doprava a shora dolů, stejně jako čtete stránku. Když pak montujete součástky nazpět, použijete opačného pořadí a nemělo by se vám stát, že byste přehlédli nějaké drobné šroubky, podložky a závlačky.

Občas se vám může stát, že i tak uděláte při montáži chybu, proto si musíte své jiskry velmi pečlivě hledět. Dávejte si pozor na depresi, která může propuknout vinou divokého spěchu, kterým se snažíte rozdmýchat ztracenou jiskru. Dopustíte se jen dalších chyb. Když poprvé zjistíte, že se musíte v montáži vrátit, dejte si pořádnou pauzu.

Důležité je rozlišovat mezi montážemi, které se nepovedly kvůli nedostatku informací. Někdo totiž při zpětné montáži postupuje technikou zkus a uvidíš: rozmontuje součástky, něco změní a smontuje je znovu dohromady, aby poznal, jestli je to dobře. Pokud se v takovém případě zmýlíte, nepovažujte to za „zádrhel“, protože jste se něčemu naučili.

Pokud se však dopustíte opravdu hloupé chyby, můžete si trochu jiskry uchránit poznáním, že druhá demontáž a montáž vám půjde mnohem rychleji od ruky než ta první. Podvědomě jste se totiž naučili celou řadu věcí a nebudete se je už nikdy muset učit znovu.

Od Bakeru vede silnice vzhůru lesem. Přivádí nás do průsmyku. Pod námi se rozkládají další mohutné lesy.

Při sjezdu po úbočí hory si všímáme, jak les postupně řídne, až se nakonec znovu ocitáme v poušti.

Dalším nepříjemným zádrhelem je opakovaná porucha. Taková porucha se spraví sama od sebe, jakmile ji začnete spravovat. Nejčastěji se objevuje u zkratů elektrických obvodů. Ke zkratu dochází jen při jízdě.

Jakmile zastavíte, je všechno v pořádku. Taková porucha se téměř nedá opravit. Většinou vám nezbyvá nic jiného než si počkat na další poruchu, a pokud k ní nedojde, zapomenout na ni.

Opakované poruchy můžou zadusit jiskru, když ve vás vzbudí přesvědčení, že se vám motorku skutečně podařilo opravit. Po každé opravě oddalte vítězoslavný pocit o několik set kilometrů. Když se poruchy objevují neustále znovu a znovu, člověk ztrácí chuť se do oprav pouštět, nejste ale na tom hůř než kamarád, který svěřil opravu profesionálnímu mechanikovi. Vlastně jste na tom lépe. Opakované poruchy přidusí jiskru majiteli, který musí svou motorku neustále vozit do dílny a nikdy není spokojený. Na vlastním stroji můžete poruchy studovat dost dlouho, na to profesionální mechanik nemá čas, navíc můžete mít po ruce nástroje, které potřebujete, a když se taková porucha objeví znovu, zastavíte a můžete se pustit do opravy.

Když se opakované poruchy vracejí, zkuste zjistit, jaký mají vztah k ostatním činnostem motocyklu. Vynechává motor například jen na hrbolech, v zatáčkách nebo jen když přidáváte plyn? Nebo jen když je vedro? Takové souvislosti jsou klíčem k hypotézám o příčinách a následcích. U některých poruch tohoto typu se musíte vydat na dlouhou průzkumnou výpravu, která ale bude vždycky trvat kratší dobu, než když motorku povežete pětkrát k profesionálnímu mechanikovi. Mám chuť pustit se do podrobnějšího líčení „opakovaných poruch, s nimiž jsem se setkal“ a podrobného popisu jejich řešení. Jenže takové vyprávění končí jako rybářské příhody, zajímají jen jejich vypravěče, který si nevšimne, že posluchači zívají nudou. Jemu se to ale líbí.

Vedle chybných montáží a opakovaných poruch jsou nejběžnějšími vnějšími dusítky jiskry jednotlivé součástky. Člověka, který svou práci dobře zná, dokáže deprimovat spousta věcí. Když si kupujete motorku, obvykle nepočítáte s tím, že budete potřebovat náhradní díly. Prodejci totiž nemají dobře zásobené sklady. Velkoprodejci jsou zase pomalí a na jaře, kdy všichni kupují náhradní díly, mají málo zaměstnanců.

Dalším faktorem tohoto dusítka jsou ceny. Všichni dobře víme, že výrobci se snaží udržovat ceny výrobků na přijatelné hladině, protože zákazník může nakoupit u konkurence, náhradní díly jsou ale vždycky předražené, protože zákazník se už chytil. Cena náhradního dílu nejenže nepřesahuje cenu nové součástky; platíte navíc zcela zvláštní cenu, protože nejste profesionální mechanik. Je to výsledek nečestné úmluvy, která umožňuje mechanikovi zbohatnout na tom, že vymění i součástky, které jsou bezvadné.

A ještě jedna překážka. Součástka se vám nemusí hodit. V seznamech součástek jsou vždycky chyby. Během modelových a výrobních změn dochází často ke zmatkům. Někdy výstupní kontrolou projdou i součástky, jejichž rozměry přesahují povolenou toleranci, protože dohled na jejich kvalitu v továrně není dostatečný. Některé součástky se vyrábějí u specialistů, kteří nemají vždy k dispozici technické údaje k tomu, aby jejich výrobky bezchybně

fungovaly. Někdy se i oni spletou v modelových a výrobních změnách. Někdy si zase prodavač zapíše nesprávné číslo. Někdy mu číslo špatně nadiktujete vy. Nejhorší ale vždycky je, když přijdete s dílem domů a zjistíte, že nefunguje, jak by měl.

Na dusítka s náhradními díly se dá vyžrát kombinací několika technik. Jestliže ve vašem městě existuje víc prodejců náhradních dílů, zvolte si toho, který nejvíc vychází vstříc zákazníkovi. Měl by to být člověk, s nímž si tykáte. Nejspíš to bude člověk, který dřív pracoval jako mechanik, a dokáže vám velmi kvalifikovaně poradit.

Hleďte prodejce, kteří snižují ceny, a vyzkoušejte je. Někteří z nich dokážou nabídnout kvalitní zboží. Obchody s náhradními díly k osobním automobilům a zásilkové obchody mívají na skladě běžnější náhradní díly k motocyklu za ceny výrazně nižší než specializované motorkářské obchody. U výrobce řetězů například seženete válečkový řetěz za mnohem nižší cenu než v obchodu s motocyklistickými potřebami.

Vždycky berte porouchanou součástku s sebou. Kromě toho mějte po ruce přesné posuvné měřítko, abyste si mohli ověřit rozměry.

Pokud vás problémy se součástkami vyčerpají tak jako mě a máte nějaké peníze navíc, začněte si vyrábět vlastní díly. Mám v dílně malý soustruh na součástky o maximální velikosti patnáct krát čtyřicet pět centimetrů s přídatným frézovacím zařízením a perfektní svařovací soupravu. Mám na takovou práci svařovací oblouk pro svařování v ochranné atmosféře helia, plyn a acetylen. Se svařovací soupravou můžete na opotřebované povrchy navařit kvalitnější kov, než jaký měl originál, a karbidovými nástroji je můžete upravit do potřebné tolerance. Neumíte si ani představit, jak všestranně se dá využít sestava soustruh, frézovací zařízení a svařovací souprava. A pokud nemůžete nějakou součástku opravit přímo, vždycky můžete vyrobit něco, co potřebný úkon provede. Výroba součástky je hrozně pomalá a do některých dílů, jako například kuličkových ložisek, se vůbec nepouštějte, ale divili byste se, jak se dají upravit návrhy některých náhradních dílů tak, abyste je mohli vyrobit s vlastním vybavením, a práce není tak pomalá jako čekání na to, až se nějaký nadutý panák uráčí a objedná potřebný díl v továrně. Práce ve vás jiskru rozdmýchává, nedusí ji. Jízda na motorce, kterou jste vybavili vlastnoručně vyrobenými díly, ve vás navíc probudí zvláštní pocit, který byste z jízdy na čistě továrně vyrobené motorce nikdy nezískali.

Vjíždíme do písčité pouště porostlé šalvějí a motor začíná kašlat. Přepínám na rezervní nádrž a studuju mapu. Benzin bereme v městečku, které se jmenuje Unity, a jedeme dál po rozpálené, černé cestě, kolem šalvějových polí.

Takže to jsou nejběžnější zádrhely, které mě napadly: špatná montáž, opakované poruchy a potíže s náhradními díly. Přestože jsou zádrhely nejobvyklejší dusítko, jsou jen vnější příčinou, proč jiskra vyhasne. Zkusme teď uvažovat o některých vnitřních dusítkách, které fungují souběžně se

zádrhely.

Jak naznačoval popis kurzu jiskrologie, lze vnitřní část tohoto oboru rozdělit na tři hlavní typy vnitřních dusítek: bloky afektivního chápání, kterým se říká „hodnotová dusítka“, bloky kognitivního chápání, jimž se říká „pravdivostní dusítka“, a konečně bloky psychomotorického chování, kterým se říká „fyzická dusítka“. Hodnotová dusítka jsou rozhodně největší a nejnebezpečnější.

Z hodnotových dusítek je nejrozšířenější a nejzhousebnější hodnotová strnulost. Jde o neschopnost přehodnotit něco kvůli závazkům vůči dřívějším hodnotám. V údržbě motocyklu *musíte* při práci znovu objevovat to, co děláte. Strulé hodnoty něco takového znemožňují.

Typická situace nastane, když motocykl nejede. Existují určité fakty, jenže vy je nevidíte. Díváte se rovnou na ně, ony však zatím nemají dostatečnou *hodnotu*. Faidros o tom mluvil. Kvalita (hodnota) *vytváří* subjekty a objekty světa. Fakty neexistují, dokud je hodnoty nevytvoří. Jestliže jsou vaše hodnoty strulé, nemůžete se dozvědět nové fakty.

Často se to projeví v uspěchaných diagnózách, když jste si mysleli, že s jistotou víte, v čem je problém, a když jste zjistili, že všechno je jinak, strnuli jste a nemohli dál. Musíte pak hledat nová vodítka, a než je však začnete hledat, musíte si vyčistit hlavu od starých názorů. Pokud vás infikovala hodnotová strnulost, může se stát, že správnou odpověď nevidíte, i když jí budete hledět přímo do tváře, protože nepochopíte význam nové odpovědi.

Zrození nového faktu je vždy nádherný zážitek. Dualisticky se tomu říká „objev“ kvůli domněnce, že fakt existuje nezávisle na vědomí pozorovatele. Když se objeví poprvé, má vždy nízkou hodnotu. V závislosti na hodnotové pružnosti pozorovatele a potenciální kvalitě faktu se jeho hodnota zvyšuje buď pomalu, nebo prudce, anebo hodnota uvadá a fakt mizí.

Převážná většina faktů, obrazy a zvuky, které nás neustále obklopují, a vztahy mezi nimi a vším, co se uchovává v naší paměti, nemá žádnou kvalitu; vlastně mají negativní kvalitu. Kdyby byly v našem vědomí všechny přítomny ve stejném okamžiku, zahltilo by se smysluprostými údaji natolik, že bychom vůbec nemohli přemýšlet nebo jednat. Proto provádíme předběžný výběr na základě kvality, anebo jak říkal Faidros, trať kvality vybírá údaje, které se objeví v našem vědomí, a provádí výběr tak, aby co nejlépe harmonizoval s tím, co jsme a čím se stáváme.

Pokud vás polapí dusítko hodnotové strnulosti, zpomalte práci – zvolnit budete muset buď jak buď –, ale zpomalte úmyslně a projděte ještě jednu oblast, kterou jste zmapovali, a sledujte, jestli věci, které jste považovali za důležité, byly skutečně důležité a... no... prostě zírejte na stroj. Není na tom nic špatného. Chvilí s ním žijte. Sledujte motorku jako rybářský vlasec, když jste na rybách, a za chvíli se objeví lehký záběr, drobný fakt, který bude skromně, plaše žádat o vaši pozornost. Tak se děje svět. Zajímejte se o něj.

Nejprve se pokuste novému faktu porozumět ani ne tak z hlediska svého velkého problému, ale v rámci jeho vlastní existence. Problém nemusí

být tak velký, jak si myslíte. A nový fakt nemusí být tak nevýznamný, jak si myslíte. Možná to nebude fakt, který chcete, ale přinejmenším byste se o tom měli stoprocentně přesvědčit, než jej propustíte v pokoji. Často se stává, že než takovému faktu otevřete dveře, zjistíte, že má přátele, kteří mu stojí po boku a sledují vaši reakci. A mezi přáteli takového faktu se může nacházet právě ten, který hledáte.

Za chvíli zjistíte, že droby faktů jsou zajímavější než váš původní účel opravit stroj. Když k tomu dojde, dospěli jste k vrcholu. Nejste pouhým mechanikem opravujícím motocykly, ale motocyklovým vědcem, který překonal dusítko hodnotové strnulosti.

Silnice stoupá znovu mezi borovice, ale podle mapy je zřejmé, že ne na dlouho. Kolem silnice vidíme velkoplošné reklamy na různá letoviska; děti pod nimi sbírají borové šišky, skoro jako kdyby byly součástí billboardů. Mávají nám a jednomu chlapečkovi padají šišky z ruky.

Chci se vrátit k analogii rybaření a hledání faktů. Vidím v duchu člověka, který se zoufale ptá: „No dobře, ale které fakty chcete ulovit? Musí na tom být něco víc.“

Odpověď zní: „Jestliže víte, které fakty lovíte, tak je vlastně nelovíte. Už jste je ulovil.“ Pokusím se to ukázat na konkrétním příkladu...

Mohl bych uvést spoustu příkladů, ale nejvýraznějším příkladem hodnotové strnulosti, jaký mě napadá, je stará jihoindická past na opice, jejíž úspěch závisí právě na hodnotové strnulosti. Past se skládá z prázdného kokosu připoutaného řetězem ke kůlu. Do kokosu uděláte malý otvor a vložíte do něj rýži. Otvor je dost velký na to, aby opice mohla strčit ruku dovnitř, ale příliš malý, aby jí prošla zaťatá pěst s rýží. Opice sáhne dovnitř a je v pasti – chytila se na vlastní hodnotovou strnulost. Opice nedokáže přehodnotit význam rýže. Nevidí, že svoboda bez rýže je hodnotnější než zjetí s rýží. Vesničané se už k opici blíží, aby ji odvedli pryč. Jsou blíž... a ještě blíž!... a už ji mají! Jakou obecnou radu – ne konkrétní, ale obecnou – byste ubohé opici za takových okolností dali?

Myslím, že byste řekli nejspíš to, co jsem říkal o hodnotové strnulosti já, možná jen trochu důrazněji. Opice by měla vědět: jestliže rozevřu zaťatou pěst, budu volná. Jak má ale takový fakt objevit? Jedině tím, že odstraní hodnotovou strnulost, která staví rýži výš než svobodu. Jenže jak k takovému závěru dojde? Rozhodně by měla zpomalit, ohlédnout se a zkoumat, jestli věci, které považovala za důležité, skutečně důležité jsou, měla by sebou přestat trhat a zadívat se chvíli na kokos. Za chvíli by mohla zahlédnout drobný fakt, který se uchází o její přízeň. Neměla by se snažit tenhle fakt pochopit z hlediska svého velkého problému, ale v jeho vlastních hranicích. Problém nemusí být tak velký, jak si myslí. Tenhle fakt nemusí být tak nevýznamný, jak si zprvu myslela. To jsou asi všechny obecné informace, které bychom mohli opici dát.

V Prairie City vyjíždíme z horských lesů do vyprahlé krajiny, hlavní třída nás vede rovnou do centra města a znovu do prémie. Zhlédneme

restauraci, je však zavřená. Přecházíme ulici k druhému podniku. Dveře jsou otevřené, sedáme si a objednáváme ovomaltinu. Než nám číšnice přinese sklenice, vyndám náčrt dopisu, který chce Chris napsat mamince a podám mu ho. Překvapuje mě, že na něm pracuje samostatně a moc se neptá. Sedím pohodlně opřený v boxu a neruším ho.

Mám pocit, že fakty, které lovím v souvislosti s Chrisem, mám rovnou na očích, ale vinou nějaké hodnotové strnulosti je nevidím. Často se pohybujeme na různých rovnoběžných trasách, které se neočekávaně protínají.

Jeho domácí problémy začínají vždy v okamžiku, když se mě pokouší napodobovat a snaží se komandovat ostatní stejně, jak já komanduju jeho; chová se tak především ke svému mladšímu bratrovi. Samozřejmě ho nikdo neposlouchá, jenže on jejich právo na takové chování nechápe, a pak začíná hotové peklo.

Podle všeho ho vůbec nezajímá, že ho nikdo nemá rád. Chce, abych ho měl rád já. To není příliš zdravé. Měl by se připravit na dlouhý proces odpoutávání. Mělo by to proběhnout pokud možno hladce, ale mělo by k tomu dojít. Nastal čas, aby se postavil na vlastní nohy. Čím dřív, tím líp.

Po předchozích úvahách tomu už nevěřím. Nevím, v čem je vlastně problém. Ten sen, který se mi pravidelně opakuje, mě straší, protože nechápu jeho význam: jsem vždy na druhé straně skleněných dveří a nemůžu je otevřít. Chris chce, abych je otevřel, jenže já jsem se k nim vždy obrátil zády. Naposledy se však ve snu objevila nová postava, která mi v otevření brání. Je to zvláštní.

Chris oznamuje, že ho už bolí ruka. Vstáváme, platím u pultu a jdeme ven.

Jsme znovu na cestě a řeč je o dusítkách.

Další typ je velmi důležitý. Je to vnitřní dusítko ego. Ego není úplně odděleno od hodnotové strnulosti, je jednou z mnoha jejích příčin.

Jestliže hodnotíte sami sebe vysoko, máte sníženou schopnost rozpoznat nové fakty. Vaše ego vás izoluje od kvalitní skutečnosti. Většinou si nepřiznáte, že si z vás fakty udělaly dobrý den. Když vinou nesprávné informace vypadáte líp než ve skutečnosti, rádi tomu uvěříte. Při technických opravách dostává ego pořádně zabrat. Vždycky si z vás utahují, vždycky děláte chyby, a každý mechanik s velkým egem, které musí bránit, je ve značné nevýhodě. Jestliže znáte dostatečný počet mechaniků, abyste o nich mohli uvažovat jako o skupině, a pokud se vaše závěry budou shodovat s mými, domnívám se, že asi budete souhlasit s názorem, že mechanici bývají spíš skromní a tiší lidé. Existují samozřejmě výjimky, ale obecně se dá říct, že pokud zpočátku nejsou skromní a tiší, pak je práce těmto vlastnostem naučí. Jsou taky skeptičtí. Pozorní, ale skeptičtí. Nejsou však egoističtí. Neexistuje způsob, jak se špatnou prací na opravě postavit do příznivého světla, leda snad před někým, kdo nemá ponětí o tom, co vlastně děláte.

... Chtěl jsem říct, že stroj nereaguje na vaši osobnost, jenže to není

pravda, reaguje. Stroj však reaguje na vaši skutečnou osobnost, která opravdově cítí, myslí a jedná, ne na nějakou nafouknutou, falešnou představu, kterou si o vaši osobnosti vytvořilo vaše ego. Falešné představy splaskávají velmi rychle a úplně, a pokud jste svou jiskru živilí spíše egem než kvalitou, pak brzy ztratíte veškerý elán.

Pokud nejste přirozeně skromní, nabízí se pouze jediná cesta jak uniknout dusítku – přestírat skromnost. Pokud si budete vtoukat do hlavy, že nejste zas až tak moc dobří, začne vaše jiskra zářit, až fakta potvrdí správnost vaší domněnky. Tohle můžete zkoušet až do chvíle, kdy fakta potvrdí *nesprávnost* vaší domněnky.

Dalším dusítkem je *úzkost*, která je určitým protikladem ega. Jste natolik přesvědčení, že všechno pokazíte, že se ani nesnažíte něco dělat. Často nedokážete něco začít ani ne tak z „lenosti“ jako kvůli úzkosti. Dusítko úzkosti, které pramení z nadměrné motivace, může vést k nejrůznějším druhům chyb a zbytečné nervozitě. Spravujete věci, které opravu nepotřebují, honíte se za imaginárními závadami. Vinou nervozity docházíte k divokým závěrům a vymýšlíte si neexistující chyby. Když nějakou chybu uděláte, potvrdíte si jen původní přesvědčení o vlastní nedostatečnosti, což vede k dalším chybám, a to zase vede k nižšímu hodnocení sebe sama a tak pořád dokola.

Nejlepší způsob, jak prolomit takový začarovaný kruh, je vypsát svou úzkost na papír. Přečtete si každou knihu a časopis, které se vám dostanou do rukou. Úzkost vás k tomu beztak vybídne, a čím víc se dozvíte, tím budete klidnější. Měli byste si pamatovat, že jde o váš duševní klid, ne o spravený stroj.

Když začínáte s opravou, můžete si vypsát všechno, co hodláte udělat, na malé kousky papíru, které pak uspořádáte do správného pořadí. Zjistíte, že vlivem nových a nových nápadů budete lístečky neustále přehazovat. Čas, který tomu věnujete, se vám vrátí v čase ušetřeném prací na stroji a omezíte tím rovněž zbytečné úkony, které mohou později vyvrcholit v řadě obtíží.

Svou úzkost můžete zastavit tvrzením, že na světě neexistuje mechanik, který by nikdy nic nepokazil. Hlavní rozdíl mezi vámi a profesionálními mechaniky spočívá v tom, že když něco pokazí oni, vy se o tom nedozvíte – jen zaplatíte účet –, napočítají vám i cenu špatně odvedené práce. Když ale chyby napácháte vy sami, alespoň se něčemu naučíte.

Dalším dusítkem je *nuda*. Je pravým opakem úzkosti a doprovází problémy s egem. Nuda znamená, že jste vykolejili z trati kvality, že nevidíte věci nově, ztratili jste svou „mysl začátečnicka“ a váš motocykl se octl ve velkém nebezpečí. Nuda znamená, že síla vaší jiskry vyprchává a musí se obnovit, než se pustíte do něčeho nového.

Když jste znudění, otrávení, *přestaňte*. Běžte do kina. Zapněte si televizi. Udělejte si pauzu. Dělejte cokoliv, jen nesahejte na stroj. Jestliže budete v práci pokračovat, dopustíte se Velké Chyby, a všechna vaše nuda se s Velkou Chybou spojí do mohutného úderu, který z vás jiskru doslova

vyrazí a pak skončíte nadobro.

Můj oblíbený lék na nudu je spánek. Když je člověk otrávený, usíná se mu snadno; nudit se po důkladném odpočinku je velmi těžké. Dalším oblíbeným prostředkem je káva. Když pracuju na motorce, mám obvykle po ruce plnou konvici. Pokud ani jeden prostředek nefunguje, může to být signál, že vás zatěžují hlubší problémy s kvalitou a odvádějí vás od práce. Nuda je signál, že byste na tyto problémy měli zaměřit pozornost – to děláte beztak – a pokusit se je zvládnout, než budete v práci na motorce pokračovat.

Nejotravnější úkol je pro mě čištění stroje. Mám pocit, že je to plýtvání časem. Stejně se motorka znovu zašpiní, jakmile s ní vyjedete. John vždy udržuje svou motorku nablýskanou a naleštěnou. Jeho stroj vypadá skutečně moc hezky, moje mašinka působí vedle jeho trochu uboze. Je to signál klasického mozku, který pracuje kvalitně uvnitř, na povrchu však funguje depresivně.

Jedno řešení, jak zahnat u určitých druhů práce nudu, myslím tím například mazání, výměnu oleje a ladění motoru, je učinit z nich rituál. Existuje estetický názor jak dělat věci, které nejsou známé, a druhý názor jak dělat věci, které už člověk zná. Slyšel jsem kdysi, že existují dva druhy svářečů: výrobní svářeči, kteří nemají rádi složité věci a s oblibou svařují neustále totéž, a údržbářští svářeči, kteří by jen velmi neradi opakovali stejnou věc dvakrát. Rada zní, abyste si u svářeče, kterého chcete najmout, ověřili, k jakému druhu patří, protože může patřit jen k jednomu. Já patřím do druhé skupiny, a snad proto mám nejraději opravy a nesnáším čištění. Když je ale potřeba, zvládnou obojí práci jako každý jiný. Když čistím motorku, přistupuji k tomu stejně jako někteří lidé k návštěvě kostela – nedělám to, abych poznal něco nového, i když nové poznávám rád, ale spíš proto, abych se utvrdil ve znalosti již poznaného. Někdy je příjemné procházet se po vyšlapaných stezkách.

Zen říká o nudě cenné věci. Jeho hlavní technika „prostého sezení“ musí být tou nejotravnější činností na světě – pokud na první příčku nezařadíte hinduistické pohřbívání zaživa. Nic neděláte: nepohybujete se, nemyslíte, o nic se nestaráte. Může existovat něco otravnějšího? Přesto však v centru veškeré téhle nudy přebývá věc, kterou se zen buddhismus pokouší učit. Co je to? Co je v samém středu nudy, kterou nevidíte?

Netrpělivost je sice nudě blízká, ale má jinou příčinu: podceňování času, který si oprava vyžaduje. Nikdy nevíte, co vás potká, a jen velmi málo prací lze udělat tak rychle, jak jste si je naplánovali. *Netrpělivost* je první reakcí na překážku a brzy může přerůst v hněv, pokud si nedáte pozor.

Netrpělivost nejlépe udržíte pod kontrolou, jestliže si na opravu nevymezíte přesně určený čas, zvláště u nových oprav, které vyžadují neznámé techniky: zdvojnásobte přidělený čas, jestliže vás okolnosti nutí plánovat; omezte rozsah prací, které chcete provádět. Snižte význam celkových cílů a okamžité cíle povyšte na přední místo. K tomu však potřebujete hodnotovou pružnost; posun hodnot obvykle doprovází ztráta

jiskry, je to však nutná oběť. V žádném případě se nevyrovná ztrátě jiskry, k níž dojde v okamžiku, kdy vinou netrpělivosti uděláte svou Velkou Chybu.

Moje oblíbené redukční cvičení je čištění matek a šroubů, čepů a otvorů se závity. Vstávají mi vlasy hrůzou, když si představím porušené, vypáčené, rzí nebo směrem zablokované závity, jejichž vinou se šrouby otáčejí pomalu nebo ztěžka; a když nějaké takové najdu, změřím je závitovým kalibrem a posuvným měřítkem, vytáhnu závitníky a razidla, obnovím závity, zkontroluju je, naolejuju a vrátím svou trpělivost do správných mezí. Dalším cvičením je čištění nástrojů, které jsem použil a neuklidil. Toto cvičení je zvláště dobré, protože jedním z prvních varovných příznaků netrpělivosti je frustrace z toho, že nemáte po ruce nástroj, který právě potřebujete. Jestliže se na chvíli zastavíte a odložíte nástroje na správné místo, najdete příště nejen nástroj, ale zmenšíte i svoji netrpělivost, a nevyplýtváte čas ani neohrozíte svou práci.

Vjíždíme do Dayvillu a mám pocit, že mi zadek ztvrdl na beton.

Tak to bychom měli hodnotová dusítka. Existuje jich samozřejmě spousta. Tématu jsem se pouze dotkl, abych ukázal, o co jde. Téměř každý mechanik by vám mohl hodiny vyprávět o hodnotových dusítkách, která objevil on a která já neznám. Sami jich objevíte hezkou řádku téměř při každém druhu práce. Nejlepší rada zní: naučte se rozeznat hodnotové dusítko, jakmile na nějaké narazíte, a snažte se je odstranit, než budete v práci na stroji pokračovat.

V Dayvillu rostou u benzinové stanice velké, rozložitě stromy. Čekáme na obsluhu. Nikdo nikde, a protože se nám nechce znovu na motorku, protahujeme si ve stínu nohy. Stromy jsou tak velké, že jejich větve zakrývají skoro celou silnici. V téhle pouštní krajině působí dost nezvykle.

Po čerpadláři není vidu ani slechu, zato nás pozoruje jeho konkurent z druhé strany nedaleké křižovatky a za chvíli přichází a čepuje nám plnou nádrž. „Nemám ponětí, kde by John mohl být,“ říká.

Když John konečně přichází, děkuje kolegovi a pyšně říká: „My si vždycky takhle vypomáháme.“

Ptám se, jestli bychom si tady někde mohli odpočinout. John nám nabízí trávník před svým domem. Ukazuje přes hlavní třídu na dům, který se skrývá za několika topoly. Stromy mají tloušťku nejmíň metr dvacet.

Přijímáme pozvání a natahujeme se do vysoké zelené trávy. Vidím, že stromy a trávu zavlažuje strouha. Protéká jí čistá voda.

Když se asi po půl hodině probudíme, vidíme, že vedle nás na trávníku sedí John v houpacím křesle a baví se s nějakým hasičem v druhém křesle. Poslouchám je. Tempo jejich hovoru ve mně budí zvědavost. Konverzace obou mužů nemá žádný cíl, jen zaplňuje volný čas. Neslyšel jsem takový pomalý rozhovor o ničem od třicátých let, když se takhle bavíval můj pradědeček s dědečkem, strýci a prastrýci: pořád dál a dál bez jakékoli pointy nebo cíle, jenom aby vyplnili čas, jako houpání toho křesla.

John vidí, že jsem vzhůru. Dáváme se do řeči. Říká, že voda na

zavlažování přitéká z „Číňanovy strouhy“. „Běloch by takovej kanál nikdy neprokopal,“ vysvětluje, „vykopali to před vosmdesáti letama, když si mysleli, že tam najdou zlato. Kdepak, dneska by se na takovou strouhu nikdo nezmoh.“ Dodává, že proto stromy tolik vyrostly.

Bavíme se o tom, odkud jsme a kam jedeme, a když odjíždíme, John říká, jak je rád, že nás poznal, a že doufá, že jsme si odpočinuli. Když vyjíždíme zpod vysokých stromů, Chris se na sedadle otáčí a mává mu. John se usmívá a pozdrav opětuje.

Pouštní silnice se vine skalnatými stržemi a kopci. Vyprahlejší krajinou jsme zatím nejeli.

Chci teď chvíli mluvit o pravdivostních a fyzických dusítkách a pro dnešek s rozpravou skončit.

Pravdivostní dusítka se týkají údajů, které jsme probrali, a najdete je ve vovech našeho pomyslného vlaku. Údaje jsou většinou náležitě zpracovány konvenční dualistickou logikou a vědeckou metodou, o níž jsme mluvili dříve, hned za Miles City. Existuje však jedno dusítko, o kterém jsme nemluvili – pravdivostní dusítko logiky ano-ne.

Ano a ne... tohle a tamto... jednička nebo nula. Veškeré lidské vědění je vybudováno na rozlišování mezi těmito dvěma výrazy. Nejlépe je to znatelné na počítačové paměti, která uchovává všechno vědění ve formě binárních informací. Jsou v ní jen jedničky a nuly, to je všechno.

Protože nejsme na nic jiného zvyklí, uniká nám třetí možný logický termín, který je roven ano a ne a dokáže rozšířit naše chápání v dosud nepoznaném směru. Protože nemáme pro onu třetí možnost termín, budu používat japonské slovo *mu*.

Mu znamená „žádná věc“ a podobně jako „kvalita“ ukazuje mimo proces dualistického rozlišování. *Mu* jednoduše tvrdí: „Žádná třída; odmítám jedničku, nulu, ano i ne.“ *Mu* tvrdí, že kontext otázky je takový, že odpověď ano nebo ne je chybná, a neměli bychom na ni proto takto odpovídat. „Vezmi svou otázku zpět,“ zní poselství tohoto slova.

Mu je namístě tehdy, když je kontext otázky na pravdu odpovědi příliš malý. Když se zenového mnicha Džóšu zeptali, jestli má pes Buddhovu podstatu, odpověděl: „*Mu*,“ což znamená, že odpověď ano nebo ne by nebyla správná. Podstatu Buddyho nelze zachytit otázkami, na které lze odpovědět ano nebo ne.

Věda jasně prokázala, že *mu* v přírodním světě existuje. Nevidíme je pouze proto, že nás nikdo nenaučil je vidět. Například se až do omrzení opakuje, že obvody počítače se vždy nalézají pouze ve dvou stavech – napětí pro „jedničku“ a napětí pro „nulu“. Jenže to je velká hloupost!

Každý technik z oboru počítačové elektroniky ví, že je to jinak. Zkuste najít napětí pro jedničku nebo nulu, když je počítač vypnutý! Okruhy jsou v tom okamžiku ve stavu *mu*. Nejsou v jedničkové ani nulové pozici, jsou v neurčitém stavu, který nemá v kontextu jedniček nebo nul žádný smysl. Odečet na voltmetru v mnoha případech ukáže charakteristiku „plovoucího

potenciálu“, jenže technik z ní nevyčte charakteristiku počítačových obvodů, ale charakteristiku voltmetru. Jde o to, že stav vypnuto je součástí kontextu, který je mnohem širší než kontext, v němž se považují jedničky a nuly za univerzální. Otázka na jedničku nebo nulu se „bere zpět“. Kromě stavu vypnuto existuje v počítači řada dalších stavů, kdy můžeme narazit na odpovědi *mu* právě díky širším kontextům, než jakou představují „univerzální“ jedničky a nuly.

Dualistické myšlení rádo považuje výskyt *mu* za určitý druh kontextuálního podvodu nebo za nepodstatné, jenže na *mu* můžete narazit při vědeckém bádání, a příroda přece nepodvádí, její odpovědi nejsou nikdy nepodstatné. Zametání odpovědí *mu* pod koberec je rozhodně velká chyba, navíc je to nepoctivé. Uznání a zhodnocení těchto odpovědí by mohlo prospět sblížení logické teorie s experimentální praxí. Každý vědec pracující v laboratoři ví, že jeho výsledky mnohdy nabízejí na otázky vyžadující reakci ano nebo ne odpověď typu *mu*. Takový vědec si většinou pomyslí, že chybu má na svědomí špatné zadání pokusu, vynadá si do pitomců a v lepším případě považuje promrhaný pokus, který mu dal odpověď *mu*, za užitečné varování, až bude vymýšlet budoucí experimenty s očekávanými odpověďmi ano nebo ne.

Nízké hodnocení pokusu, který nabízí odpověď *mu*, nelze ničím ospravedlnit. Odpověď *mu* je velmi důležitá. Vědec se dozvěděl, že kontext jeho otázky je příliš malý, než aby na něj mohla příroda odpovědět, a že proto musí kontext otázky rozšířit. A to je velmi *důležitá* odpověď! Vědcovo chápání přírody se díky odpovědi *mu* pronikavě zlepšilo, což je prvořadý smysl každého pokusu. Výrok, že věda roste díky odpovědím *mu* více než odpověďmi ano nebo ne, lze obhájit velmi snadno. Ano nebo ne potvrzuje nebo popírá hypotézu. Naproti tomu *mu* sděluje, že odpověď se hypotéze *vymyká*. *Mu* je „fenomén“, který především inspiruje vědecké bádání! Není na něm nic záhadného nebo ezoterického. To jen kultura zdeformovala naše názory do té míry, že hodnotíme *mu* velmi nízko.

Hlavním dusítkem jiskry při údržbě motocyklu bývá odpověď *mu* na diagnostické otázky. Jenže tak bychom to brát neměli! Jestliže na nějaký test dostanete neurčitou odpověď, znamená jednu nebo dvě věci: vaše testovací postupy nefungují podle vašeho záměru nebo byste měli rozšířit své chápání kontextu otázky. Zkontrolujte si testy a prostudujte znovu otázku. Neodhazujte odpovědi *mu*! Jsou stejně tak důležité jako odpovědi ano nebo ne. Jsou vlastně *mnohem* důležitější. Jsou to odpovědi, které vám ukazují možnosti dalšího *růstu*.

... Motorka se trochu moc zahřívá... může za to nejspíš jen rozpálená krajina, kterou jedeme... odpověď na tuhle otázku ponechám ve stavu *mu*... dokud se to nezhorší nebo nezlepší...

Zastavujeme v městečku Mitchell na velkou sklenici ovomaltiny. Mitchell leží mezi vyschlými kopci, vidíme je oknem baru. Na nákladáku přijíždí skupina mladých lidí, všichni seskakují z korby, hrnou se do

restaurace a za chvíli ji mají celou pro sebe. Chovají se slušně, jsou jen plní energie a trochu hluční; všiml jsem si, že šéfka restaurace z nich znervózňela. Poušť, znovu písčitá krajina. Noříme se do ní. Je pozdě odpoledne a máme najeto víc než dost. Jsem z motorky celý otláčený. Cítím únavu až v kostech. Chris toho měl v restauraci také až po krk. Byl trochu sklíčený. Řekl bych, že snad... no... nechme to ještě být...

Pokud jde o pravdivostní dusítka, chtěl jsem prozatím mluvit pouze o *mu*. Nastal čas přejít k fyzickým dusítkům. Tahle oblast má se strojem nejpřímější spojitost.

Nejznámějším a nejvíce deprimujícím dusítkem jsou neadekvátní nástroje. Nic vám tolik nepodlomí morálku jako zdržení kvůli nástrojům. Kupte si co nejlepší nástroje, uvidíte, že toho nikdy nebudete litovat. Chcete-li ušetřit peníze, sledujte inzeráty v novinách. Dobré nástroje se obvykle nikdy neopotřebují, a dobré nástroje z druhé ruky jsou mnohem lepší než nové druhořadé nástroje. Prostudujte si katalogy firem. Hodně se z nich dozvíte.

Vedle špatných nástrojů je dalším dusítkem nevhodné prostředí. Věnujte pozornost správnému osvětlení pracoviště. Je neuvěřitelné, kolika chybám můžete předejít troškou světla navíc.

Určitou míru fyzického nepohodlí sice nemůžete neodstranit, ale některé věci, jako například velké vedro nebo zima, mohou narušit vaši schopnost správného úsudku. Pokud je vám při opravě zima, budete spěchat a nejspíš naděláte spoustu chyb. Pokud pracujete v horku, snižujete si tím výrazně práh hněvu. Vyhýbejte se práci v extrémních podmínkách, jak je to jen možné. Malá stolička na každé straně motocyklu posílí vaši trpělivost a pravděpodobnost poškození nějaké součástky se podstatně sníží.

Existuje jedno psychomotorické dusítko, svalová necitlivost, která může napáchat skutečné škody. Její příčinou je částečně kinestezie, neschopnost uvědomit si fakt, že vnějšek motocyklu je sice drsný, ale vnitřek obsahuje velmi jemně opracované součástky, které lze necitelným zacházením snadno poničit. Člověk by měl mít v rukách řemeslný cit; ti, kdo vědí, o čem mluvím, to dobře znají, a těm, kdo to neznají, se to špatně vysvětluje; když budete sledovat při práci někoho, komu taková citlivost chybí, určitě budete trpět společně se strojem.

Řemeslný cit vyvěrá z hlubokého, niterného, kinestetického citu pro pružnost materiálů. Některé materiály, například keramika, pružné prakticky nejsou, a když řežete závit na nějaké porcelánové součástce, musíte si dávat velký pozor, abyste tlak nepřehnali. Jiné materiály, například ocel, mají naopak vysokou pružnost, vyšší než guma, jenže v podmínkách, které nejsou vidět, například při působení velké mechanické síly.

Šrouby a matky patří do oblasti velkých mechanických sil a měli byste pochopit, že v takových podmínkách jsou kovy pružné. Když dotahujete matku, dostanete se do polohy „ručně utaženo“, v níž jsou kovy sice v kontaktu, ale pružnost se neprojevuje. Pak existuje poloha „přitaženo“, kdy o sobě dává vědět povrchová pružnost. Pak následuje „dotazeno“, kdy se

pružnost kovu projeví naplno. Síla, která je potřebná k dosažení těchto tří poloh, se velmi liší podle velikosti matky a šroubu a různí se u naolejovaných šroubů a přítužných matic. Síly jsou jiné u oceli, litiny a mosazi, hliníku, plastických hmot a keramiky. Člověk s řemeslným citem ví, kdy utažení stačí, a přestane. Člověk, kterému takový cit chybí, dotahuje dál a strhá závity nebo poškodí montovanou jednotku.

„Řemeslný cit“ nepředpokládá pouze pochopení pro pružnost materiálu, ale také pro jeho jemnost. Vnitřek motocyklu obsahuje povrchy, které jsou v některých případech přesné až na setiny milimetru. Pokud je upustíte na zem, zašpiníte nebo poškrábete nebo do nich udeříte kladivem, ztratí svou přesnost. Velmi důležité je pochopit, že kov skrytý za povrchem sice běžně vydrží velké napětí a šoky, ale povrchy ne. Když člověk s řemeslným citem pracuje s přesnými součástkami, které se zadrhly nebo se s nimi obtížně manipuluje, snaží se vyhýbat práci na přesně zpracovaných plochách, a pokud je to možné, raději se zaměří na méně přesně zpracovaný povrch sousedních součástek. A pokud bude muset pracovat na přesně zpracovaném povrchu, použije jemnější nástroje. Při takové práci se dají dobře využít mosazná kladiva, plastická kladiva, dřevěná kladiva, gumová kladiva a olověná kladívka. Používejte je. Na čelisti svěráku můžete nasadit plastické, měděné a olověné destičky. Používejte i je. Snažte se zacházet s přesnými součástkami velmi jemně. Nikdy toho nebudete litovat. Jestliže rádi do součástek bušíte, dejte si chvíli pohov a zkuste si vypěstovat úctu k práci, kterou přesné součástky ztělesňují.

Dlouhé stíny ve vyprahlé krajině, kterou projíždíme, ve mně zanechávají zvláštní smutné, depresivní pocity...

Možná je to jen obvyklá odpolední únava, ale po tom, co jsem dnes napovídal, mám pocit, že jsem spíš věci zeširoka *obcházel*. Někdo by se mohl zeptat: „Fajn, a když teda překonám všechna ta dusítka, budu to mít v suchu?“

Odpověď samozřejmě zní, že ne, nic nebudete mít v suchu. Musíte kromě toho také správně žít. To, jak žijete, předurčuje, jak se budete dusítkům vyhýbat a zda uvidíte správné fakty. Chcete vědět, jak se maluje dokonalý obraz? Je to jednoduché. Udělejte ze sebe dokonalého člověka a pak jen malujte, co vás napadne. Tak to dělají odborníci. Malbu obrazu nebo opravu motocyklu nemůžete oddělovat od zbytku vaší existence. Pokud šest dní v týdnu, kdy nepracujete na své motorce, nedůsledně přemýšlíte, jaké vyhýbání se dusítkům, jaké grify by z vás mohly sedmý den zničehonic udělat myslitele? Ono to souvisí.

Jestliže však šest dnů v týdnu nedůsledně přemýšlíte a sedmý den se opravdu snažíte přemýšlet dobře, pak možná dalších šest dnů nebudete přemýšlet tak špatně jako předtím. Líčením dusítek se snažím ukázat zkratky ke správnému životu.

Skutečný motocykl, na němž pracujete, je motocykl, který nese vaše jméno. Stroj, který je „venku“, a osobnost, která je „uvnitř“, nejsou dvě různé

věci. Rostou ke kvalitě nebo od ní odpadají, vždy však společně.

Přijíždíme do Prineville Junction. Zbývá nám jen pár hodin slunečního světla. Jsme na křižovatce s dálnicí 97, kde budeme odbočovat na jih. Doplnuju nádrž a jsem tak unavený, že jdu dozadu, sedám si na žlutě natřený betonový obrubník, protahuju nohy a bořím paty do štěrku. Poslední paprsky slunce mě oslepují skrze stromy. Chris přichází za mnou a sedá si vedle. Nemluvíme, ale je jasné, že prožíváme nejtěžší depresi. Všechny ty řeči o dusítkách a teď mě postihlo jedno z nich. Snad je to únava. Musíme se vyspat.

Chvilí sleduju projíždějící auta. Vyznačuje z nich osamělost. Nejsou osamělá – je to horší. Nejsou nic. Mají stejný výraz jako ten čerpadlář, když mi doplňoval nádrž. Nic. Tenhle obrubník je také nic, na zemi leží nicotný štěrk na nicotné křižovatce a jedeme nikam.

Něco mě upoutalo na řidičích. Připomínají čerpadláře, dívají se přímo před sebe, jako kdyby se octli v nějakém soukromém transu. Nevšiml jsem si toho od... od doby, kdy si toho všimla první den Sylvie. Všichni se tváří, jako kdyby jeli v pohřebním průvodu.

Občas některý řidič pohlédne stranou, hned však otáčí hlavu s kamenným výrazem zpět, jako kdyby si hleděl svého, jako kdyby mu vadilo, že jsme zachytili jeho pohled. Všimám si toho teprve teď, protože dlouhou dobu jsme auta neviděli. I způsob jízdy je jiný. Pravděpodobně jedou nejvyšší povolenou rychlostí, jako kdyby se chtěli někam dostat, jako kdyby právě tady stála nějaká překážka, kterou musí překonat. Řidiči jako kdyby spíš mysleli na to, kde chtějí být, než na to, kde právě jsou.

Už vím, čím to je! Dorazili jsme na západní pobřeží! Jsme znovu cizinci! Lidi, vždyť já jsem zapomněl na největší dusítko ze všech! Pohřební průvod! Průvod, v němž kráčejí všichni, v tom podraznickém, nepřívětivém, supermoderním, egoistickém životním stylu, který si myslí, že mu patří celá země. Pohybovali jsme se mimo něj tak dlouho, že jsem na něj skoro zapomněl.

Zafazujeme se do proudu vozidel mířících na jih a cítím, jak se kolem mě stahuje to podraznické nebezpečí. V zrcátku vidím, jak se na nás lepší nějaký hajzl a nechce se mu přejíždět. Zvyšuju rychlost na sto dvacet a pořád se nás drží. Ve stopadesátce ho setřásáme. Vůbec se mi to nelíbí.

V Bendu zastavujeme a večeříme v moderní restauraci, do níž lidé vstupují a zase odcházejí, aniž se podívají ostatním do tváře. Obsluha je vynikající, jenže neosobní.

Kousek dál na jih narážíme na nevelký lesík rozdělený do směšných háječků. Asi nějaký architekt. V jednom políčku rozkládáme spacáky a vidíme, že tenký příkrov jehličí nedokonale skrývá dobře půl metru vysokou vrstvu jemného prachu. Nikdy jsem nic podobného neviděl. Musíme si dávat pozor, abychom jehličí neodkryli, protože jinak se budou kolem nás vznášet mračna.

Roztahujeme celtý a klademe na ně spacáky. Bude to fajn. Chvilí si s

Chrisem povídáme, kde vlastně jsme a kam pojedeme. Prohlížím si v soumraku mapu, po chvíli vytahuju baterku. Dnes jsme ujeli 520 kilometrů. To je hodně. Chris je stejně jako já nesmírně unavený a stejně rychle usíná.

ČÁST IV

27

Proč nevystoupíš ze stínu? Jak ve skutečnosti vypadáš? Něčeho se bojíš, vid? Čeho?

Za postavou skrytou ve stínu vidím skleněné dveře. Stojí za nimi Chris a naznačuje, abych otevřel. Je teď starší, ve tváři se mu však stále zračí ten prosebný výraz. „Co mám teď dělat?“ ptá se. „A co potom?“ Čeká na moje pokyny.

Nastal čas činů.

Prohlížím si postavu ve stínu. Není tak všemocná, jak mi kdysi připadala. „Kdo jsi?“ ptám se.

Neodpovídá.

„Jakým právem jsou ty dveře zavřené?“

Žádná odpověď. Postava mlčí a choulí se do sebe. Bojí se! Bojí se mě.

„Jsou horší věci než se schovávat ve stínu. Je to tak? Proto nemluvíš?“

Zdá se mi, že postava se chvěje, vytrácí se, jaká kdyby vycítila, k čemu se chystám.

Chvilí čekám, pak k ní přistupuju. Hnusná, temná, zlá věc. Jsem blíž, nedívám se na ni, ale na skleněné dveře, abych ji nevyplašil. Zastavuju se, sbírám odvalu a pak se vrhám vpřed!

Rukama se bořím do něčeho měkkého tam, kde by měla mít krk. Zmítá sebou, já ale zesiluju sevření a držím ten přízrak pevně jako hada. Svírám ho stále silněji a pevněji a táhnu ho na světlo. Tady ho máme. KONEČNĚ SPATŘÍM JEHO TVÁŘ!

„Tati!“

„Tati!“ To slyším Chrise křičet přes dveře?

Ano! Konečně ho uvidím! „Tati! Tati!“

„Tati! Tati!“ Chris mě tahá za rukáv košile. „Tati! Probud' se! Tati!“

Křičí a vzlyká. „Přestaň, tati! Probud' se!“

„Už je to pryč, Chrise.“

„Táto! Probud' se!“

„Už jsem vzhůru.“ Ve světle rozbřesku stěžej rozeznávám jeho obličej. Táboříme kdesi mezi stromy. Támhle stojí motorka. Nejspíš jsme někde v Oregonu.

„Jsem v pořádku, neboj se, měl jsem noční můru.“

Chris pláče, sedám si na chvíli vedle něj a mlčím.

„Je to v pořádku,“ opakuju, jenže Chris vzlyká dál. Je hrozně vyděšený.

Však já taky.

„O čem se ti zdálo?“

„Snažil jsem se podívat někomu do obličeje.“

„Křičel jsi, že mě zabiješ.“

„Ne, tebe ne.“

„A koho?“

„Tu postavu ze sna.“

„Kdo to je?“

„Nevím.“

Chris se utiňuje, ale chvěje se chladem. „Viděl jsi jeho tvář?“

„Ano.“

„Jak vypadala?“

„Byl to můj vlastní obličej, Chrisi, proto jsem křičel... byl to jen zlý sen.“

Říkám mu, že se celý chvěje a že by si měl vlézt do spacáku.

Poslechl. „Je hrozná zima,“ dodává.

„Ano.“ V ranním světle vidím, jak se nám od úst zvedá pára. Chris pak schovává hlavu v pytlí.

Já usnout nemůžu.

Ten kdo sní, to nejsem já.

Je to Faidros.

Znovu se probouzí.

Mozek rozdělený do soupeřících částí... jsem to já... já jsem ta zlá postava ve stínu. Já jsem ten hnusný...

Věděl jsem, že se to vrátí...

Jak se teď na to připravit...

Nebe vypadá pod stromy hrozně šedé a čiší z něj beznaděj.

Chudák Chris.

Zoufalství narůstá.

Připomíná mi to jednu z těch filmových prolínaček, kdy sice víte, že nejste v reálném světě, ale nemůžete se zbavit pocitu, že to reálný svět je.

Je chladný listopadový den. Nesněží. Vítr vhání odpadky do potlučených a špinavých oken starého auta. Chrisovi je šest let, sedí vedle Faidra. Na sobě má několik svetrů, protože u auta nefunguje topení, a špinavými okny auta vidí, jak ujíždějí vstříc šedému nebi, které nevěští sních, kolem šedých zdí a šedohnědých budov s cihlovými průčelími, kolem střepů mezi cihlovými průčelími a nepořádku na ulicích.

„Kde to jsme?“ ptá se Chris a Faidros odpovídá: „Nevím,“ a mluví pravdu, jeho mozek je úplně jinde. Ztratil se a bezcílně projíždí ulicemi.

„Kam jedeme?“ ptá se Faidros.

„Pro postýlky,“ oznamuje Chris.

„Kde jsou?“ pokračuje Faidros.

„Nevím,“ říká Chris. „Pojedeme dál a uvidíme je.“

A tak ti dva jedou nekonečnými ulicemi a hledají obchod s postýlkami. Faidros chce zastavit, položit hlavu na volant a odpočinut si. Saze a šedá barva mu prostoupily oči a vymazaly mu z mozku povědomí, kde je. Názvy ulic jsou všechny stejné. Každá šedohnědá budova je stejná jako ta další. Jedou pořád dál a hledají postýlky. Jenže Faidros si uvědomuje, že je nikdy nenajdou. Chris si začíná pomalu a postupně uvědomovat, že něco je špatně, že člověk za volantem auto vlastně neřídí, že kapitán je mrtev, že auto nemá řidiče a Chris neví, pouze to cítí a říká, aby zastavil, a Faidros zastavuje.

Auto za nimi troubí, ale Faidros se nehýbá. Troubí i další auto, přidávají se další a Chris v panice říká: „JEDĚ!“ a Faidros pomaličku přesouvá jednu nohu na spojku a řadí rychlost. Pomalu, jako ve snu se auto šine ulicemi.

„Kde bydlíme?“ ptá se Faidros vyděšeného Chrise.

Chris si pamatuje adresu, ale neví kudy domů, říká, že se zeptá, a vybízí Faidra: „Zastav,“ vystoupí a ptá se a směřuje dementního Faidra nekonečnými cihlovými zdmi a rozbitým sklem.

Za několik hodin přijíždějí domů a matka se rozčiluje, proč jedou tak pozdě. Nechápe, jak to, že nepřivezli poschoďové postýlky. Chris říká: „Hledali jsme všude,“ ale pak vrhne krátký ustrašený pohled na Faidra. Zračí se v něm hrůza z něčeho neznámého. Tehdy to Chrisovi začalo.

Už se to nestane.

Myslím, že se vydáme dolů do San Franciska, já posadím Chrise na

autobus domů, motorku prodám a půjdu do nemocnice..., i když to poslední nemá skoro smysl... Nevím, co si počnu.

Naše cesta nebyla promrhaný čas. Alespoň Chris na mě bude mít nějaké dobré vzpomínky, až bude dospívat. Ulevuje mi to od úzkosti. Je to dobrá myšlenka, budu se jí držet. Budu se jí držet.

Do té doby budeme pokračovat v naší cestě a doufat, že se to zlepší. Nic nezahazuj. Nikdy nic nezahazuj.

To je ale chladno! Jako kdyby začala zima! Kde to jsme, že tady tolik přituhlo? Asi jsme hezky vysoko. Dívám se ze spacího pytle na motorku a vidím, že ji pokryl mrazík. Na chrómu nádrže se v ranním slunci třpytí jinovatka. Na černém rámu, kam dopadá slunce, se už částečně změnila na krůpěje vody, které za chvíli začnou stékat po kole dolů. Na polehávání je trochu moc chladno.

Vzpomínám si na prach pod jehličkami a opatrně si nazouvám boty, abych ho nezvířil. Rozbaluju všechna zavazadla, vytahuju dlouhé spodky, natahuju si je, na to šaty, svetr a bundu. I tak je mi pořád zima.

Po nánosu prachu opatrně našlapuju k polní cestě, která nás sem zavedla, a pobíhám mezi borovicemi, abych se zahřál, vždycky třicet metrů tam a zase zpátky, pak toho nechávám. Už je mi líp. Nikde ani živáčka. Jinovatku vidím občas i na cestě, ale v místech osvětlených paprsky pod nápořem slunce taje a mění se na tmavé vlhké skvrny. Jinde se drží a je tak bílá a nedotčená, že připomíná krajku. Všimám si jí i na stromech. Jdu pomalu po cestě, jako kdybych nechtěl rušit východ slunce. Ve vzduchu cítím raný podzim.

Chris pořád ještě spí, stejně s ním nemůžu nikam jet, dokud se vzduch neohřeje. Teď je dobrá doba na seřízení motoru. Uvolňuju knoflík na postranním krytu nad vzdušným filtrem a vytahuju zpod něj ruličku hadříku se základními nástroji. Ruce mám ztuhlé chladem a na hřbetech rukou mám vrásky. Nemá je na svědomí chlad. Ve čtyřiceti se začíná ozývat stáří. Rozkládám ruličku na sedadle a rozmotávám ji... tady jsou... jako kdybych se po delší době vítal s dobrými přáteli.

Slyším Chrise, otáčím hlavu a vidím, že sebou vrtí, ale nevstává. Jen se převaluje ve spánku. Pak se otepluje a ruce už nemám tak ztuhlé.

Chtěl jsem mluvit o lidových moudrostech týkajících se správnání motocyklů, o stovkách věcí, které se naučíte za pochodu, které vás neobohatí jen prakticky, ale také esteticky. Připadá mi to teď hrozně triviální, i když bych to neměl říkat.

Chtěl bych se teď vydat jinam, ke konci *jeho* příběhu. Vlastně jsem ho nedovyprávěl, protože jsem si nemyslel, že to bude nutné. Domnívám se však, že teď je ta pravá chvíle; nezbyvá mi moc času.

Kov mých klíčů je tak chladný, až mi zraňuje ruce. Je to však dobré zraňování. Je reálné, ne imaginární a všechno je tady naprosto v mých rukou.

... Když putujete po stezce a všimnete si, že se z ní odklání další stezka, dejme tomu v třicetistupňovém úhlu, a později se na stejnou stranu

odklání další stezka v úhlu čtyřiceti pěti stupňů a ještě později narazíte na odbočku v úhlu devadesáti stupňů, řeknete si, že všechny ty stezky vedou na stejné místo a že hodně lidí zjistilo, že má cenu se některou z těch stezek vydat, a vy sami si po chvíli začnete říkat, jestli byste po ní neměli jít také.

Při honbě za pojmem kvality si Faidros všímal, že hodně stezek se odklání na stejnou stranu a vedou stejným směrem. Domníval se, že o oblasti, kam všechny ty stezky vedou, o starém Řecku, toho ví dost, ale pak si začal říkat, jestli nakonec přece jen něco nepřehlédl.

Zeptal se Sarah, která kdysi vstoupila do jeho kabinetu s konvičkou v ruce a vnukla mu myšlenku na kvalitu, jestli neví, kde se v kurzech anglické literatury vyučuje kvalita jako předmět.

„Bože, o tom nemám ponětí, nejsem angličtinářka,“ odpověděla. „Já učím klasické jazyky. Můj obor je řečtina.“

„Je kvalita součástí řeckého myšlení?“ ptal se

„Kvalita proniká každou částí řeckého myšlení,“ odpověděla Sarah a Faidros o tom přemýšlel. Měl pocit, že pod maskou dobrosrdečné staré dámy objevil tajemnou moudrost, protože podobně jako delfské orákulum říkala věci se skrytými významy, ale nebyl si tím úplně jistý.

Staré Řecko. Je divné, že pro ně byla kvalita vším, protože dnešním lidem připadá zvláštní, když někdo řekne, že kvalita je reálná. Jaké nepozorované změny se za tu dobu mohly odehrát?

Druhou odbočku ke starému Řecku mu naznačil způsob, jakým byla celá otázka: „Co je to kvalita?“ začleněna do systematické filozofie. Domníval se, že na tomhle poli skončil. Jenže „kvalita“ je znovu otevřela.

Systematická filozofie pochází z Řecka. Staří Řekové ji vymysleli a vtiskli jí svou pečeť. Whiteheadův výrok, že veškerá filozofie není nic jiného než „poznámky k Platonovi“, se dá obhajovat velmi snadno. Zmatky ohledně reality kvality musely začít někde tam.

A třetí stezka se objevila, když se rozhodl udělat si doktorát, aby mohl dál učit na vysoké škole. Chtěl se zabývat zkoumáním významu kvality, u které začaly jeho hodiny angličtiny. Jenže kde? A který obor by si měl vybrat?

Bylo jasné, že termín „kvalita“ není v žádné disciplíně kromě filozofie. A díky svým zkušenostem s filozofií si uvědomoval, že další studium tohoto oboru by stěžejí odкрыlo něco, co by se týkalo zjevně mystického termínu z přednášek stylistiky.

Věděl, že pravděpodobně nenajde studijní program, který by mu umožňoval studium kvality v podmínkách, které by se přibližovaly tomu, jak kvalitu chápal on. Kvalita totiž nepřebývá jen mimo všechny akademické disciplíny, nachází se i mimo dosah metod celého Chrámu rozumu. Těžko by se našla univerzita, která by byla ochotná přijmout doktorskou práci, jejíž autor by odmítl definovat svůj ústřední pojem.

Dlouho listoval univerzitními katalogy, než našel to, co hledal. Existovala jedna univerzita, Chicagská univerzita, s interdisciplinárním programem, který se jmenoval „Analýza myšlenek a studium metod“.

Zkušební komise se skládala z profesora angličtiny, profesora filozofie, profesora čínštiny a předsedy, který byl profesorem staré řečtiny! Kvalifikace posledního muže Faidra přesvědčila.

Na mašině jsem už zkontroloval všechno, jen jsem neměnil olej. Budím Chrise, balíme a jedeme pryč. Je stále ještě ospalý, ale chladný vítr a jízda ho proberou.

Silnice vede borovicemi vzhůru, dnes ráno nejsou vidět skoro žádná auta. Skály mezi borovicemi jsou tmavé, nejspíš jsou vulkanického původu. Napadlo mě, jestli prach, na kterém jsme spali, není náhodou také sopečného původu. Existuje vůbec vulkanický prach? Chris oznamuje, že má hlad. Jsem na tom stejně.

Zastavujeme v La Pine. Žádám Chrise, aby mi ke snídani objednal šunku s vejci, já zatím vyměním olej.

U benzínky vedle restaurace kupuju litr oleje, na šterkovém zadním dvorku restaurace uvolňuju šroub a nechávám olej vytéct, znovu ho přitahuju, dolévám nový olej, a když končím, vidím, jak nový olej září na měrce jako průzračná, bezbarvá voda. Ach!

Balím nářadí, vcházím do restaurace a u stolu sedí Chris a před ním stojí moje snídane. Jdu si umýt ruce, a když se vracím, Chris oznamuje:

„Mám hrozitánskej hlad.“

„V noci bylo chladno,“ vysvětluju. „Spálili jsme hodně jídla jen proto, abychom se udrželi naživu.“

Vejce jsou dobrá a šunka jakbysmet. Chris mluví o mém snu a jak ho vystrašil. Tím jsme téma uzavřeli. Chvilí se dívá, jako kdyby se chtěl ještě na něco zeptat, ale vzdává to, dívá se z okna na borovice a pak se obrací ke mně.

„Tati?“

„Ano?“

„Proč to děláme?“

„Co?“

„No, že jsme pořád na cestě.“

„Chci vidět zemi... jsou prázdniny.“

Mám pocit, že ho moje odpověď moc neuspokojila. Nedokáže však říct, co se mu nezdá.

Najednou mě zasahuje vlna zoufalství, podobá se té za úsvitu. Vždyť já mu *lžu*. To se mu nezdá.

„Pořád jen jezdíme a jezdíme,“ opakuje.

„Jasně. Chtěl bys raději dělat něco jiného?“

Neodpovídá.

Já také nevím, co bych mu na to řekl.

Na cestě si říkám, že děláme tu nejkvalitnější věc, jaká mě vůbec napadá, ale to by ho neuspokojilo o nic víc než předchozí vysvětlení. Nevím, co jiného bych mohl říct. Dřív nebo později si řekneme sbohem, a pokud to dopadne podle mých předpokladů, budeme si muset pohovořit. Jestliže ho

budu takhle chránit před minulostí, spíš mu ublížím, než prospěji. Budu mu muset vyprávět o Faidrovi, i když existuje spousta věcí, které se možná nedozví. Zvláště o jeho konci.

Faidros přijel na Chicagskou univerzitu ponořený do myšlenek, které se natolik lišily od světa, jak ho chápete vy nebo já, že by bylo velmi obtížné srozumitelně ho popsat, i kdybych si vzpomněl na všechno. Vím, že zastupující předseda komise ho přijal ke studiu během předsedovy nepřítomnosti na základě dosavadní učitelské praxe a zjevné schopnosti vést inteligentní rozhovor. Co si skutečně řekli, se nikdy nedozvím. Pak Faidros čekal několik týdnů na návrat předsedy a doufal, že dostane stipendium, když však předseda konečně přijel, došlo k rozhovoru, který se skládal v podstatě z jedné otázky a jedné odpovědi.

Předseda se zeptal: „Jaký je váš substantivní obor?“

Faidros odpověděl: „Stylistika.“

Předseda zaryčel: „To je přece metodologický obor!“ Z praktického hlediska tím interview skončilo. Po nesoustavném rozhovoru začal Faidros koktat, váhat, nakonec se omluvil a vrátil se do hor. Znovu se projevilo to, proč ho kdysi vyhodili z univerzity. Zadržel na jedné otázce a nedokázal myslet na nic jiného, zatímco přednášky probíhaly bez něho. Tentokrát však měl celé léto na přemýšlení, jestli je jeho obor substantivní nebo metodologický, a skutečně se touto otázkou zabýval celé léto.

V lesích nedaleko hranice stromů jedl švýcarský sýr, spal na lůžku z borových větví, pil vodu z horských pramenů a přemýšlel o kvalitě a substantivních a metodologických oborech.

Substance se nemění. Metoda neobsahuje žádnou stálost. Substance se váže na formu atomu. Metoda se váže k tomu, co atom dělá. V technické kompozici se dělá podobný rozdíl mezi fyzickým popisem a funkčním popisem. Složitě soustrojí se nejlépe popisuje nejprve podle substance: popíšete jeho nižší soustrojí a součásti. Pak je popisujete podle jeho metod, tedy funkcí, jak časově následují jedna za druhou. Pokud si spletete fyzikální a funkční popis, substanci a metodu, zamotáte se do líčení stroje tak, že se z něj nevyhrabete a čtenář dopadne podobně.

Faidros však měl pocit, že používat takovou klasifikaci na celý vědní obor, jakým je stylistika, je dost nahodilé a nepraktické. Žádná akademická disciplína nemůže být bez substantivních a metodologických aspektů. A kvalita nemá žádné spojení ani s jedním z nich. Kvalita není substance ani metoda. Nachází se mimo obě sféry. Jestliže někdo staví dům a používá olovnici a vodováhu, dělá to proto, že kolmá stěna nejméně pravděpodobně spadne, a proto má vyšší kvalitu než stěna křivá. Kvalita není metoda. Je to cíl, k němuž metoda směřuje.

Pojmy „substance“ a „substantivní“ korespondují s „objektem“ a „objektivitou“, které však Faidros na cestě za nedualistickým pojmem kvality odmítl. Když je všechno rozděleno na substanci a metodu, stejně jako se všechno rozděluje na subjekt a objekt, nezbyvá pro kvalitu místo. Jeho

dizertační práce by nemohla spadat do substantivního oboru, protože uznáním dělicí čáry mezi substantivním a metodologickým by popřel existenci kvality. Pokud měla kvalita zůstat naživu, musel by pojem substance i metody zmizet. Znamenalo by to diskusi s komisí, jenže k tomu Faidros neměl nejmenší chuť. Přitom ho štvalo, že vlastně první a jediná otázka předem zničila smysl toho, co říká. „Substantivní obor? Na jaképak prokrustovské lože se ho to snaží komise vtlačit?“ říkal si v duchu.

Rozhodl se prozkoumat trochu důkladněji vědecké *zázemí* členů komise a Štoural se nějakou dobu v knihovnických katalozích. Cítil, že komise míří ke zcela odlišnému typu myšlení. Neviděl místo, kde by se jejich myšlenkové vzorce mohly protnout s jeho vlastními.

Zvlášť ho znepokojila kvalita vysvětlení smyslu existence celé komise. Působili hrozně nesourodým dojmem. Práce komise byla vysvětlena velmi zvláštním stylem z velmi obyčejných slov; popis jejich činnosti působil mnohem komplexněji než to, co se snažil vysvětlit Faidros. Nevšiml si žádné shody s nějakým jiným učením či filozofem.

Faidros prostudoval všechny dostupné předsedovy práce a znovu objevil zvláštní jazykový styl, jehož si povšiml v popisu činnosti komise. Byla to záhada, během setkání s předsedou Faidros získal dost odlišný dojem. Předseda na Faidra během krátkého interview zapůsobil rychlostí myšlenek a obdobně prudkou povahou. Přesto se na stránkách jeho děl odvíjel snad nejzáhadnější a nejtajemnější styl, s jakým se kdy setkal. Četl encyklopedicky pojaté věty, jejichž podměty a přísudky byly od sebe na míle daleko. Některé vsuvky byly nevysvětlitelně vkládány do jiných vsuvek a stejně nepochopitelně se ocitaly ve větách, jejichž spojitost s předchozími větami v čtenářově mysli uvadala a mizela v hrobě zapomnění ještě před koncem souvětí.

Nejpozoruhodnější na předsedově stylu byla úžasná a nevysvětlitelná četnost abstraktních kategorií, které zřejmě byly obtíženy zvláštními významy, nebyly však nikde definovány a jejich skutečný obsah čtenář mohl jen uhadovat: vršily se jedna za druhou tak rychle a s tak malými prodlevami, že Faidros za chvíli poznal, že s nimi nedokáže držet krok, natož aby je dokázal rozvíjet.

Nejprve si Faidros myslel, že obtížnost textu musí hledat ve svém nedostatečném vzdělání. Články asi předpokládají jisté základní znalosti, které on nemá. Pak si ale všiml, že některé předsedovy články jsou určeny čtenářům, kteří takové vědecké *zázemí* mít nemůžou, a přestal první hypotéze důvěřovat.

Druhá hypotéza zněla, že předseda je „technik“; tohle označení Faidros používal pro autory, kteří se do svého oboru ponořili natolik, že ztratili schopnost komunikovat s nezasvěcenci. Pokud by to byla pravda, proč dostala komise obecný a netechnický název „Analýza myšlenek a studium metod“? Předseda nevypadal jako technik. Proto zavrhl i tuhle hypotézu.

Po nějaké době přestal Faidros bušit hlavou do stěn předsedovy

rétoriky a pokusil se zjistit něco o práci dalších členů komise. Doufal, že přijde věci na kloub. Rozhodl se správně. Začínal chápat, v čem vězí jádro pudla.

Předsedovy věty byly chráněné ohromným a nesmírně složitým opevněním, které se táhlo nekonečně daleko a jeho komplexnost a masivnost prakticky nedávala Čtenáři šanci, aby zjistil, co se za jeho zdmi nachází. Nedostupnost předsedovy pevnosti připomínala Faidrovi situaci, když někdo vstoupí do místnosti, kde právě skončila divoká hádka. Všichni mlčí. Nikdo nemluví.

V mém mozku se dochoval malý útržek vzpomínky na to, jak Faidros stojí v kamenné chodbě, zřejmě v Chicagské univerzitě, a obezřele mluví se zástupcem předsedy komise, asi jako detektiv, než se na konci filmu odhodlá označit pachatele: „V seznamu členů komise jste vynechal jedno důležité jméno,“ říká Faidros.

„Které?“ ptá se zástupce.

„Které,“ opakuje Faidros vševědoucně, „... Aristoteles...“

Zástupce předsedy není chvíli mocen slova, pak se jako nějaký rošťák, kterého konečně přistihli při činu, přitom se však necítí ničím vinen, dává do dlouhého a hlasitého smíchu.

„Ach tak,“ říká nakonec. „Vy jste nevěděl... nic o...“ Pak se na chvíli zamýšlí, jako kdyby chtěl dobře uvážít, co řekne dál, ale nakonec neříká nic.

Přijíždíme k odbočce na Crater Lake a po hezké silnici jedeme do kopce do národního parku – čistého, upraveného a zachovalého. Jinak by to být ani nemělo, ale cenu za kvalitu si tohle taky nezaslouží. Je z toho muzeum. Vidíme kolem sebe svět, jak vypadal před příchodem bělochů – nádherné výrony lávy, zakrslé stromy, nikde ani stopy po plechovkách od piva –, jenže běloši tu jsou, a proto to vypadá falešně. Snad by strážci parku měli někde u lávových vyvřelin složit hromadu plechovek – vdechly by parku život. Nepřítomnost plechovek od piva je zavádějící.

Zastavujeme u jezera a mísíme se do malého přátelského davu turistů s fotoaparáty, kteří neustále ječí na své děti: „Nechodte tak blízko!“ a všude kolem stojí karavany s nejrůznějšími poznávacími značkami a vidím Crater Lake přesně takové, jak vypadá na pohlednicích. Pozoruju ostatní turisty, všichni mají v očích nepřítomný výraz. Nevadí mi to, jen mi to připadá hrozně neskutečné, a mám pocit, že kvalitu jezera snižuje fakt, že se na ně tolik ukazuje. Jestliže na něco neustále ukazujete, protože to má kvalitu, pak se kvalita ráda vytrácí. Kvalitu zahlédnete koutkem oka, a tak se dívám na hladinu jezera, cítím však jen zvláštní kvalitu, prýšticí z chladného, téměř mrazivého slunečního svitu, který se opírá do mých zad, a z téměř nehybného větru.

„Proč jsme sem přijeli?“ ptá se Chris.

„Abychom viděli jezero.“

Nelíbí se mu to. Cítí faleš a mračí se, snaží se přijít na správnou otázku, kterou by přetvářku odhalil. „Nelíbí se mi to tu,“ oznamuje nakonec.

Jedna turistka se na něj dívá zprvu překvapeně, pak znechuceně.

„No, ale co s tím naděláme, Chriši?“ ptám se. „Musíme pokračovat v cestě, dokud nezjistíme, co se pokazilo, nebo nepřijdeme na to, proč nevíme, co se pokazilo. Chápeš to?“

Neodpovídá. Dáma vedle nás dělá, jako že neposlouchá, prozrazuje ji však strnulý postoj. Jdeme k motorce, snažím se něco vymyslet, jenže nic mě nenapadá. Vidím, že Chris pobrekává a odvrací tvář, abych to neviděl. Sjíždíme po silnici z parku směrem na jih.

Už jsem řekl, že zástupce předsedy komise pro Analýzu myšlenek a studium metod byl překvapený. Šokovalo ho, že Faidros neví, že se octl v místě, které představuje pravděpodobně nejznámější akademický spor tohoto století; rektor jedné kalifornské univerzity jej popsal jako poslední historický pokus změnit instituci univerzity.

Faidros se během studia seznámil s krátkou historií známé vzpoury proti empirickému vzdělání, která se odehrála na začátku třicátých let. Komise pro Analýzu myšlenek a studium metod byla snad posledním pozůstatkem tohoto pokusu. Vůdci vzpoury byli Robert Maynard Hutchins, který se stal rektorem Chicagské univerzity, dále Mortimer Adler, jehož práce o psychologickém pozadí zákona důkazu se dost podobala tomu, co dělal Hutchins na Yaleově univerzitě, dalším vzbouřencem byl Scott Buchanan, filozof a matematik, a nejdůležitější postavou ze všech byl současný předseda komise, který tehdy působil na Kolumbijské univerzitě jako expert na Spinozu a středověké dějiny.

Adlerovo studium důkazu obohacené četbou klasiků západního světa vyústilo v přesvědčení, že lidská moudrost v poslední době neudělala žádné velké pokroky. Neustále se vracel ke svatému Tomáši Akvinskému, který vycházel z Platona a Aristotela, a začlenil je do své středověké syntézy řecké filozofie a křesťanské víry. Dílo Tomáše Akvinského a dílo Řeků v jeho interpretaci představovalo pro Adlera základní kámen západního intelektuálního dědictví. Proto byly měřítkem pro každého, kdo hledal dobré knihy.

Aristotelovská tradice, jak ji vykládali středověcí scholastici, považuje člověka za racionálního živočicha, který je schopen hledat a definovat dobrý život a dosáhnout ho. Když byl tehle „první princip“, týkající se podstaty člověka, přijat rektorem Chicagské univerzity, bylo zřejmé, že bude mít nevyhnutelný dozvuk v pedagogice. Nejznámějším výsledkem byl slavný program Velkých knih sestavený na Chicagské univerzitě, reorganizace univerzitní struktury v aristotelovském duchu a založení „Koleje“, v níž klasiky četli už patnáctiletí studenti.

Hutchins odmítl představu, že empirické vědecké vzdělání může automaticky zaručit „dobré“ vzdělání. Věda „nemá hodnoty“. Neschopnost vědy poznat kvalitu jakožto objekt zkoumání jí neumožňuje, aby se stala zdrojem stupnice hodnot.

Adler a Hutchins se v podstatě zabývali tím, co by se v životě „mělo“ – hodnotami, kvalitou a základy kvality v teoretické filozofii. Proto

pravděpodobně cestovali stejným směrem jako Faidros, ale z nějakého důvodu skončili u Aristotela.

Objevily se ostré diskuse.

Dokonce i ti, kdo byli ochotni ocenit Hutchinsovo zkoumání kvality, nechtěli aristotelovské tradici přiznat konečnou autoritu v definování hodnot. Tvrdili, že hodnoty nelze fixovat a že hodnotná moderní filozofie se nemusí zabývat myšlenkami vyjádřenými v dílech antických a středověkých autorů. Mnozí filozofové považovali celou záležitost za nový a povýšenecký žargon z nepřítliš jasných pojmů.

Faidros nevěděl, jaký obrázek si má z celého souboje udělat. Měl však pocit, že pronikl k oblasti, v níž by chtěl pracovat. Domníval se, že žádné hodnoty sice nelze pevně stanovit, to však není důvod, proč by se měly hodnoty ignorovat nebo popírat jejich reálná existence. Měl výhrady k aristotelovské tradici jakožto určovateli hodnot, ale nemyslí si, že by se tahle tradice neměla studovat. Odpověď na všechny problémy je v ní totiž hluboce zakódována a Faidros chtěl vědět víc.

Ze čtyř osobností, které vyvolaly takovou pozornost, žil tehdy pouze současný předseda komise. Lidé, s nimiž Faidros mluvil, ho nepovažovali za génia, snad kvůli tomu sestoupil na žebříčku akademických hodností. Jeho genialitu nepotvrdil nikdo, dva akademici ji ostře popírali, jeden šéf významné univerzitní katedry ho popsal slovy „svatý terorista“ a další, který získal doktorát filozofie na Chicagské univerzitě, pravil, že předseda nechával u zkoušek projít pouze uchazeče, kteří se mu názorově podobali jako vejce vejci. Ani jeden člověk, který poskytl o předsedovi informace, nebyl pomstychtivý, proto si Faidros řekl, že mají nejspíš pravdu. V jeho přesvědčení ho utvrdila i informace, kterou získal v kanceláři katedry. Chtěl si promluvit s dvěma studenty, kteří získali u komise doktorát, a dozvěděl se, že komise během celého svého působení přiznala pouze dva doktoráty. Bude-li chtít vydobýt pro realitu kvality místo na slunci, bude muset přemoci předsedu své komise, jehož aristotelovské smýšlení Faidrovi zabránilo zahájit studium a jehož povaha nesnášela opoziční myšlenky. Ponurý obraz byl dovršen.

Sedl si ke stolu a napsal předsedovi komise pro Analýzu myšlenek a studium metod na Chicagské univerzitě dopis, který lze popsat pouze jako velkou provokaci, výzvu k vyhazovu, jejíž pisatel odmítá odejít tichounce zadním vchodem, ale místo toho udělá takovou scénu, že ho opozice musí vyrazit *předním* vchodem, čímž jeho provokaci dodá váhu, jakou původně neměla. Když provokatér přistane v prachu ulice, zvedne se a zjistí, že dveře jsou zabouchnuté, zahrozí pěstí, opráší si šaty a řekne: „No, alespoň jsem to *zkusil*,“ a udělí si rozhršení.

Faidros v dopise předsedu informoval, že jeho substantivní obor je nyní filozofie, nikoli stylistika. Nicméně, pokračoval, rozdělování studia do substantivních a metodologických oborů je pozůstatek aristotelovské dichotomie formy a látky, kterou nedualisté neuznávají, protože mezi nimi

nevidí žádný rozdíl.

Pokračoval, že si není jist, zda jeho práce o kvalitě nakonec nevyústí do antiaristotelovské teze. Pokud je to pravda, zvolil si k její prezentaci správné místo. Velké univerzity pokračují v hegelovském duchu a každá škola, která nedokáže přijmout tezi, jež oponuje jejím základním pravdám, je předem odsouzena k hnilobě. Faidros tvrdil, že právě na takovou práci Chicagská univerzita určitě netrpělivě čeká.

Připustil, že jeho tvrzení je poněkud velikášské a že nehodlá svou práci hodnotit, protože nikdo nemůže být nestranným soudcem své věci. Jestliže však někdo jiný přijde s prací, která chce být přelomem ve vztahu východní a západní filozofie, mezi náboženským mysticismem a vědeckým pozitivismem, považoval by ji za nanejvýš důležitou, protože taková práce by posunula univerzitu na míle před ostatní. V každém případě, pokračoval a využil narážky na pověst města gangsterů, zatím se v Chicagu nedostalo uznání nikomu, kdo by někoho nezabil. Aristoteles už čeká dost dlouho.

Byl to opravdu divoký dopis.

Nebyla to jen provokace, která měla vyústit ve vyhazov. Mnohem silněji se v dopise ozývá velikášství, představy o vlastní skvělosti, naprostá ztráta schopnosti pochopit, jaký účinek bude mít sdělované na příjemce. Zapletl se do svého světa metafyziky kvality natolik, že nic jiného neviděl, a protože neexistoval člověk, který by jeho svět pochopil a podrobil kritice, nemohl z něj najít cestu ven.

Myslím, že byl tehdy přesvědčený o pravdivosti svých slov a vůbec mu nezáleželo na tom, jestli jeho způsoby nebo prezentace jsou divoké nebo umírněné. Bylo toho tolik, že nechtěl nic přikrašlovat. Jestliže se lidé z Chicagské univerzity zajímají spíše o estetiku jeho slov než o jejich racionální obsah, pak se zpronevěřili základnímu účelu univerzity.

To je ono. On skutečně věřil. Nepředkládal jen zajímavý nápad, který se měl ověřovat existujícími racionálními metodami. Předkládal návrh na úpravu dosavadních racionálních metod. Jestliže někdo předkládá akademické obci nějakou myšlenku, očekává se od něj, že se bude snažit o objektivitu a nezaujatost. Jenže myšlenka kvality se týkala právě tohoto předpokladu – objektivita a nezaujatosti. Považoval je za manýrismy typické pro dualistický rozum. Prostřednictvím objektivit lze dosáhnout dualistické výjimečnosti, ne však tvůrčí výjimečnosti.

Věřil, že vyřešil velkou hádanku vesmíru, jediným slovem kvalita rozpletl gordický uzel dualistického myšlení, a nechtěl, aby tohle slovo někdo znovu spoutal. A vůbec si neuvědomoval, jak nesmírně megalomansky zní jeho poselství ostatním. I kdyby si to uvědomoval, nestaral by se o to. To, co říkal, je možná megalomanské, ale co když je to *pravda*? A pokud se mýlí, komu na tom bude záležet? Jenže co když má *pravdu*? Mít pravdu a odhodit ji kvůli tomu, aby potěšil své učitele, to by bylo skutečně odporné!

Proto se nestaral, jak jeho slova vnímají ostatní. Byl to naprostý fanatismus. Žil tehdy v uzavřeném vesmíru vlastních slov. Nikdo mu

nerozuměl. A čím víc lidí dávalo najevo, že ho nechápou a že se jim nelíbí to, čemu nerozumějí, tím fanatičtější a méně oblíbený Faidros byl.

Jeho provokační výzva k vyhazovu se setkala s očekávanou odezvou. Pokud je jeho substantivním oborem filozofie, měl by se zapsat na katedře filozofie, a ne u téhle komise.

Faidros jejich doporučení uposlechl, zabalil s rodinou věci, naložil auto a přívěs, rozloučil se s přáteli a chystal se vyrazit. Právě když zamykal dveře, objevil se listonoš a přinesl dopis. Byl z Chicagské univerzity. Právilo se v něm, že ho ke studiu filozofie nepřijímají. To bylo všechno.

Rozhodnutí zřejmě ovlivnil předseda komise pro Analýzu myšlenek a studium metod.

Faidros si od sousedů vypůjčil psací potřeby a odepsal předsedovi, že vzhledem k tomu, že komise pro Analýzu myšlenek a studium metod ho *již přijala ke studiu*, rozhoduje se zahájit studium právě tam. Byl to trochu legalistický manévr, jenže Faidros si tou dobou vypěstoval bojovnou vychytralost. Rychlé zamítnutí jeho studia na katedře filozofie nasvědčovalo tomu, že předseda ho dost dobře nemohl vyrazit předními dveřmi, přestože měl v ruce jeho šílený dopis, což Faidrovi dodalo sebedůvěru. Žádné postranní dveře, prosím. Budou ho muset vyhodit předním vchodem, pokud ho vůbec vyhodí. Možná to neudělají. Taky dobře. Nechtěl za svou práci vděčit nikomu jinému než sobě.

Jedeme po tříproudové dálnici kolem východního břehu jezera Klamath. Připomíná mi to atmosféru dvacátých let. Tehdy se tříproudovky začaly stavět. Na oběd zajíždíme do restaurace u silnice, která se do toho období taky hodí. Dřevěné trámy, které zoufale potřebují natřít, v okně září neonové reklamy na pivo, místo trávníku před hospodou štěrk s olejovými skvrnami.

Sedátko na záchodě je polámané a umývadlo špinavé, a když se vracím do našeho boxu, dívám se na majitele stojícího za barem. Obličej jako vystřižený z dvacátých let. Nekomplikovaný, neodtažený a neponížený. Tohle je jeho hrad a my jsme jeho hosty. A jestli se nám jeho hamburgery nelíbí, tak můžeme vypadnout.

Když nám přináší hamburgery s velkými syrovými cibulemi, chutnají skvěle a pivo je také velmi dobré. Jídlo stojí mnohem míň než v restauracích, co vedou staré dámy, kde mají v oknech umělé květiny. Při jídle si na mapě všímám, že jsme špatně odbočili a že jsme k oceánu mohli dojet mnohem rychleji. Dnes je horko, lepkavé západní parno, které po západním pouštním horku působí velmi depresivně. Všechno kolem nás je vlastně jen Východ přenesený na Západ, nejráději bych se co nejrychleji dostal k oceánu, kde je příjemný chládek.

Myslím na to, když po jižním břehu objíždíme jezero Klamath. Lepkavé parno a pocit dvacátých let... Je to stejné jako tehdy v Chicagu.

Když Faidros dorazil s rodinou do Chicaga, našli si podnájem kousek od univerzity, a protože neměl stipendium, začal učit rétoriku na Illinoiské

univerzitě, která byla v centru města kousek od mola, které v parnu elegantně trčelo do jezera.

Vyučování bylo úplně jiné než přednášky v Montaně. Nejlepší studenty shráblý kampusy Champaign a Urbana, takže skoro všichni jeho studenti byli slušní, monotónní trojkaři. Když chtěl ve třídě hodnotit jejich eseje, bylo to dost těžké. Faidros by si za jiných okolností nejspíš něco vymyslel, jenže vyučování teď byla jen práce přinášející chleba, nechtěl proto plýtvat tvůrčí energií. Jeho hlavní zájem mířil jižně, na jinou univerzitu.

Přišel k zápisu na Chicagské univerzitě, a když zapisujícím profesoru filozofie nahlásil své jméno, všiml si, jak přimhouřil oči. Profesor filozofie řekl, ach ano, předseda žádal, abyste byl zapsán v kurzu myšlenek a metod, kde učí on sám, a dal mu rozvrh. Faidros si všiml, že přednášky kolidují s jeho hodinami rétoriky, a proto si vybral jiný kurz, myšlenky a metody 251, rétorika. Protože rétorika byla jeho vlastní obor, připadal si víc doma. A přednášející nebyl předseda. Přednášet měl profesor filozofie, který ho právě zapisoval. Když si toho všiml, vytřeštil na Faidra oči.

Faidros se vrátil k svému učení a začal se připravovat na první přednášku. Bylo mu jasné, že musí studovat jako nikdy předtím, aby se dozvěděl co nejvíce o myšlení klasického Řeka obecně a konkrétně především o jednom klasickém Řekovi – Aristotelovi.

Mezi tisícovkami studentů, kteří na Chicagské univerzitě studovali antické klasiky, byste asi nenašli pečlivějšího. Hlavním cílem boje univerzitního programu Velkých knih bylo vyvrátit moderní přesvědčení, že lidem dvacátého století nemohou klasikové říct nic důležitého. Aby bylo jasno, většina studentů, kteří v těchto kurzech studovali, museli před svými učiteli předstírat a přijmout přesvědčení, že klasici dnešku mají co říct. Jenže Faidros si na nic nehrál a tuhle myšlenku nejen *přijal*, on ji vášnivě a fanaticky *sdílel*. Z hloubi duše je *nenáviděl* každým možným způsobem, jaký mu vytanul na mysli. *Nenáviděl* je ne proto, že by byli nedůležití, ale právě naopak. Čím víc je studoval, tím silněji se utvrzoval v přesvědčení, že dosud nikdo nevyprávěl škody, které tomuto světu vplynuly z bezmyšlenkovitého přijetí jejich učení.

Na cestě po jižním břehu jezera Klamath projíždíme jakousi předměstskou zástavbou, pak míříme od jezera na západ, směrem k oceánu. Silnice stoupá lesem mohutných stromů a nijak se nepodobá po vláze žiznícím a podvyživeným lesům, kterými jsme projížděli předtím. Na obou stranách silnice rostou mohutné douglasky. Měříme očima jejich kmeny, které se tyčí do výšky šedesáti a více metrů. Chris chce, abychom zastavili a prošli se mezi nimi.

Zatímco jde Chris na procházku, opírám se zády co nejopatrněji o velkou tabuli kůry jedné douglasky, hledím vzhůru a snažím se vzpomínat...

Podrobnosti o tom, co se Faidros dozvěděl, jsou sice pryč, z pozdějších událostí však lze vydedukovat, že nasál ohromnou sumu informací. Měl téměř fotografickou paměť. Abychom pochopili, co ho přivedlo k odmítnutí

klasických Řeků, měli bychom si v krátkosti připomenout problém „mythos předchází logu“, který řečtináři dobře znají a který často budí zájem o tohle studium.

Termín *logos*, od něhož je odvozeno slovo „logika“, odkazuje na úplnou sumu našeho racionálního chápání světa. *Mythos* je úplná suma našich prehistorických a raně historických mýtů, které logu předcházely. Mythos nezahrnuje pouze řecké mýty, ale také Starý zákon, védské hymny a rané legendy všech kultur, které přispěly k našemu současnému chápání světa. Tvzení mythos předchází logu říká, že naše racionalita je utvářena těmito legendami, že naše soudobé vědění má k těmto legendám stejný vztah, jaký má strom k malému keři, jímž kdysi byl. Člověk může pochopit komplexní celkovou strukturu stromu, jestliže bude studovat mnohem jednodušší strukturu keře. Neexistuje mezi nimi druhový rozdíl ani rozdíl v totožnosti, liší se jen velikostí.

Proto nacházíme ve všech kulturách spjatých se starým Řeckem výrazné rozlišení mezi subjektem a objektem, protože gramatika starého řeckého mythu předpokládala ostrou přirozenou hranici mezi subjektu a predikátu. V jiných kulturách, například v čínské, kde vztah subjektu a predikátu není gramatikou výrazně definovaný, nenacházíme rigidní filozofii orientovanou na vztah subjektu a objektu. V židovskokřesťanské kultuře, která přikládá slovu Starého zákona zvláštní posvátnost, jsou lidé ochotni slově obětovat, žít podle nich a umírat pro ně. Pouze v takové kultuře může soud požádat svědka, aby „mluvil pravdu, celou pravdu a nic než pravdu, a k tomu mi dopomáhej Bůh“ a očekávat, že uslyší pravdu, jenže takový soud nemůžete přenést například do Indie, jak to udělali Britové, protože by vás zaplavil příval křivých svědectví; indický mythos je jiný a neklade takový důraz na posvátnost slova. Podobné problémy se v Americe objevily u některých menšin s odlišným kulturním zázemím. Existuje nespočet fascinujících příkladů o tom, jak se rozdíly v mythu odrážejí v odlišnosti chování.

Tvrzení mythos předchází logu argumentuje, že každé dítě se rodí stejně nevědomé jako kterýkoliv jeskynní člověk. Návratu k neandertálskému člověku však zabraňuje mythos, který pokračuje s každou generací, přeměňuje se do logu, ale pořád je to mythos, ohromný soubor společného vědění, jež spojuje naše mozky, jako se buňky spojují v lidském těle. Pokud se někdo domnívá, že takové spojení neexistuje, že může přijmout nebo odmítnout mythos podle svého přání, pak se velice mýlí a nechápe, co mythos ve skutečnosti je.

Existuje pouze jeden druh člověka, prohlásil Faidros, který přijímá nebo odmítá mythos, v němž žije. A definice člověka, který mythos odmítl, pokračoval Faidros, zní „šílenec“. Jestliže proniknete za hranice mythu, zešílíte...

Bože, právě mě to napadlo. To jsem nevěděl.

On to věděl! Musel přece vědět, co se stane. Začíná se to vyjasňovat.

Máte po ruce všechny fragmenty, jsou jako kousky skládačky a můžete je řadit do velkých skupin, jenže skupiny nejdou k sobě, ať se snažíte sebevíc, a pak najednou dostanete jeden kousek, který pasuje do dvou odlišných skupin, a zničehonic je ze dvou skupin jen jedna. Vztah mythu k šílenství. To je klíčový fragment. Nemyslím si, že to někdo přede mnou vyslovil. Šílenství je *terra incognita* obklopující mythos. A Faidros to věděl! Věděl, že kvalita, o níž mluvil, leží mimo mythos.

A máme to! Protože kvalita je *generátorem* mythu. To je ono. To měl na mysli, když říkal: „Kvalita je pokračující stimul, který nás nutí vytvářet svět, v němž žijeme. Celý svět. Do posledního kousku.“ Náboženství si nevymyslel člověk. Člověka vymyslelo náboženství. Lidé si vymýšlejí *reakce* na kvalitu, v nichž je obsaženo chápání toho, čím vlastně jsou. Něco víte, pak začne fungovat stimul kvality a pokoušíte se ho definovat, abyste jej však mohli definovat, musíte pracovat se vším, co dosud víte. Vaše definice se proto skládá ze všeho, co víte. Je analogická tomu, co již víte. *Musí* být analogická. Jinak to nejde. Tím mythos roste. Analogiemi k tomu, co je již známo. Mythos je budova analogií k analogiím analogií. Zaplňují vagóny vlaku vědomí. Mythos je celým vlakem kolektivního vědomí všeho komunikujícího lidstva. Do poslední mrtě. Kvalita je trať, která ukazuje vlaku směr. Co je mimo vlak, po obou stranách koleje – je *terra incognita* šílenství. Faidros věděl, že pokud bude chtít pochopit kvalitu, bude muset mythos opustit. Proto cítil to prázdno pod nohama. Věděl, že se něco stane.

Vidím, že Chris se vrací mezi stromy. Vypadá odpočatě a šťastně. Ukazuje mi kousek kůry a ptá se, jestli by si ho nemohl schovat na památku. Nerad zatěžuju motorku nejrůznějšími věcmi, které najde a nejspíš vyhodí, až se vrátí domů. Pro tentokrát však souhlasím.

Po několika minutách nás silnice přivádí na vrcholek, pak prudce klesá do údolí, které je každým metrem klesání úchvatnější. Nemyslel jsem si, že bych o údolí někdy řekl, že je úchvatné –, jenže celý tenhle pobřežní pás krajiny se natolik liší od jiných horských oblastí Ameriky, že mi to slovo vyklouzlo víceméně automaticky. Kousek na jih odtud jsou vinice, kde roste všechno dobré americké víno. Kopce jsou natěsnané k sobě a jinak zaoblené – úchvatně. Silnice se kroutí, naklání a kudrnatí a sestupuje a náš motocykl se hladce přizpůsobuje jejímu povrchu. Graciózně vykružujeme dráhu, téměř se dotýkáme listů keřů a převislých větví. Jehličnany a skály vysočiny jsou už za námi a kolem nás se rozkládají povlovné kopce a vinohrady, purpurové a červené květiny, jejichž vůně se mísí s vůní dřeva, která se k nám nese z dalekého oblaku mlhy na dně údolí a za ním se táhne slabá vůně oceánu...

... Jak mohu to všechno tolik milovat a být přitom šílený?...

... Nevěřím tomu!

Mythos. Mythos je šílený. Tomu Faidros věřil. Mythos, který tvrdí, že formy tohoto světa jsou reálné, ale kvalita tohoto světa je nereálná, takový mythos je šílený!

A věřil, že v Aristotelovi a starých Řecích odhalil zločince, kteří upravili

podobu mythu tak, aby nás donutili považovat tohle šílenství za realitu.

Tak. To je ono. Všechno se propojuje. Prožívám pocit úlevy. Někdy je tak těžké dát všechno dohromady, člověka to zvláště unaví. Někdy si myslím, že si to všechno vymyslím já sám. Někdy jednoduše nevím. Někdy zase vím, že to není pravda. Jenže mythos a šílenství a ústřední postavení jejich vztahu rozhodně pocházejí od něho – tím jsem si jist.

Když se dostáváme z pásma kopců, přijíždíme do Medfordu a k dálnici vedoucí na Grants Pass a je už skoro večer. Silný protivítr nám i při plném plynu taktak dovolí, abychom drželi krok s ostatními na silnici. Když přijíždíme do Grants Pass, ozve se najednou děsivý, hlasitý, kovový zvuk. Zastavuju a vidím, že vodičko řetězu se nějak zachytilo do řetězu a roztrhlo se. Není to nic vážného, jeho výměna nás zdrží. Snad ani nemá smysl takovou opravu vůbec provádět, když motorku dost možná za několik dní prodám.

Grants Pass vypadá na velké město, mohli by tady mít obchod s motocyklistickými potřebami, a proto se rozhlížíme po motelu.

Od Bozemanu v Montaně jsme neviděli postel.

Najdeme motel s vyhřívaným bazénem s kávovarem a barevnou televizí, vykachlíkovanou sprchou, mýdlem a bílými ručníky a čistě povlečenými postelemi.

Leháme si a Chris chvíli poskakuje na matraci. Z dětských let si pamatuju, jak jsem si skákáním na posteli ulevoval od deprese.

Zítřka to snad nějak dáme dohromady. Teď ale ne, Chris odchází k bazénu, já si lehám na postel a snažím se na všechno zapomenout.

Tím, že od odjezdu z Bozemanu neustále něco z brašen a z ruksaků vytahujeme a zase strkáme zpátky, se stalo, že máme ve věcech pořádný svinčík. Když je rozložíme na podlahu, vypadají v ranním světle dost uboze. Plastická taška s věcmi umazanými od oleje se roztrhla a olej zašpinil roli toaletního papíru. Košile a kalhoty jsou tak zmačkané, že vypadají, jako by byly z krepované bavlny. Tuba s krémem na opalování praskla a na pochvě mačety zanechala bílou patlaninu a všude kolem pronikavou vůni. Praskla i tuba s vazelínou. Děsný binec. Do notýsku, který nosím v náprsní kapse košile, si zapíšu: „Kup krabici na rozmačkané krámy,“ a dodám: „Vyper.“ Pak tam stojí: „Kup nůžky na nehty, krém na opalování, vazelínu, vodič řetězu a toaletní papír.“ Musím před odhlášením z motelu udělat spoustu věcí, proto budím Chrise a říkám mu, aby vstal. Musíme přeprat.

Jdeme do prádelny a vysvětluju Chrisovi, jak se *zachází* se sušičkou, zapínám pračku a jdu shánět další věci.

Koupím všechno s výjimkou vodiče řetězu. Prodavač v obchodu s náhradními díly mi říká, že ho nemají a ani nedostanou. Přemýšlím, že bych nějakou dobu jezdil bez vodiče, moc kilometrů před sebou beztak nemáme, jenže řetěz pak bude rozstříkovat mazání všude kolem, a to by mohlo být nebezpečné. Nechci čekat, až se něco stane. Musím něco udělat.

Kousek dál najdu svářečskou dílnu.

Čistější dílnu jsem ještě neviděl. Otevřený prostor vzadu lemuje velké stromy a vysoká tráva, vypadá to tu jak u venkovského kováře. Všechny nástroje visí na svých místech, všude je pořádek, jenže nikde nikdo. Přijdu později.

Vracím se ke Chrisovi, kontroluju, jestli dal prádlo do sušičky, a pomalu pojíždím po ulici a hledám nějakou restauraci. Všude je spousta aut, jsou to živá, dobře udržovaná auta. Holt západní pobřeží. Mezi řadou uhelných skladů probleskuje zamlžené sluneční světlo.

Na okraji města zastavujeme před restaurací a sedáme si ke stolu s červenobílým ubrusem. Chris rozevívá časopis *Cycle News*, který jsem koupil v obchodě s motocyklistickými potřebami, a nahlas předčítá vítěze různých závodů a jeden článek o terénních motorkách. Číšnice se na něj dívá trochu zvědavě, pak sjíždí očima na mě, na moje motorkářské boty a poznamenává si objednávku. Vrací se do kuchyně, za chvíli je venku a dívá se na nás. Myslím, že nám věnuje tolik pozornosti, protože jsme tady jediní zákazníci. Zatímco čekáme, hází do džuboksu několik mincí, a když přináší snídaní – oplatky, sirup a párky –, máme to s hudbou. Bavíme se s Chrisem o věcech,

co čte v *Cycle News*, kvůli hudbě mluvíme hlasitě, ale uvolněně, jako lidé, kteří jsou spolu dlouhou dobu na cestách. Koutkem oka registruju, jak na nás číšnice civí. Chris se na něco ptá už podruhé, protože upřený pohled číšnice mě znepokojuje a nedokážu se soustředit na to, co říká. Džuboks hraje country písničku o řidiči nákladáku... Rozhovor s Chrisem končí.

Když odcházíme a nasedáme, číšnice stojí ve dveřích a zase nás pozoruje. Je sama. Nejspíš si neuvědomuje, že s takovým pohledem dlouho sama nezůstane. Sešlapuju startovací páku a tůruju stroj možná až moc tvrdě, protože něco mě naštvě. A cestou zpátky do svářečské dílny mi to chvíli trvá, než se zklidním.

Majitel je v dílně, je mu mezi šedesátkou a sedmdesátkou a podezřívavě si mě prohlíží – přesně opačný pohled, než jakým mě obdařila číšnice. Vysvětluju, co se stalo, a muž mě přerušuje: „Já vám to ale sundávat nebudu. Odmontujete si to sám.“

Za chvíli mu ukazuju vodič a on poznamenává: „Je na tom hrozně šmíru.“

Jdu ven a u jednoho kaštanu беру klacík a seškrabuju šmír do koše. Muž mi na dálku říká: „Támhle v tom hrnci je trocha ředidla.“ Rozhlížím se kolem, vidím nízký hrnek s ředidlem a pomocí listů a klacíku dostávám z vodiče zbytek šmíru a ředidlo.

Ukážu mu součástku, on jen pokyvuje hlavou, přistupuje ke svářecí soupravě a nastavuje si regulátory. Pak si prohlíží konec a vyměňuje ho. Vůbec nespěchá. Zvedá ocelovou svařovací tyčinku a já si v duchu říkám, to snad ne, on chce tak tenký materiál skutečně svařovat. Já tenké materiály nesvařuju. Jen je natvrdo připájím mosazí. Do tenkých součástí obvykle nadělám díry a ty pak musím záplatovat velkými kusy svařovací tyčinky. „Vy to nebudete pájet?“ ptám se.

„Ne,“ odvětí muž. Povídálek.

Zapaluje hořák a nastavuje si tenký, modrý plamínek a pak, dost těžko se to popisuje, rytmicky tančí hořákem a tyčinkou nad tenkým plechem. Nad poškozeným místem září oranžově červená barva, ve stejném okamžiku hořák zhasíná a tyčinku odtahuje. Žádné díry. Svár není ani vidět. „To je krása,“ říkám.

„Jeden dolar,“ oznamuje suše. Pak si v jeho pohledu všímám otázky. Má snad pocit, že si účtuje moc? Ne, je to něco jiného... je sám, stejně jako ta číšnice. Možná si myslí, že si z něj utahuju. Kdo dnes dokáže ocenit takovou práci?

Máme sbaleno, v motelu jsme zaplatili těsně před vypršením lhůty a za chvíli míříme do pobřežního sekvojového lesa; jedeme z Oregonu do Kalifornie. Na silnici je spousta aut, dnes nemáme na prohlížení stromů čas. Začíná se ochlazovat a zatahovat, zastavujeme, oblékáme si svetry a bundy. Pořád je zima, počítám, že je kolem deseti stupňů, a napadají nás mrazivé myšlenky.

Osamělí lidé ve městě. Všiml jsem si jich v supermarketu a v prádelně,

a když jsme platili v motelu. Karavany projíždějící lesem jsou plné osamělých důchodců, kteří se dívají na stromy na cestě a chtějí vidět oceán. Ten pátravý výraz zachytíte v pohledu nové tváře jen na zlomek vteřiny – pak zmizí.

Vidíme, jak té osamělosti kolem nás přibývá. Připadá mi paradoxní, že v místech, kde je lidí nejvíc, ve velkých pobřežních městech na Východě i Západě, je osamělost největší. Ve vnitrozemí, kde lidé mají k sobě daleko, v západním Oregonu, Idahu a Montaně i v Dakotách, bych očekával větší osamělost, ale tolik jsem ji tam neviděl.

Myslím, že fyzická vzdálenost mezi lidmi nemá s osamělostí co dělat. Osamělost je psychická vzdálenost a v Montaně a Idahu jsou sice fyzické vzdálenosti velké, zato psychické vzdálenosti mezi lidmi jsou malé, tady je to ale právě naopak.

Ocitli jsme se v nejameričtější části Ameriky. Narazili jsme na ni poprvé v Prineville Junction a od té doby nás doprovází. Jsme v Americe dálnic a tryskáčů, televize a velkofilmů. A lidé, kteří se nechali ošálit touto nejameričtější Amerikou, žijí dlouhá léta v bludu, aniž si uvědomují, co se kolem nich děje. Sdělovací prostředky je přesvědčily, že to, co je kolem nich, není důležité. Proto jsou lidé osamělí. Vidíte jim to na tvářích. Nejprve se objeví pátravý záblesk, když si vás ale začnou prohlížet, stáváte se jen pouhým objektem. Nezáleží na vás. Nejste to, co hledají. Nejste přece v televizi.

Ale v druhé Americe, kterou jsme cestovali, v Americe okresních silnic, Číňanových struh a appalooských koní, úchvatných horských hřebenů a meditativních myšlenek, dětí sbírajících borové šišky, čmeláků a otevřeného nebe, které nás neustále doprovázelo, dominovalo právě to, co bylo kolem nás, reálné věci. A proto jsme si nepřipadali osamělí. Podobné to muselo být před sto nebo dvěma sty lety. Hrozně málo lidí a velmi málo osamělosti. Určitě své zobecnění přeháním, i kdybych však použil správné výrazy, základ myšlenky by zůstal pravdivý.

Osamělost se obvykle klade za vinu technice, protože se správně spojuje s některými novějšími technickými vymoženostmi – s televizory, letadly, dálnicemi a tak dále –, doufám však, že jsem ukázal, že skutečným zlem nejsou technické předměty, ale sklon techniky izolovat lidi do osamělých objektivních postojů. Je to právě objektivita, dualistický pohled na věci, které tvoří základ techniky, z níž prýští to zlo. Proto jsem si dával takovou práci, abych ukázal, jak lze techniku využít v boji za zničení toho zla. Člověk, který umí kvalitně opravovat motocykly, bude mít rozhodně víc přátel než ten, kdo to neumí. A nebudou se na něho dívat jako na objekt. Kvalita totiž neustále ničí objektivitu.

Nebo když se takový člověk pustí do nějaké nudné práce – dlužno poznamenat, že všechny práce jsou po určité době nudné –, a aby se mohl dál bavit, začne hledat další možnosti kvality a potajmu se o ně začne zajímat, bez nějakých postranních důvodů, a povýší svou činnost na umění a zjistí, že se stal pro lidi mnohem zajímavějším člověkem a přestal být

objektem, protože jeho rozhodnutí o kvalitě změnila i jeho samého. A nezměnila se pouze jeho práce a on sám, ale i jiní lidé, protože kvalita se šíří jako vlny na hladině. Jeho kvalitní práce, které si podle jeho přesvědčení neměl nikdo všimnout, si někdo všimne, a ten, kdo si jí všimne, najednou se díky ní cítí lépe a pravděpodobně předá svoje pocity dál, a tím se kvalita šíří.

Já sám se domnívám, že právě tak se dá zlepšit svět: díky jednotlivcům, kteří budou dělat kvalitní rozhodnutí; to je všechno. Bože, nesdílím nadšení pro velké programy plné sociálního plánování pro velké masy lidí, které ponechávají individuální kvalitu stranou. Můžeme je nějakou dobu nechat spát. Samozřejmě že mají své místo, musíme je však postavit na základech kvality jednotlivců, kteří ty programy provádějí. V minulosti jsme individuální kvalitu měli, využívali jsme ji jako přírodní zdroj, aniž jsme si to uvědomovali, a dnes je ten zdroj skoro vyčerpán. Skoro všem dochází jiskra. Myslím si, že nastal čas, abychom se vrátili k přestavbě *tohoto* amerického zdroje – ceny jednotlivce. Existují političtí reakcionáři, kteří dlouhá léta prohlašují něco velmi podobného. Já mezi ně sice nepatřím, pokud však mluví o skutečné ceně jednotlivce a nepoužívají jí jen jako zástěrku pro to, aby mohli dát více peněz bohatým, pak mají pravdu. Skutečně potřebujeme návrat k individuální integritě, k sebedůvěře a ke staromódní jiskře. Opravdu to potřebujeme. Doufám, že tahle rozprava některé směry ukázala.

Faidros krácel od představy jednotlivce a osobních kvalitních rozhodnutí po jiné stezce. Myslím, že byla špatná, ale kdybych se ocitl v jeho situaci, nejspíš bych postupoval stejně. Faidros cítil, že řešení začíná u nové filozofie, jeho vize byla možná ještě širší – toužil po nové spirituální racionalitě – v níž duševní prázdnota dualistického, technického rozumu ztratí svou logiku a společně s ní i svou ošklivost a osamělost. Rozum už neměl být „bez hodnot“. Rozum měl být podřízen zcela logicky kvalitě a Faidros byl přesvědčen, že důvod, proč tomu tak dnes není, najde u starých Řeků, jejichž mythos vtiskl naší kultuře sklon *dělat to, co je „rozumné“, i když to není dobré*. V tom spatřoval kořen celého problému. Právě tady. Kdysi jsem prohlásil, že Faidros pronásledoval ducha rozumu. Teď víte, jak jsem to myslel. Rozum a kvalita se od sebe kdysi oddělily a v následném konfliktu bylo kvalitě nuceno podřízené postavení a na vrcholu stanul rozum.

Začíná mrholit. Nemůžeme kvůli tomu zastavovat. Jen tu a tam dopadne na motorku kapka.

Silnice nás vede ven z hlubokých lesů pod šedou oblohu. Podél silnice je spousta reklam. Schenleyho teplé barvy vydrží zřejmě věčnost, zatímco výrobkům Irmy bych moc nevěřil, protože nátěr na jejím logu se začíná odloupat.

Přečetl jsem si znovu Aristotela a pátral po kolosálním zlu zachyceném ve fragmentech Faidrových vzpomínek, nic jsem však nenašel. V Aristotelovi jsem narazil především na dost nudnou sbírku obecností, z nichž mnohé nelze ve světle moderní vědy obhájit, navíc mi jejich uspořádání připadá dost

ubohé, téměř primitivní, asi jako rané řecké hrnčířské výrobky v muzeích. Myslím, že kdybych o něm věděl víc, nepřipadal by mi tak primitivní. Bez předchozího poučení však nechápu, proč na jeho díla skupina Velkých děl pěla chvalozpěvy a proč přerostla hladinu Faidrova hněvu. Rozhodně nepovažuju Aristotelovy knihy za hlavní zdroj pozitivních, ale ani negativních hodnot. Protože však chvalozpěvy této skupiny jsou všeobecně známé, zatímco Faidrův hněv se veřejného slyšení nedočkal, domnívám se, že je mou povinností vás s ním obeznámit.

Rétorika je umění začíná Aristoteles, protože ji lze zjednodušit na racionální řád.

Faidros jen zalapal po dechu. Zarazil se. Připravoval se na luštění jemných, odstíněných významů, velmi složitých systémů, aby dokázal pochopit hluboký, niterný význam Aristotela, o němž mnozí tvrdí, že je největším filozofem všech dob. A hned na začátku dostane facku v podobě pitomé věty! Otřásl to s ním.

Pokračoval v četbě:

Dokazovací prostředky rétoriky můžeme rozdělit jednak na umělé důkazy a témata, jednak na přirozené důkazy. Umělé důkazy lze dále dělit na metody důkazu a druhy důkazu. Metody důkazu jsou umělé důkazy a neumělé důkazy. Mezi umělé důkazy patří etické důkazy, citové důkazy a logické důkazy. Do etických důkazů patří rozumnost, čest a přizeň. Zvláštní metody, které využívají umělé důkazy etického druhu charakterizované přízní, budou vyžadovat znalost citů, a pro ty, kdo už zapomněli, co to je, vypisuje Aristoteles jejich seznam. Patří mezi ně hněv, opovržlivé chování (které lze rozdělit na opovržení, zášť a drzost), dále mírnost, láska nebo přátelství, strach, odvaha, hanba, nestydatost, obliba, laskavost, soucit, rozhořčení, závist, soupeření a pohrdání.

Vzpomínáte si ještě na popis motocyklu, který jsem vám nabídl v Jižní Dakotě? Popis, který pečlivě vyjmenovává všechny součásti motocyklu a jeho funkce? Vidíte tu podobnost? Faidros byl přesvědčen, že objevil původce tohoto druhu pojednání. Aristoteles pokračoval ve stejném duchu stránku za stránkou. Působil dojmem podprůměrného učitele, který všechno vyjmenovává, ukazuje vztahy mezi pojmenovanými věcmi, chytře si vymyslí nějaký nový vztah a pak jen čeká na zvonění, aby další třídě mohl opakovat totéž.

Faidros nenašel mezi řádky žádné pochybnosti, žádnou bázeň, jen odvěkou samolibost profesionálního akademika. Copak si Aristoteles skutečně myslel, že jeho studenti budou lepší rétoři, když se naučí všechny ty nekonečné seznamy pojmů a vztahů? A pokud si to nemyslel, myslel si, že učí rétoriku? Faidros se domníval, že si to Aristoteles skutečně myslel. Nic v jeho stylu nenaznačovalo, že by Aristoteles někdy o Aristotelovi pochyboval. Faidros viděl jen Aristotelovu spokojenost, s jakou všechno pojmenovává a klasifikuje. Aristotelův svět začínal a končil tímto trikem. Faidros by ho s radostí zabil, kdyby nebyl už více než dva tisíce let mrtev, protože v něm

viděl prototyp mnoha milionů samolibých a skutečně nevědomých učitelů, kteří po dlouhá staletí povýšenecky a necitlivě zabíjeli tvořivého ducha svých studentů tupým rituálem analýzy, tímto slepým, namemorovaným a věčným pojmenováním věcí. Vejděte dnes do některé ze stovek tisíc tříd a uslyšíte učitele, jak něco rozdělují a rozdělené dále dělí a vytvářejí vztahy a stanovují „principy“ a zkoumají „metody“ a nakonec uslyšíte Aristotelova ducha, jak k vám promlouvá přes dálku staletí – suchý, neživotný hlas dualistického rozumu.

Přednášky o Aristotelovi probíhaly u velkého dřevěného kulatého stolu v ohavné posluchárně naproti nemocnici. Pozdní slunce už zmizelo za střechou nemocnice a nedokázalo prosvítit špinavá okna a znečištěný velkoměstský vzduch. Vyčerpané, bledé a deprimující. Uprostřed přednášky si všiml, že stůl je prasklý, rýha probíhala od okraje ke středu. Prasklina je určitě hodně stará, nikoho ale nenapadlo nechat stůl opravit. Určitě nemají čas, jsou zaneprázdněni mnohem důležitějšími věcmi. Na konci hodiny se Faidros zeptal: „Můžeme se na Aristotelovu rétoriku ptát?“

„Pokud jste přečetl zadanou literaturu,“ zněla odpověď. Všiml si, že v očích profesora filozofie se objevil stejný výraz jako při zápisu. Faidros to vzal jako varování: přečíst si materiál velmi důkladně a ještě lépe. Zařídil se podle toho.

Děšť je teď hustší, zastavujeme a připínáme si na helmy štíty z plexiskla. Pak jedeme mírnější rychlostí dál. Pátrám na silnici po dírách, písku a olejových skvrnách.

Během týdne si Faidros důkladně přečetl zadaný materiál a chystal se, jak rozseká na kusy výroky, že rétorika je umění, protože ji lze zjednodušit na racionální řád. Podle tohoto výroku produkuje General Motors čisté umění, ale Picasso *né*. Pokud jsou v Aristotelovi skryty jiné, hlubší významy, pak je načase, aby je profesor zviditelnil.

Neměl však Čas otázku položit. Faidros zvedl ruku, zahlédl v profesorových očích škodolibý záblesk, ale v tom okamžiku se ozval jiný student: „Domnívám se, že v textu jsou některé velmi pochybné výroky.“

Na nic dalšího se nezmohl.

„Pane, my tady nejsme kvůli tomu, abychom se učili, co si myslíte!“ zasyčel jedovatě profesor filozofie. „Jsme tady, abychom se dozvěděli, co si myslí Aristoteles!“ Pecka rovnou do tváře. „Až se budeme chtít dozvědět, co si myslíte vy, vytvoříme zvláštní kurzy!“

Ticho. Student je ohromen. Spolu s ním i všichni ostatní.

Jenže profesor filozofie ještě neskončil. Ukazuje na studenta prstem a ptá se: „Jaké jsou u Aristotela tři druhy řečnictví podle probrané látky?“

Ticho se prohlubuje. Student neví. „Takže vy jste to ani *nečetl*, vidíte?“

A pak profesor ukazuje prstem na Faidra, z natěšeného výrazu je zřejmé, že se na tuhle chvíli pečlivě připravil.

„A vy, pane, jaké jsou tři druhy řečnictví podle diskutované látky?“

Faidros se však dobře připravil. „Rokovací, soudní a oslavná,“

odpovídá klidně.

„Které jsou oslavné techniky?“

„Technika nacházení podobností, technika chvály, technika oslavná a zveličovací.“

„Áááno...“, protahuje profesor. Pak opět nastává ticho.

Ostatní studenti jsou vyděšení. Nevědí, co se děje. Ví to jen Faidros a snad ještě profesor. Nevinný student schytl rány původně určené jemu.

Všichni se snaží tvářit vyrovnaně, aby zabránili dalšímu zkoušení. Profesor filozofie udělal chybu. Vyplýval svou autoritu na nevinného studenta, zatímco viník, Faidros, nepřítel, má prostor k manévrování. A má ho stále více. Protože se na nic nezeptal, nelze ho sejmout. A když teď navíc ví, jak profesor na otázky odpovídá, asi mu žádné klást nebude.

Nevinný student zírá do stolu, červená se a rukama si zakrývá oči. Jeho stud vzbuzuje ve Faidrovi hněv. On ve svých hodinách ani jednou nemluvil se studenty tímto tónem. Takže takhle se na Chicagské univerzitě vyučují klasici. Faidros už ví, co je profesor filozofie zač. Jenže profesor filozofie nezná Faidra.

Šedá, mokrá obloha a silnice osázená reklamními tabulemi sestupují do Crescent City ve státě Kalifornie. Město je šedé, studené a vlhké. Společně s Chrisem hledíme na vodu, na oceán, který se rozkládá v dálce za moly a našedlými budovami. Vzpomínám si, že tohle byl cíl našeho snažení. Jdeme do restaurace s moderním červeným kobercem a moderními jídelními lístky a nesmírně vysokými cenami. Jsme jediní zákazníci. Tiše jíme, platíme a vydáváme se znovu na cestu, míříme na jih do chladu a mlhy.

Na další hodinu už zostuzený student nepřišel. Není divu. Studenti šokem ztuhli, po takovém incidentu je to zcela pochopitelné. Každou hodinu mluví jen jediný člověk, profesor filozofie, a mluví a mluví na obličej, které se proměnilo na neutrální masky.

Profesor filozofie si uvědomuje, co se stalo. Jeho dřívější škodolibý výraz určený Faidrovi se mění ve strach. Zřejmě chápe, že za současné situace mu studenti mohou odplatit stejnou mincí, až přijde jeho čas, a že tváře před ním nebudou mít žádný soucit. Zahodil totiž právo na slušné zacházení. Útok může odvrátit jedině tehdy, když se bude dobře kryt.

Jenže dobré krytí znamená pečlivou přípravu a přesné formulace. I Faidros si to uvědomuje. Bude-li mlčet, může se teď za velmi příznivých okolností něco naučit.

Faidros pilně studoval a učil se ohromně rychle a nemluvil, ale bylo by chybou, kdyby vznikl sebemenší dojem, že je dobrý student. Dobrý student hledá vědění přímo a nezaujatě. Faidros takový nebyl. Chtěl si přihrát svoji vlastní polívičku a hledal pouze to, co by mu to umožnilo, a z cesty odstraňoval všechny překážky, které mu v tom bránily. Neměl čas ani zájem zabývat se Velkými díly jiných lidí. Přišel pouze proto, aby napsal vlastní Velké dílo. Jeho postoj vůči Aristotelovi byl sice velmi nefér, ale Aristoteles se zachoval stejně nefér vůči svým předchůdcům. Kazili mu jeho učení.

Aristoteles kazil Faidrovo učení tím, že zařadil rétoriku do neuvěřitelně vedlejší kategorie svého hierarchického řádu věcí. Rétorika byla podle něj odvětvím praktické vědy, což byl jakýsi podolek jiné kategorie, teoretické vědy, o niž se Aristoteles zajímal především. Jako součást praktické vědy byla rétorika izolována od pravdy nebo dobra či krásy a mohla pouze sloužit v diskusi svými prostředky. V Aristotelově systému se tak kvalita zcela odloučila od rétoriky. Aristotelovo pohrdání rétorikou a jeho vlastní ubohá rétorika Faidrovi velkého myslitele tak důkladně odcizily, že od Aristotela nemohl číst vůbec nic, aniž přitom hledal způsob, jak jeho výroky napadnout nebo jak je zesměšnit.

Nebylo to vůbec těžké. Aristotela se dalo vždy napadnout velmi snadno a také byl v dějinách zhusta napadán, jenže odšťelovat Aristotelovy absurdní výroky nepůsobilo asi takové potěšení jako odšťelovat rybičky v akváriu. Kdyby Faidros nebyl tak zaujatý, mohl se naučit některé cenné Aristotelovy techniky pronikání do nových vědních oborů, což byl důvod, proč komise vůbec vznikla. Kdyby však nebyl tak zaujatý ve snaze najít místo, kde by mohl prezentovat svou práci o kvalitě, nebyl by vůbec v Chicagu, proto se od Faidra opravdu nedalo víc očekávat.

Profesor filozofie pokračoval v přednáškách a Faidros poslouchal klasické formy a romantické povrchy jeho výkladu. Profesor filozofie měl největší slabiny v „dialektice“. I když na to Faidros nepřišel prostřednictvím klasické formy, jeho rostoucí romantický cit mu napověděl, že je něčemu na stopě – kořisti.

Takže dialektika, hm?

Aristotelova kniha velmi záhadně dialektikou začíná. Rétorika je odvětvím dialektiky, praví se veledůležitě, avšak tahle důležitost se nijak nevysvětluje. Následuje řada nesouvislých výroků, které vzbuzují dojem, jako kdyby řada dalších byla vypuštěna, vypadla v tiskárně nebo jako kdyby někdo zpřeházel text, protože ani po mnohokrát opakovaném čtení nedávaly věty valný smysl. Jasně je pouze to, že Aristotela velice zajímal vztah rétoriky a dialektiky. Faidros rozeznal v nejistotě Aristotelových řádek podobnou slabinu, jaké si všiml u profesora filozofie.

Profesor filozofie definoval dialektiku a Faidros pozorně poslouchal, jenže jedním uchem tam a druhým ven, což se u filozofických výroků stává, jestliže něco vynecháte. V další hodině jeden student, který měl zřejmě obdobné problémy, požádal profesora, aby dialektiku znovu definoval, a profesor zalétl pohledem rychle na Faidra, který znovu spatřil v jeho očích strach, a začal se chovat velmi podrážděně. Faidros se zamyslel, jestli dialektika nemá nějaký zvláštní význam, který by z tohoto slova dělal klíčové slovo – klíč, který může změnit rovnováhu debaty podle toho, kam jím otočíte. A taky že zvláštní význam mělo.

Slovo *dialektika* znamená „dialogické podstaty“, což znamená rozhovor mezi dvěma lidmi. Dnes znamená logickou argumentaci. Patří do ní technika křížového výslechu, s jehož pomocí se dociluje pravdy. Je to modus, v němž

jsou vedeny Sokratovy diskuse v platónských *Dialozích*. Platon věřil, že dialektika je jedinou metodou, která vede k poznání pravdy. Jedinou metodou.

Právě proto je to klíčové slovo. Aristoteles tohle přesvědčení napadl, tvrdil, že dialektika je vhodná jen pro některé účely – ke zkoumání přesvědčení člověka, k poznávání pravd o věčných formách věcí, známých jako *ideje*, které jsou pevné a neměnné a podle Platona reálné. Aristoteles tvrdil, že existuje také vědecká metoda neboli „fyzická metoda“, která pozoruje fyzické fakty a odhaluje pravdy o substancích, které se mění. Dualita formy a substance a vědecká metoda, která poznává fakty o substancích, jsou ústřední pojmy Aristotelovy filozofie. Stržení dialektiky z trůnu, kam ji dosadili Sokrates s Platonem, znamenalo pro Aristotela naprosto podstatný čin a „dialektika“ byla a stále je klíčové slovo.

Faidros se domníval, že Aristotelovo snížení dialektiky z jediné metody poznávání pravdy, jak ji viděl Platon, na „doplňek rétoriky“ musí moderní platoniky rozčilovat asi stejně jako Platona, kdyby žil. Profesor nevěděl, kam Faidros patří, a proto byl nervózní. Mohl se domnívat, že na něj Faidros vybafne z platónských pozic. Toho se rozhodně nemusel obávat. Faidra se vůbec nedotklo, že se dialektika ocitla na stejné úrovni s rétorikou. Naopak ho rozčilovalo, že rétorika se ocitla na stejné úrovni s dialektikou. Tolik k tehdejšímu názorovým rozdílům.

Člověk, který to měl všechno vyčistit, byl Platon a naštěstí se právě on měl příště objevit u kulatého stolu s velkou prasklinou, v ponuré a ohavné posluchárně vedle nemocnice v jižním Chicagu.

Kopírujeme pobřeží, je chladno, vlhko a náladu máme na bodě mrazu. Déšť sice na chvíli polevuje, jenže obloha nenabízí naději. V jednom okamžiku spatřím pláž a na ní lidi, kteří se procházejí v mokrém písku. Jsem unavený, a tak zastavujeme.

Když Chris slezl ze sedadla, ptá se: „Proč jsi zastavil?“

„Jsem unavený,“ vysvětluju. Z oceánu vane studený vítr, lehám si na závětrnou stranu jedné deštěm navlhlé a tmavé duny a je mi hned tepleji.

Neusínám. Na vrcholu duny se objevuje děvčátko a dívá se na mě, jako kdyby si se mnou chtělo hrát. Za chvíli mizí.

Mezitím se vrací Chris a chce, abychom jeli dál. Říká, že našel na skalách nějaké zvláštní rostliny s tykadly, která se stahují dovnitř, když se jich člověk dotkne. Jdu s ním a mezi vlnami a skalami vidím mořské sasanky. Nejsou to květiny, ale živočichové. Vysvětluju Chrisovi, že svými chapadly dokážou znehybnit i malou ryбку. Odliv zřejmě dosáhl nejnižšího bodu, protože jinak bychom je nemohli spatřit, dodávám. Koutkem oka vidím, že děvčátko na druhé straně skály našlo mořskou hvězdici. I jeho rodiče nesou mořské hvězdice.

Sedáme na motorku a jedeme na jih. Občas déšť zesílí a já si nasazuju větší přilbu, aby mě nesekal do tváří, nemám ji však rád, a jakmile déšť ustává, hned ji sundávám. Než se setmí, měli bychom dojet do Arcaty, jenže

po tak vlhké silnici nechci jet moc rychle.

Myslím, že to byl Coleridge, kdo řekl, že každý člověk je buď platonik, nebo aristotelik. Lidé, kteří nemůžou vystát nekonečné Aristotelovy detaily, jsou přirozenými spojenci Platonových do nebe se vznášejících obecností. Lidé, kteří zase nesnášejí věčný, velebný Platonův idealismus, vítají Aristotelovy přízemní fakty. Platon je v podstatě hledačem Buddha, který se objevuje v každé generaci a míří neustále dál a výš směrem k „Jedinému za Mnohým“. Aristoteles je věčný údržbář motocyklu, který dává přednost „Mnohému“. Já sám jsem dost aristotelovsky založený, raději hledám

Buddhu v kvalitě faktů kolem sebe, ale Faidros byl očividně povahou platonik, a když se přednášky začaly zabývat Platonem, silně se mu ulevilo. Jeho kvalita a Platonovo dobro si byly tak podobné, že kdyby mi Faidros nebyl zanechal své poznámky, domníval bych se, že jsou totožné. On to však popíral a časem jsem poznal, jak to popření bylo důležité.

Kurz Analýzy myšlenek a studium metod se sice nezabýval Platonovým pojmem dobra, zabýval se však Platonovým chápáním rétoriky. Rétorika, říká Platon velmi jasně, není nijak spojena s dobrem, rétorika je „špatná“. A hned po tyranech Platon ze všeho nejvíc nenávidí rétory.

Prvním zadaným platónským dialogem je *Gorgias* a Faidros tuší, že je doma. Konečně je tam, kde chce být.

Celou dobu měl pocit, že ho unášejí síly, kterým nerozumí – mesiášské síly. Říjen přišel a odešel. Dny byly přízračné a nesouvislé, ne však z hlediska kvality. Na ničem nezáleží, jenom na tom, že Faidros chystá novou, drtivou a přelomovou pravdu, a ať se to světu líbí nebo nelíbí, má morální povinnost ji přijmout.

Jméno Gorgias patří sofistovi, kterého Sokrates podrobuje křížovému výslechu. Sokrates ví velmi dobře, co Gorgias dělá a jak to dělá, ale ve své dialektice klade jako první z dvaceti otázek tu, která se ptá, čeho se týká rétorika. Gorgias odpovídá, že rétorika se zabývá slovními projevy. V odpovědi na další otázku tvrdí, že jejím cílem je přesvědčovat. Dále odpovídá, že její místo je u soudních dvorů a jiných shromáždění. A na další otázku odpovídá, že jejím předmětem je spravedlnost a nespravedlnost. Všechny jeho odpovědi jednoduše popisují to, co lidé, kteří si říkali sofisté, dělali, jenže jemná Sokratova dialektika je mění na něco jiného. Z rétoriky se stal předmět a jakožto předmět se skládá z částí. A části jsou ve vzájemných vztazích a ty jsou neměnitelné. Čtenář v tomhle dialogu jasně vidí, jak Sokratův analytický nůž rozřezává Gorgiovo umění na kusy. Mnohem důležitější je však to, že tyhle kusy se staly základem pro Aristotelovo umění rétoriky.

Sokrates byl jedním z Faidrových oblíbených dětských hrdinů, a proto ho dialog šokoval a pohněval. Okraje textu zaplnil svými odpověďmi. Nejspíš ho musely pořádně deprimovat, protože se nedalo říct, jak by se dialog býval vyvíjel, kdyby Gorgias odpovídal jako Faidros. V jednom místě se Sokrates

ptá, k jakým věcem se slova, jichž rétorika používá, vztahují. Gorgias odpovídá: „K největším z lidských věcí, Sokrate, a nejlepší.“ Faidros, který v jeho odpovědi bezpochyby rozeznal kvalitu, si vedle sofistových slov poznamenal „Pravda!“ Jenže Sokrates tvrdí, že taková odpověď není jasná. Nerozumí jí. „Lhář!“ píše Faidros na okraj stránky a odkazuje na stránku v jiném dialogu, kde ze Sokratových slov vyplývá, že určitě rozuměl.

Sokrates nepoužívá dialektiku k pochopení rétoriky, ale k jejímu zničení, nebo alespoň k narušení její pověsti, a proto jeho otázky nejsou skutečné otázky – jsou to jen slovní pasti, do nichž Gorgias padá společně se svými kolegy. Faidra stravuje hněv a lituje, že u toho tehdy nebyl.

Profesor filozofie si na přednášce povšiml Faidrova dobrého chování a píle a říká si, že asi nebude tak špatný student. To je jeho druhá chyba. Rozhodl se zahrát si s Faidrem malou hru a ptá se ho, co si myslí o vaření. Sokrates Gorgiovi dokázal, že rétorika a vaření patří do oblasti úlisného podbízení, protože podbízení působí spíše na city než na pravé vědění.

Faidros na profesorovu otázku odpovídá jako Sokrates, že vaření je druhem úlisného podbízení.

Jedna posluchačka se tomu uchichtne, což Faidra moc netěší, protože dobře ví, že profesor se ho snaží dialekticky doběhnout, stejně jako Sokrates doběhl své protivníky; nechťel, aby jeho odpověď zněla legračně, jednoduše chtěl odrazit profesorův dialektický útok. Faidros je ochoten odrecitovat přesné argumenty, které Sokrates používá na podporu svého tvrzení.

Profesor však od něj chce slyšet něco jiného. Chce ve třídě předvést dialektickou diskusi, v níž by Faidros hrál roli rétora zahnaného na útěk silou dialektiky. Profesor se zamračí a zkouší to znovu. „Tedy, vy si skutečně myslíte, že dobře uvařené jídlo podávané v té nejlepší restauraci je něco, co bychom měli odmítnout?“

Faidros se ptá: „Vy chcete znát můj *osobní* názor?“ Několik měsíců se nikdo nepokusil o osobní názor, alespoň od chvíle, kdy ten nevinný student přestal docházet na přednášky.

„Áááno,“ odpovídá profesor.

Faidros mlčí a snaží se připravit odpověď. Všichni napjatě čekají. Faidrovy myšlenky létají rychlostí světla, prop létají se dialektikou, přehrávají jedno šachové zahájení za druhým a sledují, které vede k prohře, stále rychleji a rychleji – ale třída nevidí nic než Faidrovo mlčení. Profesor neví, jak se zachovat, a proto raději zahazuje přednášku.

Jenže Faidros přednášku neposlouchá. Jeho mozek běží naplno, probírá všechny možnosti dialektiky, naráží na zdi, nalézá nová odvětví a pododvětví, vybuchuje hněvem při každém novém objevu prohnání, nízkosti a zlomyslnosti tohoto „umění“ zvaného dialektika. Profesor sleduje jeho výraz trochu vyděšeně a pokračuje uspěchaně v přednášce. Faidrův mozek běží stále rychleji a nakonec před sebou vidí zlo, zlo hluboce zakořeněné v něm samém, které *předstírá* snahu pochopit lásku a krásu a pravdu a moudrost, avšak jeho skutečným cílem je nikdy tyhle pojmy

nepochopit, skutečným cílem je podřídit si je a vládnout jim. Dialektika coby uzurpátor. Právě tohle spatří. Povýšenec, který dělá svaly na všechno, co je dobro, a který se je snaží podřídit a ovládnout. Zlo. Profesor končí předčasně přednášku a spěšně odchází z posluchárny.

Studenti se potichu vytrácejí, jen Faidros sedí sám u obrovského kulatého stolu, slunce mizí ve špinavém vzduchu za oknem a místnost šedne a černá.

Hned další den ráno čeká Faidros před knihovnou, nemůže se dočkat, až otevrou, a začíná zuřivě číst, poprvé se pouští *před* Platona, do toho mála, co se ví o rétorech, jimiž tak pohrdal. A to, co najde, ho utvrzuje v intuitivním poznání, k němuž se dopracoval včera večer.

Někteří vědci přistupují k Platonově odmítání sofistů velmi opatrně. Předseda komise sám řekl, že kritici, kteří mají pochybnosti o Platonových slovech, by měli rovněž pochybovat o tom, co v dialozích říkají Sokratovi protivníci. Ví se přece, že Platon vkládal do Sokratových úst vlastní slova (tvrdí to Aristoteles), proto nemusíme pochybovat o tom, že svoje slova vkládal do úst i jiným.

Fragmenty, které se dochovaly díky jiným autorům, nás opravňují k odlišnému hodnocení sofistů. Řadu starších sofistů si jejich domovská města vybrala jako své „velvyslance“, což rozhodně není žádný podřadný úřad. Výrazem sofista byli bez sebemenší stopy nějakého znevažování označováni i Sokrates a Platon. Někteří pozdější historikové dokonce naznačili, že důvod, proč Platon nenáviděl ostatní sofisty, tkvěl v tom, že se nemohli rovnat jeho mistrovi, Sokratovi, který byl největší sofista ze všech. Poslední vysvětlení je dost zajímavé, říkal si Faidros, není však dostatečné. Člověk přece nebude zostuzovat školu, jejímž čelným představitelem je jeho milovaný mistr. Co tím Platon *opravdu* sledoval? Faidros čte dál a dál dochované fragmenty řeckého před Sokratického myšlení a nakonec dochází k závěru, že Platonova nenávisť k rétorům byla součástí mnohem širšího boje, v němž proti sobě stála realita dobra, kterou představovali sofisté, a realita pravdy, kterou představovali dialektici, a vedly spolu obrovský boj o budoucí podobu lidské mysli. Vyhrála pravda, dobro prohrálo, a proto dnes nemáme potíže s uznáním reality pravdy, naopak se nám nedaří přijmout realitu kvality, i když jak v jedné, tak i v druhé oblasti se vyskytují četné rozpory.

Podívejme se, jak Faidros dospěl ke svému vysvětlení:

Měli bychom se nejprve zbavit představy, že období mezi posledními jeskynnými lidmi a prvními řeckými filozofy trvalo krátce. Tuto iluzi v nás probouzí neexistence historie, která by zmíněné období zachytila. Řada vyspělých civilizací však existovala mnohem dřív, než se na scéně objevili první řečtí filozofové, tedy v době, která je nejméně *pětkrát* delší než celá naše dosud zaznamenaná historie od prvních řeckých filozofů po dnešek. Tyto civilizace měly vesnice, města, povozy, domy, trhy, ohrazená pole, zemědělské nástroje a zvířata a vedly život stejně bohatý a proměnlivý jako lidé v dnešních zemědělských oblastech. A stejně jako dnešní lidé, kteří žijí v

takových oblastech, neviděli důvod, proč by měli něco zapisovat, a pokud ano, pak použili materiály, jež se nedochovaly. Proto o nich nic nevíme. „Temný věk“ raného středověku byl zase jen obnovením přirozeného běhu života, který Řekové na chvíli přerušili.

Raná řecká filozofie představuje první vědomé hledání něčeho, co v lidských záležitostech nezaniká. Až do té doby bylo nehynoucí výhradní doménou bohů a mýtů. Jenže schopnost Řeků distancovat se od okolního světa podporovala růst abstrakce, takže nepovažovali starý řecký mythos za zjevenou pravdu, ale za smyšlené umělecké dílo. Toto vědomí, které ve světě předtím nikdy neexistovalo, vyústilo v novou rovinu transcendence řecké civilizace.

Jenže mythos žije dál, a to, co ničí starý mythos, se stává mythem novým a iónští filozofové změnilí nový mythos na filozofii, která uchopila stálost nově. Stálost už nebyla výhradní doménou nesmrtelných bohů. Přířkli ji nesmrtelným principům, mezi něž se zařadil i náš zákon o zemské přitažlivosti.

Byl to Thales, kdo označil za nesmrtelný princip vodu. Anaximenes tvrdil, že je to vzduch. Pythagorejci přišli s číslem a byli první, kdo spatřovali nesmrtelný princip v něčem nemateriálním. Herakleitos určil za nesmrtelný princip oheň a změnu zavedl jakožto vlastnost principu. Prohlásil, že svět existuje jako konflikt a napětí protikladů. Tvrdil, že existuje Jedno a Mnohé a že Jedno je univerzálním zákonem, který je imanentní všem věcem. Anaxagoras byl první, kdo označil Jedno výrazem *nús*, čímž mínil „lidskou mysl“.

Parmenides poprvé vysvětlil, že nesmrtelný princip, Jedno, Pravda, Bůh, je oddělen od jevů a názorů, a význam tohoto oddělení a jeho vliv na další historii nelze přeceňovat. Právě tehdy se klasické myšlení poprvé odloučilo od svých romantických počátků, když prohlásilo: „Dobro a pravda nejsou nutně totožné,“ a vydalo se vlastní cestou. Anaxagoras a Parmenides měli žáka jménem Sokrates, který přivedl jejich myšlenky k plnému rozkvětu.

V téhle chvíli bychom si měli uvědomit, že až do té doby neexistovalo nic jako duch a hmota, subjekt a objekt, forma a substance. Takové rozdělení je jen dialektický výmysl, který se objevil mnohem později. Moderní myšlení se někdy vzpírá myšlence, že tyhle dichotomie jsou jen výmysly, a prohlašuje: „Tyto dichotomie jen čekaly, až je Řekové objeví,“ a vy můžete opáčit: „Kde vlastně byly? Ukaž mi je!“ A moderní myšlení je trochu zmatené a říká si, co to vlastně po mně chtějí, a *beztak* věří, že zmíněné dichotomie skutečně existovaly.

Jenže neexistovaly, jak pravil Faidros. Jsou to jen duchové, nesmrtelní bohové moderního mythu, které považujeme za reálné, protože se *uvnitř* tohoto mythu pohybujeme. Ve skutečnosti jsou dichotomie jen plody umělecké tvorby podobně jako antropomorfní bohové, které nahradily.

Předsokratičtí filozofové, o nichž jsme se zmínili, se pokoušeli najít univerzální nesmrtelný princip ve vnějším světě, který je obklopoval. Jejich

společné úsilí je sjednotilo do skupiny, kterou bychom mohli nazvat kosmologové. Všichni se shodovali v tom, že takový princip existuje, jen se zdálo, že se neshodnou na tom, kde jej hledat. Herakleitovi následovníci tvrdili, že nesmrtelný princip je změna a pohyb. Jenže Zenon, Parmenidův žák, dokázal sérií paradoxů, že každé vnímání pohybu a změny je iluzorní. Realita je tedy určitě neměnná.

Řešení sporů mezi kosmology vzešlo z úplně jiného zdroje, ze skupiny, kterou Faidros považoval za první humanisty. Byli to učitelé, avšak nesnažili se vyučovat principy, ale lidská přesvědčení. Jejich předmětem nebyla jedna absolutní pravda, ale povznesení lidí. Všechny principy, všechny pravdy jsou relativní, tvrdili. „Člověk je mírou všech věcí.“ Byli to známí učitelé moudrosti, starořečtí sofisté.

Faidros se domníval, že vysvětlení konfliktu mezi sofisty a kosmology dodává Platonovým *Dialogům* zcela nový rozměr. Sokrates nevysvětloval vznešené myšlenky v jakémsi vakuu. Ocítl se uprostřed války mezi těmi, kdo považují pravdu za absolutní, a lidmi, kteří považují pravdu za relativní. A Sokrates nasazuje do boje všechno, co má. Nepřítelem číslo jedna jsou sofisté.

Platonova nenávisť vůči sofistům teď dává konečně smysl. Společně se Sokrates bránili nesmrtelný princip kosmologů proti dekadenci sofistů. Pravda. Vědění. To, co je nezávislé na lidském mínění. Ideál, za který položil Sokrates život. Ideál, který se poprvé v dějinách světa objevuje v Řecku. Je to pořád ještě křehká věc. Mohla by nadobro zmizet. Platon neúnavně očeřňuje a zatracuje sofisty, ne snad proto, že jsou to lidé nízcí a nemorální; v Řecku existuje spousta mnohem nemorálnějších a nižších lidí, které Platon zcela ignoruje. Zatracuje je, protože ohrožují první zárodek toho, jak lidé chápou ideu pravdy. O tom to všechno je.

Výsledkem Sokratova mučednictví a Platonovy pozdější nepřekonatelné prózy není nic jiného než úplný svět západního člověka, jak jej známe dnes. Kdyby idea pravdy zanikla a kdyby ji znovu neobjevila renesance, asi bychom se příliš nelišili od prehistorického člověka. Idea vědy a techniky a jiných systematicky organizovaných lidských snah z ní vycházejí. Je jejich jádrem.

Faidros však chápe, že to, co o kvalitě říká on, je k tomu všemu v protikladu. Spíše se po vysvětlení blíží tomu, co tvrdili sofisté.

„Člověk je mírou všech věcí.“ Ano, právě tohle tvrdí Faidros o kvalitě. Člověk není *zdrojem* všech věcí, jak říkají subjektivní idealisté. Člověk není ani pasivním pozorovatelem všech věcí, jak tvrdí objektivní idealisté a materialisté. Kvalita, která vytváří svět, se projevuje jako *vztah* mezi člověkem a jeho zkušeností. Člověk je *účastníkem* tvoření všech věcí. *Mírou* všech věcí – ano. A učili rétoriku – to sedí taky.

Do toho, co říká o sofistech Faidros a co říkal Platon, nesedí pouze to, že jejich povoláním bylo vyučovat *cti*. Podle všeho čest byla ústředním pojmem jejich výuky, jenže jak může někdo učit čest, když současně hlásá

relativnost všech etických myšlenek? Pokud slovo čest vyvolává nějakou představu, pak je to etické absolutno. Člověka, jehož názory na to, co je správné, se mění den ode dne, můžeme obdivovat pro jeho snášenlivost a nezaujatost vůči cizím názorům, ne však pro jeho čest. Alespoň ne tak, jak slovo čest chápe Faidros. Jak však rétoři mohli dospět přes rétoriku ke *cti*? Nikde se to nevysvětluje. Něco tu nehraje.

Faidros při svém pátrání po vysvětlení listuje mnoha knihami o dějinách starého Řecka, které čte detektivním stylem, jak má ve zvyku, pátrá jen po faktech, které mu můžou být užitečné, a všechno ostatní ignoruje. Když bere do rukou knihu *Řekové* z pera H. D. F. Kitta, paperback s nevábňou modrobílou obálkou za padesát centů, dostává se k pasáži, v níž autor popisuje „skutečnou duši homérského hrdiny“, legendární postavy předsovratovského, předdekadentního Řecka. Blesk osvětlení, který ho při četbě zasáhl, byl tak intenzivní, že z jeho mozku tyhle hrdiny už nikdo nikdy nevymaže, takže si je vybavuju s minimálním úsilím.

Ílias je příběh o obléhání Tróje, která nakonec zapadne prachem, a o jejích obhájcích, kteří nakonec zahynou v bitvě. Manželka trójského vládce Hektora se k manželovi obrací s těmito slovy:

„Bláhový, zahubí tě tvá odvaha! Nejevíš soucit s dítětem nemluvnátkem ni se mnou ubohou, která zakrátko ovdovím již, vždyť brzy tě Achájeci zničí útokem všech svých sil. A kdybych ztratila tebe, líp by mi pod zemí bylo.“

Manžel jí odpovídá:

„Ženo, vždyť tohleto vše i já mám na mysli, ale hrozně se Trojanů stydím i Trójank s vlečnými rouchy, kdybych jak zbabělý muž se zdaleka vyhýbal válce. V tom mi brání i duch, jsem zvyklý být hrdinou vždycky, zvyklý zápasit v boji vždy v popředí oddílů trójských, velkou otcovu slávu i vlastní si zachovat snažím, neboť já dobře to vím jak ve svém srdci, tak myslí: nastane jednou den, kdy zahyne posvátná Trója, Priamos, kopiník skvělý, i národ Priamův zhyne.“

Ale mně netrudí mysl tak budoucí útrapy Trojanů, ani Hekaby samé, a také ne Priama vládce, ani mých rodných bratrů, až četní a vzácní v prach klesnou rukama nepřátel našich, jak velice mysl mi truí útrapy tvé, až někdo ti z Achájů oděných kovem odejme svobody den a odtud tě povleče v slizách. V Argu, ve službách jiné bys potom na stavu tkala, vodu bys v Thessalii nebo v Lakónsku musela nosit, sice nerada velmi, však dolehně železná nutnost. Tehdy pak pronese leckdo, až spatří tě prolétat slzy: ‚Tohle je Hektora choť, jenž byval nejlepší v boji z Trójánů, zdatných jezdců, když válčili okolo Tróje.‘ Takto pak promluví leckdo a tobě zas nový žal vzejde, zatoužíš po muži, jenž by den tvého otroctví odvrátit mohl. Ale ať násep hlíny mě mrtvého pokryje dřívě, nežli bych zaslech, jak voláš a jak mi tě násilím vlekou.“*

„Řeckého bojovníka nemotivuje k hrdinským skutkům,“ komentuje úryvek Kitto, „smysl pro povinnost, jak ji chápeme my – povinnost vůči ostatním: spíše jde o povinnost vůči sobě samému. Směřuje k tomu, co sice

překládáme slovem čest, avšak v řečtině je to *areté*, ctnost... O *areté* se budeme zmiňovat velmi často. Proniká totiž celým životem Řeků.“

Takže tohle je definice kvality, která existovala už tisíc let předtím, než ji dialektici chytili do svých slovních pastí, napadlo Faidra. Každý, kdo nedokáže pochopit tenhle pojem bez logického *definiens* a *deflnendum* a *differentia*, buď lže, nebo do té míry ztratil kontakt se společným osudem lidstva, že si ani žádnou odpověď nezaslouží. Faidra kromě toho fascinuje i popis motivu „povinnosti vůči sobě samému“, což je téměř přesný překlad sanskrtského slova *dharma*, o němž někteří tvrdí, že popisuje hinduistické Jedno. Může být hinduistická *dharma* totožná se starořeckou „ctí“?

Faidros pak pociťuje nutkání přečíst si předchozí pasáž ještě jednou a pak... co je to?!... „*To, co překládáme slovem čest, avšak v řečtině je to ctnost.*“

Trefa do černého!

Kvalita! Čest! Dharma! Právě tohle sofisté učili! Žádný etický relativismus. Ani neposkrvrněnou „čest“, jak ji známe dnes. Učili *areté*. Ctnost. *Dharmu!* Dávno před vznikem Chrámu rozumu. Dávno před substancí. Dávno před formou. Před duchem a hmotou. Před vznikem samé dialektiky. Kvalita tehdy byla absolutnem. První učitelé západního světa učili *kvalitu* a médium, jež si k tomu zvolili, byla rétorika. Faidros tedy kráčel po správné cestě.

Děšť na chvíli ustal, vidíme teď horizont, ostrou linii oddělující světlou šed' nebe od tmavšího odstínu vody.

Kitto se rozepisuje o *areté* starých Řeků takto: „Když se s *areté* setkáváme v Platonových textech, překládáme ji jako „čest“, čímž se ztrácí původní smysl tohoto slova. Výraz „čest“ je alespoň v moderní angličtině téměř výhradně morální slovo; avšak *areté* se používá ve všech kategoriích bez rozdílu a znamená jednoduše ctnost.“

„Proto je hrdina *Odyssey* velký bojovník, úskočný intrikán, pohotový řečník, má mužné srdce, je velmi moudrý a ví, že musí bez větších stížností podstoupit všechno, co mu bohové posílají sešlou. Odysseus navíc umí postavit a řídit loď, vyorat rovnou brázdu, porazit mladého chvastouna v hodu diskem, vyzvat fécijského mladíka k boxerskému zápasu, běžeckému závodu nebo řeckému zápasu. Dovede stáhnout, rozporcovat a uvařit vola a nechá se dojímat k slzám písní. Je nesmírně všestranný; má nepřekonatelnou *areté*.

Areté znamená úctu k úplnosti a jedinství života, a tudíž i nechuť ke specializaci. *Areté* znamená pohrdání jednostrannou výkonností – spíše však znamená mnohem vyšší druh výkonnosti, která neexistuje jen v jedné životní oblasti, ale v životě samém.“

Faidros si vzpomněl na řádek z Thoreaua: „Nikdy nezískáš nic, aniž bys přitom něco ztratil.“ A teprve teď spatřil neuvěřitelnou masu toho, co lidstvo ztratilo, když získalo schopnost rozumět a vládnout světu podle dialektických pravd. Člověk vybudoval vědecké říše, které dokáží manipulovat s přírodními jevy tak, aby je proměnil na gigantické projevy vlastních snů o moci a bohatství – obětoval jim však říši chápání, která je

neméně důležitá: chápání toho, co znamená být součástí světa, ne jeho nepřitelem.

Duševní klid může v člověku vyklíčit už jen z pouhého pozorování čáry obzoru. Připomíná přímku geometra... je naprosto plochý, rovný a známý. Snad právě taková čára přivedla Eukleida k pochopení přímky; referenční přímky, od níž odvozovali své propočty první astronomové, když mapovali hvězdy.

Faidros věděl se stejnou matematickou jistotou, jakou pociťoval Poincaré, když vyřešil fuchsovské rovnice, že řecká *areté* je právě oním chybějícím článkem, který doplní vzorec, pokračoval však v četbě.

Svatozář kolem Platona a Sokrata zmizela nadobro. Poznal, že páchali právě to, z čeho obviňovali sofisty: využívali emocionálně přesvědčivého jazyka k dosažení skrytého cíle – snažili se vytvořit zdání, že slabší argument, prosazující dialektiku, je argumentem silnějším. Nejvíce u lidí většinou odsuzujeme to, čeho se obáváme u sebe samých.

„Jenže proč?“ ptal se Faidros. „Proč ničit *areté*?“ A než otázku dořekl, sám si odpověděl: Platon se *nepokoušel* *areté* zničit. Obalil ji. Udělal z ní stálou, pevnou ideu, *změnil* ji na rigidní, nehybnou nesmrtelnou pravdu. Učinil z *areté* dobro, nejvyšší formu, nejvyšší ideu ze všech. V syntéze všeho předchozího byla podřízena jen samé pravdě.

Proto se kvalita, k níž Faidros dospíval v posluchárně, tolik blížila Platonovu dobru. Platon *převzal* dobro od rétorů. Faidros pátral v dílech kosmologii, ale nenašel o dobru jedinou zmínku. Dobro určitě pochází od sofistů. Rozdíl tkví v tom, že Platonovo dobro je pevná, věčná a nehybná idea, zatímco rétoři ji za ideu nepovažovali. Dobro podle nich nebylo *formou* reality. Dobro chápali jako samu realitu, která se neustále proměňuje a je zásadně nepoznatelná v nějaké pevné, nehybné formě.

Proč to Platon udělal? Faidros chápal Platonovu filozofii jako výsledek *dvou* syntéz.

První syntéza se pokoušela vyřešit rozdíly mezi herakleitovci a následovníky filozofa Parmenida. Obě kosmologické školy hájily ideu nesmrtelné pravdy. Aby získal vítězství pro pravdu, již je *areté* podřízena, a porazil nepřátele, kteří učili *areté*, již je podřízena pravda, musel Platon nejprve vyřešit vnitřní konflikt mezi uctívači pravdy. Přišel s názorem, že nesmrtelná pravda není jen změna, jak tvrdili herakleitovci. Není to jen neměnná bytost, jak tvrdili parmenidovci. Obě tyhle nesmrtelné pravdy existují vedle sebe jakožto ideje, které jsou neměnné, a jako jevy, které se mění. Proto Platon dospěl k závěru, že je nezbytné oddělit například „koňskost“ od „koně“, a tvrdil, že koňskost je skutečná, pevná a neproměnlivá, zatímco kůň je pouhý nedůležitý, přechodný jev. Koňskost je čistá idea. Kůň, kterého vidíme, je souhrnem proměnlivých jevů a může se proměňovat a pohybovat, jak chce, dokonce i chcipnout, a nijak přitom neohrozí koňskost, která je nesmrtelným principem a může navěky kráčet po stezce dříve vyhrazené pouze starým bohům.

Platonova druhá syntéza se zabývá začleněním sofistické *areté* do dichotomie idejí a jevů. Přiděluje jí nanejvýš čestné místo a podřizuje ji pouze samé pravdě a metodě, s jejíž pomocí se k pravdě dospívá – dialektice. Jenže Platon při tomhle pokusu sjednotit dobro a pravdu tak, že z dobra učinil nejvyšší ideu ze všech, dosadil na místo náležející *areté* dialekticky podmíněnou pravdu. Jakmile se dobro stalo dialektickou ideou, nemohlo dalšímu filozofovi nic zabránit v tom, aby dialektickými metodami prokázal, že *areté*, tedy dobro, lze výhodněji degradovat na nižší příčku v „pravdivém“ řádu věcí, aby lépe odpovídalo vnitřnímu chodu dialektiky. A na takového filozofa se nemuselo čekat dlouho. Jmenoval se Aristoteles.

Aristoteles cítil, že smrtelný, jevový kůň, který žere trávu, vozí lidi a rodí hříbata, si zasluhuje mnohem větší pozornost, než jakou mu věnoval Platon. Prohlásil, že kůň není pouhým jevem. Jev tíhne k něčemu, co je na něm nezávislé a neměnné, podobně jako ideje. To „něco“, k čemu jevy tíhnou, nazval Aristoteles termínem „substance“. A právě v tom okamžiku, ne však dříve, se zrodilo moderní vědecké chápání reality.

Podle Aristotela, kterému nápadně chybí znalost trojské *areté*, všemu dominují formy a substance. Dobro se stává poměrně nevýznamnou odnoží vědění zvanou etika; v popředí Aristotelova zájmu se ocitají rozum, logika a vědění. *Areté* je mrtvá a věda, logika a univerzita, jak je známe dnes, dostávají svou zakladatelskou listinu: nalézat a vymýšlet nekonečnou hojnost forem substančních prvků světa, nazývat tyto formy věděním a předávat je budoucím generacím jako „systém“.

A rétorika. Ubohá rétorika, která kdysi byla jediným „učením“, je degradovaná na výuku manýrismů a forem, aristotelovských forem psaní, jako kdyby na nich záleželo. Pět pravopisných chyb, vzpomínal si Faidros, *nebo* jedna chyba ve větné stavbě *nebo* tři špatně umístěná příslovce, *nebo*... a tak pořád dál. Každý z vyjmenovaných nedostatků informuje studenta o tom, že nezná rétoriku. O tom přece rétorika je, že ano? Samozřejmě, existuje i „prázdná rétorika“, která působí na city, aniž slouží dialektické pravdě, jenže tu my přece nechceme, že ne? Vypadali bychom jako ti starořeční lháři a podvodníci a pomlouváči, ti sofisté, vzpomínáte si na ně? O pravdě se budeme učit v jiných akademických přednáškách a pak se také naučíme něco o rétorice, abychom uměli hezky psát a zapůsobili tak na své šéfy, kteří nás za to povýší.

Formy a manýrismy – nenávidí je ti nejlepší a milují je ti nejhorší. Rok za rokem, desetiletí za desetiletím se malí špti v prvních lavicích s hezkým úsměvem a čistěounkými pery pokoušejí získat svou aristotelovskou jedničku, zatímco studenti, kteří mají skutečnou *areté*, sedí tiše vzadu a říkají si, že chyba bude asi v nich samých, když se jim tenhle předmět ani trochu nelíbí.

A dnes, v těch několika univerzitách, které se pokoušejí učit klasickou etiku, si studenti, následovníci Platona a Aristotela, neustále pohrávají s otázkou, kterou si ve starém Řecku nikdo klást nemusel: „Co je dobro? A jak je můžeme definovat? A protože různí lidé definovali dobro různě, jak

můžeme *vědět*, že nějaké dobro existuje? Někteří tvrdí, že dobro lze najít ve štěstí, jenže jak můžeme vědět, co je to štěstí? A jak je můžeme definovat? Štěstí a dobro nejsou objektivní termíny. Nemůžeme je vědecky zkoumat. A protože nejsou objektivní, existují pouze v naší mysli. Chcete-li tedy být šťastní, stačí změnit názor. Cha-cha, cha-cha.“

Aristotelovská etika, aristotelovské definice, aristotelovská logika, aristotelovské formy, aristotelovské substance, aristotelovská rétorika, aristotelovský smích... Cha-cha, cha-cha.

A kosti sofistů už dávno zpráchnivěly a s nimi i to, co hlásali, a jejich prach pod sebou pohřbily trosky rozpadajících se Atén, Makedonie, starého Říma a Byzance, otomanské říše a moderních států – jsou zasuty tak hluboko, tak obřadně, s takovým zápallem a zlým úmyslem, že jen nějaký blázen by mohl po staletích objevit jejich stopy, kterého ho dovedly až k jejich prachu, a s hrůzou spatřit, co se vlastně stalo...

Silnice potemněla, musím rozsvítit reflektor, abych na ni skrze hustou mlhu a déšť vůbec viděl.

V Arcatě vcházíme do malé restaurace, je v ní chladno a vlhko, a dáváme si čili s fazolemi a k tomu kávu.

Pak se vracíme na silnici, jedeme po dálnici, jsme promoklí a jedeme rychle. Zastavujeme, když vidím, že od San Franciska nás dělí necelý den cesty.

Dálnice nasvícená světlý protijedoucích aut hází v dešti zvláštní reflexy. Dešťové kapky buší do helmy jako broky, povrch přilby láme světlo do zvláštních kruhových a polokruhových vln. Dvacáté století. Je všude kolem nás, tohle dvacáté století. Je čas skončit s Faidrovou Odysseou a vypořádat se s ní.

Na začátku další přednášky se studenti Idejí a Metod číslo 251, rétorika, sešli u velkého kulatého stolu v jižním Chicagu a sekretářka jim oznámila, že profesor filozofie onemocněl. Přišli za týden a profesor byl stále nemocný. Poněkud udivený zbytek studentského kruhu, který se zmenšil na třetinu, se rozhodl zajít si naproti na kávu.

U stolu jeden student, jehož Faidros ohodnotil jako chytrého, avšak intelektuálního snoba, prohlásil: „Tyhle přednášky jsou snad nejhorší, jaké jsem kdy zažil.“ Pohlédl na Faidra s ženskou popuzeností, jako kdyby mu dával za vinu, že pokazil zajímavé studium.

„Naprosto s vámi souhlasím,“ poznamenal Faidros. Čekal, zda na něj student zaútočí, k ničemu však nedošlo.

Ostatní studenti vycítili, že příčinou všeho je Faidros, neměli se však čeho chytit. Jedna starší žena na opačném konci stolu se ho ptala, proč chodí na přednášky.

„Snažím se tomu přijít na kloub,“ odpověděl Faidros.

„Navštěvujete denní studium?“ pokračovala žena.

„Ne, učím na plný úvazek na jiné univerzitě.“

„A co učíte?“

„Rétoriku.“

Žena zmlkla a všichni u stolu k němu otočili hlavu a ztichli.

Listopad se táhl. Listy, které v říjnu změnily barvu na jasně oranžovou, opadaly a zanechaly za sebou holé větve, které očekávaly nápor studených větrů ze severu. První sníh roztál a pošmourné město trpně čekalo na zimu.

Během profesorovy nepřítomnosti dostali studenti za úkol četbu dalšího platónského dialogu. Tentokrát to byl *Faidros*, který *našemu* Faidrovi nic neřikal, protože tohle jméno nepoužíval. Řecký Faidros není sofista, ale mladý řečník, který posloužil Sokratovi v dialogu jako jeho protiklad. Dialog je

o podstatě lásky a možnosti filozofické rétoriky. Faidros není příliš bystrý a nemá smysl pro rétorickou kvalitu, protože cituje zpaměti opravdu špatnou řeč od řečníka Lysia. Jenže za chvíli se dozvíme, že špatná řeč je jen nástraha, snadné sousto pro Sokrata, který vyrukuje s vlastní, mnohem lepší řečí, jedním z nejlepších Platonových dialogů.

Kromě toho je na Faidrovi jedinou pozoruhodnou věcí jeho osobnost. Platon často pojmenovává Sokratovy spoluhráče podle povahy. Mladý, mnohomluvný, nevinný a dobromyslný spoluhráč v dialogu *Gorgias* se jmenuje Pólos, což je řecký výraz pro „tele“. Faidrova osobnost je jiná. Nepatří do žádné skupiny. Před ruchem města dává přednost samotě venkova. Je agresivní, téměř nebezpečný. Jednu chvíli dokonce hrozí Sokratovi násilím. *Faidros* v řečtině znamená „vlk“. V dialogu se nechává unést Sokratovou řečí o lásce a je zkrocen.

Náš Faidros čte dialog a nesmírně na něj působí úžasná básnická představitelství autora. Nepodlehne však kouzlu dialogu, protože v něm současně vycítí téměř nezmatelný pach pokrytectví. Řeč není samoučelná, je nástrojem k odsouzení citové složky chápání, k níž se obracejí rétoři. Vášně jsou v něm charakterizovány jakožto ničitelé chápání a Faidros se zamýšlí, jestli se právě tímto dialogem nedatuje počátek odsouzení vášní, které je v západním myšlení tak silně zakořeněno. Snad ne. Napětí mezi starým řeckým myšlením a citem se popisuje i jinde jako základní vlastnost řeckého charakteru a kultury. I tak je to dost zajímavé.

Další týden se profesor filozofie opět neobjevil a Faidros využívá čas k důkladnějším přípravám hodin na Illinoiské univerzitě.

Když jde Faidros za týden na přednášku, zahlédne v knihkupectví Chicagské univerzity pár tmavých očí, které na něj upřeně hledí zpoza regálu. Objevuje se tvář a Faidros poznává nevinného studenta, který schytl slovní výprask od profesora a přestal chodit na přednášky. Jeho výraz vzbuzuje ve Faidrovi dojem, že student ví něco, co jemu zůstalo utajeno. Faidros se k němu vydává, jenže student rychle vychází z knihkupectví a mizí. Faidros nechápe, co se děje. Znervóznilo ho to. Snad je jen přetažený. Zátěž výuky rétoriky na Illinoiské univerzitě kombinovaná s úsilím vyžrát na celé západní akademické myšlení na Chicagské univerzitě ho nutí pracovat a studovat dvacet hodin denně, zanedbávat jídlo a fyzickou kondici. Domněnku, že na studentově obličej je něco zvláštního, mohla vyvolat jen nadměrná únava.

Když se však obrací ke školní budově, všímá si, že student ho sleduje s odstupem necelých dvaceti kroků. Něco se chystá.

Faidros vstupuje do posluchárny a čeká. Za chvíli se objevuje i student, vrací se po mnoha týdnech. Těžko může očekávat, že při takové absenci dostane zápočet. Student se otáčí k Faidrovi s nejistým úsměvem. Kdo ví, čemu se směje, jeho věc.

U dveří se ozývají kroky a Faidros zničehonic ví – měknou mu kolena a začínají se mu třást ruce. S dobrotivým úsměvem se ve dveřích neobjevuje nikdo jiný než sám předseda komise pro Analýzu myšlenek a studium metod

na Chicagské univerzitě. Přebírá přednášky.

A je to tady. Odtud vyhodí Faidra předními dveřmi.

Předseda stojí chvíli zdvořile ve dveřích s působivou důstojností císaře, pak se obrací na navráťivšího se studenta, zřejmě spolu dříve mluvili. Usmívá se, odvrací se od studenta a přejíždí pohledem po ostatních, jako kdyby chtěl mezi nimi najít další známý obličej, pokyvuje hlavou, lehce se usmívá a čeká na zvonění.

Proto ten hoch přišel. Vysvětlili mu, že schytral výprask určený někomu jinému, a aby prokázali svou dobrou vůli, chtějí mu dopřát podívanou, jak budou uštěďřovat výprask Faidrovi.

Jak to chtějí provést? Faidros už ví. Nejprve se před zraky ostatních pokusí dialekticky zničit jeho pozici, ukážou mu, jak málo toho ví o Platonovi a Aristotelovi. To nebude žádný problém. Samozřejmě toho vědí o Platonovi a Aristotelovi stokrát víc než Faidros, i kdyby do smrti nestudoval nic jiného. Zabývají se jejich učením celý život.

Až ho rozkrájí dialektikou na kousky, navrhnou mu, aby se buď přizpůsobil, nebo vypadl. Budou mu klást další otázky a on nebude znát odpovědi. Sdělí mu, že jeho výsledky jsou zavřenímhodné, aby se nezdržoval docházkou na další přednášky a okamžitě opustil školu. Existuje řada variací na tohle základní schéma. Je to velmi jednoduché.

Naučil se dost, proto vlastně přišel. Může svou práci dokončit někde jinde. Po téhle myšlence přestávají Faidrovi měknout kolena a postupně se uklidňuje.

Faidros si nechal od posledního setkání s předsedou narůst vousy, takže zůstává nepoznán. Dlouho mu však tahle výhoda nevydrží. Předseda ho poznává během několika minut.

Opatrně si odkládá kabát, sedá si na protější stranu velkého kulatého stolu, vytahuje starou dýmku a skoro půl minuty ji nacpává. Má v tom praxi.

Pak se obrací ke studentům a s hypnotickým úsměvem si prohlíží jejich obličej, snaží se vytušit atmosféru, cítí však, že není v pořádku. Pokračuje v nacpávání dýmky, nijak nespěchá.

Za chvíli to přijde, zapaluje si dýmku a zanedlouho prostupuje posluchárnou vůně kouře.

Konečně promlouvá:

„Vyrozuměl jsem,“ oznamuje, „že bychom měli dnes začít diskusi o nesmrtelném dialogu *Faidros*.“ Prohlíží si studenty jednoho po druhém. „Je to tak?“

Všichni mu dávají bázkivě najevo, že má pravdu. Naprosto je svým kouzlem ovládl.

Předseda pak omlouvá nepřítomnost profesora filozofie a nastiňuje, jak hodlá postupovat. Protože dialog sám dobře zná, pokusí se z odpovědí studentů zjistit, jak dobře jej nastudovali.

Tohle je nejlepší způsob, říká si v duchu Faidros. Jedině tak může poznat jednotlivé studenty. Faidros naštěstí studoval dialog tak důkladně, že

jej zná téměř nazpaměť.

Předseda má pravdu. Je to nesmrtelný dialog, zprvu zvláštní a záhadný, ale pak vás zasahuje stále silněji, jako pravda sama. To, co Faidros označoval jako kvalitu, popisuje Sokrates slovem duše, která je samohybná a zdrojem všech věcí. Není v tom rozpor. Mezi základními termíny monistických filozofií vlastně k rozporu ani dojít nemůže. Jedno v Indii musí být stejné jako Jedno v Řecku. Pokud ne, pak máte dvě. Jediné rozpory mezi monisty panují v attributech Jednoho, ne v Jednom samém. Protože Jedno je zdrojem všech věcí a zahrnuje všechny věci, nelze je definovat jejich prostřednictvím, protože žádná věc, kterou byste k takovému popisu Jednoho použili, nemůže překročit své omezené hranice. Jedno můžete popsat pouze alegoricky, prostřednictvím analogie, fantazijními přirovnáními a řečí. Sokrates se rozhodl pro analogii nebe a země a ukázal, jak člověk – vozataj – míří k Jednomu na vozu taženém dvěma koňmi...

Předseda se teď obrací s otázkou na studenta vedle Faidra. Trochu ho vnadí a provokuje k útoku.

Student, kterého si předseda zřejmě spletl s Faidrem, však neútočí a předseda ho nakonec s opovržením a odporem propouští s výtkou, že si měl dialog přečíst lépe.

Rada je na Faidrovi. Je naprosto klidný. Má za úkol vysvětlit dialog.

„Nevím, zda mohu začít znovu svými slovy,“ zahajuje svůj výklad a snaží se zakrýt fakt, že neslyšel, co říkal jeho kolega.

Předseda pochopil jeho slova jako další třafku na účet neúspěšného studenta, usmívá se a pohrdavě poznamenává, že to je rozhodně dobrý nápad.

Faidros pokračuje: „Domnívám se, že osoba Faidra v tomhle dialogu má charakteristiku *vlka*.“

Nejspíš začal moc nahlas, trochu hněvivě, protože předseda téměř nadskočil na židli. Bod!

„Ano,“ říká předseda a záblesk v jeho očích prozrazuje, že už ví, kdo je ten vousatý útočník. „*Faidros* znamená v řečtině ‚vlk‘. Velmi bystrý postřeh.“ Pomalu se vzpamatovává. „Pokračujte, prosím.“

„Faidros se setkává se Sokratem, který zná pouze způsoby města, a odvádí ho do krajiny, kde mu začíná recitovat řeč Lysia, řečníka, jehož obdivuje. Sokrates ho žádá, aby jí přečetl, a Faidros souhlasí.“

„Stop!“ vmísil se do líčení předseda, který získal otřesenou rovnováhu. „Líčíte nám zápletku, ne však dialog.“ Vyvolává dalšího studenta.

Ani jeden student nedokáže svým líčením dialogu předsedu uspokojit. Proto předseda s hraným smutkem studentům doporučuje, aby si dialog přečetli ještě jednou a důkladněji, protentokrát jim však pomůže s břemenem vysvětlování dialogu a objasní ho sám. V posluchárně se výrazně uvolní napětí, které předseda pečlivě vybuodoval; celou třídu má pevně v hrsti.

Předseda pak soustředěně odhaluje význam dialogu. Faidros zaujatě poslouchá.

Po nějaké době se však jeho obdiv vytrácí. Do výkladu se vloudila falešná nota. Nejprve neví, co to je, ale pak si uvědomuje, že předseda úplně obešel Sokratovo líčení Jednoho a přeskočil k alegorii vozu a koní.

V téhle alegorii je hledač, který se pokouší dosáhnout Jedno, líčen jako vozataj tažený dvojspřežím, jehož jeden kůň je bílý, vznešený a mírný, zatímco druhý je mrzoutský, tvrdohlavý a černý. První kůň pomáhá vozatajovi v cestě vzhůru k nebeským bránám, druhý ho však neustále strhává dolů. Předseda se o tom nezmínil, dostává se však k okamžiku, kdy musí sdělit, že bílý kůň je umírněný rozum a černý kůň je temná vášeň, cit. Nastává chvíle, kdy to musí vysvětlit, ale najednou se místo jedné falešné noty ozývá celý sbor.

Předseda se vrací a tvrdí: „Nyní Sokrates přísahá při bozích, že mluví pravdu. Zapřísáhl se, že bude mluvit pravdu, a pokud to, co následuje, není pravda, propadá duši.“

PAST! Předseda využívá dialog k tomu, aby dokázal svatost rozumu! Jakmile stanoví tuhle premisu, může klidně pokračovat otázkami o tom, co je to rozum, a pak, hle!, se znovu ocitáme v Aristotelově království!

Faidros zvedá ruku, dlaň obrací k předsedovi, loket opírá o stůl. Jestliže se na začátku tahle ruka chvěla, teď je ledově klidná. Faidros cítí, že si podepisuje úmrtní list, ale ví, že by podepsal jiný úmrtní list, kdyby ruku nezvedl.

Předseda vidí jeho zvednutou ruku, překvapuje ho a zaráží, ale rozhoduje se žádosti vyhovět. Faidros pak říká svoje.

„To všechno je jen podobenství.“

Ticho. Na předsedově tváři se objevuje zmatek. „Cože?“ ptá se. Kouzlo jeho výkonu se vytrácí.

„Celé to líčení vozataje a spřežení a koní je jen podobenství.“

„Cože?“ ozývá se předseda znovu, tentokrát hlasitě. „To je *pravda*.“

Faidros se však nedává odbýt „Sokrates sám říká, že to je podobenství.“

„Kdybyste si přečetl dialog dobře, zjistil byste, že Sokrates jasně říká, že to je pravda!“

„Ano, jenže předtím... domnívám se, že dva odstavce předtím... konstatuje, že to je *podobenství*.“

Text se ocitá na stole, ale předseda má dost rozumu na to, aby se do něj nedíval. Kdyby to udělal a Faidros měl pravdu, nadobro by ztratil před studenty tvář. Vždyť jim přece vytýkal, že si dialog důkladně nepřečetli.

Skóre: Rétorika 1 – Dialektika 0

Fantastické, říká si Faidros v duchu, že jsem si na to vzpomněl. Úplně se tím likviduje celá dialektická pozice. V tom to celé vězí. Samozřejmě že je to podobenství. Všechno je podobenství. Jenže dialektici to nevědí. Proto předsedovi unikl Sokratův výrok. Faidrovi však neušel a zapamatoval si ho, protože kdyby jej Sokrates nepoužil, neřikal by „pravdu“.

Nikdo to zatím nevidí, ale brzy jim to dojde. Předseda komise pro

Analýzu myšlenek a studium metod byl sestřelen na vlastní přednášce.

Předseda není mocen slova. Nic ho nenapadá. Stejně ticho, které na začátku přednášky vybuodovalo jeho image, je právě ničí. Nechápe, odkud výstřel přišel. Nikdy se nesetkal s živým sofistou. Jen s mrtvými.

Snaží se teď o něco, ale nemá se čeho chytit. Svým vlastním přičiněním spadl do propasti, a když konečně nachází slova, mluví z něho úplně jiný člověk: školák, který zapomněl úkol nebo špatně pochopil minulou lekci, přesto však usiluje o naši blahovůli.

Snaží se třídu obalamutit dřívějším výrokem, že nikdo si dialog neprostudoval dostatečně, jenže student po Faidrově pravici odmítavě kroutí hlavou. Někdo si ho přece jen nastudoval dobře.

Předseda se zajíká, váhá, očividně má ze studentů strach, nedokáže je upoutat. Faidros se ptá sám sebe, co z toho asi vzejde.

Další vývoj je dost nešťastný. Nevinný student, který byl na začátku přednášek vypláchněn a sledoval Faidra na cestě do posluchárny, se už nechová vůbec nevinně. Klade předsedovi uštěpačné a nezdořilé otázky. Student poraněného předsedu doráží... Faidros si však uvědomuje, že takový osud chystali jemu.

Necítí lítost, je zhnusen. Když se pastýř vydává na lov vlků a bere s sebou psa, aby si taky užil, měl by se vyhnout chybám. Pes cítí s vlkem jisté pouto, na které už pastýř zapomněl.

Jedna dívka zachraňuje předsedu jednoduchými otázkami. Přijímá je s vděčností a odpovídá velmi rozvlekle a pomalu, aby se vzpamatoval.

Pak se ho někdo zeptá: „Co je to dialektika?“

Předseda přemýšlí a pak se obrací na Faidra s žádostí o odpověď.

„Chcete znát můj *osobní* názor?“ táže se Faidros.

„Ne... dejme tomu Aristotelův názor.“

Předseda se nevzdává. Chce Faidra dostat na jeho vlastním území.

„Podle mého nejlepšího vědomí...“ začíná Faidros a *zarazí* se.

„Ano?“ Předseda se usmívá jak měsíček. Všechno je připraveno.

„Podle mého nejlepšího vědomí Aristoteles tvrdí, že dialektika *předchází* všechno ostatní.“

Předsedův výraz se během deseti vteřiny mění ze zanícení na šok a hněv. *Samozřejmě!* křičí jeho obličej, ale neříká to. Lovce se chytá znovu do pasti. Nemůže přece zaútočit na Faidra kvůli větě, kterou převzal z předsedova článku pro *Encyclopaedii Britannicu*.

Skóre: Rétorika 2 – Dialektika 0.

„A z dialektiky pocházejí formy,“ pokračuje Faidros, „a z...“ Předseda ho však přerušuje. Vidí, že rozhovor se nevyvíjí podle jeho přání.

Neměl mě přerušovat, pomyslel si Faidros. Kdyby byl skutečným Hledačem pravdy a ne pouhým propagandistou určitého názoru, neudělal by to. Mohl se něčemu naučit. Jakmile se řekne: „Dialektika předchází všechno ostatní,“ stává se sama tahle věta dialektickým prvkem, který podléhá dialektické otázce.

Faidros by se ho zeptal, jaký důkaz máme, že dialektická metoda otázek a odpovědí vedoucí ke zjišťování pravdy předchází všemu ostatnímu? Žádný takový důkaz neexistuje. A když zmíněnou větu izolujeme a podrobíme ji zkoumání, je naprosto směšná. Takže takhle dialektika, podobně jako Newtonův zákon gravitace, seděla kdesi ve vzduchoprázdnu a rodila vesmír, co? To je přece pitomost.

Dialektika, rodička logiky, vzešla z rétoriky. Rétorika je zase dítětem mýtů a poezie starého Řecka. Platí to historicky i podle zdravého rozumu. Poezie a mýty jsou reakce prehistorických lidí na okolní vesmír na základě kvality. Je to kvalita, nikoli dialektika, která je generátorem všeho, co známe.

Seminář končí, předseda stojí u dveří a odpovídá na otázky a Faidros má chuť k němu přistoupit a něco mu říct, ale nakonec si to rozmyslí. Život plný ran zahání chuť ke zbytečným výměnám, které by mohly vést k dalším úderům. Přátelské slovo v posluchárně nepadlo, ani náznakem, stala se jen svědkem nepřátelských výpadů.

Faidros jako vlk. To sedí. Vrací se do svého bytu, kráčí lehce a vidí, jak to sedí stále víc a víc. Nebyl by šťastný, i kdyby měli z jeho práce velkou radost. Jeho skutečným živlem je nepřátelství. Opravdu. Faidros coby vlk, ano, sbíhá z hor, aby přepadal nevinné občany téhle intelektuální obce. Sedí to na milimetr přesně.

Chrám rozumu, podobně jako všechny instituce systému, se neopírá o individuální sílu, ale o individuální slabost. Chrám rozumu nevyžaduje ve skutečnosti schopnost, ale neschopnost. Pak budete pro jeho představitele přijatelný. Skutečně schopný člověk představuje hrozbu. Faidros vidí, že zahodil šanci zařadit se tím, že se podrobí kterékoli aristotelovské záležitosti, kterou budou vyžadovat. Jenže taková šance mu stěží stojí za hrbení, poklonkování a intelektuální plazení. Chápe ji jako nekvalitní formu života.

Faidros se domnívá, že kvalitu může spatřit spíš na okraji hranice stromů

než tady, kde ji zakrývají zakouřená okna a oceány slov a vidí, že jeho slova zdejší lidé nikdy nepřijmou, protože jeho poselství nepochopí, dokud se neosvobodí od společenské autority, kterou je univerzita. Kvalita je pro ovce to, co ovčák říká. A pokud zavedete ovce v noci až k hranici stromů, kde skučí vítr, vyděsí se k smrti a začnou sborově bečet, dokud se ovčák nevrátí nebo nepřijde vlk.

Na další přednášce se Faidros snaží chovat vstřícně, ale předseda ho nebere. Faidros ho žádá, aby něco vysvětlil, a poznamenává, že to nechápe. Samozřejmě vím, o co jde, říká si v duchu, ale ať má radost.

Předseda odpovídá: „Asi vás studium příliš unavuje!“ a snaží se svou poznámku přednést co nejsřívěji; tón se však mívá účinkem. Předseda ve Faidrovi odsuzuje to, čeho se sám nejvíce bojí. Výuka pokračuje, Faidros se dívá z okna a je mu líto tohoto starého ovčáka a jeho ovcí v posluchárně a psů a je mu líto, že on nikdy takový nebude. Když zvoní, zvedá se a odchází navždy.

Přednášky v jeho hodinách rétoriky se rozbíhají jako lesní požár, studenti s napětím poslouchají toho podivného, vousatého člověka z hor, který jim sděluje, že v našem vesmíru existuje jakási kvalita a že oni vědí, co to je. Netuší, jak si jeho slova mají vyložit, jsou na rozpacích a někteří se ho dokonce bojí. Vidí, že je svým způsobem nebezpečný, všechny však uchvátil a chtějí ho poslouchat dál.

Jenže Faidros není žádný ovčák a hraní v ovčácké masce ho k smrti vyčerpává. Znovu se objevuje zvláštní věc, která se vyskytla v dřívějších kurzech: neklidní a nedisciplinovaní studenti v zadních lavicích, které vždy považoval za své spřízněnce, jeho slova chápou, zatímco poddajnější a poslušnější v předních lavicích sklízejí jeho pohrdání a Faidros jim nahání strach, i když ovce nakonec zkoušky složí, zatímco jejich divocí přátelé ze zadních lavic propadnou. A Faidros si uvědomuje, i když si to zprvu nechce otevřeně přiznat, chápe to intuitivně, že jeho dny ovčáka jsou sečteny. A stále častěji se zamýšlí nad tím, co bude dělat dál.

Vždycky se bál ticha v posluchárně, ticha, které zničilo předsedu komise. Neúporné mlouení ho vyčerpává, a když nemá, o čem by dál mluvil, rozhoduje se čelit svému strachu.

Přichází do posluchárny, zvoní a Faidros sedí u stolku a nemluví. Celou hodinu je zticha. Někteří studenti se ho pokoušejí probrat, zmlkají však i oni. Jiní panikaří a ztrácejí hlavu. Na konci hodiny se studenti doslova vrhají ke dveřím. Faidros jde do další posluchárny a opakuje se stejný scénář. V další totéž a v další rovněž. Faidros pak odchází domů. A přemýšlí, co bude dělat dál.

Přichází Den díkůvzdání.

Čtyři hodiny spánku se smrskly na dvě a pak nespí vůbec. Vše skončilo. Nevrátí se ke studiu aristotelovské rétoriky. Nechce ji ani učit. Je to všechno pryč. Vychází na ulici a hlava mu třeští.

Město ho svírá a jeho zvláštní optika se stává antitezí toho, v co Faidros věří. Nikoli citadela kvality, ale citadela formy a substance. Substance ve formě ocelových plechů a nosníků, substance ve formě betonových mol a silnic, ve formě cihel a asfaltu, náhradních dílů pro automobily, starých rádií a kolejnic, zvířecích mřšin, které se kdysi pásly na prériích. Forma a substance bez kvality. Taková je duše tohoto města. Slepá, ohromná, podivná a nelidská: můžete ji v noci vidět ve světle plamenů šlehajících z pecí na jihu, v těžkém houstnoucím uhelném dýmu, v neonových reklamách na pivo, pizzu a prádelny a v neznámých, smysluprostých billboardech v smysluprostých přímých ulicích, které se napojují zase na další přímé ulice.

Kdyby to všechno bylo z cihel a betonu, čistých forem substance, jasné a zřejmé, nejspíš by přežil. Zabíjejí ho však ty malé, patetické pokusy o kvalitu. Například falešný sádrový krb, tvarem žádající o oheň, který v něm nemůže nikdy vzplanout. Nebo živý plot před činžákem, kde bydlí, který chrání několik čtverečních metrů trávy. Po životu v Montaně jen pár metrů

trávy. Kdyby si ten plot s trávníčkem raději odpustili. Takhle mu připomínají, co ztratil.

Na ulicích, táhnoucích se od jeho domu, nevidí za betonem, cihlami a neony vůbec nic, ví však, že jsou za nimi pohřbeny groteskní, pokřivené duše, které se vytrvale pokoušejí chovat tak, aby přesvědčily samy sebe, že mají kvalitu, duše, které se učí prapodivným pózám a luxusu, které jim prodávají snové časopisy a jiná média placená prodavači substance. V noci na ně myslí, jak jsou sami, odložili své báječné boty, punčocháče a spodní prádlo z inzerátů a hledí z oken pokrytých sazemi na groteskní klece, a když jejich póza povolí, vplíží se do jejich vědomí pravda, jediná pravda, která v tomhle městě existuje, a křičí až do nebe: Bože, není tu nic než mrtvý neon a beton a cihly.

Faidros ztrácí ponětí o čase. Někdy se mu myšlenky honí v hlavě jako splašení koně, téměř rychlostí světla. Když se však rozhoduje o všedních věcech, jedna myšlenka mu zabere mnoho minut. V mozku mu klíčí jediná myšlenka, která mu z dialogu *Faidros* uvízla v paměti.

„A co je napsáno dobře a co je napsáno špatně – je třeba žádat Lysia nebo nějakého jiného básníka nebo řečníka, který napsal nebo napíše spis politický nebo jiný, ve verši nebo bez něj, jako básník nebo spisovatel nebásnický, aby nás tomu učili?“

A co je dobré, Faidre, a co dobré není – je třeba, abychom se na někoho ptali?“

Podobné věci říkal před mnoha měsíci v posluchárně v Montaně, poselství, kterému neporozuměl Platon ani žádný dialektik od jeho dob, protože všichni se pokoušeli definovat dobro v jeho intelektuálních vztazích k věcem. Jenže Faidros teď vidí, jak daleko se od této věty vzdálil. Sám se dopouští stejných nepravostí. Původně chtěl ponechat kvalitu nedefinovanou, jenže během bitvy s dialektiky musel pronášet výroky, které se jako cihly skládaly do zdi definice, kterou nakonec sám kolem kvality vystavěl.

Každý pokus obestavět nedefinovanou kvalitu organizovaným rozumem je předem odsouzen k nezdaru. Sama organizace rozumu ničí kvalitu. Všechno, co dělal, bylo od samého začátku velké bláznovství.

Třetí den Faidros zahne na jedné křižovatce za roh a ztrácí vědomí. Když se probere, vidí, že leží na chodníku a lidé ho obcházejí, jako kdyby neexistoval. Ztěžka vstává a nemilosrdně vytáčí mozek na plné obrátky, aby zjistil, kde vlastně bydlí. Jenže myšlenky si nedají poručit a neustále zpomalují svůj chod. Nakonec se téměř zastavily. Stalo se to zhruba v době, kdy se společně s Chrisem pokoušel najít poschodové postýlky pro syny, aby měli kde spát. Pak už raději nevychází z bytu.

Zírá do zdi, sedí v tureckém sedu na přeložené pokrývce v ložnici, kde není žádná postel. Spálil za sebou všechny mosty. Není se kam vrátit. A není ani kam jít.

Tři dny a tři noci zírá Faidros do zdi ložnice, myšlenky se nepohybují vzad ani vpřed, zamrzly v přítomnosti. Manželka se ho ptá, jestli není

nemocný, jenže on mlčí. Manželka se zlobí, jenže Faidros ji poslouchá a nehne brvou. Chápe slova, která jeho žena říká, jejich naléhavost však necítí. Nezpomalují se pouze jeho myšlenky, ale i touhy. A zpomalují se neustále, jako kdyby na ně doléhala nezměřitelná tíha. Jsou hrozně těžké, je tak unavený, ale spánek nepřichází. Připadá si jako obr vysoký miliony kilometrů. Cítí, jak svou bytostí zaplňuje bezbřehý vesmír.

Začíná se zbavovat věcí, břemen, která s sebou vláčel celý život. Navrhuje manželce, aby odešla i s dětmi, aby považovala jejich manželství za rozloučené. Strach z opovržení a studu mizí, když vidí, jak jeho moč přirozeně, nikoli vynuceně, vytéká z těla na podlahu. Překonává strach z bolesti, bolesti mučedníků, když mu cigarety přirozeně, ne vynuceně pálí prsty, dokud je neuhásí puchýře, vypučela z jejich žáru. Manželka vidí jeho popálené prsty a moč na podlaze a volá záchranku.

Než přijedou, začíná se pomalu, zprvu neznatelně, rozpadat i Faidrovo vědomí... rozpouští se a mizí. Už nepřemýšlí, co bude. Dobře totiž ví, co bude, a tečou mu slzy při pomyšlení na rodinu, jeho samého a svět. Faidrovým vědomím rezonuje verš z jedné staré křesťanské písně „Musíš přejít to osamělé údolí“. Úryvek ho vede dál. „Musíš sám přejít to osamělé údolí.“ Má pocit, že je to hymnus Západu a jeho domovem je Montana.

„To údolí nemůže nikdo přejít místo tebe,“ pokračuje píseň. Jako kdyby naznačovala, že za údolím něco existuje. „Musíš je přejít sám.“

Přechází osamělé údolí, vystupuje z mythu a má pocit, jako kdyby se probral ze sna, vidí, že celé jeho vědomí, mythos, bylo jen pouhým snem, jeho snem a nikoho jiného, snem, který musí udržovat svým vlastním úsilím. Pak mizí i „on“ a jeho vědomí obsahuje jen sen o Faidrovi.

A kvalita, *areté*, za níž tak tvrdě bojoval, které tolik obětoval, kterou *nikdy* nezradil, přitom jí však nikdy plně neporozuměl, se mu zjevuje před vnitřním zrakem zcela jasně a jeho duše konečně nachází klid.

Provoz postupně řídne, silnice je skoro prázdná a tak černá, až se bojím, že světlo reflektoru nepronikne hustou clonou deště. Vražedná jízda. Objevit se může cokoliv – díra, olejová skvrna, mrtvé zvíře... Kdybyste však jeli příliš pomalu, silnice by vás mohla zabít zezadu. Nevím, proč ještě pokračujeme v jízdě. Měli jsme už dávno zastavit. Nevím, co dělám. Nejspíš jsem čekal na štít nějakého motelu, nemyslel jsem však na odpočinek a projížděl kolem nich bez povšimnutí. Jestli pojedeme ještě chvíli, budou mít všude zavěno.

Hned na další křižovatce sjíždíme z dálnice a doufáme, že nás silnice někam zavede, ocitáme se na hrbolaté cestě se spoustou děr a šterkem na krajnici. Jedu pomalu. Pouliční lampy nad námi vrhají do deště oblouky sodíkového světla. Jedeme ze světla do stínu, do světla, do stínu, nikde nevidíme jediný štít. Nalevo se objevuje značka „STOP“, nevíme však kudy dál. Obě možnosti působí stejně ponuře. Mohli bychom tyhle ulice křižovat donekonečna a nenašli bychom nic, navíc ani nevíme, jak se vrátit na dálnici.

„Kde to jsme?“ křičí Chris.

„Nevím.“ Můj mozek je unavený a jeho chod se neustále zpomaluje. Nenapadá mě správná odpověď... nevím co dál.

Kousek před námi jsem zahlédl světla benzinové stanice.

Je otevřená. Zastavujeme a vcházíme dovnitř. Čerpadlář, přibližně stejně starý jako Chris, si nás nedůvěřivě prohlíží. Žádný motel tady nezná. Beru do ruky telefonní seznam, hledám motely, říkám mu adresu a chlapec se nám snaží vysvětlit cestu, jeho hlas však moc přesvědčivě nezní. Volám do motelu, který by měl být nejbližší, rezervuju pokoj a nechávám si znovu vysvětlit cestu.

V tom dešti a tmě ho málem mjíme. Vypnuli už světelnou reklamu. Beze slov se zapisujeme.

Pokoj vyvolává představu ponurých třicátých let, je špinavý, podomácku postavený a řemeslník, který na něm pracoval, neovládal truhlařinu. Naštěstí je v pokoji sucho, na zdi visí teplomet a my beztak toužíme jen po postelích. Zapínám topení, chvíli sedíme a čekáme, než se pokoj zahřeje. Přestáváme se klepat zimou.

Chris hledí do rozpálené mřížky teplometu. Po chvíli se ptá: „Kdy pojedeme domů?“

Špatná otázka.

„Až dojedeme do San Franciska,“ odpovídám. „Proč?“

„Už mě unavuje pořád jen sedět a...“ Hlas se mu vytrácí.

„A co?“

„A... Nevím. Pořád jen sedím... jako kdybychom ani nikam nejeli.“

„A kam bychom měli jet?“

„Nevím. Jak to mám vědět?“

„Já to taky nevím,“ dodávám.

„A proč to nevíš!“ utrhne se na mě. Rozpláče se.

„O co ti jde, Chrisi?“ vyzvídám.

Neodpovídá. Boří hlavu do dlaní a kolíbá se ze strany na stranu. Ani trochu se mi to nelíbí. Za chvíli se uklidňuje a odpovídá: „Když jsem byl malý, bylo všechno jinak.“

„Jak?“

„Nevím. Vždycky jsme něco dělali. Co jsem chtěl. Teď se mi nic dělat nechce.“

Tak zvláště se kolíbá, tvář zabořenou do dlaní; nevím, co mám dělat. Je to nezvyklý kolébavý pohyb, jakoby z jiného světa, připomíná pohyb zárodka v matčině těle, jako kdyby se ode mě chtěl izolovat, nejen ode mě, ale od všeho. Návrat do míst, která neznám... na dno oceánu.

Teď už vím, kde jsem ten pohyb viděl, bylo to na podlaze nemocnice.

Nevím co s tím.

Po chvíli zalézáme do postele a zkoušíme usnout.

Ptám se Chrisa: „Bylo to lepší předtím, než jsme se odstěhovali do Chicaga?“

„Ano.“

„A jak? Na co si pamatuješ?“

„Byla tam legrace.“

„Legrace?“

„Ano,“ poznamenává a utiňuje se. Pak dodává: „Vzpomínáš si, jak jsme sháněli ty postele?“

„To byla *legrace*.“

„Jasně,“ odpovídá a odmlčí se. Pak se ptá znovu: „Copak si na to nepamatuješ? Chtěl jsi po mně, abych ti ukazoval, kudy se jede domů... Hrál jsi s náma takové hry. Vyprávěl jsi nám všelijaké příběhy a pak jsme se projížděli v autě, teď už nic takového neděláš.“

„Ale ano, dělám.“

„Ne, *neděláš!* Pořád jen sedíš a koukáš a *nic neděláš*.“ Slyším, že znovu pláče.

Do oken se opírají poryvy větru a já najednou cítím ohromný tlak. Chris pláče pro *Faidra*. Chybí mu. O tom je ten sen. Ve snu...

Dlouho naslouchám vrčení teplometu a náporům větru a bušení deště do střechy a oken. Děšť nakonec ustane a zůstává po něm jen pár kapek vody, které ze stromů srážejí občasné záchvěvy větru.

Ráno mě zaráží pohled na zeleného slimáka. Leží na zemi, je asi patnáct centimetrů dlouhý, necelé dva centimetry tlustý, má měkké, pružné tělo pokryté slizem a připomíná nějaký vnitřní zvířecí orgán.

Je vlhko, mokro a padla mlha. Navíc je dost chladno, vidím jen tak daleko, abych poznal, že motel, u něhož jsme zastavili, stojí na travnatém svahu osázeném jabloněmi. Na stéblech trávy a plevele se třpytí kapky rosy nebo deště, který se dosud nevsákl do země. Vidím dalšího slimáka a hned pak dalšího, proboha, tady se to jimi jen hemží.

Když Chris vychází ven, ukazuju mu jeden exemplář. Pohybuje se pomalíčku jako hlemýžď, přelézá list. Chris nic neříká.

Odjíždíme na snídani do města kousek od silnice, jmenuje se Weott. Vidím, že Chris je stále ještě pohroužený do sebe. Má zvláštní vyhubavou a nemluvnou náladu, nechávám ho na pokoji.

Kousek dál v Leggettu přijíždíme k rybníku, kupujeme krekry a krmíme kachny. Chris jim háže sušenky a tváří se jako boží umučení. Pak vjíždíme na klikatou pobřežní silnici a najednou se ocitáme v husté mlze. Když začne teplota klesat, je mi jasné, že jsme opět u oceánu.

Mlha se zvedá a z vysokého útesu vidím oceán, je v dálce a svítí modře. S přibývajícími kilometry teplota neustále klesá, je dost chladno.

Zastavujeme, vytahuju bundu a oblékám si ji. Vidím, že Chris přistupuje k okraji útesu. Jsme asi třicet metrů nad skalami. Je moc blízko!

„CHRISI!“ řvu. Neodpovídá.

Vrhám se k němu, chytám ho za košili a Stahuju zpátky. „To nedělej,“ říkám důrazně.

Měří si mě se zvláštním úkosem.

Vytahuju náhradní bundu a podávám mu ji. Bere si ji, ale otálí a neobléká se.

Nemá smysl na něj spěchat. Pokud chce v té náladě setrvat, tak ať čeká.

Čeká a čeká. Uběhne deset minut, uběhne patnáct minut.

Soupeříme, kdo to vydrží déle.

Po třiceti minutách ve studeném větru od oceánu se ptá: „Kam pojedeme?“

„Na jih, podél pobřeží.“

„A kam přesně?“

„Někam, kde je tepleji.“

To by znamenalo přidat hezkých pár stovek kilometrů. „Musíme teď na jih,“ pokračuju.

„Proč?“

„Protože jet zpátky znamená najet strašnou spoustu kilometrů.“

„Tak jedme zpátky.“

„Ne. Oblékni se.“

Neobléká se a sedí na zemi.

Uběhne dalších patnáct minut a Chris říká: „Jedme zpátky.“

„Chrisi, ty neřídíš. Řídím já. Pojedeme na jih.“

„A proč?“

„Protože je to moc daleko a protože jsem to řekl.“

„A proč teda nejedeme zpátky?“

Začínám zuřit. „Ty to nechceš vědět, vid?“

„Chci zpátky. Řekni mi, proč nemůžeme jet zpátky.“

Ovládám se jen s největším vypětím. „Ty nechceš ve skutečnosti zpátky. Ty mě chceš prostě naštvat, Chrisi. A jestli budeš ještě chvíli pokračovat, tak se ti to podaří!“

Vídím v jeho očích strach. To chtěl. Chce mě nenávidět. Protože nejsem *Faidros*.

Dívá se zahořkle do země a obléká si bundu. Za chvíli sedíme znovu na motorce a míříme na jih.

Mohu napodobit otce, kterého by měl mít, jenže podvědomě, na úrovni kvality, to Chris prohlédl a ví, že jeho skutečný otec s ním není. Ve celé té rozpravě se ozývaly pokrytecké tóny. Nabádám ke zrušení duality subjekt-objekt, přičemž jsem se sám nepostavil tváří v tvář základní dualitě, dualitě mezi mnou a Chrisem. Rozpolcená země obrácená sama proti sobě.

Jenže kdo to zavínil? Já ne. A teď už se to nedá odčinit... Rád bych věděl, jak je odtud daleko na dno oceánu...

Jsem vlastně kacír, který odvolal své učení, a tím v očích ostatních zachránil svou duši. V očích všech lidí, kromě jednoho člověka, který si v hloubi duše uvědomuje, že zachránil vlastně jen svou kůži.

Přežívám především díky tomu, že dělám radost ostatním. Abych se dostal ven. Chcete-li se dostat ven, zjistíte, co by od vás ostatní rádi slyšeli, a

pak to říkáte co nejlépe a nejpůvodněji, a jakmile je přesvědčíte, propustí vás. Kdybych se k Faidrovi neotočil v blázinci zády, dřepěl bych tam dodnes. Jenže Faidros držel svou pravdu až do konce. V tom je mezi námi rozdíl a Chris si to uvědomuje. A proto si někdy myslím, že Faidros je skutečný a já jen pouhý duch.

Přijíždíme do okresu Mendocino, příroda je divoká, krásná a otevřená. Kopce jsou většinou porostlé trávou, jen ze závětrné strany skal a záhybů kopců vyrůstají zvláštní keře vysochané stálým větrem z oceánu. Míjíme staré dřevěné ploty ošlehané větrem do Šeda. V dálce vidíme starou, šedou, větrem ošlehanou farmu. Jak tady někdo může farmařit? Plot je na mnoha místech polámaný. Bída.

V místě, kde silnice klesá z vysokých útesů na pláž, zastavujeme k odpočinku. Jakmile vypnu motor, Chris se ptá: „Proč jsme zastavili?“

„Jsem unavený.“

„Já nejsem. Jeďme dál.“ Je pořád ještě našťvaný a já také.

„Tak si támhle na pláži zaběhej dokolečka, dokud se neunavíš,“ radím mu.

„Jeďme dál,“ opakuje Chris, jenže já si ho nevšímám a jdu stranou. Sedá si na obrubník vedle motorky.

Zápach hnijících organických látek z oceánu je tu cítit zvlášť pronikavě a studený vítr mi moc možností k odpočinku nenabízí. Narážím na velký shluk šedých skal, kde nefouká a kde si můžu vychutnat sluneční paprsky. Soustřeďuju se na hřejivé teplo slunečního paprsku a jsem za ně vděčný.

Jsmo znovu v sedle a najednou mě napadá, že Chris je dalším Faidrem, který myslí stejně jako kdysi jeho otec, chová se stejně, vyhledává problémy a pohánějí ho síly, jež si jen nejasně uvědomuje a kterým nerozumí. Otázky... stejné otázky... chce všechno znát.

A jestliže nedostane odpověď, jede a jede, dokud ji nedostane, jenže ta ho přivede jen k další otázce a on se žene za další odpovědí... nekonečné pronásledování otázek, nikdy nepozná a nepochopí, že otázky nikdy nekončí. Něco tu chybí a on to ví, a kdyby se měl zabít, tak to najde.

Vybíráme ostrov zatáčku na převislém útesu. Oceán se rozlívá donekonečna, je chladný a modrý, stoupá z něj zvláštní dech zoufalství. Lidé žijící na pobřeží si nikdy neuvědomují, co oceán symbolizuje lidem z vnitrozemí – jak ohromný a vzdálený sen představuje, přítomný, avšak neviděný v nejhlubších hladinách podvědomí; a když dorazí k oceánu a srovnávají reálné obrazy s podvědomým snem, zažívají pocit porážky, pramenící z poznání, že jeli tak daleko jen kvůli tomu, aby nakonec stanuli před záhadou, které nemůžou nikdy přijít na kloub. Zdroj všeho.

Po dlouhé jízdě se ocitáme ve městě, jehož ulice zaplňuje prosvícená mlha, která nám nad oceánem připadala tak přirozená, a která jim dodává jistou svatozář: mlžnaté sluneční záření, v němž všechno působí nostalgicky jako vzpomínka ze zašlých let.

Zastavujeme u restaurace se spoustou hostů a posadíme se u

posledního prázdného stolu u okna, ze kterého je výhled na prozářenou ulici. Chris se dívá do země a nemluví. Možná vytušil, že už nepojedeme daleko.

„Nemám hlad,“ oznamuje úsečně.

„Počkáš, až se najím.“

„Jeďme dál. Já nemám hlad.“

„Jenže já ano.“

„Já ne. Bolí mě žaludek.“ Znovu se objevují staré příznaky.

Pochutnávám si na obědě obklopen hovory lidí, cinkáním talířů a lžic od okolních stolů a dívám se z okna na cyklistu, který projíždí kolem. Mám pocit, jako kdybychom dorazili na konec světa.

Zvedám oči od talíře a vidím, že Chris pláče.

„Co je?“ ptám se.

„Žaludek. Bolí mě.“

„To je všechno?“

„Ne. Prostě to všechno *nenávidím*... lituju, že jsem s tebou jel... *nenávidím* tenhle výlet... myslel jsem si, že to bude legrace, jenže tady žádná legrace není... škoda, že jsem jel.“ Mluví pravdu, jako Faidros. A stejně jako Faidros na mě teď hledí s rostoucí nenávisť. Je to tady.

„Říkal jsem si, Chrisi, že tě posadím na autobus a koupím ti lístek domů.“

Jeho tvář je bez výrazu, pak na ní vyplouvá směs překvapení a hrůzy.

Dodávám: „Pojedu dál sám a za pár týdnů se uvidíme. Nemá smysl tě nutit, abys pokračoval, když to *nenávidíš*.“

Teď jsem překvapený já. V jeho tváři se neobjevuje úleva. Rozladěnost roste, klopí oči k zemi a zarytě mlčí.

Nejspíš jsem ho vyvedl z rovnováhy a vystrašil.

Zvedá oči. „Kde budu bydlet?“

„No, teď nemůžeš bydlet u nás, protože tam nikdo není. Můžeš bydlet u dědečka a u babičky.“

„Já u nich bydlet nechci.“

„U tety bydlet nemůžeš.“

„Nemá mě ráda. Já ji taky nemám rád.“

„Můžeš bydlet u druhé babičky a dědečka.“

„Tam taky nechci.“

Navrhuju ještě několik jmen, ale Chris jen krotí hlavou.

„Tak u *koho*?“

„Nevím.“

„Chrisi, myslím, že bys už mohl pochopit, v čem je tvoje potíže. Nechceš jet dál. Náš výlet se ti nelíbí. Na druhou stranu ale nechceš bydlet u někoho jiného nebo jet někam jinam. Všechny, které jsem vyjmenoval, nemáš rád, nebo oni nemají rádi tebe.“

Mlčí, ale za chvíli mu vyhrknou slzy.

Žena od vedlejšího stolu na mě vrhá rozhněvaný pohled. Otevírá ústa, jako kdyby se chystala něco říct. Nespouštím z ní oči, dokud pusy nezavře a

nezačne se věnovat svému talíři.

Chris už hlasitě pláče a ostatní hosté se ohlížejí.

„Pojď se projít,“ vybízím ho a vstávám, nečekám, až mi donesou účet.

U pokladny mi číšnice říká: „Je mi líto, že chlapi není dobře.“
Přikyvuju, platím a už jsme venku.

Hledám v té nasvícené mlze nějakou lavičku, ale marně. Místo toho sedáme na motocykl, pomalu jedeme na jih a pátrám po klidném místě k zastavení.

Silnice nás přivádí znovu k oceánu, stoupáme výš, je odtud asi hezká vyhlídka, jenže tu teď zakrývají chuchvalce mlhy. Mlha se v dálce na chvíli trhá, vidím, že na pláži odpočívají lidi, ale vzápětí je znovu zahalí.

Dívám se na Chrise a vidím zmatený, prázdný pohled, jakmile mu ale řeknu, aby se posadil, objeví se v nich znovu hněv a nenávisť jako ráno.

„Proč?“ ptá se.

„Myslím, že bychom si měli promluvit.“

„Tak fajn, jen mluv,“ říká. Vrací se mu stará vzpurnost. Nesnáší image „hodného otce“. Ví, že „být hodný“ je falešné.

„A co budoucnost?“ říkám. Dost hloupá otázka.

„Co je s ní?“ ptá se.

„Chtěl jsem se tě zeptat, co plánuješ do budoucna.“

„Uvidím, jak to dopadne.“ V hlase mu zní opovržení.

Mlha se na chvíli rozptyluje a odhaluje útes, na jehož vrcholku stojíme, pak se znovu zavírá a mě se zmocňuje pocit nevyhnutelnosti. Jsem do něčeho tlačěn a předměty v koutku a uprostřed mého oka září se stejnou intenzitou, všechny naráz. Pokračuju: „Chrisi, myslím, že je načase pohovořit si o některých věcech, o kterých jsi zatím nic nevěděl.“

Zpozorní. Cítí, že něco přijde.

„Chrisi, díváš se na otce, který byl dlouho blázen a mohlo by se stát, že se brzy zblázní podruhé.“

Víc než brzy. Teď. Dno oceánu.

„Neposílám tě domů, že bych se na tebe zlobil, ale protože se bojím, co by se mohlo stát, kdybich za tebe byl dál zodpovědný.“

Výraz jeho obličeje se nemění. Ještě nechápe, co mu říkám.

„Takže proto se rozloučíme, Chrisi, a nevím, jestli se ještě někdy uvidíme.“

A je to. Hotovo. A zbytek vyplyne zcela přirozeně.

V očích má zvláštní výraz. Myslím, že to stále ještě nepochopil. Ten upřený pohled... někde jsem ho už viděl... někde... někde... někde...

V ranní mlze jsem kdysi narazil na mladou kachnu, a ta na mě hleděla stejně... zasáhl jsem ji do letky, nemohla vzlétnout, doběhl jsem k ní a uchopil ji za krk, a než jsem ji zabil, podíval jsem se jí z jakéhosi smyslu pro záhadnost vesmíru do očí: dívaly se na mě úplně stejně jako teď Chris... tak klidně a nechápavě... přesto však vědoucne. Pak jsem jí zakryl rukou hlavu a otáčel krkem, dokud se nezlomil a v prstech jsem neucítil to lehké křupnutí.

Pak jsem rozevřel dlaň. Její oči na mě stále hleděly, zíraly však do nicoty a nesledovaly moje pohyby.

„Chrisi, máš to v nich napsané.“

Upřeně si mě prohlíží.

„Že všechny problémy jsou v tvé hlavě.“

Odmítavě kroutí hlavou.

„Zdají se skutečně a myslíš si, že jsou opravdové, jenže ony nejsou.“

Vytréští oči. Znovu důrazně kroutí hlavou, jenže pomalu začíná chápat význam mých slov.

„Jde to s tebou od desíti k pěti. Problémy ve škole, problémy se sousedy, s příbuznými, potíže s kamarády... máš problémy všude, kam se podíváš, Chrisi, já jediný jsem tě hájil: „Nebojte, on bude v pořádku,“ a teď už nikdo takový nebude. Chápeš to?“

Nevěřičně na mě zírá. Očima mě pořád ještě sleduje, ale začíná mu v nich cukat. Nedávám mu žádnou sílu. Nikdy jsem mu ji nedával. Zabíjím ho.

„Není to tvoje vina, Chrisi. A nikdy nebyla. Pochop to, prosím tě.“

Jeho pohled v jediném vnitřním záblesku pohasne. Pak zavírá oči a vydává zvláštní výkřik, jakoby vzdálený nářek. Otáčí se, klopýtá, padá, přitahuje si kolena k bradě, klečí a kolébá se dopředu a dozadu, hlavu na zemi. V trávě kolem něj povívá slabý větřík. Kousek od nás vzlétl do mlhy racek.

K mým uším doléhá kvílení převodovky nákladáku a zmocňuje se mě strach.

„Vstaň, Chrisi.“

Jeho nářek je pronikavý a nelidský, jako siréna v dálce.

„No tak vstaň!“

Nepřestává se kolébat a naříkat.

Nevím, co mám dělat. Nic mě nenapadá. Je to konec. Hrozně moc se mi chce běžet k útesu, ale ovládnou se. Musím ho nejdřív dostat do autobusu, pak bude na útes času víc než dost.

Všechno je v pořádku, Chrisi.

To není můj hlas.

Nezapomněl jsem na tebe.

Chris se přestává kolébat.

Jak bych na tebe mohl zapomenout?

Chris zvedá hlavu a dívá se na mě. Clona, přes kterou se na mě vždycky díval, na chvíli mizí, jenže pak se znovu vrací.

Ted' už budeme pořád spolu.

Jekot nákladáku se blíží.

Vstaň už!

Chris si pomalu sedá a hledí na mě. Nákladák přijíždí, zastavuje a řidič se dívá, jestli nechceme svézt. Kroutím hlavou a mávnutím ruky mu naznačuju, ať jede dál. Muž přikyvuje a s jekotem opět mizí v mlze. Zůstáváme s Chrisem spolu.

Balím ho do své bundy. Hlavu má znovu zabořenou mezi kolena a pláče, je to však hluboký, lidský nářek, už ne ten divný nářek jako předtím. Mám vlhké ruce a cítím, že se mi zpotilo i čelo.

Po chvíli zanaříká: „Proč jsi nás opustil?“

Kdy?

„V té nemocnici!“

Neměl jsem na vybranou. Držela mě tam policie.

„Nechtěli tě pustit?“

„*Ne*“

„A proč jsi neotevřel ty dveře?“

Jaké dveře?

„Ty skleněné!“

Jako by mým tělem pomalu projel elektrický proud. O jakých skleněných dveřích to proboha mluvív?

„Copak si nevzpomínáš?“ ptá se. „My jsme stáli venku, ty uvnitř a maminka plakala.“

Nikdy jsem mu ten sen nevyprávěl. Jak to, že o něm ví? Ach, to ne.

Jsem v jiném snu. Proto můj hlas zní tak divně.

Nemohl jsem ty dveře otevřít. Řekli mi, abych je neotvíral. Musel jsem dělat všechno, co po mně chtěli.

„Já jsem myslel, že nás nechceš vidět,“ dodává Chris. Dívá se do země.

Výraz hrůzy, který měl v očích celá ta léta.

Teď už i já vidím ty dveře. Je to v nemocnici.

Teď je vidím naposled. Jsem Faidros, ano, jsem to já, a oni mě chtějí zničit za to, že jsem mluvil pravdu.

Všechno se mi v hlavě propojilo.

Chris tiše pláče. Pláče a pláče a pláče. Vítr z oceánu rozvlnil vysoké stvolý trávy kolem nás a mlha se začíná pomalu zvedat.

„Neplač, Chrisi. Pláčou jen děti.“

Podávám mu kapesník, aby si utřel obličej. Sbíráme věci a nakládáme je na motorku. Mlha se najednou zvedá a já vidím, že slunce svítí Chrisovi do tváře, má mnohem přímějšší výraz než kdykoli předtím. Nasazuje si přilbu, přitahuje řemínek a zvedá hlavu.

„Byl jsi opravdu blázen?“

Proč se na to ptáš?

Ne!

Drtivý úžas. Ale Chrisovi jiskří oči radostí.

„Věděl jsem to,“ říká.

Pak nasedá na motocykl a jedeme pryč.

Kolem pobřežní silnice rostou keře s lesklými listy a a já si znovu vybavuju Chrisův výraz. „Věděl jsem to,“ řekl.

Motorka lehce vjíždí do každé zatáčky a naklání se, takže v každém úhlu naše váha vždy směřuje jejím středem. Všude kolem roste spousta květin, nabízejí se nádherné pohledy na oceán, jedna vlásenkovitá zatáčka střídá druhou, za chvíli se mi zdá, že celý svět se vznáší v piruetách a současně klesá a stoupá.

„Věděl jsem to,“ řekl Chris. Vrací se to jako příslovečné pírkó na vahách, které říká, že není tak malé, jak si myslím. Tu větu určitě nosil v hlavě dlouho. Celá léta. Všechny problémy, které s ním byly, teď začínám pomalu chápat. „Věděl jsem to,“ řekl.

Nejspíš kdysi něco zaslechl a ve svém dětském mozečku se mu to všechno popletlo. Přesně to před dávnými lety říkal Faidros – *já* jsem to vždycky říkal – a Chris tomu vždycky věřil a celou tu dobu to v sobě skrýval.

Spojují nás věci, které nikdy plně nepochopíme, možná je nepochopíme vůbec. On byl ten *skutečný* důvod, proč jsem se rozhodl opustit nemocnici. Nechtěl jsem dopustit, aby vyrůstal sám, to by nebylo dobré. I ve snu to byl on, kdo se vždycky snažil otevřít ty dveře.

Vlastně jsem nebyl jeho oporou. On byl *mou* oporou!

„Věděl jsem to,“ řekl. To pírkó na vahách říká, že můj problém nemusí být tak velký, jak si myslím, protože odpověď mám přímo před očima. Bože, zbav ho jeho břemene! Buď znovu sám sebou!

Obklopuje nás vzduch prosycený zvláštní vůní květů stromů a keřů. Jsme ve vnitrozemí, chlad se vytratil a uhadilo horko. Dostává se mi pod bundu a šaty a vysušuje pot. Rukavice, které byly úplně tmavé a daly se skoro ždímat, znovu světlají. Mám pocit, jako kdyby se mi oceánský chlad zažral do morku kostí, že už ani nevím, co je to horko. Začíná se mi motat hlava a v nehluboké rokli před námi zahlédnu odpočívadlo se stolkem. Přijíždíme k němu a vypínám motor.

„Jsem ospalý,“ vysvětluju Chrisovi. „Chci si zdřímnout.“

„Já taky,“ dodává on.

Spíme, a když se probouzíme, cítím se odpočatý jako už dlouho ne. Beru Chrisovu a svoji bundu a strkám je pod pružiny, které drží naše zavazadla na motocyklu.

Je hrozné vedro, chci si sundat helmu, uvědomuju si, že v Kalifornii nejsou přilby povinné. Přivazuju ji k pružině.

„Dej tam i moji,“ žádá Chris.

„Potřebuješ ji kvůli bezpečnosti.“

„Ty svou taky nemáš.“

„Tak dobře,“ souhlasím a přivazuju i jeho přílbu.

Silnice se kroutí a vine mezi stromy. Žene se úzkými serpentínami vzhůru, skáče přes terénní vlnu a snáší se do nových, krásných výhledů do krajiny, které následují jeden za druhým. Pak jedeme křovinami a najednou jsme v otevřeném prostoru a vidíme, jak se pod námi táhnou kaňony.

„Nádhera!“ křičím na Chrise.

„Nemusíš tak křičet,“ říká.

„Aha,“ uvědomuju si a směju se. Když nemáte helmu, můžete se i na motorce normálně bavit. Poprvé po spoustě dnů!

„No, je tady stejně krásně,“ dodávám.

Projíždíme mezi dalšími stromy, keři a háji. Otepluje se. Chris se mi opírá o ramena, a když se otáčím, vidím, že se postavil na stupátka.

„To je trochu nebezpečné,“ kárám ho.

„Ne, není. To bych poznal.“

Možná má pravdu. „Ale i tak si dávej pozor,“ dodávám.

Za chvíli projíždíme ostrou serpentínou pod převislými větvemi a Chris nadšeně huláká. Některé větve jsou tak nízko, že by ho mohly přetáhnout po hlavě, kdyby si nedal pozor.

„Co se děje?“ ptám se.

„Je to tak jiné.“

„Co?“

„Všechno. Nikdy jsem ti neviděl přes ramena.“

Sluneční svit kreslí na silnici skrze větve zvláštní, nádherné vzory. Na sítnici mi přebíhají tmavé a světlé plochy. Klopíme zatáčku a vyjíždíme rovnou do slunce.

Má pravdu. Nikdy jsem si to neuvědomil. Celou tu dobu mi hleděl do zad. „Co vidíš?“ ptám se.

„Všechno je jiné.“

Míříme do dalšího lesíku a Chris říká: „Nemáš někdy strach?“

„Ne, na to si zvykneš.“

Za chvíli se ozývá znovu: „Budu moct mít vlastní motorku, až budu velký?“

„Pokud se o ni budeš starat.“

„Co bych měl dělat?“

„Spoustu věcí. Však jsi mě viděl.“

„Ukážeš mi to ještě jednou?“

„Jasně.“

„Je to těžký?“

„Ani ne, když budeš mít ten správný přístup. Mít správný přístup, to je někdy těžké.“

„Aha.“

Všímám si, že si znovu sedl. Pak se ptá: „Tati?“

„Co je?“

„Budu mít správný přístup?“

„Řekl bych, že ano,“ říkám. „Myslím, že to pro tebe nebude problém.“

A tak jedeme pořád dál, projíždíme Ukiahem, Hoplandem a Cloverdalem a přijíždíme do vinařské oblasti. Jízda po dálnici působí snadným dojmem. Tenhle motor nás přenesl přes půl kontinentu a i teď věnuje pozornost pouze svým vnitřním silám. Projíždíme Asti a Santa Rosou, Petalumou a Novatem, dálnice se neustále rozšiřuje a doprava houstne, přetéká auty, nákladáky a autobusy plnými lidí a za chvíli se u silnice objevují domy a čluny a hladina Zátoky.

Životní zkoušky samozřejmě nikdy nekončí, to jistě. Neštěstí a smůla se budou objevovat, pokud budou žít lidé, jenže teď je tady pocit, který dříve neexistoval a který nelpí jen na povrchu věcí, ale proniká jimi skrz naskrz: Dokázali jsme to. Teď už to bude lepší. Tyhle věci se dají tak nějak vytušit.

DOSLOV

V téhle knize se hodně mluví o názorech antického Řecka na svět a o jejich významu, jeden prvek však chybí. Je to řecký pohled na čas. Řekové chápali budoucnost jako něco, co přichází zezadu, a minulost jako něco, co se před nimi pomalu rozplývá.

Když o tom přemýšlíte, jejich metafora je mnohem výstižnější než ta naše. Kdo může stát k budoucnosti čelem? Před svým zrakem můžete promítat pouze minulost, i když z minulosti víme, jak často bývají takové obrazy mylné. A kdo dokáže skutečně zapomenout na minulost? Co jiného můžeme poznat?

Deset let po vydání *Zenu a umění údržby motocyklu* zůstává starořecký pohled na čas rozhodně platný. Jaká budoucnost k nám zezadu přichází, to skutečně nevím. Ale minulost, která se rozkládá daleko před námi, dominuje všemu, co vidíme.

Nikdo určitě nemohl předpovídat, co se tehdy stane. 121 nakladatelů moji knihu odmítlo a nakonec mi jeden drobný nakladatel nabídl standardní zálohu ve výši 3 000 dolarů. Prohlásil, že moje kniha ho donutila, aby se zamyslel, proč vůbec vydává knížky a dodal, že i když je záloha zřejmě poslední honorář, který kdy uvidím, neměl bych se nechat odradit. Peníze nejsou u takové knihy podstatné.

Měl pravdu. Jenže pak kniha vyšla, následovaly úžasné recenze, stala se bestsellerem, dostal jsem spoustu nabídek na interview od časopisů, od rozhlasu a od televize, návrhy na zfilmování, objevila se zahraniční vydání, nekonečné žádosti o přednášky a záplava dopisů od fanoušků – týden co týden, měsíc co měsíc. Dopisy byly plné otázek: Proč? Jak to skutečně bylo? Co jsem vynechal? Jaký jsem měl motiv? Objevuje se i roztrpčení. Čtenáři vědí, že v knize je víc, než je zřejmé na první pohled. Chtějí slyšet všechno hned.

Žádné „všechno“ však není. K napsání knihy mě nepřivedly žádné skryté, spekulativní důvody. Napsat knihu jsem považoval za kvalitnější čin než ji nenapsat, to je všechno. Jak však přede mnou pomalu mizí čas a rozšiřuje horizont obklopující knihu, myslím, že přece jen můžu nabídnout trochu podrobnější odpověď.

Ve švédštině existuje slovo *kulturbarer*, které lze přeložit jako „nositel kultury“, což beztak moc neznamená. V Americe nemá tenhle pojem velké uplatnění, i když by ho mít měl.

Kniha, nositelka kultury, nese na svých bedrech kulturu podobně jako mula břemeno. Autor nesedá ke stolu s úmyslem takovou knihu napsat. Nositelka kultury se objevuje spíš náhodně, jako nečekaná změna kurzu na burze. Existují knihy vysoké kvality, které jsou významnou částí kultury, jenže to není totéž. Jsou pouze její částí a nikam ji nenesou. Takové knihy například s porozuměním líčí šilenství, protože to je standardní kulturní postoj. Nepředkládají však názor, že šilenství by mohlo být něčím víc než

nemoc nebo degenerativní změna.

Naproti tomu nositelky kultury zpochybňují premisy, z nichž vyrůstají kulturní hodnoty, a často vznikají v době, kdy kultura je takovému zpochybnění příznivě nakloněna. Nemusí to být vysoce kvalitní knihy. Například *Chaloupka strýčka Toma* není žádné literární veledílo, je však nositelkou kultury. Vznikla v době, kdy se americká společnost připravovala k odmítnutí otroctví. Lidé ji přijali jako portrét nových hodnot, a proto kniha sklídila ohromný úspěch.

Domnívám se, že úspěch *Zenu a umění údržby motocyklu* je výsledkem zmíněného fenoménu. Nedobrovolná šoková léčba, kterou kniha popisuje, je dnes nezákonná. Chápe se jako porušování lidské svobody. Kultura se změnila.

Knihy se navíc objevily na pultech v době, kdy probíhaly kulturní změny ve vztahu k materiálnímu úspěchu. Hippies ho odmítali. Konzervativci nevěděli, co si mají počít. Materiální úspěch byl přece ztělesněním amerického snu. Miliony evropských rolníků toužily po Americe, protože doufaly, že v ní najdou materiální úspěch – představovala pro ně svět, v němž oni a jejich potomci budou mít konečně hojnost. Teď jim však jejich zkažené děti a vnuci házejí celý sen do tváře a tvrdí, že není dobrý. Co jsme to vlastně chtěli?

Hippies věděli, co chtějí, a říkali tomu „svoboda“, jenže „svoboda“ je v konečném důsledku čistě negativní cíl, protože lidem pouze sděluje, že něco je špatně. Hippies nenabízeli kromě pestrých a krátkodobých cílů žádné jiné alternativy, řada z nich beztak působila dojmem čiré degenerace. Degenerace sice může být zábavná, stěží z ní ale můžete udělat vážný, celoživotní program.

Zen a umění údržby motocyklu nabízí jinou, mnohem vážnější alternativu materiálního úspěchu. Není to ani tak alternativa jako rozšíření významu slova „úspěch“, aby neznamenal jen dobré zaměstnání a bezproblémový život. Kniha také nabízí víc než pouhou svobodu. Předkládá pozitivní cíl jak směřovat práci k něčemu, co člověka neomezuje. Domnívám se, že v tom tkívá hlavní příčina úspěchu knihy. Celá kultura hledala to, co tahle kniha nabízí. V tomhle smyslu je nositelkou kultury.

Starofecký pohled na uplynulých deset let obsahuje i velmi temnou stránku: Chris zemřel.

Byl zavražděn. Asi kolem osmé hodiny večer sedmáctého listopadu 1979 odcházel ze Zenového střediska, kde studoval, navštívit svého kamaráda o ulici dál na Haight Street.

Podle výpovědi svědků vedle něj zastavilo auto a vyskočili dva černoši. Jeden k němu přiskočil ze zadu, aby Chris nemohl utéci, a chytil ho za ruce. Druhý mu obrátil kapsy, nic však nenašel a naštvál se. Ohrožoval Chrise velkým kuchyňským nožem. Chris řekl něco, co svědkové nezaslechli. Útočníka to zřejmě rozzuřilo ještě víc. Chris mluvil dál, jenže jeho slova útočníka doslova rozběsnila. Vrazil Chrisovi do prsou nůž. Ti dva pak skočili

do auta a odjeli.

Chris se chvíli opíral o zaparkované auto a snažil se udržet na nohou. Po chvíli se odpotácel přes ulici k lampě na rohu Haight a Octavia. Když mu krev z přehřáté tepny zaplavila pravou plíci, padl na chodník a zemřel.

Žiju dál, spíš silou zvyku než něčím jiným. Na Chrisově pohřbu jsme se dozvěděli, že si to ráno koupil letenku do Anglie, kde jsem tehdy žil s druhou manželkou na plachetnici. Pak jsem od něj dostal dopis se zvláštními slovy: „Nikdy jsem si nemyslel, že se dožiju třiačaceti.“ Třiačacáté narozeniny by býval oslavil dva týdny po smrtelném útoku.

Po pohřbu jsme zabalili všechny jeho věci včetně motocyklu z druhé ruky, který si krátce předtím koupil, naložili všechno do starého pickupu a jeli jsme zpátky přes západní hory a pouštní silnice, které jsem popsal v knize. V horských lesích a na prériích tou dobou už ležel sníh, byly krásné. Když jsme dojeli do domu jeho dědečka v Minnesotě, byli jsme klidnější. Všechny jeho věci dnes leží na půdě jeho domu.

Mám sklon klást si filozofické otázky, neustále se jimi zabývám, točím se v nekonečných kruzích a buď dojdou k odpovědi, nebo mě v sobě uzamknou, což bývá psychiatricky nebezpečné, a otázka, která mě momentálně posedla, zní: „Kam se Chris poděl?“

Kam se Chris poděl? Ráno si koupil letenku. Měl účet v bance, ve skříni spoustu šatů a police plné knih. Byl to živý, skutečný člověk, který zabydloval čas a prostor téhle planety, kam však najednou zmizel? Vyletěl komínem krematoria? Zůstal v malé hromádce kostí, kterou nám dali? Hraje snad na harfu na nějakém zlatistém obláčku? Žádná odpověď nedávala smysl.

Musel jsem si tu otázku položit: K čemu jsem se tak silně vázal? Je to něco, co existuje pouze v mé představivosti? Člověk, který si odseděl své v psychiatrické léčebně, nepovažuje takovou otázku za triviální. Jestliže Chris nebyl jen imaginární postava, kam se poděl? Copak skutečné věci mizí jen tak? Pokud ano, je ohrožen fyzikální zákon o uchování energie. Pokud se přidržíme fyzikálních zákonů, pak Chris, který zmizel, nebyl reálný. A tak pořád dokola, dokola a dokola. Někdy utekl pryč, aby mě naštvál. Dříve nebo později se vždycky objevil, ale kde se objeví teď? Teď už ale doopravdy, kam se poděl?

Nekonečné smyčky nakonec skončily zjištěním, že než si můžu položit otázku: „Kam se poděl?“, musím se zeptat: „Co je to ‚on‘, které zmizelo?“ Zvyky naší kultury nás vedou k tomu, abychom považovali lidi za něco primárně materiálního, jako tělo a krev. Pokud se budu držet téhle představy, nemůžu dospět k žádnému řešení. Oxidy Chrisova těla a krve samozřejmě vyletěly komínem krematoria. Jenže ty oxidy nejsou Chris.

Musel jsem pochopit, že Chris, který mi tolik chybí, není objekt, ale spíše vzorec, formule, a přestože je tenhle vzorec vyplněn jeho tělem a krví, neznamená všechno. Ten vzorec je širší než Chris a já a spojuje nás způsobem, který jsme nikdy zcela nepochopili a který nikdy nebyl v naší

moci.

Jenže Chrisovo tělo, které bylo součástí onoho většího vzorce, zmizelo. Ale ten větší vzorec existuje dál. Byla z něj vytržena velká část, což způsobilo všechn ten zármutek. Vzorec hledal něco jiného, k čemu by se mohl upnout, jenže nemohl nic najít. Nejspíš proto lidé v zármutku cítí tak úzký vztah k náhrobnímu kameni a jakémukoliv předmětu nebo upomínce, které jim po zesnulých zůstaly. Vzorec se snaží udržet při životě tím, že najde nějaký nový konkrétní objekt, který by mohl tvořit jeho střed.

Po nějaké době jsem si uvědomil, že moje myšlenky se blíží postojům známým v mnoha „primitivních“ kulturách. Jestliže vezmete část vzorce, který nezahrnuje Chrisovo tělo a krev, a nazvete jej Chrisův „duch“, ať už ve významu duše, nebo zjevení, pak vlastně bez dalšího překladu říkáte, že Chrisův duch hledá nějaké jiné tělo, do něhož by vstoupil. Když slyšíme, jak se o takových věcech baví „primitivové“, dáváme jejich slovům pohrdavou nálepku „pověra“, protože jsme zvyklí vykládat ducha nebo duch ve formě jakési materiální ektoplazmy, když ve skutečnosti takovou formu vůbec nemusí mít.

Buď jak buď, několik měsíců po Chrisově smrti moje žena neočekávaně otěhotněla. Po velmi pečlivé diskusi jsme se rozhodli, že bychom neměli v něčem takovém pokračovat. Je mi přes padesát. Nechtěl jsem znovu vychovávat dítě. Měl jsem toho dost. Proto jsme se tak rozhodli a domluvili si návštěvu v nemocnici.

Pak se však přihodilo něco zvláštního. Nikdy na to nezapomenu. Když jsme naposled ještě jednou procházeli svoje argumenty a přístupy, došlo k zvláštnímu rozpojení, jako kdyby během rozhovoru přede mnou manželka začala mizet. Dívali jsme se na sebe, bavili jsme se, ale měl jsem pocit, jako kdybych sledoval start rakety, od které se začne oddělovat první stupeň. Myslíte si, že jste spolu, najednou však poznáte, že to není pravda.

Řekl jsem: „Počkej, nechme toho. Něco je špatně.“ Nevím, co to bylo, ale bylo to tak silné, že jsem nechtěl pokračovat v původním plánu. Bylo to děsivé, teprve později jsem poznal, co to bylo. Byl to větší vzorec Chrise, který mi konečně dal na vědomí svoji existenci. Změnili jsme rozhodnutí a teprve teď si uvědomuju, jaká katastrofa by nastala, kdybychom to neudělali.

Takže si myslím, že z primitivního hlediska byste mohli říct, že Chris nakonec svoji letenku dostal. Tentokrát má podobu děvčátka, které se jmenuje Nell, a náš život má znovu perspektivu. Velká díra v onom vzorci se zacelila. Neustále budu mít tisíce vzpomínek na Chrise, to jistě, ale nebudu destruktivně ulpívat na nějaké materiální veličině, která se tady už nikdy nemůže vyskytnout. Jsme teď ve Švédsku, v domě předků mé matky, a já píšu druhou knihu, která navazuje na první.

Nell nás učí prvky rodičovství, které jsme dřív nechápali. Když se dá do pláče nebo něco provede nebo se rozhodne chovat jinak, než si přejeme (to se stává dost zřídka), nevadí mi to. Můžu to srovnávat s Chrisovým mlčením. Mnohem jasněji teď vidím, že i když se mění jména a těla, větší vzorec, který

nás všechny drží pohromadě, neustále pokračuje. V rámci tohoto většího vzorce jsou poslední řádky téhle knihy stále platné. *Dokázali* jsme to. Teď už to *bude lepší*. Tyhle věci se dají tak nějak vyтуšit.

ooolo99ikl; i.,pyknulmmmmmmmmmm 111

(Poslední řádku napsala Nell. Bušila do klávesnice a sledovala písmenka se stejným zaujetím, jaké jsem vídal u Chrise. Jestliže tu řádku vydavatelé uchovají, bude to její první publikovaná práce.)

Robert M. Pirsig Goteborg, Švédsko 1984

Robert M. Pirsig Zen a umění údržby motocyklu

Z anglického originálu

Zen and the Art of Motorcycle Maintenance

vydaného nakladatelstvím William Morrow, New York 1979

přeložil Karel Klusák

Odpovědný redaktor Jan Zelenka

Obálka Pavel Růt

Vydalo nakladatelství & vydavatelství VOLVOX GLOBATOR,

Prvního pluku 7,186 00 Praha 8,

jako 12. svazek edice Na cestě, celkově jako svou 271. publikaci

Sazbu z písma Utopia Regular programem TeX

připravil Karel Horák

Vytiskl FINIDR, s.r.o., Český Těšín

Vydání druhé

Praha 1998